

Apr. 2. 1950

~~49~~
~~49~~

518

ΑΝΔΡΕΟΥ ΣΥΓΓΡΟΥ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

A/3 Ap. 96
ΑΝΔΡΕΟΥ ΣΥΓΓΡΟΥ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ
1908

ΑΘΗΝΑΙ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,, ΜΑΪΣΝΕΡ & ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ 6671

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Α'— Διάλυσις τοῦ καταστήματος «Συγγρός, Κορωνιὸς καὶ Σία». — Ἐκκαθάρισις καὶ διανομὴ τῶν κερδῶν. — Ἱδρυσις τῆς «Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως», σελ. 3—7.

Β'— Τὰ λουτρά τοῦ Marienbad. — Αἰκατερίνη Νεγρεπόντε. — Οἰκογένεια Π. Συνοδινού, σελ. 8—14.

Γ'— Μετάβασις εἰς Λονδῖνον καὶ ἐπάνοδος εἰς Κωνσταντινούπολιν. — Τὰ τραπεζιτικὰ σχέδια τοῦ βαρῶνου Haussmann. — Ἀναχώρησις εἰς Ἀθήνας. — Ἐνδεκαήμερος κάθαρσις ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ, σελ. 15—19.

Δ'— Ἐγκατάστασις ἐν Ἀθήναις. — Κοινωνικὸν ἐπεισόδιον. — Γνωριμίαι μετ' ἐπιφανῶν πολιτευομένων. — Συνομιλία μετὰ τοῦ Χαριλάου Τρικούπη. — Ταξίδιον εἰς Χίον, Κωνσταντινούπολιν καὶ Marienbad. — Σίμων Σίνας, Ἀδόλφος Ράϊνεκ, σελ. 20—26.

Ε'— Διατριβὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει. — Τὸ Συμβούλιον τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως. — Ἱδρυσις ξένων Τραπεζῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. — Θάνατος τοῦ πατρὸς Συγγροῦ. — Μετάβασις εἰς Χίον καὶ ἐπάνοδος εἰς Ἀθήνας, σελ. 27—31.

ΣΤ'— Ἡμέραι πένθους. — Ἡ Ἀγλαΐα Κορωνιοῦ ἐν Ἀθήναις. — Σύναψις στενῶν σχέσεων μετὰ τοῦ Τρικούπη. — Ἐπίδρασις τῶν λόγων αὐτοῦ. — Ἐπεισόδιον μετὰ τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς. — Σκέψεις περὶ ἰδρύσεως Τραπεζῆς ἐν Ἀθήναις καὶ συστάσεως Χρηματιστηρίου, σελ. 32—41.

Ζ'— Γ. Σκουζές, Παντολ. Θεολόγος καὶ Εὐάγγελος Μπαλτατζῆς. — Ὁ Ἰωάννης Σκαλτσούνης καὶ ὁ «Ἀρχάγγελος». — Ἱδρυσις τῆς Πιστωτικῆς Τραπεζῆς, σελ. 42—50.

Η'— Τὸ Λαυριακὸν ζήτημα. — Βασίλειος Μελάς. — Πρότασις περὶ ἀναμίξεως εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ, σελ. 51—56.

Θ'—Ἐπισκέψεις καὶ προτάσεις τῶν πρέσβων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρίας.—Ὁ Νομάρχης Γ. Δρακόπουλος.—Συνομιλία μετὰ δεῖπνον, σελ. 57—63.

Γ'—Συνέντευξις μετὰ τοῦ Σερπιέρη.—Αἱ προτάσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.—Συνεννόησις μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει.—Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης.—Ἐπίσκεψις τοῦ πρέσβους τῆς Ἰταλίας, σελ. 64—71.

ΙΑ'—Λήξις τῶν διαπραγματεύσεων.—Ὑπογραφὴ συμβολαίων.—Ἀρχὴ ἀπογοητεύσεων.—Ὁ Δημήτριος Μαυροκορδάτος καὶ ἡ ἵδρυσις τοῦ Πτωχοκομείου, σελ. 72—75.

ΙΒ'—Σύστασις Ἑταιρίας Μεταλλουργείων Λαυρίου.—Ἡ πρὸς πλουτισμὸν μέθῃ τοῦ κόσμου.—Συνομιλία μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου.—Κατακραυγὴ τοῦ τύπου, σελ. 76—81.

ΙΓ'—Δυσαρέσκειαι καὶ ἀντιπράξεις.—Ἰδρυσις τῆς Βιομηχανικῆς Τραπεζῆς.—Παράλογος ὕψωσις τῶν λαυριακῶν μετοχῶν.—Ἐκπесμὸς καὶ καταστροφαι.—Ὁ «Λαυριοφάγος»! σελ. 82—89.

ΙΔ'—Σιδηρόδρομος Πειραιῶς - Λαμίας.—Ὁ Πιάτ.—Διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ἐπ. Δεληγεώργη.—Ἀποτυχία τοῦ σχεδίου, σελ. 90—95.

ΙΕ'—Ἀφίξις τοῦ Σκουλούδη εἰς Ἀθήνας.—Οἰκοδομὴ τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κηφισιάς οἰκίας.—Ἀποτυχοῦσα ἀπόπειρα τοῦ Εὐαγ. Μπαλτατζῆ πρὸς ἵδρυσιν Κτηματικῆς Τραπεζῆς, σελ. 96—100.

ΙΖ'—Μετάβασις εἰς Righi Kalt Bad τῆς Ἑλβετίας.—Ἀγριαὶ θεραπευτικαὶ μέθοδοι.—Ὁ «μπόγιας», σελ. 101—104.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

1892 - 1894 — Ἡ πολιτικὴ κατάστασις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1892.—Θεόδωρος Δηλιγιάννης καὶ Χαρίλαος Τρικούπης.—Ράλλης καὶ Κωνσταντόπουλος.—Ἀπειλουμένη πτώχευσις τοῦ Κράτους.—Πτῶσις τῆς Κυβερνήσεως Δηλιγιάννη.—Ἡ

Κυβέρνησις Κωνσταντοπούλου.—Τὸ Δάνειον τῶν 16 ἑκατομ. φράγκων.—Ἡ θαλαμηγὸς «Αὐλὶς».—Ταξίδιον εἰς Τεργέστην καὶ Παρισίους.—Βουλευτικαὶ ἐκλογαί.—Ἡ Κυβέρνησις Τρικούπη.—Ἡ Στρατιωτικὴ Ἀστυνομία.—Ματαίια ἐνέργεια ἐν Παρισίοις καὶ ἐν Λονδίῳ πρὸς σύναψιν Δανείου.—Διατριβὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει.—Ἐπάνοδος εἰς Ἀθήνας.—Ἀποστολὴ Γ. Θεοτόκη εἰς Λονδίνον.—Ἀπροσδόκητος ἐπίσκεψις τοῦ Τρικούπη.—Ἡ Κυβέρνησις Σωτηροπούλου - Ράλλη.—Ὁ Ἀντ. Δ. Βλαστός ἐν Ἀθήναις.—Τὸ Funding.—Ἐν κρυπτογραφικὸν τηλεγράφημα.—Συνομιλία μετὰ τοῦ Σωτηροπούλου.—Τὰ ἐγκαίρια τῆς Διώρυγος τῆς Κορίνθου.—Διήμερον ταξίδιον μετὰ τοῦ Τρικούπη.—Ἡ τελευταία πρωθυπουργία τοῦ Τρικούπη.—«Δυστυχῶς ἐπτωχεύσαμεν!»—Σχέδια πρὸς συμβιβασμὸν μετὰ τῶν ξένων ὁμολογιούχων.—Ἀπόπειρα διὰ δυναμίτιδος.—Ἀφίξις τοῦ Ornstein.—Ὁ φόβος τοῦ ξενικοῦ ἐλέγχου.—Θερινὸν ταξίδιον εἰς Σικελίαν.—Μετάβασις εἰς Ἰσπανίαν.—Ὁ Ἰσπανὸς τελώνης.—Βαρκελώνη, Σαραγόσσα, Μαδρίτη.—Τὰ λουτρὰ τοῦ Ἀγίου Σεβαστιανοῦ.—Ὁ μετὰ τοῦ Hambro μερικὸς συμβιβασμός, σελ. 107—189.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

1897 — Ὑπογραφὴ τῆς ἀνακωχῆς.—Ἐπίσκεψις τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Σιμοπούλου.—Συζήτησις μετὰ τοῦ Σιμοπούλου καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν Θεοτόκη περὶ ἐλέγχου.—Μετάβασις εἰς Βόλον.—Κατάστασις τῆς πόλεως ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κατοχὴν.—Σημαντικὴ ἐπιστολὴ ἐκ Γερμανίας.—Νέα συζήτησις μετὰ τοῦ Θεοτόκη.—Συνομιλία μετὰ τοῦ Σιμοπούλου.—Πρότασις τῆς Κυβερνήσεως περὶ ἀποστολῆς πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ συμβιβασμοῦ μετὰ τῶν ξένων ὁμολογιούχων.—Ἀναχώρησις διὰ Κερκύρας καὶ Βρενδησίου.—Ἀφίξις εἰς Βερολῖνον καὶ συνομιλία μετὰ τοῦ Κλέωνος Ραγκαβῆ.—Συναντήσεις, γνωριμίαι καὶ συζητήσεις μετὰ Γερμανῶν Τραπεζιτῶν.—Ματαίωσις παρουσιάσεως εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Ἑξωτερι-

κῶν ὑπουργόν.—Ἀναχώρησις εἰς Παρισίους.— Προσπάθεια
εὐρέσεως ἑλληνικοῦ δανείου ἑνὸς ἑκατομμυρίου λιρῶν.— Δια-
πραγματεύσεις καὶ ἀποτυχία.— Ἡ ὑπογραφή τῆς εἰρήνης καὶ
ὁ Διεθνὴς Οἰκονομικὸς Ἐλεγχος.— Ἐλπίδες περὶ τοῦ μέλλον-
τος, σελ. 193—257.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Μελέτη περὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ,
σελ. 259—304.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

Α΄

Εφθασα τέλος εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου (1871), ὅπου εὐτυχῶς εὔρον τὰ τοῦ καταστήματός μου εὖ ἔχοντα ὑλικῶς, τὸν Ζωρζῆν ὅμως οὐδὲν ἀποβαλόντα τῶν ἐλαττωμάτων του, δηλαδή τοῦ παραλόγως σπατάλου βίου του, τῆς περὶ τὸ κερδοσκοπεῖν εἰς τὰ χρηματιστήρια μανίας του καὶ τέλος τοῦ ἀκαθέκτου αὐτοῦ εἰς τὸ χορηγεῖν προσωρινὰ δάνεια εἰς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν, ἐπὶ μεγαλειτέρα μάλιστα τότε εὐθύνη τοῦ δανείζοντος, διότι τίτλοι χρεωγράφων πρὸς ὑποθήκευσιν δὲν ὑπῆρχον πλέον παρὰ τῇ Τουρκικῇ Κυβερνήσει.

Ἐπειδὴ δὲ εὔρεν ἐν Λονδίῳ παρὰ τῷ Ἀλέκῳ Ἰωνίδῃ ὄργανον πειθήνιον, μὴ δυνάμενον νὰ τὸν περιορίσῃ ἀπὸ τραβήγματα ἐπ' αὐτοῦ τρίμηνα, εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκ Λονδίνου ἀναχώρησίν μου νὰ κάμνῃ κατάχρησιν τῆς εὐκολίας αὐτῆς.

Ἐδήλωσα εἰς τὸν Ζωρζῆν ὅτι ἐγὼ δι' οὐδένα λόγον ἐννοῶ νὰ περιπέσω πλέον εἰς τοὺς περυσινοὺς κινδύνους καὶ ὅτι ἔχω ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν νὰ διαλύσω τὸ κατάστημα «Συγγρός, Κορωνιὸς καὶ Σία» καὶ μόνον

ἂν ὑποταχθῇ ἀνεπιφυλάκτως εἰς τὴν θέλησίν μου τῷ ὑπεσχόμεν ὅτι θὰ ἐνεργήσω εἰς τρόπον ὥστε ἐκ τῆς διαλύσεως νὰ προκύψῃ σπουδαία ὠφέλεια καὶ συνάμα νὰ μετατραπῇ τὸ κατάστημα ἡμῶν εἰς ἀνώνυμον ἑταιρείαν, προσθέτων ὅτι διὰ τοῦτο εἶχον ἤδη συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Bischoffsheim ἐν Λονδίῳ.

Τὴν ἀπόφασίν μου ταύτην καὶ ὁ Σκουλούδης ἐπεκρότει ἀνεπιφυλάκτως, διότι δὲν εἶχε μὲν προσωπικὴν εὐθύνην, ἀλλ' εἶχεν ἤδη πολλὰ νὰ χάσῃ ἐκ κεκτημένων κερδῶν, ἐὰν ἐπῆρχετο καταστροφή. Ὁ Ζωρζῆς οὕτως ὑπεχώρησε.

Χωρὶς νὰ χάσω καιρὸν συνεκάλεσα εἰς συνέλευσιν τοὺς ἑτερορρύθμους συνεταίρους ἡμῶν καὶ ἀφ' οὗ εἰλικρινῶς τοῖς ἐπέδειξα τὴν θέσιν τοῦ καταστήματος καὶ τὰ σὺν Θεῷ ἐπιτευχθέντα ἀπροσδόκητα κέρδη, δυνάμει τῶν ὁποίων ἦτο δυνατὴ διανομὴ κέρδους 35 % ἐπὶ τῶν κεφαλαίων διὰ τὴν ἐννεάμηνον χρῆσιν τοῦ 1870-1871, τοῖς ἐπρότεινα τὴν διάλυσιν τοῦ καταστήματος, τοῦ ὁποίου ἡ διάρκεια ἄλλως τε ἔληγε μετὰ 3 ἢ 4 μῆνας, καὶ ὥς κύριον λόγον τῆς διαλύσεως ἐν εἰλικρινείᾳ τοῖς ἔλεγον, ὅτι δὲν ἐπιθυμῶ περαιτέρω νὰ φέρω τὰς μεγάλας εὐθύνας, ἃς μέχρι τοῦδε ἔφερον, οὔτε καὶ τὰ κεφάλαιά των νὰ ἐκθέτω εἰς νέους κινδύνους.

Ὅλοι ἀσμένως παρεδέχθησαν τὴν ἀπόφασίν μου, ἐπευφήμησαν μάλιστα τὴν πρόνοιάν μου περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν κεφαλαίων των· μοὶ ἐγένετο μόνον ἡ ἔνστασις, ὅτι ἡ διάλυσις δύναται νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μακρὸν καὶ νὰ ἀπορροφήσῃ μέρος τῶν κεκτημένων κερδῶν. Παρατήρησα ὅτι, ἐπειδὴ εἰς τὸν ἰσολογισμόν δὲν συμ-

περιελήφθησαν πολλάι ἀνεκκαθάριστοι πράξεις, ὑπάρχει μεγάλη πιθανότης ὅτι ὁ τελικὸς ἰσολογισμὸς νέα θέλει παρουσιάσῃ κέρδη.

Διέγνωσα δυσπιστίαν τινὰ ἐκ μέρους των ὡς πρὸς τὸ βάσιμον τῶν πεποιθήσεών μου καὶ ἀμέσως τοῖς ἐδήλωσα ὅτι, ὅστις ἐξ αὐτῶν ἐπιθυμεῖ, δύναται ἀμέσως νὰ μοὶ παραχωρήσῃ τὸ μέρος του ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπ' ὅψιν ἡμῶν προϋπολογισμοῦ, λαμβάνων παρ' ἐμοῦ, προσωπικῶς ὑποχρέου, τό τε κεφάλαιον καὶ τὸ ἀνῆκον αὐτῷ κέρδος ἐντὸς τριμήνου προθεσμίας. Ὅλοι ὁμοφώνως ἐδέχθησαν τὴν πρότασίν μου, μετ' ἀνυπομονησίας μάλιστα ἐπερίμενον τὴν βεβαίωσιν τῆς προτάσεώς μου.

Τοῦτο καὶ ἐγένετο καὶ ἡ συνέλευσις διελύθη, πάντων ὄντων ὑπερευχαριστημένων, ἐννοεῖται καὶ ἐμοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν μου ὄντων ἐν γνώσει, ὅτι κέρδη σπουδαῖα θέλει ἀποκομίσῃ ἡ διάλυσις, καὶ ὅχι μόνον τοῦτο, ἀλλ' ὅτι εὐκολύνεται ὁ μετασχηματισμὸς τῆς ἑτερορρύθμου ἐταιρείας ἡμῶν εἰς ἀνώνυμον διὰ τῆς μεταβιβάσεως τῶν ἐργασιῶν καὶ συμφερόντων τῆς πρώτης εἰς τὴν δευτέραν.

Ἡ διάλυσις τοῦ καταστήματός μας ἐδημοσιεύθη ἐν τάξει καὶ ἡ ὀνομασία του μετετράπετο εἰς «Συγγρός, Κορωνιὸς καὶ Σ^α εἰς διάλυσιν». Ἀλλὰ καὶ ἡ διάλυσις ἦτο οὕτως εἰπεῖν εἰκονικὴ, διότι ὁ Ζωρζῆς δὲν ἔστεργε μεθ' ὅλας τὰς ὑποσχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις του πρὸς ἐμὲ νὰ σταματήσῃ οὔτε μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὸ πρὸ τῆς ἀποφάσεως τῆς διαλύσεως σύστημά του.

Αἱ τρίμηνοι ἐπὶ Ἰωνίδου τραβηκτικαὶ ἐξηκολούθουν ἀθρόοι καὶ τὰ mandats ἔφθανον ἀπὸ τὸν

«Χαζενέν» προεξοφλούμενα ὑφ' ἡμῶν κατὰ δεσμίδας.

Ἐφώναζα, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Σκουλούδη καὶ ὁ Ζωρζῆς ὑπέσχετο ὅτι δὲν θὰ ξαναπατήσῃ εἰς τὸν Χαζενέν, διότι ἐκεῖ εὐρισκόμενος παρασύρεται, ἀλλὰ τὴν ὑπόσχεσίν του ἐτήρει μόνον ὅταν ἔβλεπε καὶ αὐτὸς τὴν στενοχωρίαν.

Κατὰ συνέπειαν ἐπέσπευσα τὸν σχηματισμὸν τῆς ἀνωνύμου ἐταιρείας καὶ διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ καταστατικοῦ αὐτῆς, ἀφ' οὗ ἐσημείωσα ἐν σχεδίῳ τοὺς κυρίους ὅρους, ἐπεφόρτισα τὸν Σκουλούδην, εἰδικὴν ἔχοντα ἱκανότητα τοιούτων καὶ παντοειδῶν νομικῶν ἐγγράφων, νὰ τὸ συντάξῃ ἐν λεπτομερείᾳ. Τοῦτο ἐγένετο ταχέως.

Ἐν κοινῇ διασκέψει ἀπεφασίσθη νὰ ὀνομασθῇ ἡ Ἑταιρεία «Τραπέζα Κωνσταντινουπόλεως», νὰ ὀρισθῇ δὲ κεφάλαιον αὐτῆς 1.000.000 λιρῶν στερλινῶν, διηρημένον εἰς 100.000 μετοχάς, καὶ νὰ καταβληθῶσιν ἐπὶ ἐκάστης μετοχῆς 6 λίραι. Ἡ διεύθυνσις τῆς Τραπεζῆς ν' ἀποτελῇται ἐκ τεσσάρων συμβούλων, ὧν οἱ τρεῖς ἡμεῖς Κορωνιός, Σκουλούδης καὶ Συγγρός, τέταρτος δὲ προσελαμβάνετο ὁ ἀλλαχοῦ μνησθεὶς πρόην συνέταιρός μου Ἀντώνιος Βλαστὸς παραιτούμενος τῆς διευθύνσεως τῆς Γενικῆς Ὁθωμανικῆς Τραπεζῆς. Εἰς τοῦτον ἐκ τῶν προτέρων διὰ τὴν ἡλικίαν του παρεχωρήσαμεν καὶ τὴν προεδρίαν τοῦ συμβουλίου, ὥρισamen δὲ ὅτι θὰ ἐλάμβανεν ὡς ἀμοιβὴν τῶν κόπων τοῦ 40% ἐπὶ τῶν καθαρῶν κερδῶν τῆς Τραπεζῆς!

Ἐκ τῶν ὅρων καταφαίνεται ὅτι ἡ σύστασις τῆς Τραπεζῆς ἐκείνης ἀπόλυτον σκοπὸν εἶχε τὴν ἄρσιν τῆς ἰδίας εὐθύνης ἐκάστου τῶν συνιστώντων αὐτὴν

πέραν τῶν μετοχῶν, ἃς θὰ ἐκράτει, τὴν ἐξακολουθήσιν δὲ τοῦ αὐτοῦ συστήματος τῶν ἐργασιῶν τῆς ἑτερορρύθμου ἑταιρείας «Συγγρός, Κορωνιὸς καὶ Σ^{ια}», ἣτις καὶ μετεβίβαζε πᾶν αὐτῆς ἐνεργητικὸν καὶ παθητικὸν ἀνεκκαθάριστον κατὰ τὴν ὥραν τῆς τελικῆς συστάσεως τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄμα ἐγνώσθη ἡ ἀπόφασις ἡμῶν περὶ συστάσεως Τραπεζῆς, φίλοι καὶ ἐχθροὶ ἔδραμον πρὸς ἡμᾶς ἐκλιπαροῦντες παροχὴν μετοχῶν χωρὶς νὰ ἐξετάσωσι καὶ τὸ καταστατικόν.

Ἡμεῖς οἱ τέσσαρες εἴχομεν συνυποχρεωθῆ ἑκ τῶν προτέρων ν' ἀναλάβωμεν ἀνὰ 8.000 ἕκαστος, διατεθειμένοι, ἂν ἴδωμεν ἀπροθυμίαν ἑκ μέρους τῶν κεφαλαιούχων, ν' ἀναλάβωμεν καὶ ἄλλας. Εἰς τὸ καταστατικὸν ἐθέσαμεν τὸν ὅρον ὅτι αἱ ἐργασίαι ἄρχονται ἅμα καταβληθῶσι τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ κεφαλαίου, ὁπότε ἡ Τράπεζα θὰ θεωρῆται συντεταγμένη. Ἐντὸς ὀλιγίστων ἡμερῶν εἶχεν ἤδη συμπληρωθῆ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑκ τῶν προτέρων ἀνειλημμένων μετοχῶν εἰς 52.000, οὕτως ὥστε πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου δὲν ἀπέμενον προσενεκτέαι εἰς δημοσίαν ἐγγραφὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Λονδίῳ εἰμὴ 48.000 μετοχαί.

Εἶπον ἐν Λονδίῳ, διότι ἐκεῖ εἶχον ἤδη συμφωνήσῃ μὲ τὸν Bischoffsheim νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἑκδοσιν εἰς δημοσίαν ἐγγραφὴν διὰ τοῦ καταστήματός του καὶ ν' ἀποκτήσῃ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἀγοραπωλησίας τῶν μετοχῶν εἰς τὸ Χρηματιστήριον τοῦ Λονδίνου, πράγμα τοῦτο πρωτοφανὲς ἐκεῖ δι' ἰδιωτικὴν ξένην Τράπεζαν καὶ δὴ Τουρκικὴν!

Β΄

Επρόκειτο ν' ἀναχωρήσω μεταβαίνων ἐκ νέου εἰς Λονδῖνον, ὅπως τελικῶς συμφωνήσω μετὰ τοῦ Bischoffsheim διὰ τὴν ἐκεῖ ἔκδοσιν εἰς δημοσίαν ἐγγραφὴν τῶν μετοχῶν τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφίνων εἰς τοὺς συναδέλφους μου τὰ τῆς ἐκδόσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ἢ ὅχι εὐάρεστος κατάστασις τῆς ὑγείας μου μοὶ ἐπέβαλλε πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ μεριμνήσω περὶ αὐτῆς καὶ ἀπεφάσισα νὰ σταματήσω εἰς Βιέννην ὅπως συμβουλευθῶ τινὰ τῶν τότε ἐκεῖ διαπρεπόντων παθολόγων ἱατρῶν καὶ κυρίως τὸν Scoda.

Ὁ Scoda μὲ διέταξε νὰ μεταβῶ εἰς Marienbad καὶ ν' ἀκολουθήσω τὴν θεραπείαν τῶν ἐκεῖ μεταλλικῶν ὑδάτων πρὸς πόσιν καὶ λουτρά, λεγομένων τῆς λάσπης. Ἄνευ ἀναβολῆς λοιπὸν ἀνεχώρησα διὰ Marienbad.

Δὲν δύναμαι νὰ λησμονήσω τὰ τοῦ ταξιδίου ἐκείνου δυσάρεστα ὥς καὶ τὰ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐκεῖ ἀφίξεώς μου.

Ἡμεῖθα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουλίου καὶ κατὰ συνέπειαν ἐταξίδευον φέρων μετ' ἐμοῦ φορέματα καὶ ἀποσκευὰς θερινάς. Ἀνεχώρησα ἀφ' ἑσπέρας ἐκ Βιέννης διὰ νὰ φθάσω εἰς Egger πρωτῆ, διότι τότε συγκοινωνία σιδηροδρομικὴ κατ' εὐθεΐαν δὲν ὑπῆρχε μέχρι Marienbad· ὁ σιδηρόδρομος ἔφθανε μέχρι τοῦ Egger καὶ ἐκεῖθεν ἢ

μετάβασις ἐγίνετο δι' ἀμάξης. Τὴν νύκτα ἡσθάνθη κατ' ἀρχὰς ψῦχος ὅπως αἰσθητόν, καθ' ὅσον ὁμως ἐπροχωροῦμεν, τὸ κακὸν προώδευε καὶ ἐπὶ τέλους ἐπετάθη εἰς βαθμὸν ἀφόρητον, δηλαδή εἰς πραγματικὸν δριμύ ψῦχος χειμωνιάτικον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου δὲν μὲ ἔσφωζεν ἡ χρῆσις τοῦ ἐλαφροῦ ἐπανωφορίου οὔτε ἡ περίπτυξις καλύμματος ταξιδιωτικοῦ. Ἐπῆλθε συνάμα καὶ λεπτή βροχὴ καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ὑγρασία ἔφθανε μέχρι μυελοῦ ὀστέων.

Ἐφθάσαμεν τέλος μετὰ παννύχιον, ἐννοεῖται, ἀγρυπνίαν. Τάχιστα ἐπρομηθεύθη ἅμαξαν καὶ ἐπέβην αὐτῆς, μετὰ δώρον δὲ περίπου ἁμαξοδρομίαν, ἔξακολουθούσης τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ψύχους, ἐφθάσαμεν εἰς Marienbad. Ἐκεῖ διηυθύνθη εἰς τὸ ἐν Βιέννῃ συστηθέν μοι ὡς πρῶτιστον ἢ μᾶλλον τὸ μόνον ξενοδοχεῖον τοῦ Clinger. Ἀλλὰ τὸ ξενοδοχεῖον ἦτο ὑπερπληρὲς καὶ ὁ ξενοδόχος κάπως ἀποτόμως μοι εἶπεν, ὅτι οἱ προσερχόμενοι εἰς τὸ ξενοδοχεῖον συνηθίζουσιν νὰ τὸν προειδοποιοῦν τοῦλάχιστον πρὸ μιᾶς ἑβδομάδος, ἄλλως κινδυνεύουσιν νὰ διανυκτερεύσουν ἐντὸς τῶν ἁμαξῶν, ὅπως εἰς πολλοὺς συνέβη.

Ἐπειδὴ εἶχον ἀνάγκην ἀναπαύσεως καί, τὸ οὐσιωδέστερον, θερμάνσεως, κατέφυγον εἰς παρακλήσεις, συνεπεία τῶν ὁποίων ἡ καρδία του ἐμαλάχθη καὶ συγκατένευσε νὰ μοι παραχωρήσῃ προσωρινῶς δωμάτιον ἐνὸς ὑπηρέτου, *μίαν τρυπὰν* εἰς τὸ τρίτον πάτωμα, στερούμενον καὶ ἱκανοῦ φωτός. Ἐξ ἀνάγκης ἐδέχθην, ἀλλ' ἔσκεπτόμην ν' ἀναπαυθῶ ὅπως ὅπως ἐκείνην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ν' ἀναχωρήσω ἐπιστρέφων εἰς

Βιέννην ἐκ φόβου μὴ ἔνεκα τῆς κακοπαθείας καὶ τῆς ὑγρασίας ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ χειροτερεύσῃ ἢ ὑγεία μου.

Μετὰ μεσημβρίαν, ἀφ' οὗ πρὶν ἐπρογευματίσα καὶ ἐκοιμήθην ἐπὶ 1 ἢ 2 ὥρας, ἐσταμάτησε δὲ καὶ ἡ βροχή, ἐξῆλθον τοῦ ξενοδοχείου ὅπως λάβω τοῦλάχιστον γνῶσιν τῆς κωμοπόλεως, σκοπεύων πάντοτε ν' ἀναχωρήσω χωρὶς νὰ ἐξακολουθήσω τὴν θεραπείαν, ὥστε οὔτε τὸν ἱατρὸν εἰς ὃν ἤμην συστημένος ἐκ Βιέννης ἐνέκριναν νὰ ἐπισκεφθῶ.

Μεγίστη ἦτο ἡ χαρά μου, συναντήσαντος εἰς τὴν θύραν τοῦ ξενοδοχείου μου τὴν Αἰκατερίνην Νεγρεπόντε, μητέρα τοῦ φίλου μου Ὀδυσσέως Νεγρεπόντε, παρεπιδημοῦσαν ἐκεῖ πρὸς θεραπείαν.

Μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ἤρχετο πρὸς με εἰδοποιηθεῖσα ἐκ Βιέννης περὶ τῆς ἐκεῖσε μεταβάσεώς μου καὶ ὅτι γνωρίζουσα τὴν δυσκολίαν τῆς εὐρέσεως κατοικίας κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τοῦ ἔτους εἶχε φροντίσῃ καὶ εὔρη ἐν ἰδιωτικῇ οἰκίᾳ, ὅπου ἐνοικιάζονται δώματα μετ' ἐπίπλων. Εἶναι μὲν, προσέθετε, πλεον δαπανηρά, ἀλλὰ προτιμότερα διὰ τὴν περιποίησιν ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖον ἢ κατοικία αὕτη.

Τῇ εἶπον ὅτι σκοπεύω ν' ἀναχωρήσω, ἐπειδὴ ἡ πρώτη μου περὶ τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἀνέσεων τοῦ Marienbad ἐντύπωσις ἦτο κακὴ, ἀλλ' ἐκείνη μὲ ἐνεθάρρυνεν εἰποῦσα ὅτι συντόμως θ' ἀλλάξω γνώμην, ἐπειδὴ καὶ ὁ καιρὸς δὲν εἶναι πάντοτε τόσο κακὸς καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ Marienbad μετὰ τῶν περικυκλούντων αὐτὸ δασῶν καὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐν γένει τοποθεσίας του καὶ τῶν φυσικῶν καλλονῶν του

εἶναι θαυμάσιον, καὶ τὸ νερόν του λίαν ὠφέλιμον καὶ ἐπὶ τέλους διασκεδάσεις δὲν λείπουν.

— Ἄς ἴδωμεν ἐν πρώτοις τὰ δωμάτια, τῇ εἶπον.

Ἡ οἰκία ἔκειτο ὀλίγα μέτρα μακρὰν τοῦ ξενοδοχοχείου Clinger, ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς, μὲ πρόσοψιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλατείας. Τὰ δωμάτια συγκείμενα ἀπὸ ἐν τῆς ὑποδοχῆς καὶ ἐν τοῦ ὕπνου, εὐπρεπῶς ἐπιπλωμένα καὶ κείμενα εἰς τὸ ἰσόγειον πάτωμα, ἦσαν μέγαρον συγκρινόμενα πρὸς τὰ τοῦ ξενοδοχείου.

Ἡ μόνη ἔνστασις, ἣν εἶχον νὰ κάμω, ἦτο ὅτι ἡ ὑπηρεσία δὲν ἐγνώριζεν ἄλλην γλῶσσαν ἢ τὴν Γερμανικὴν καὶ ἐγὼ δὲν ἐγνώριζον οὔτε λέξιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἀμέσως ἡ οἰκοδέσποινα μοὶ παρουσίασε τὴν θυγατέρα της, γυναῖκα ἑγγαμον, χαρίεσσαν, σοβαρὰν ὅμως, ἣτις ὠμίλει τὴν Γαλλικὴν, καὶ μοὶ ὑπέσχετο νὰ μοὶ χρησιμεύσῃ ὥς διερμηνεύς, ἄλλως μοὶ προσέθηκεν ἡ ὑπηρεσία γνωρίζει ἄριστα τὰ χρῆμα της, ἐπειδὴ δὲ ἐν Marienbad οἱ μεταβαίνοντες διὰ θεραπείαν, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ τῶν κατοίκων τοῦ Ξενοδοχείου, καὶ τὸ πρωῒνον πρόγευμα καὶ τὰ γεύματά των τῆς ἡμέρας λαμβάνουσι μεταβαίνοντες εἰς καφενεῖα καὶ εἰς ἐστιατόρια, τὰ δωμάτια δὲν τοῖς χρησιμεύουσιν εἰμὴ δι' ἀνάπαυσιν, διαρκούσης τῆς ἡμέρας, καὶ δι' ὕπνον κατὰ τὴν νύκτα.

Εὗρον ὅλα ἔχοντα καλῶς καὶ συμφωνήσας τὰ δωμάτια ἐξῆλθον μετὰ τῆς Αἰκατερίνης Νεγρεπόντε, ὅπως ὁμοῦ μεταβῶμεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον καὶ διατάξω τὴν μεταφορὰν τῶν ἀποσκευῶν μου, ἐκεῖθεν δὲ μεταβῶ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἱατροῦ Otto, πρὸς ὃν ἤμην συστημένος ἐκ Βιέννης. Ὁ ἱατρὸς μοὶ ὥρισε θεραπείαν σύν-

τονον: Ἄμα τῇ ἐγέρσει τῆς κλίνης ψυχρὸν λουτρόν, πόσιν ὕδατος ἀμέσως μετὰ τοῦτο, μεθ' ὃ μιᾶς ὥρας περίπατον. Ἐπειτα λῆψιν τοῦ πρώτου προγεύματος ὅπου εὐρεθῶ, διότι τὰ καφενεῖα εἶναι ἐγκατεστημένα εἰς πᾶσαν ἄκραν περιπάτου.

Μετὰ τὸ πρῶτον πρόγευμα ἔπρεπε κατὰ τὸν ἱατρὸν νὰ περιπατήσω ἀκόμη ἐπὶ μίαν ὥραν. Μετὰ τὸ δεύτερον πρόγευμα καὶ μετὰ ἀνάπαυσιν δώωρον διετάχθην νὰ κάμνω λουτρόν τῆς λάσπης, ἥ ὁποία ὥς γνωστὸν σύγκειται ἀπὸ χῶμα προερχόμενον ἀπὸ δάση ἐκ σήψεως φύλλων τῶν ἐν αὐτοῖς δένδρων.

Μετὰ τοῦτο ὑπεβαλλόμην εἰς μιᾶς ὥρας ἀνάπαυσιν. Ὅλα ταῦτα ἐτελείωνον περὶ τὴν 5 μ. μ. καὶ ἀπὸ ἐκείνης τῆς ὥρας μέχρι τῆς 9 1/2—10, ὅποτε ἐδειπνοῦμεν καὶ κατεκλινόμεθα σχεδὸν ἀμέσως, παυούσης τῆς θεραπείας, ἔπρεπέ τις νὰ σκεφθῇ καὶ περὶ διασκέδασης. Ἀλλ' εὐρίσκετο τρόπος, ὥστε ἡ διασκέδασις νὰ ἐξακολουθῇ ἀπὸ πρωΐας μέχρι τῆς ὥρας τοῦ ὕπνου, τῶν ὥρῶν τῆς ἡμερησίας ἀναπαύσεως ἐξαιρουμένων.

Οὕτω κατὰ τὴν ὥραν τῆς πόσεως τῶν νερῶν, παιανίζουσης τῆς μουσικῆς, εὕρισκέ τις «συντροφιὰν» διὰ τὸν μετέπειτα περίπατον. Κατὰ τὸ πρόγευμα καὶ τὸν μετέπειτα περίπατον συνήντα τις ἄλλην «συντροφιὰν» διὰ τὸ γεῦμα, κατὰ τοῦτο δὲ ἢ κατὰ τὸν ἐσπερινὸν περίπατον, πάλιν παιανίζουσης τῆς μουσικῆς, διωργανίζετο ἡ μετάβασις εἰς τὸ θέατρον, τὸ ὁποῖον (Κωμικὸν μελόδραμα) ἤρχιζε τὴν ἐβδόμην καὶ ἐτελείωνε τὴν 9 ἢ 9 1/2 μ. μ., ἢ ἀντ' αὐτοῦ προετιμᾶτο συναναστροφὴ ἢ προδείπνιος μουσικὴ συναυλία.

Μετὰ τὴν ἐπιούσαν τῆς ἐγκαταστάσεώς μου εἰς Marienbad, ἀπῆντησα πολλὰς ἑλληνικὰς οἰκογενείας γνωστάς μου, στενώτερον ὅμως συνεδέσθην μετὰ τῆς οἰκογενείας τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τότε ἐγκατεστημένου Π. Συνοδινού.

Τούτου ἡ σύζυγος μετὰ δύο ἀνηλίκων ἀκόμη θυγατέρων τῆς καὶ τοῦ νεωτέρου τῆς υἱοῦ, τότε ἐφήβου, ἠκολούθει τὴν θεραπείαν τοῦ Marienbad, ὁ δὲ Π. Συνοδινὸς μετὰ τῶν δύο πρεσβυτέρων υἱῶν του ἐθεραπεύετο εἰς Carlsbad, συνεχῶς δὲ δι' ἀμάξης ἀπὸ Carlsbad ἐπεσκέπτετο τοὺς ἐν Marienbad.

Ὅλοι ὁμοῦ ἀπετέλουν πρωτότυπον οἰκογένειαν. Ὅλοι ἔξυπνοι, ὅλοι ἀγαθοὶ καὶ ἀνοικτόκαρδοι, ὅλοι πολυδάπανοι. Ἐκαστος δὲ καὶ ἐκάστη αὐτῶν ἐκράτουν καὶ ἰδιαίτερον πουργί, μὴ ἐξαιρουμένων κἄπως καὶ τῶν ἀνηλίκων θυγατέρων. Ἡ οἰκογένεια αὕτη ἀπετέλει πρότυπον δημοκρατικῶν ἡθῶν· ἂν ἡδύνατό τις νὰ κάμῃ κάποιαν ἐξαίρεσιν, θὰ τὴν ἔκαμνεν ὑπὲρ τῆς συζύγου καὶ τῆς μητρὸς τῆς οἰκογενείας. Τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀπέθανεν ἐν Βιέννῃ ἡ ἐνάρετος ἐκείνη γυνή. Τὴν εἶχον κλαύσῃ ὥς συγγενῇ μου.

Ὁ Μιχαὴλ Συνοδινός, ἔφηβος τότε δεκαεξαετής, μοὶ ἐνέπνεε μεγάλην συμπάθειαν, ἥς πρῶτιστος λόγος ἦτο ἡ ὁμοιότης τοῦ χαρακτῆρός μου, ὅτε εἶχον τὴν ἡλικίαν του· ἠρέσκετο δηλαδὴ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν συναναστροφὴν ἀνθρώπων πολλῶ ἀνωτέρων του κατὰ τὴν ἡλικίαν, ἀποφεύγων πᾶσαν σχέσιν μεθ' ὁμηλίκων του, ἐψέλλιζε καὶ ὀλίγα Γερμανικὰ καὶ δι' αὐτῶν ἐβοηθεῖτο καὶ ἐβοήθει καὶ ἐμέ.

Απὸ Marienbad μετέβην διὰ Παρισίων εἰς Λονδῖνον. Ταχέως συνεννοήθην μετὰ τοῦ Bischoffsheim διὰ τὴν ἐκεῖ ἔκδοσιν εἰς δημοσίαν ἐγγραφὴν τῶν μετοχῶν τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣτις ἔπρεπε νὰ γίνῃ συγχρόνως καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἀγορὰς ἡ ἐπιτυχία τῆς ἐγγραφῆς ὑπερέβη πᾶσαν ἡμῶν προσδοκίαν.

Ἄμα ἐτελείωσα εἰς Λονδῖνον τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐκδόσεως τῶν μετοχῶν καὶ τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν εἰς τὸ Stock Exchange, ὥργάνωσα τὸ ὑποκατάστημα τῆς Τραπεζῆς ἐν Λονδίῳ μεταστρέφων εἰς τοιοῦτον τὸ ἐκεῖ πρακτορεῖον τῶν «Συγγρός, Κορωνιὸς καὶ Σία» καὶ τὸν πράκτορα αὐτοῦ Ἀλέκον Ἰωνίδην εἰς διευθυντὴν τοῦ Ὑποκαταστήματος.

Μετὰ τοῦτο ἔσπευσα νὰ ἐπιστρέψω διὰ Παρισίων καὶ Βιέννης εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Κατὰ τὴν πορείαν μου ἀπὸ Βιέννης εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ τοῦ Δουνάβεως ἔτυχε νὰ ἔχω συνταξιδιώτην τὸν Γεώργιον Ζαρίφην, ἐπιστρέφοντα ἐπίσης ἐκ Παρισίων, τὸν Βαρῶνον Haussmann Ἰουδαῖον

τραπεζίτην ἐκβαρωνισθέντα ὥς οἱ πλεῖστοι τῆς φυλῆς του ἐν Βιέννῃ δι' ἀποκτήσεως τοῦ παρασήμου τοῦ Σιδηροῦ Στέμματος.

Τὸν τραπεζίτην τοῦτον εἶχον γνωρίσῃ ἐν Βιέννῃ διὰ συστάσεως τοῦ Ζ. Σκαναβῆ ἐν τινι Λέσχῃ τραπεζιτῶν. Εὐρίσκετο ἐν Βιέννῃ κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ προμνησθέντος ὀργασμοῦ τῆς συστάσεως Ἑταιρειῶν καὶ Τραπεζῶν οὐδεμίαν ἔχουσῶν βάσιν. Μοὶ εἶχεν εἶπῃ, ὅτι διανοεῖται σύστασιν Αὐστροτουρκικῆς Τραπεζῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ τὸ ἐνόμισα λεχθὲν διὰ νὰ εἶπῃ τι ἢ διὰ νὰ μάθῃ τι παρ' ἐμοῦ, ἂν καὶ τί ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ποιήσιμον, τονίσας μοι ὅτι γνωρίζει τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν μετοχῶν τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν τρέχουσαν ἐπ' αὐτῶν ὑπερτίμησιν.

Ἐνόμισα ὀρθὸν νὰ τὸν ἀποθαρρύνω ὥς πρὸς τὰς ἐλπίδας του συστάσεως ψευδοτραπέζης, σκοπὸν ἐχούσης μόνον τὴν ἀπόκτησιν ὠφελείας ἐκ τῆς ὑπερτιμῆσεως μετοχῶν καὶ ἕως ἐκεῖ εἶχε φθάσῃ ἢ μετ' αὐτοῦ γνωριμία καὶ συνέντευξις μου.

Ὅτε τὸν εἶδον μεταβαίνοντα εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ δὴ ἐν συνοδείᾳ δύο γραμματέων καὶ ἑνὸς νομικοῦ συμβούλου, ἐνόησα, ὅτι ὅσα μοὶ εἶπεν ἐν Βιέννῃ δὲν ἦσαν διὰ νὰ μοὶ εἶπῃ τι, ἀλλ' ὅτι ἐπροτίθετο νὰ ἐκμεταλλευνθῇ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνεκοίνωσα εἰς τὸν Γεώργιον Ζαρίφην τὰς ὑποψίας μου καταστήσας αὐτὸν προσεκτικόν, καθόσον ὁ Haussmann καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου εἰς αὐτὸν προσεκολλᾶτο καὶ εἰς αὐτὸν ἐμεγάλωνε τὰ τραπεζιτικά του

κατορθώματα καὶ προσεπάθει νὰ τὸν θαμβώσῃ μὲ τὴν πολυτέλειαν τοῦ τρόπου τοῦ ταξιδίου του.

Μεταξὺ ἄλλων ἐνθυμοῦμαι ὅτι κατὰ τινὰ στάσιν τοῦ ἀτμοπλοίου ἐπὶ τινὰς ὥρας, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως ὑδάτων ἐν τῷ ποταμῷ προερχομένης ἀπὸ τὸ προκεχωρηκὸς τοῦ φθινοπώρου, ἐνῶ ἐπεριμένομεν τὴν ἔλευσιν μικροτέρου ἀτμοπλοίου, ὅπως μᾶς παραλάβῃ καὶ ἐξακολουθήσωμεν τὸν πλοῦν μας, ὁ πονηρὸς Ἰουδαῖος, γνωρίζων φαίνεται ἀπὸ τῆς προτεραίας τὸ συμβησόμενον, τηλεγραφικῶς διέταξε τὸν πράκτορα τῶν ἀτμοπλοίων νὰ παρασκευάσῃ πολυτελὲς γεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον προσεκάλεσε τὸν Ζαρίφην καὶ ἐμέ, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου δὲν ἔπαυσε καυχώμενος.

Ἐν παρόδῳ ἡμεῖς δὲν ἐπιάσθημεν, ἄλλοι τινὲς ὅμως τὴν ἔπαθαν.

Φθάσας εἰς Κωνσταντινούπολιν εὔρον τὰ τῶν ὑποθέσεών μου ἐν καταστάσει εὐαρεστοτέρᾳ ἀκόμη ἐκείνης, ἣν ἠδυνάμην νὰ ἐλπίσω.

Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις εἶχε συνομολογήσῃ τὸ δεύτερον ἐπὶ ἐγγυήσει δάνειον τοῦ φόρου τῆς Αἰγύπτου καὶ δι' αὐτοῦ ἐπλήρωνε τὸ κυμαινόμενον αὐτῆς χρέος εἰς mandats καὶ προκαταβολὰς καὶ ὅλαι αἱ ἠθικαὶ καὶ ὑλικάι εὐθῦναι, ἃς εἶχεν ἀναλάβῃ τὸ κατὰστημα «Συγγρός, Κορωνιὸς καὶ Σ^{ια}» δι' ἰδίων χρημάτων καὶ τῶν τῶν φίλων του ἐπερατοῦντο κατ' εὐχὴν.

Καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, ἐκ τοῦ τελικοῦ ἰσολογισμοῦ προέκυψαν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν τριῶν διαλυτῶν τῆς ἐταιρείας ἔκτακτα κέρδη περὶ τὰς 150.000 λίρας, ἃς διεμοιράσθημεν ἐκ τρίτου, τοῦ Στεφάνου Σκουλούδη θεω-

ρηθέντος παρ' ἡμῶν τῶν δύο, καίπερ μὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀριστικῶς προσυμβληθέντων, ὥς ἰσοτίμου κατὰ τὴν διάλυσιν συνεταίρου.

Οὕτως ἐξεπληροῦτο ὁ σκοπός μου τοῦ ν' ἀπαλλαγῶ περαιτέρω προσωπικῶν εὐθυνῶν καὶ ἐξακολουθήσω ἐργαζόμενος μὲν ὥς διευθύνων σύμβουλος τῆς Τραπεζῆς, ἀλλὰ μετὰ τριῶν ἄλλων, καὶ διαθέτω τοῦλάχιστον τὸν χρόνον τῶν χειμῶνων μου εἰς ἀναπαυτικὴν ἐν Ἀθήναις διατριβήν, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἀποσυρθῶ ἐντελῶς τῆς τραπεζικῆς ἐργασίας καὶ παντὸς εἵδους ἄλλης ἐπιχειρήσεως, ἀπολαμβάνων τὸ εἰσόδημα τῆς τότε λογισθείσης περιουσίας μου, ἀνελθούσης εἰς 6.000.000 φράγκα καὶ τοποθετημένης, ἐκτὸς τῶν 8.000 μετοχῶν τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς χρεώγραφα Γαλλικά, Ἰταλικά καὶ τὸ πλεῖστον Αἰγυπτιακά, ἅτινα ἀπέδιδον εἰς τὰς τότε τρεχούσας τιμὰς ὑπὲρ τὰ 15% ἐτησίως καὶ ἔμελλον ταχέως νὰ διπλασιάσωσι καὶ νὰ τριπλασιάσωσιν ἀκόμη τὴν τιμὴν των.

Οὕτως ἠθέλησεν ὁ Θεός, ἐντὸς τριῶν ἐτῶν νὰ ὑπερεξαπλασιάσω τὴν περιουσίαν μου.

Ἐν ἀνυπομονησίᾳ ἀπέβλεπον εἰς τὴν δι' Ἀθήνας ἀναχώρησίν μου, τὴν ὁποίαν ἠναγκάσθην ν' ἀναβάλω, διότι ἐξερράγη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιδημία χολέρας, ἐλαφρᾶς μὲν, ἀλλ' ἐξαναγκασάσης τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐπιβάλῃ κάθαρσιν εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προελεύσεις. Ἦθελέ τις εἶπῃ ὅτι ἡ μοῖρά μου ἐπέμενε νὰ μὲ συγκρατήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Δὲν ἀποφαίνομαι, ἂν ἡ ἐπιμονή μου περὶ μετοικήσεως εἰς Ἀθήνας ἦτο ὀρθὴ καὶ δι' ἐμὲ ἐπὶ τέλους ὠφέλιμος

ἢ ὄχι, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ κατὰ τὸ 1868 μὴ ἐπιμείνας εἰς τὴν μετοίκησιν καὶ ἀποδεχθεὶς τὴν γνώμην τῶν φίλων μου περὶ τοῦ ἐναντίου τοσοῦτον ὠφελήθην ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην ἐπέμεινα.

Ἀφ' οὗ ἀνέμεινα ματαίως τὴν ἄρσιν τῶν καθάρσεων μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Δεκεμβρίου, ἀπεφάσισα καὶ τοιαύτην ἐνδεκαήμερον νὰ ὑποστῶ.

Ἐγραψα εἰς φίλον μου ἐν Ἀθήναις περὶ τῆς ἀποφάσεώς μου καὶ τὸν παρεκάλουν νὰ λάβῃ μέτρα ὅπως κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς καθάρσεως μὴ ταλαιπωρηθῶ. Οὗτος ἐνήργησε καὶ τῷ παρεχωρήθησαν εἰς τὴν ἐρημόνησον «Ἅγιος Γεώργιος» παρὰ τὴν Σαλαμῖνα, ὠρισμένην διὰ καθάρσεις, δύο ἰσόγεια δωμάτια (ὁ Θεὸς νὰ τὰ κάμῃ δωμάτια), τὰ ὅποια ἐνοικίασα, καὶ μετέφερεν ἐκεῖ ἔπιπλα τῆς πρώτης ἀνάγκης, οἷον κλίνας, τραπέζας, καθίσματα, μαγειρικὰ σκεύη κλπ. ἀκόμη καὶ τάπητας, ἐν γένει ὁλόκληρον «σπιτικὸν» οἰκογενείας μεσαίας τάξεως, καὶ μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ὅλα εἶναι ἑτοιμα.

Ἀμέσως ἀνεχώρησα διὰ Πειραιᾶ παραλαβὼν μετ' ἐμοῦ τὸν μάγειρόν μου, τὸν θαλαμηπόλον μου καὶ τὸν ἁμαξηλάτην μου μετὰ τεσσάρων ἵππων καὶ τριῶν ἁμαξῶν. Ἄνθρωποι καὶ ζῶα ἔπρεπεν, ἐννοεῖται, νὰ ὑποστῶμεν τὴν κάθαρσιν.

Ἐφθάσαμεν εἰς Πειραιᾶ τὴν πρωΐαν τῆς 31 Δεκεμβρίου 1871, ἦτοι κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους 1872, ἡμέραν καθ' ἣν ὁλόκληροί αἱ Ἀθηναὶ ἐορτάζουσιν, ἡμεῖς δὲ θ' ἀπεβιβαζόμεθα εἰς τὰ μέγαρά τοῦ Ἁγίου Γεωργίου διὰ νὰ ἐορτάσωμεν τὴν «ἀρχιχρονιαὴν» μετὰ τῶν ὑγειονομοφυλάκων, πρᾶγμα τὸ ὅποιον

μὲ ἐστενοχώρει. Ἐν τῇ στενοχωρίᾳ μου ἐπενόησα βίαν νὰ εὕρω συντροφιάν.

Εἶχον ἔλθῃ εἰς προϋπάντησίν μου οἱ Γ. Μαντζαβῖνος καὶ Ἀλκιβιάδης Καμπᾶς. Ἐπὶ τούτου ἐπιπεσὼν αἴφνης τὸν ἐμπορκάρισα καὶ οὕτως ὑπεχρεώθῃ νὰ τεθῇ ὑπὸ κάθαρσιν καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ.

Ἡ ἰδέα μου ἦτο λίαν ἐπιτυχής.

Ὁ Ἀλκιβιάδης Καμπᾶς ἦτο ἐν πάσῃ ὥρᾳ εὐθυμος καὶ ἄστεϊος, αἱ δὲ ἀθηναϊκαὶ του ἔξεις τὸν ἔκαμνον νὰ μὴ εἶναι καθόλου ἀπαιτητικὸς καὶ νὰ εὕρίσκη διασκεδαστικὴν καὶ τὴν ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ διαμονήν.

Ἀνεκαλύψαμεν ὅτι κατὰ μῆνα Ἰανουάριον ὑπῆρχον ἐν τῇ μικρᾷ νησίδι ὄρτυγες, ἀπομεινάρια, φαίνεται, τοῦ τελευταίου φθινοπώρου. Ὁ Καμπᾶς ἐπρομηθεύθῃ κυνηγετικὸν ὄπλον καὶ ἐσκότῳνε συνεχῶς ὀρτύκια τινὰ καὶ ἄλλα «μικροπούλια», ἅτινα ἐχρησίμευον πρὸς ποικιλίαν τῆς τροφῆς ἡμῶν.

Ἦρχοντο ἀπὸ τὰς Ἀθήνας φιλικαὶ οἰκογένειαι πρὸς ἐπίσκεψιν ἡμῶν, καὶ εὐρέθῃ τρόπος, δι' οὗ ἡδυνάμεθα καὶ γεύματα νὰ τοῖς προσφέρωμεν, καθημένων τούτων εἰς τράπεζαν, ὀλίγα μέτρα ἀπέχουσιν ἐκείνης, εἰς ἣν ἐκαθήμεθα ἡμεῖς οἱ καθαριζόμενοι.

Εἰς ἐν ἐξωκλήσιον ἐπετύχομεν, διὰ τῆς μεταπομπῆς ἱερέως ἀπὸ τῆς Σαλαμῖνος, νὰ ἐορτάσωμεν τὴν ἐορτὴν τῶν Θεοφανείων, τελοῦντες καὶ τὸν μέγαν ἁγιασμόν. Ἀπεκτήσαμεν καὶ τὴν ἄδειαν τῆς διαπεραιώσεως εἰς Σαλαμίνα πρὸς περίπατον, καὶ ἐν γένει κατώρθωσα νὰ μὴ ταλαιπωρηθῶ ὅσον ἐφοβούμην, ἀπ' ἐναντίας νὰ εὕρω ἐν τῇ καθάρσει ἐκείνῃ αἰτίαν εὐαρέστων ἀναμνήσεων.

Δ

Μετὰ ἐνδεκαήμερον κάθαρσιν μᾶς ἐδόθη ἐλευθέρα κοινωνία καὶ δι' ἐνὸς ἀτμοπλοίου τοῦ Κράτους, ὀνομαζομένου *Βελισσάριος* (οἱ ἐπιζῶντες ἐνθυμοῦνται βεβαίως τὸ «χάλι» τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου ἀτμοπλοίου, διανύοντος τέσσαρα μίλια τὴν ὥραν!!), μετεφέρθημεν εἰς Πειραιᾶ.

Ἦτο ἡμέρα Τρίτη.

Ἄλλο κώλυμα προερχόμενον ἐκ τῆς δεισιδαιμονίας μου. Δὲν ἤθελον οὔτε ἐγὼ οὔτε οἱ περὶ ἐμὲ νὰ ἐγκαταστῶ εἰς τὴν οἰκίαν μου κατὰ Τρίτην, ἡμέραν ἀποφράδα.

Ἐδέησεν ἄνθρωποι καὶ ζῶα νὰ ζητήσωμεν φιλοξενίαν εἰς ξενοδοχεῖον καὶ ξένους σταύλους καί, περιμένοντες νὰ ἐπέλθῃ τὸ μεσονύκτιον, νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν οἰκίαν.

Συνεπῆς εἰς τὸ πρόγραμμά μου, ἐγκαταστὰς εἰς Ἀθήνας οὐδὲν ἄλλο ἐσκέφθην ἢ πῶς νὰ διασκεδάσω καὶ δώσω ἡσυχίαν εἰς τὸν νοῦν μου τὸν κουρασμένον.

Ὅχι μόνον ἀνενέωσα σχέσεις κοινωνικὰς μεθ' ὅλων τῶν οἰκογενειῶν, μεθ' ὧν ἐσχετιζόμην κατὰ τὸ 1868,

ἀλλὰ συνῆψα τοιαύτας καὶ μετὰ τῆς μερίδος τῶν Φαναριωτῶν, τῆς τότε διαπρεπούσης ἐπὶ εὐπορία καὶ δεξιώσειςιν, ὥς καὶ μετὰ τοῦ διπλωματικοῦ σώματος.

Ὡργάνωσα καὶ ἐγὼ δεξιώσεις παρ' ἐμοί, κυρίως εἰς γεύματα ἐπίσημα καὶ ἀνεπίσημα, ἐπιτυχὼν νὰ ἔχω πάντοτε εὐθυμον καὶ ἀστείαν «συντροφίαν» κατὰ τὰ καθημερινά μου γεύματα, οἷον τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, τοῦ τότε λοχαγοῦ Εὐθυμίου Χατζῆ-Πέτρου, τοῦ τότε νομάρχου Ἀθηνῶν Κεφαλλῆνος Δρακοπούλου καὶ ἄλλων.

Ἐπειδὴ ἀνέφερα ἐπίσημα γεύματα, ἃς σημειώσω καὶ ἐν ἐπεισόδιον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὥς χαρακτηριστικὸν τῶν ἰδεῶν καὶ ἐθίμων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Εἰς τὸ πρῶτον ἐπίσημον γεῦμα εἶχον προσκαλέσῃ δὲν ἐνθυμοῦμαι ποίους ἐκ τοῦ διπλωματικοῦ σώματος καὶ μετ' αὐτῶν τέσσαρα ἀνδρόγυνα τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν μία κυρία ἦτο νέα καὶ εὐειδής.

Τὸ ἀνδρόγυνον τοῦτο ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν καὶ προσῆλθεν· οἱ λοιποὶ ἐπὶ τὸ ἀθηναϊκώτερον ἐσίγησαν μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ γεύματος (εἰς τὰς Ἀθήνας τότε, ὅσakis Ἀθηναῖος ἐλάμβανε πρόσκλησιν διὰ γεῦμα, ἂν μὲν ἐδέχετο, δὲν ἀπῆντα, ἄφινε δὲ διὰ τῆς σιωπῆς του νὰ ἐννοηθῇ ἢ ἀποδοχή του, μόνον δ' ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως ἀνήγγελλε τοῦτο), τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν μοὶ ἀνήγγελλον ὅτι μόνον ὁ σύζυγος θὰ προσέλθῃ, τῆς συζύγου ἀδιαθετούσης.

Μοὶ ἐφάνη παράδοξος κᾶπως ἡ σύγχρονος ἀδιαθεσία τῶν τριῶν, ἀλλὰ δὲν ἔδωσα περαιτέρω προσοχὴν,

ὅτε κατὰ τὸ δεύτερον γεῦμα μοὶ συνέβη μὲ ἄλλα τρία ἀνδρόγυνα τὸ αὐτό.

Τότε προέβην εἰς ἐρεῦνας καὶ ἔμαθον ὅτι τὰ Ἀθηναϊκὰ ἦθη καὶ ἔθιμα δὲν ἐπέτρεπον εἰς αὐστηράς Κυρίας νὰ μεταβαίνωσι καὶ παρακάθηνται εἰς γεύματα ἐν οἰκίαις ἀγάμων ἀνδρῶν.

Δὲν ἤρρησα νὰ ἐνεργήσω εἰς τρόπον, ὥστε δι' ἐμὲ τοῦλάχιστον νὰ καταργηθῇ ἡ τοιαύτη παράλογος πρόληψις, ἀλλὰ συλλογίζομαι τώρα πόσον ἔκτοτε ἥλλαξαν ἐν Ἀθήναις αἱ κοινωνικαὶ ἔξεις καὶ σκέψεις!

Τότε ἠθέλησα νὰ σπουδάσω τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν.

Πρὸς τοῦτο ἀπηνθύνθην πρὸς τὸν Γερμανὸν Ἑλληνομαθῇ Δέφνερ, εἰπὼν εἰς αὐτὸν νὰ ἐκλέξῃ μέθοδον, δι' ἧς πρακτικῶς μᾶλλον ἢ φιλολογικῶς νὰ μὲ διδάξῃ ὀλίγα Γερμανικά. Μοὶ ἔδωκε μαθήματα τινα, ἀλλ' ἐξ ἀμελείας μου τὰ μαθήματα ἦσαν σποραδικὰ καὶ ἄνευ μελέτης ἐκ μέρους μου. Ἐμαθον τόσα, ὥστε νὰ γράφω λέξεις, ἐν ἀνάγκῃ καὶ νὰ λέγω τινὰς πρὸς συνεννόησιν.

Οὕτω διήλθον τὸ τετράμηνον διάστημα τῆς πρώτης ἐγκαταστάσεώς μου ἐν Ἀθήναις ἄνευ ἀξιοσημειώτου τινὸς γεγονότος δι' ἐμέ. Ἄν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον προΐστατο τῆς Κυβερνήσεως ὁ Δ. Βούλγαρης, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισα ἐκ τοῦ πλησίον ὡς καὶ ὅλους περίπου τοὺς ἐπιφανεῖς πολιτευομένους, ὅσους δὲν εἶχον πρὶν γνωρίσῃ, ἀλλὰ περιωρίσθην εἰς κοινωνικὰς πρὸς αὐτοὺς φιλοφροσύνας, ἀποφυγὼν ν' ἀναμιχθῶ τὸ παράπαν εἰς τὰ τῆς πολιτείας. Τῶν πολιτικῶν κομμάτων τῶν ἐν δράσει ἡγοῦντο ὁ Α. Κουμουνδοῦρος, ὁ Δ. Βούλγαρης, ὁ Ἑπαμ. Δεληγεώρ-

γης, ὁ Θρασ. Ζαΐμης καὶ ὁ νεοφανεὶς Χαρ. Τρικούπης.

Εἶπον νεοφανεῖς, διότι μόλις τότε ἀνεφαίνετο μετὰ σκοποῦ ἡγεσίας κόμματος, συγκειμένου ἐκ τεσσάρων ἢ τὸ πολὺ πέντε ὁπαδῶν, τοῦ Κ. Λομβάρδου, τοῦ Εὐθυμίου Κεχαγιά, τοῦ Ἀθαν. Πετμεζᾶ, τοῦ Ἀναργ. Σιμοπούλου καὶ εἴ τινος ἄλλου

Ὁ Τρικούπης εἰς τινὰ μετ' αὐτοῦ συνάντησίν μου προσεπάθει νὰ μὲ πείσῃ νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν ἀποδυσόμενος εἰς τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα κλπ.

Ἄνευ περιφράσεων τῷ ἐδήλωσα ὅτι οὐδεμίαν ἔχω πρὸς τὴν πολιτικὴν ἔφεσιν, οὔτε τὴν δέουσαν πρὸς τὸ πολιτεύεσθαι ἱκανότητα καὶ μόνον ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἀρμοδιότητός μου, τοῦ ἐμπειρικοῦ οἰκονομολόγου, ἂν ποτε παρουσιασθῇ ἀνάγκη, θὰ ἤμην εὐτυχὴς ἂν δυνηθῶ ὡς ἰδιώτης νὰ φανῶ χρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα μου. Τότε μοὶ εἶπεν ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τοῦ τάπητος σοβαρὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα οἰκονομικὸν ζήτημα, τὸ τοῦ Λαυρείου καὶ ὅτι ἀκριβῶς περὶ τούτου μεριμνῶν εὑρίσκει ἀναγκαίαν τὴν δρᾶσίν μου. Ἀλλ' ἐγὼ τῷ ἀντέταξα ὅτι διὰ νὰ κάμω τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἂν ποτε παρουσιασθῇ ἀνάγκη, δὲν εἶναι χρεῖα νὰ εἶμαι ἐν ἐνεργείᾳ πολιτευόμενος.

Εἰς τοῦτο μοὶ ἀπήντησεν αὐτολεξεί :

— Ἀπατᾶσθε. Ἐν Ἑλλάδι χωρὶς νὰ πολιτεύηται τις οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ, μὲ ὅσῃν καὶ ἂν ἔχῃ καλὴν θέλησιν.

— Ἄν οὕτως ἔχῃ τὸ πρᾶγμα, τῷ ἀπεκρίθην, τόσῳ τὸ χειρότερον διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Δημ. Σούτζου, εἰς ἣν ἀνῆκεν

ἡ οἰκία ἐν ἣ κατώκουν, μοὶ ἐκοινοποίησεν ἐμμέσως ὅτι εἶναι διατεθειμένη νὰ μοὶ πωλήσῃ τὴν οἰκίαν. Εἰς ἐμὲ ὅμως δὲν ἤρεσκεν ὥς μόνιμος κατοικία. Ἐπεθύμουν νὰ οἰκοδομήσω οἰκίαν τῆς ἰδίας μου ἀρεσκείας καὶ τῶν ἰδίων μου ἀναγκῶν. Ἐπεφόρτισα λοιπὸν φίλον τινὰ νὰ εὗρῃ οἰκόπεδον σύμφωνον πρὸς τὰς ἰδέας μου.

Ἐννοεῖται ὅτι τότε χωρὶς ὑπερβολὴν τὰ δύο τρίτα τῶν σημερινῶν Ἀθηνῶν ἦσαν οἰκόπεδα καὶ ὅλα προσεφέροντο εἰς τιμὰς, αἵτινες σήμερον φαίνονται γελοῖαι.

Πάμπολλα μοὶ προσεφέρθησαν πρὸς ἀγορὰν καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν μάλιστα καὶ παρακλητικῶς, ὥς ἂν ἐπρόκειτο περὶ εὐεργεσίας παρασχεθισομένης τῷ πωλητῇ.

Ἐξέλεξα τὸ οἰκόπεδον, ἐφ' οὗ εὐρίσκεται ἡ οἰκία ἣν μέχρι σήμερον κατοικῶ, τὸ ὁποῖον ἠγόρασα ἀπὸ τὴν χήραν Θεοδώρου Ράλλη πρὸς 13 παλαιὰς δραχμὰς περίπου τὸν πῆχυν!

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1872 μετέβην εἰς Χίον πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ πατρός μου, ὃν εὗρον εἰσέτι ἀκμαῖον παρὰ τὴν λίαν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν του, ἐκεῖθεν δὲ διεπεραιώθην εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ῥίψω μιὰ ματιὰ εἰς τὰ τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ συνάμα βαπτίσω τὴν πρωτότοκον θυγατέρα τοῦ Ζωρζῆ Κορωνιοῦ, ὅστις ἐπὶ τέλους μετὰ πολλὰς περιπετείας εἶχε πρὸ ἑνὸς ἔτους πεισθῇ νὰ νυμφευθῇ τὴν ἀπὸ 10 ἢ 12 ἐτῶν μνηστήν του θυγατέρα τοῦ ἐν Τεργέστη Ν. Σεβαστοπούλου.

Μετὰ τοῦτο μετέβην διὰ Βιέννης εἰς Marienbad πρὸς θεραπείαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα εἶχεν ἀποφασίση καὶ ὁ Σκουλούδης νὰ ταξιδεύσῃ εἰς Εὐρώπην

πρὸς περιποίησιν τῆς παθούσης ὑγείας του ἐκ τῆς τριετοῦς διηνεκοῦς ἐργασίας.

Συμβουλευθεὶς τοὺς ἐν Βιέννῃ ἰατροὺς ἐστάλη πρὸς θεραπείαν εἰς τὸ Franzensbad κείμενον ἐπίσης ἐν Βοημία καὶ πλησιέστατα τῷ Marienbad.

Μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Σκουλούδη ὑπῆρχον δεσμοὶ φιλίας ἀνεπιφυλάκτου καί, τοῦλάχιστον ἐκ μέρους μου, εἰλικρινοῦς. Δι' αὐτὸν δὲν εἶχον οὐδὲν μυστικόν, ἡϋφραινόμην ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν συνομιλίαις μου καὶ διαλέξεσιν, ἢ ἀνάγνωσις τῶν πρὸς ἐμὲ ἐπιστολῶν του ἦτο δι' ἐμὲ ἀπόλαυσις καὶ ἔχαιρον πιστεύων ὅτι ἐν αὐτῷ θὰ ἔχω ἰσόβιον καὶ ἰσάδελφον φίλον.

Καὶ οὗτος οὐδεμίαν μοὶ εἶχε δώση ἀφορμὴν νὰ δυσπιστῶ πρὸς αὐτόν. Ἀπ' ἐμοῦ οὐδὲν τῶν κατ' αὐτὸν ἐκράτει μυστικόν, μοὶ ἐνεπιστεύετο τὰ μυχιαίτατα τῆς καρδίας του· ἀνεγνώρισε πάντοτε ἐν ἐμοί, οὕτως εἰπεῖν, ἀδελφὸν πρεσβύτερον, δώσαντα αὐτῷ τὰ μέσα τῆς προόδου, καὶ διὰ τοῦτο ἐδεικνύετο εὐγνώμων, ἐγὼ δὲ εἰλικρινῶς ἔχαιρον ἐπὶ τῇ προόδῳ του.

Ἐπὶ τέλους οὐδέποτε μοὶ ἀντέλεγε, προκειμένου περὶ ἐπιχειρήσεων, ἄλλ' ὥς ἄλλος μαθητῆς τοῦ Πυθαγόρου ἀπεφαίνετο τὸ αὐτὸς ἔφα. Ἐγὼ δὲ ὁμολογῶ ὅτι ἐν τούτῳ ἡδυνόμην, ὥς ἔχων τὴν ἀδυναμίαν ἢ τὸ ἐλάττωμα νὰ μὴ δέχωμαι ἀντιρρήσεις, προκειμένου περὶ ἐπιχειρήσεων, ἔστω καὶ ἂν εἶχόν ποτε ἄδικον.

Οὕτω διῆλθον καὶ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1872 μεταξὺ Marienbad καὶ Franzensbad τρεῖς ἐβδομάδας ἀκόμη πλέον εὐφροσύνως ἀπὸ τὰς τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἀλλὰ καὶ αὗται παρῆλθον ὥς ὅλα τὰ τοῦ βίου.

Κατὰ τὴν διαμονὴν μου εἰς Marienbad εἶχον γνω-
ρίσῃ καὶ τὸν Βαρώνον Σίμωνα Σίναν ἐκεῖ θεραπευό-
μενον. Εἶχεν ἐνοικιάσῃ ἰδιαίτερον οἶκημα καὶ διέμενε
μετὰ τῆς οἰκογενείας του.

Ἐπίσης ἠκολούθει ἐκεῖ θεραπείαν καὶ ὁ Ἀδόλφος
Ράϊνεκ, υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Baron de Reinek, ὑπη-
ρετήσαντος ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐκεῖ νυμφευθέντος τὴν ἀδελ-
φὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου.

Ὁ Ἀδόλφος Ράϊνεκ κατὰ συνέπειαν εἶχε τὸ δι-
καίωμα τοῦ φέρειν τὸν τίτλον τοῦ Βαρόνου, ἀλλ' ἐν
Ἑλλάδι ὥς γνωστὸν οἱ τίτλοι εἶναι κατηργημένοι. Ἐν
τούτοις εἰς τὸ ἐξωτερικὸν οἱ γνωρίζοντες τὴν καταγω-
γὴν του τὸν προσεφώνουν διὰ τοῦ τίτλου ὥς καὶ τὴν
σύζυγόν του Βάριγκαν θυγατέρα τοῦ Ἰωάννου Πα-
παρηγοπούλου τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῶν πρὸς τὸν Ἑλλη-
νισμὸν ὑπηρεσιῶν του κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας
ἀγῶνα, ὅποτε ἦτο γενικὸς Πρόξενος τῆς Ρωσίας.

Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀδόλφου τὸν συνώδευεν εἰς τὸ
Marienbad, μετ' ἀμφοτέρων ἐγνωρίζομην ἐξ Ἀθη-
νῶν καὶ συνεχῶς εἰς Marienbad συνηντώμεθα, συνέ-
πεσε δὲ καὶ εἰς τοῦ Βαρόνου Σίνα νὰ προσκληθῶμεν
εἰς γεῦμα συγχρόνως. Τὸ γεῦμα ἐκεῖνο ἔμεινεν εἰς
μνήμην καὶ τῶν τριῶν μας καὶ πολλάκις μετέπειτα
ἐμνημονεύσαμεν αὐτοῦ εὐθύμως.

Ε΄

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔφθασα περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου. Εὗρον τὰ τῆς Τραπεζῆς καλῶς ἔχοντα.

Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις τρέχουσα διηνεκῶς εἰς διηνεκῇ καταστροφῇ, διότι ἄνευ δανείων εἴτε ἐσωτερικῶν εἴτε ἐξωτερικῶν ἀλλεπαλλήλων δὲν ἠδύνατο ὅχι μόνον τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τόκων τῶν χρεῶν αὐτῆς νὰ τελέσῃ, ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν τρέχουσαν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους νὰ ἐπαρκέσῃ, εὔρισκεν εἰς πᾶσαν αὐτῆς ἀνάγκην προθύμους δανειστὰς καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ διὰ τῶν ἐγχωρίων Τραπεζῶν καὶ Τραπεζίτων.

Ἡ ἔκδοσις ἐπιταγῶν ἐπὶ Λονδίνου ἐξηκολούθει καὶ τὴν τοποθέτησιν αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον διηυκόλυνεν ἡ Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως, ἐκτεθειμένη σπουδαίως, ὕλικῶς μὲν καθότι ἐκράτει ἐκ τούτων διὰ λογαριασμόν της ποσὰ δυνανάλογα πρὸς τὰ μέσα της, ἠθικῶς δὲ διότι, ἐπηρεάζουσα τοὺς ἀνταποκρικὰς καὶ πελάτας αὐτῆς καὶ τούτους πολυειδῶς εὐκολύνουσα, τοὺς ἔπειθε νὰ παραφορτώνωνται μὲ mandats.

Ἐκτὸς τούτου ἡ Τράπεζα πάντοτε διὰ τοῦ ἀπλή-

στου Κορωνιοῦ ἐνεργοῦσα, τῶν λοιπῶν παρόντων συνεργατῶν σιγῶντων καὶ τρόπῳ τινὶ ἀναγνωρίζοντων τὸ ὑπέροχον τῆς ἱκανότητος τοῦ Κορωνιοῦ, ἐνήργει καὶ προσωρινὰ δάνεια εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπὶ ἀποδόσει ἐξ εἰσοδημάτων προσεχῶν τοῦ Κράτους.

Τὴν παρεκτροπὴν ταύτην παρατηρήσας εἰς τοὺς συναδέλφους, τοὺς ἤκουσα μὲν συμφωνοῦντας μετ' ἐμοῦ, μὴ ἔχοντας ὅμως τὸ θάρρος ν' ἀντιστῶσιν ἀποτελεσματικῶς πρὸς τὸν Κορωνιόν.

Οὗτος μοὶ ἀπεκρίνετο ἐκάστοτε εἰς τὰς παρατηρήσεις μου :

— Δὲν εἴμεθα πλέον «Συγγρός, Κορωνιὸς καὶ Σία», εἴμεθα Τράπεζα ἀνώνυμος, ἔχομεν μετόχους, οἱ μέτοχοι θέλουν κέρδη καὶ μερίσματα καὶ ταῦτα μὲ τὴν συντηρητικότητά σου δὲν ἀποκτῶνται. Τώρα πλέον δὲν εἶσαι προσωπικῶς ὑπεύθυνος ἠθικῶς, ζήτησε τὴν γνώμην καὶ τρίτων.

Μοὶ ὑπεδείκνυε δὲ τὸν Γεώργιον Ζαρίφην. Καὶ ἐγώ, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ὑποδείξεώς του ἐκείνης, συνέλαβον τὴν ἰδέαν καὶ τῷ προέτεινα νὰ αὐξήσωμεν τὸ προσωπικὸν τοῦ Συμβουλίου παραχωροῦντες εἰς δύο προσληφθησόμενα μέλη μέρος τῶν ἡμετέρων δικαιωμάτων. Ἐδικοιολόγουν τὴν πρότασίν μου ὡς λογικὴν ἔνεκα τῆς σχεδὸν διηνεκοῦς ἀπουσίας μου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ ἐδέχθη καὶ ἀμέσως ἔπεισα τὸν Γεώργιον Ζαρίφην νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸ Συμβούλιον, λαμβάνων καὶ τὴν θέσιν τοῦ προέδρου, συμπαραλαμβάνων δὲ ὡς μέλος τοῦ Συμβουλίου καὶ τὸν γαμβρόν του Ὀδυσσεά

Νεγρεπόντε, ὅστις εἶχεν ἤδη ἐγκατασταθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς Τραπεζίτης καὶ ἐξηκολούθει τὸ ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν ἐν ταῖς Παραδουναβίοις Ἡγεμονίαις διὰ τῶν ἀδελφῶν του καὶ γενικῶν συνεταίρων του ἐξ ἀδελφικῆς τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς αὐτοὺς συγκαταβάσεως.

Οὕτως ἐνόμιζον ὅτι εἰσάγω ἰσχυρὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα ἐν τῇ Τραπεζῇ, ὅπωςδήποτε ὅμως ἀπηλλασσόμην μεγάλου μέρους ἠθικῶν εὐθυνῶν.

Ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ὁσημέραι ηὔξανεν ὁ συναγωνισμὸς τῶν Τραπεζῶν πρὸς παροχὴν δανείων τῇ Τουρκίᾳ. Εἰς τὰς Ἀγγλικὰς καὶ Γαλλικὰς Τραπεζὰς καὶ τοὺς Τραπεζίτας προσετίθεντο καὶ Αὐστριακοί.

Δὲν ἐπρόκειτο μόνον περὶ τοῦ θνησιγενοῦς πλάσματος τοῦ Haussmann, τῆς Banque Austroturque, τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς ἦτο ἀπλούστατα παικτικός, καὶ ἦτις μετὰ τὸ παιγνίδιον τῆς ἐκδόσεως τῶν μετοχῶν αὐτῆς μεθ' ὑπερτιμήσεως 3 1/2 λιρῶν ἐπὶ ἐκάστης μετοχῆς ἐκ 10 λιρῶν καὶ τὴν τοποθέτησιν μετοχῶν τινων εἰς τοὺς ἀπλουστέρους, διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη μὲ ζημίαν τῶν θυμάτων της, χωρὶς οὐδεμίαν ἐν Τουρκίᾳ νὰ ἐνεργήσῃ πρᾶξιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ 1872 συνεστήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει Τράπεζα, ἔχουσα ἰδρυτὰς σοβαροὺς Βιενναίους Τραπεζίτας (ὅσῳ δύνανται νὰ εἶναι ποτὲ σοβαροί, τοῦναντίον ἐγὼ ἀείποτε τοὺς εὖρον ὀλίγιστα σοβαροὺς κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις των) καὶ δὴ τὴν σοβαρωτέραν πασῶν τῶν ἐν Βιέννῃ Τραπεζῶν, τὴν Credit Anstalt.

Ἡ Τράπεζα αὕτη, διὰ νὰ ἀρχίσῃ καὶ τελειώσῃ συνάμα

τὰς ἐν Τουρκίᾳ ἐπιχειρήσεις της, συνωμολόγησε μετὰ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως ἐν δάνειον ἰδιόρρυθμον ἐκ 10 ἑκατομμυρίων λιρῶν στερλινῶν, διὰ τὸ ὅποιον ἐξεδόθησαν ἔντοκα γραμμάτια τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους ἀποφέροντα τόκον 9 % (ἀποσβεστέα ἐντὸς δεκαετίας, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι).

Διὰ τοῦ δανείου τούτου ἐπληρώθησαν ἐπείγουσαι ἀνάγκαι, ἀλλ' ὅχι βεβαίως ὅλαι. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἀγωνία ἐμετριάζετο ἐπὶ τινας μῆνας.

Ἡμεθα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Αὐγούστου καὶ ἐσκόπουν ἐπὶ δύο εἰσέτι περίπου μῆνας νὰ παραμείνω εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ κατὰ Ὀκτώβριον νὰ μεταβῶ εἰς Ἀθήνας πρὸς διαχείμασιν. Ἀλλὰ τῇ ἐνδεκάτῃ Αὐγούστου ἔλαβον ἐκ Χίου τηλεγράφημα ἀναγγέλλον μοι, ὅτι ὁ πατήρ μου αἴφνης ἡσθένησε βαρέως καὶ ἐπιφόβως ἔνεκα τοῦ λίαν προβεβηκότος τῆς ἡλικίας του.

Ἀνεχώρησα διὰ Χίον τὴν ἐπιοῦσαν κατεσπευσμένως διὰ μέσου Σμύρνης. Φθάσας ἐκεῖ ἐζήτησα τηλεγραφικῶς πληροφορίας περὶ τῆς ὑγείας τοῦ πατρός μου.

Ἐλαβον τὴν θλιβεράν ἀπάντησιν, ὅτι τὴν προτεραίαν εἶχεν ἀποβιώσῃ καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐθάπτετο, τῶν ἐν Χίῳ ἰατρικῶν μέσων μὴ ἐπιτρεπόντων τὴν περαιτέρω ἀναβολὴν τοῦ ἐνταφιασμοῦ τοῦ σώματος. Ὁ πατήρ μου ἤγε κατὰ τὸν θάνατόν του τὸ 86^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην ὁ θάνατος δὲν εἶναι τι ἀπρόοπτον. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ νὰ μὴ εἶναι λογικὸς εἰς ὅ,τι δὲν τῷ ἀρέσκει, καὶ ἐγὼ ἐνόμιζον, ὅτι διὰ τὸν πατέρα μου δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐξαίρεσις τῆς φύσεως καὶ νὰ προβῇ μέχρι τῆς

ἡλικίας τῶν 100 ἐτῶν καὶ πέραν· ἄλλως τε τὸν εἶχον ἰδῆ πρὸ ὀλιγίστων μηνῶν τοσοῦτον ἀκόμη ἀκμαῖον, εἰς ἐκδρομὰς καὶ συμπόσια καὶ κόπους ἀντέχοντα περισσότερον ἔμοῦ, ὥστε ἐδικαιούμην νὰ ἐλπίζω.

Ζωηρῶς ἠσθάνθην τὴν πατρικὴν ἀπώλειαν, καθόσον μάλιστα μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἔμενον ἀπολύτως κατάμονος ἐν τῷ κόσμῳ ἄνευ οὐδενὸς στενοῦ συγγενοῦς.

Ἐξηκολούθησα τὸ εἰς Χίον ταξίδιον μου σπεύδων νὰ θρηνησῶ παρὰ τὸν τάφον του καὶ παρακαλέσω τὴν ἀγαθὴν του ψυχὴν νὰ μοὶ πέμπῃ ἐξ οὐρανοῦ τὰς εὐλογίας της κατὰ τὸ ἐπίλοιπον τοῦ βίου μου.

Εὖρον ἐν τοῖς ἐγγράφοις του διαθήκην, δι' ἧς μὲ καθίστα γενικὸν κληρονόμον του. Ἡ διαθήκη ἦτο περιττή, διότι οὐδένα ἄλλον εἶχεν ἐκτὸς ἔμοῦ φυσικὸν κληρονόμον. Ἡ περιουσία του κατὰ τὸν ἀπολογισμὸν εὐρέθη ἀνερχομένη εἰς 4.000 λίρας τουρκικὰς περίπου. Δὲν ἠθέλησα νὰ κρατήσω οὐδὲν ἐκτὸς τοῦ ὥρολογίου του, τὸ ὅποῖον ἔχω ἀκόμη.

Διὰ τῶν δύο τρίτων τοῦ ὅλου ἔκαμα νὰ μεταφερθῶσιν ὕδατα εἰς τὴν πόλιν τῆς Χίου καὶ νὰ κατασκευασθῶσι κρῆναι, τὰ δὲ ὑπόλοιπα διένειμα εἰς φιλανθρωπικὰ καταστήματα καὶ χρεῖαν ἔχοντας ἐξ ἀποστάσεως συγγενεῖς.

Μετὰ τοῦτο ἀνεχώρησα καὶ μετέβην εἰς Ἀθήνας.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρός μου εἶπον ὅτι μὲ εἶχε καταλάβῃ ἀνορεξία πρὸς ἐργασίαν καὶ πόθος ταξιδίων· ἀπ' ἐναντίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός μου ἐζήτησα παρηγορίαν ἐν τῇ ἐργασίᾳ.

Ἀκόμῃ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἠσθανόμην τὴν ἀνάγκην εἴτε σωματικῆς ἀεικινήσιας, εἴτε διαρκοῦς πνευματικῆς. Ἡ ἀπόλυτος ἀνάπαυσις καὶ ἡσυχία μὲ καθίστων ἢ σωματικῶς ἀσθενῇ ἢ δύσθυμον. Ἐχω ἀπόλυτον ἀνάγκην κᾶτι πάντοτε νὰ κάμνω.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1872 ἐν Ἀθήναις ὄχι μόνον δὲν ἠδυνάμην εὐσχήμως νὰ διασκεδάζω, ἀλλ' οὔτε τὴν ἐλαχίστην διάθεσιν εἶχον πρὸς κοινωνικὴν κίνησιν ἔνεκα τοῦ πατρικοῦ πένθους.

Περιοριζόμην εἰς ἀναγνώσεις, γραφὴν καὶ περιπάτους μακρινούς. Κατ' εὐτυχῇ σύμπτωσιν κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον εἶχεν ἔλθῃ ἐκ Λονδίνου ἡ Ἀγλαΐα, σύζυγος τοῦ Θεοδώρου Κορωνιοῦ καὶ θυγάτηρ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰωνίδου. Σκοπὸς τοῦ ταξιδίου της ἦτο ἡ ἐκμάθησις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ὑπὸ τῆς θυγατρὸς της, ἣτις ἀτελέστατα ἐξηγεῖτο ἑλληνιστί, ὥς συμβαίνει εἰς

τοὺς πλείστους τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ γεννηθέντων καὶ ἀνατραφέντων Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων, οὓς ἐγὼ ὀνομάζω Ἑλληνας Ἀγγλοφώνους.

Ἡ Ἀγλαΐα Κορωνιοῦ ἦτο κάτοχος ἐκτάκτου μορφώσεως συνοδευομένης ὑπὸ διανοίας γερῆς καὶ κρίσεως εὐθείας, προσέτι δὲ καὶ πνεύματος. Τὸ μόνον διὰ τὸ ὅποῖον ἠδύνατό τις νὰ τὴν ἐπικρίνῃ κάπως εἶναι ποιά τις ἐκκεντρικότης περὶ τὸ σκέπτεσθαι καὶ φέρεσθαι καὶ καθόλου ζῆν, ἀποδοτέα κατ' ἐμὲ εἰς τὸ ἀγγλικὸν σύστημα τῆς ἀνατροφῆς καὶ εἰς τὰς μετ' Ἀγγλων καὶ Ἀγγλίδων ἐκκεντρικῶν σχέσεις της. Ἀλλ' ἡ ἐκκεντρικότης αὕτη δι' ἐμὲ ἦτο μᾶλλον εὐχάριστος, διότι παρεῖχεν ἀφορμὴν διαρκῇ εἰς συζητήσεις μεταξὺ ἡμῶν φθανούσας μέχρι φιλονικίας, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ συζήτησις καὶ ἡ φιλονικία, ὅταν δὲν ἐξέρχωνται τοῦ δέοντος ὁρίου, εἶναι λίαν διασκεδαστικά.

Μετὰ τῆς Ἀγλαΐας Κορωνιοῦ μὲ συνέδεε σχέσις στενὴ ἐκ Λονδίνου, ἀλλ' ἔτι στενωτέρα κατέστη αὕτη ἐν Ἀθήναις, καθότι καὶ ἀμοιβαίως εἵχομεν ἀνάγκην ἀλλήλων. Ἐγὼ μὲν ὥς ἐν πένθει εἶχον χρεῖαν «συντροφιάς» ἀθορύβου καὶ φρονίμου, ἐκείνη δὲ ὥς ξένη ἐν Ἀθήναις καὶ κατοικοῦσα παρὰ τῷ θείῳ αὐτῆς Λεονάρδῳ Σγούτᾳ, τοῦ ὁποίου οὔτε ἡ κατοικία παρεῖχεν ἄνεσιν οὔτε ἡ συναναστροφὴ τέρψιν, ἠσθάνετο ὅτι εὔρισκε παρ' ἐμοὶ καταφύγιον, οὕτως εἶπεῖν.

Ἐγευματίζεε παρ' ἐμοὶ μετὰ τῆς θυγατρὸς της συχνότατα καὶ διήρχετο πλείστας ἑσπέρας ἐν συνοδίᾳ ὀλίγων σοβαρῶν φίλων. Ἐξηρχόμεθα σχεδὸν καθ' ἡμέραν εἰς περίπατον ἐν συντόμῳ δύναμαι νὰ εἴπω, ὅτι ἡ

Ἀγλαΐα Κορωνιοῦ συνέτεινε πολὺ εἰς τὸ νὰ διέλθω τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον τοῦ πένθους μου ὅχι ἐν ἀπολύτῳ δυσθυμίᾳ.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Ἀθήναις ἐγκαταστάσεώς μου οὐδαμῶς ἐσκέφθην περὶ τῆς δράσεώς μου ἐν Ἑλλάδι εἴτε οἰκονομολογικῶς εἴτε πολιτικῶς, κύριον σκοπὸν ἔχων νὰ διαθέτω τὸν χρόνον τῆς ἐκεῖ διαμονῆς μου εἰς πλήρη διασκεδαστικὴν ἀνάπαυσιν, πρὸς δὲ καὶ εἰς γενικὰς ἐθνικὰς ὑπηρεσίας σχέσιν κυρίως ἐχούσας μὲ τὴν φιλανθρωπίαν.

Τὸν Χαρίλαον Τρικούπην εἶχον γνωρίσῃ ἐκ τοῦ κατὰ τὸ 1868 εἰς Ἀθήνας ταξιδίου μου. Καίπερ ἄγνωστός μου τότε μὲ εἶχεν ὑποδεχθῇ εὐγενῶς καὶ φιλοφρόνως. Ἐκτοτε ἡσθανόμην πρὸς αὐτὸν αἰσθηματιῶς τινος εὐγνωμοσύνης ἡνωμένης μετὰ πραγματικῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνδρός.

Ἐξηκολούθουν συνεπῶς τὰς κοινωνικὰς μετ' αὐτοῦ σχέσεις μου καὶ ἐφρόντιζον, περιστάσεως διδομένης, νὰ ἐκδηλῶ τὰ πρὸς αὐτὸν αἰσθήματά μου ὅλως ἀκαδημαϊκῶς ὅμως. Κατὰ σύμπτωσιν ἡ Ἀγλαΐα Κορωνιοῦ ἔτυχε νὰ εἶναι βαπτιστικὴ τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ὅπωςδὴποτε στενώτατα συνεδέετο μετὰ τῆς οἰκογενείας Τρικούπη καὶ κυρίως μετὰ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Σοφίας, μεγάλως δὲ ἐθαύμαζε τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Χαρίλαον ὡς ἄνδρα ἐκτάκτου νοημοσύνης, παιδείας καὶ ἐν γένει ἱκανότητος. Εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἔφθανεν ἡ ἀγάπη αὐτῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν καὶ τὴν ἀδελφήν, ὥστε μέγα μέρος τῶν ἐσπερινῶν συνδιαλέξεών μας ἔδαπάνα εἰς ἐξύμνησιν αὐτῶν, ἐγὼ

δέ, καίπερ συμμεριζόμενος πληρέστατα τὴν γνώμην της, ἔφθانون πολλάκις εἰς σημεῖον ἀνυπομονησίας καὶ τὴν ἐμεμφόμην ἐπὶ ὑπερβολῇ.

Ἐπέμενε βεβαιουῖσά με περὶ ἐλλείψεως ὑπερβολῆς ἐκ μέρους της καὶ μὲ παρεκίνει νὰ συνδέσω σχέσεις μετὰ τοῦ Χαριλάου στενωτέρας, διότι, ὥς μοι ἔλεγεν, ἦτο πεπεισμένη, ὅτι οὕτω θέλω εὖρη εὐκαιρίαν νὰ γείνω ὑπερβολικώτερος αὐτῆς.

Πράγματι ἤρχισα νὰ ἐπισκέπτωμαι συνεχέστερον τὸν Τρικούπην, ἴσως δὲ ἐπειδὴ καὶ ἡ Κυρία Κορωνιοῦ ἐκ τῆς πρὸς ἐμὲ φιλίας της ὁρμωμένη συνεχῶς παρὰ τῇ οἰκογενεῖᾳ Τρικούπῃ καὶ ἰδίως τῷ Χαριλάῳ ἔπλεκε τὸν πανηγυρικόν μου, καὶ ὁ Τρικούπης μοι ἐδῶρει συνεχεστέρας ἐπισκέψεις, ὁμολογῶ λίαν ἀπολαυστικὰς δι' ἐμὲ ἔνεκα τῆς ποικιλίας τῶν γνώσεών του, ὅχι μόνον τῶν πολιτειακῶν, ἀλλὰ τῶν καθόλου ἐγκυκλοπαιδικῶν ἀκόμη καὶ κοινωνικῶν.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐδεχόμην ἡμέραν τινὰ ἐπίσκεψιν τοῦ Τρικούπῃ· ὁ καιρὸς ἦτο ψυχρὸς καὶ κατάλληλος γιὰ φίλου σπίτι καὶ κουβέντα, ὁ δὲ Τρικούπης μοι ἐδήλου μετὰ ποιᾶς τινος σοβαρότητος ὅτι ἐπίτηδες ἐξέλεξε τὴν ἡμέραν διὰ νὰ μοι ζητήσῃ τέϊον καὶ τὰ εἴπωμεν διὰ μακρῶν.

Ἄνευ περιστροφῶν, ὥς ἄλλως τε συνήθιζε, καὶ ἐπανερχόμενος εἰς παλαιότεραν ὁμιλίαν, ἣν ἀνωτέρω ἀφηγήθην, ἤρχισε νὰ μοι λέγῃ :

— Εἴσθε εὐπορος, εἴσθε ἀκόμη νέος, λέγετε ὅτι θεωρεῖτε τὸ στάδιον τῆς χρηματολογίας διὰ σᾶς περατωθέν· ἐπὶ τέλους λέγετε ὅτι δὲν σκοπεύετε νὰ νυμ-

φρευθῆτε, ἐπαναλαμβάνω, ὅτι τὸ καλλίτερον, τὸ ὁποῖον ἔχετε ἐν τῷ μέλλοντι να κάμετε εἶναι νὰ ἀφιερωθῆτε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος σας ὡς πολιτευόμενος δρῶν καὶ δυνάμενος νὰ παράσχη πολυτίμους ἐκδουλεύσεις εἰς τὸν τόπον. Προσέθηκε δὲ τονίζων τὰς τελευταίας λέξεις: καὶ ἀφίνων ἐπίζηλα ἵχνη τῆς εἰς τὸν κόσμον διαβάσεώς σας.

Οὐδέποτε εἶχον τὸ προτέρημα τῆς ἐτοιμότητος τοῦ πνεύματος εἰς εὐστόχους ἀπαντήσεις· μ' ὄλοντοῦτο ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων, ἡδυνήθην νὰ τῷ ἀποκριθῶ, ὅτι δὲν συμερίζομαι τὴν ὁρθότητα τοῦ ὁ ὢν ἐν ἐνὶ καὶ ἐν παντί, ὅτι ἐγὼ ἀπ' ἐναντίας πιστεύω εἰς τὸ ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ὅτι ἂν ἔχω ποιάν τινα ἱκανότητα ἐκ φύσεως ἢ ἐκ πείρας κτηθεῖσαν, αὕτη περιορίζεται εἰς τὴν οἰκονομικὴν τέχνην, καὶ ὅτι ἀπολύτως στεροῦμαι πολιτειακῶν καὶ διοικητικῶν γνώσεων, ὅτι ἐπὶ τέλους ἐκτιμῶ τὴν ὥθησίν του πρὸς ἔργα ἐκ μέρους μου ὠφέλιμα τῇ πατρίδι καὶ τῷ ὑπόσχομαι ὅτι θὰ προσπαθῆσω νὰ ἐργασθῶ, πάντοτε ὁμως ἐντὸς τοῦ κύκλου μου καὶ ἔξω τῆς πολιτικῆς παλαίστρας.

Ὁ Τρικούπης προσεπάθησε διὰ παντοίων ἐπιχειρημάτων νὰ μὲ μεταπείσῃ ἰσχυριζόμενος, ὅτι καὶ ἡ πολιτικὴ ἱκανότης εἶναι σχετικὴ ὅχι δὲ ἀπόλυτος, καὶ ὅτι ἕκαστος εἰσφέρει εἰς τὴν πολιτείαν ἀναλόγως τῆς εἰδικότητός του, ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι εὗρίσκονται δυστυχῶς ἐν ἀπολύτῳ ἀπειρία εἰς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν οἰκονομικὸν κλάδον, δηλαδὴ ὡς πρὸς Τραπεζας, Σιδηροδρόμους καὶ ἄλλα ἔργα κοινῆς ὠφελείας, καὶ ὅτι

μόνον δι' αὐτὰ εἶν ἐργασθῶ, ὥς ἐπίστευεν, ὅτι δύναμαι νὰ ἐργασθῶ ἀποτελεσματικῶς, θὰ ὑπηρέτουν τὴν πατρίδα πολλῶ μᾶλλον ἢ οἱ οὕτως εἰπεῖν ἐκ πατρικῆς κληρονομίας πολιτευόμενοι, οἵτινες οὐδαμῶς ἐφρόντισαν πρὸς τοῦτο νὰ ἐτοιμάσωσιν ἑαυτοῖς τὰ προσήκοντα ἐφόδια. Ἐτελείωσε βεβαιῶν με, ὅτι ἂν θελήσω νὰ ἐργασθῶ ὥς ἰδιώτης ὑπὲρ τῆς χώρας, δὲν θὰ φθάσω εἰς τόσον εὐάρεστα ἀποτελέσματα, ὅσον ἂν συνάμα ἦμην πολιτευόμενος καὶ δὴ πολιτευόμενος ὅχι ἐκ τῶν κοινῶν.

— Δὲν θὰ λύσωμεν βεβαίως σήμερον τὸ ζήτημα, τῶ εἶπον, ὅπωςδῆποτε σεῖς ἔχετε τὴν γνώμην σας καὶ ἐγὼ τὴν ἰδικήν μου, τὰ ἐπιχειρήματά σας δὲν μὲ ἔπεισαν, μ' ὅλον τοῦτο σᾶς εὐχαριστῶ, διότι μὲ ἐκτιμᾶτε περισσότερον ἀφ' ὅ τι ἐγὼ ἐκτιμῶ ἑμαυτόν.

Οὕτως ἐτελείωσεν ἡ συζήτησις.

Ὁ Τρικούπης ἔσπειρεν ἐν ἐμοὶ ἐν τούτοις σπόρον, ὅστις εὗρε γῆν ἐτοίμην νὰ τὸν δεχθῇ καὶ τὸν καταστήσῃ καρποφόρον· ἂν ὅχι νὰ πολιτευθῶ, τὸ ὅποιον δὲν ἠδυνάμην νὰ παραδεχθῶ ὥς ἀρμόζον μοι, ἀλλὰ νὰ δράσω ἐν τῷ κύκλῳ μου, καὶ τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον, ὥς εἶπον, ἡσθανόμην τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνεργείας.

Εἰς τοῦτο συνέτεινε καὶ ἄλλο τι.

Ἐλαβον ἐκτάκτως ἄμεσον ἀνάγκην 25,000 δραχμῶν περίπου, αἷς δὲν εἶχον τὸν καιρὸν νὰ προμηθευθῶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὥς συνήθως ἔπραττον. Παρεκάλεσα μεσίτην τινὰ νὰ πωλήσῃ *chèque* ἐπὶ Λονδῖνον ἕξ 800 λιρῶν στερλινῶν καὶ νὰ μοὶ φέρῃ ἀμέσως τὸ ἰσότιμον, ἀλλ' οὗτος μοὶ παρετήρη-

σεν, ὅτι τὸ ποσὸν εἶναι λίαν σπουδαῖον !! καὶ δέον νὰ τὸ τμηματίσω καὶ λιανοπωλήσω.

Ἴσως ἦτο ὑπερβολικός, ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἐγὼ ἐστενοχωρούμην.

— Τί νηπιώδης κατάστασις, τῷ εἶπον, εἶναι αὕτη; 800 λίραι θεωρεῖται σπουδαῖον ποσὸν ἐδῶ, καὶ δὲν ὑπάρχει Τράπεζα ἢ Τραπεζίτης νὰ τὸ ἀγοράσῃ;

Ἐν ᾧ ἔλεγον ταῦτα, εἰσήρχετο παρ' ἐμοὶ ὁ Ἀνάργυρος Σιμόπουλος καὶ μὲ ἤκουε, δὲν τῷ ἤρεσκε δὲ οἱ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ Ἕλληνες νὰ μανθάνωσιν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχει τοσαύτη μικρότης καὶ ἔλλειψις προόδου, δι' ὃ καὶ τὸν θεωρῶ ἐπαινετέον.

Ἀμέσως μοὶ εἶπεν, ὅτι ὁ μεσίτης λέγει ὑπερβολὰς καὶ μοὶ ἐζήτησε νὰ τῷ δώσω τὸ chèque εἰς διαταγὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ὑποσχεθεὶς μοι ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν νὰ ἐπιστρέψῃ κομίζων μοι τὸ ἰσότιμον αὐτοῦ εἰς δραχμάς. Τότε ἐκνκλοφόρουν ἀκόμη αἱ παλαιαὶ δραχμαὶ ἴσαι πρὸς 89 ἑκατοστὰ τοῦ Γαλλικοῦ φράγκου ἑκάστη, ἀκριβέστερον 112 δραχμαὶ ἔφερον 100 φράγκα.

Τῷ ἔδωσα τὸ chèque καὶ πράγματι μετ' ὀλίγην ὥραν ἐπέστρεψε κομίζων μοι τὸ ἰσότιμον, ἀλλ' ἡ τιμὴ πρὸς ἣν ἐκανονίσθη ἡ λίρα ἦτο κατὰ 70 λεπτὰ δι' ἑκάστην κατωτέρα ἐκείνης, ἣν μοὶ εἶχεν ὑποδείξῃ ὁ μεσίτης, ἂν ἐδεχόμην νὰ λιανοπωλήσω.

Παρετήρησα εἰς τὸν Σιμόπουλον, ὅτι ἡ διαφορὰ εἶναι $2\frac{1}{2}\%$ καὶ διὰ συνάλλαγμα εἶναι σπουδαιοτάτη. Ἀλλ' οὗτος μὲ ἐβεβαίωσεν, ὅτι κακῶς ἀντελήφθην, καὶ ὅτι ἡ Τράπεζα μάλιστα ἐκανόνισε πρὸς εὐχαρί-

στησίν μου τιμὴν ἀνωτέραν κᾶπως τῆς τρεχούσης τὴν ἡμέραν ἐκείνην.

Ἐφάνην παραδεχθεὶς τοὺς λόγους του, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐχώννευσα. Ἐπρόκειτο περὶ προσωπικῆς φιλοτιμίας μᾶλλον. Εὐρισκόμην εἰς τὸ εἶδός μου καὶ ἐγνώριζον τί σημαίνει διαφορὰ ἐπὶ συναλλάγματος ὅχι $2\frac{1}{2}$, ἀλλὰ καὶ $\frac{1}{4}\%$ ἀκόμη.

Τὴν ἐπιούσαν εἶδον τὸν μεσίτην μου καὶ ἔμαθον ὅτι δὲν εἶχον κακῶς ἀντιληφθῇ, ὑπέθεσα δὲ ὅτι εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν συνέβη λάθος καὶ μετέβην ἀμέσως παρ' αὐτῇ, διοικουμένη τότε ὑπὸ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη ὡς Διοικητοῦ καὶ τῶν ὑποδιοικητῶν Εὐθυμίου Κεχαγιά καὶ Γεωργίου Βασιλείου· μεθ' ὧν συνεδεόμην διὰ φιλίας.

Τοῖς κατέστησα γνωστὰ τὰ τῆς πωλήσεως τῶν 800 λιρῶν καὶ τὸ λάθος, ὃ ὑποθέτω ὅτι συνέβη. Ἡ Διοίκησις, μὴ οὔσα ἐν γνώσει τῆς πράξεως, ἐκάλεσε τὸν ἀρμόδιον ὑπάλληλον, τὸν τότε ἐπιφορτισμένον τὰ τῆς ἀγοραπωλησίας ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος, καὶ τῷ ἐζήτησε πληροφορίας.

Οὗτος μετὰ θάρρους ἀπεκρίθη, ὅτι ἐπειδὴ ἐπρόκειτο περὶ ἐμοῦ, ἔκαμε παράβλεψιν κατὰ 30 λεπτὰ δι' ἐκάστην λίραν!!! Ὅτε δὲ τῷ εἶπον, ὅτι ἡ τρέχουσα τιμὴ εἶναι ἡ δεῖνα, πάλιν μετ' ἀφελείας μοὶ ἀπεκρίθη:

— Μάλιστα, διὰ νὰ ἀγοράσετε, ὅχι καὶ διὰ νὰ πωλήσετε. Ἡ Τράπεζα συνήθως δὲν ἀγοράζει, εἰμὴ κατὰ μίαν δραχμὴν τὴν λίραν κατώτερον τῆς τιμῆς, εἰς ἣν πωλεῖ!

Ἐστράφην πρὸς τοὺς τρεῖς καὶ μετὰ δόσεώς τινος εἰρωνείας τοῖς εἶπον·

— Ἐ! καλὰ ἐδῶ τὸ τραπεζικὸν ἐπάγγελμα βλέπω ὅτι παρέχει ἄκοπα καὶ πλουσιώτατα κέρδη. Ἡμεῖς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅταν ὠφελούμεθα $1\frac{1}{4}\%$ ἔξ ἀγοραπωλησίας συναλλάγματος, εἴμεθα ὑπερευχαριστημένοι, ἐδῶ τὸ $2\frac{1}{2}\%$ καὶ 3% φαίνεται κατὰ τὸ λέγειν τοῦ ὑπαλλήλου σας καθιερωμένον, καὶ προκαλεῖ σπουδαίως τὴν προσοχήν μου.

Ὁ διοικητής, ὅστις ἄλλοτε μάλιστα χρηματίσας ἀπεσταλμένος Ὑπουργὸς τῆς Ἑλλάδος ἐν Κωνσταντινουπόλει, κᾶπως ἐγνώριζε τὸν τρόπον τῶν καθαρῶς τραπεζικῶν πράξεων ἐκεῖ, στραφεὶς πρὸς τὸν ὑπάλληλον τῷ εἶπε·

— Μὴ λέγῃς ἄλλ' ἀντ' ἄλλων· ἀπλούστερον εἶναι νὰ ὁμολογήσῃς ὅτι συνέβη λάθος καὶ διάταξον νὰ δοθῇ ἡ διαφορὰ τῷ κυρίῳ Συγγρῶ πρὸς 50 λεπτὰ τὴν λίραν.

Ἐδήλωσα ὅτι τὸν εὐχαριστῶ, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς διαφορᾶς, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐπέμεινε καὶ ἐντὸς ὀλίγου μοὶ ἀπεδίδοντο διὰ διαφορὰν 800 λιρῶν 400 δραχμαί.

Τὰς ἔλαβον καὶ τὸν εὐχαρίστησα, πάλιν ἀλλ' ἐξερχόμενος τῆς Τραπεζῆς ἀνελογιζόμεν τούς λόγους τοῦ Χαριλάου Τρικούπη περὶ τῆς νηπιώδους καταστάσεως τῶν τραπεζικῶν καὶ οἰκονομολογικῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ σοβαρῶς ἤρχισα νὰ σκέπτομαι περὶ ἰδρύσεως ἰδιωτικῆς Τραπεζῆς ἐν Ἀθήναις, σκοπὸν ἐχούσης τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν διὰ τοῦ μετριάσμοῦ τῶν ὅρων τῶν σχεδὸν μονοπωλιακῶν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς. Σκοπὸς συγχρόνως τῆς ἰδρύσεως τοιαύτης Τραπεζῆς θὰ ἦτο καὶ ἡ εἰς ὅλον τὸν πεπολιτισμέ-

νον κόσμον ὑπάρχουσα συγκέντρωσις κεφαλαίων καὶ κεφαλαιούχων περὶ ἄνωνύμους ἑταιρείας, δι' ὧν καὶ μόνον προάγονται αἱ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις σιδηροδρόμων καὶ ἄλλων ἔργων· ἐν αἷς ἀκόμη καὶ αἱ Κυβερνήσεις εὐρίσκουσι τὰ ἀναγκαιοῦντα κατὰ καιροῦς εἰς τὰ Κράτη δάνεια, καὶ ἐν γένει ἡ εἰσαγωγή χρηματιστικῶν πράξεων καὶ προετοιμασία διὰ σύστασιν χρηματιστηρίου, τοῦ ὁποίου καὶ τὸ ὄνομα ἦτο ἀκόμη ἄγνωστον ἐν Ἑλλάδι.

Ζ'

Τοιαῦτα ἐσχεπτόμην, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις ἀνδρῶν ὅπως-
 δήποτε γνωρίζοντων τὰ τραπεζικά, οἵτινες νὰ δύναν-
 ται νὰ συνεργασθοῦν μετ' ἐμοῦ, μὲ ἀπεθάρρουνεν. Ἐγχώ-
 ριοι τότε Τραπεζίται δὲν ὑπῆρχον εἰμὴ ὁ Σταμάτιος
 Δεκόζης Βοῦρος καὶ ὁ Γεώργιος Σκουζές, ὧν τοῦ μὲν
 πρώτου τὸ σύστημα ἐγνώριζον ἀπὸ τοῦ 1854, ὡς ὅλως
 συντηρητικὸν ἢ μᾶλλον στάσιμον εἰς ἀρχαίας μεθό-
 δους χρηματιστικάς, τοῦ δὲ τὸν κύκλον, κτηματολογι-
 κὸν καὶ τοῦτον ἐν νηπιότητι, δὲν εἶχον ἀναπτύξῃ οἱ
 διαδεχθέντες αὐτὸν υἱοὶ του οἱ τῆς Νέας Σχολῆς.

Διὰ νὰ γίνω καταληπτὸς, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω ὅτι
 κατὰ τὸ 1867-1868 κατεσκευάζετο ἐν Ἑλλάδι ὁ πρῶτος
 πολυδάπανος μικροσκοπικὸς Σιδηρόδρομος ἐξ ἐννέα
 χιλιομέτρων μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς διὰ τοῦ
 κακομοίρου Pickering, τοῦ ἐπιχειρήσαντος τὴν κατα-
 σκευὴν ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου κεφαλαίου. Οὗτος ἐπήγαι-
 νεν ἐμπρὸς μέχρι τινὸς διὰ πιστώσεων, ἃς ἀπέκτα πλέον
 ἢ τοκογλυφικῶς, ἐπῆλθεν ὅμως ἡ στιγμή τοῦ ἀπρο-
 χωρήτου καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν Γ. Σκουζέν, εἰς ὃν
 ἐπρότεινε νὰ ἐκχωρήσῃ τὸ ὅλον τῆς σιδηροδρομικῆς

γραμμῆς ἔτοιμον πρὸς ἐκμετάλλευσιν ἀντὶ 35.000 ἀγγλικῶν λιρῶν περίπου καὶ ὁ Σκουζές, διὰ τὴν σχηματίσιν ἰδέαν τῆς δυνατῆς κινήσεως τῶν ἐπιβατῶν μεταξὺ Πειραιῶς καὶ Ἀθηνῶν, ἐτοποθέτησεν ὑπαλλήλους του εἰς τοὺς δύο σταθμοὺς τῶν ἁμαξῶν, αἵτινες ἐξυπηρέτουν τὴν μεταξὺ τῶν δύο πόλεων συγκοινωνίαν διὰ τὴν καταμετρῶσι τοὺς ἡμερησίως πηγαινοερχομένους ἐπιβάτας !

Ὁ μόνος πρὸ ἐμοῦ ἐγκατεστημένος ἐν Ἑλλάδι ὁμογενὴς ἦτο ὁ Παντολέων Θεολόγος, ὅστις εἶχε διαμείνῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Μαγχεστρία μετερχόμενος τὸν ἀποστολέα ὑφασμάτων εἰς τὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν « Ἀδελφοὶ Χατζῆ-Θεολόγου » γνωστὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορικὸν οἶκον, οὗ διετέλει καὶ μέλος. Εἶχε σχηματίσιν οὕτω σπουδαίαν περιουσίαν καὶ ἀποσυρθεὶς τῆς ἐταιρείας ἐκείνης ἐγκατέστη εἰς Ἑλλάδα. Δὲν ἦτο τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον μοὶ ἐχρειάζετο ὡς συνεργός, ἀλλ' ὅπως δῆποτε καὶ ἦτο.

Συγχρόνως περίπου μὲ ἐμὲ εἶχεν ἔλθῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Εὐαγγέλης Μπαλτατζῆς, υἱός, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, τοῦ ἐν Σμύρνῃ ἐγκατεστημένου Δημητρίου Μπαλτατζῆ, ὅπως δῆποτε γόνος τῆς μεγάλης Σμυρναϊκῆς οἰκογενείας Μπαλτατζῆ, ἐκ τῆς ὁποίας τέσσαρες ἀδελφοί, οἱ Θεόδωρος, Ἑμμανουήλ, Γεώργιος καὶ Ἰωάννης, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον διέπρεψαν ἐν Τουρκίᾳ ἐπὶ ἐμπορίᾳ καὶ τραπεζικῇ τέχνῃ, προεξάρχοντος τοῦ Θεοδώρου, περὶ οὗ ἀλλαχοῦ ὠμίλησα. Ὅλοι εἶχον υἱοὺς καὶ, ἀποθανόντες πλούσιοι, ἀφῆκαν εἰς αὐτοὺς σπουδαίας κληρονομίας σχετικῶς

πρὸς τοὺς χρόνους ἐκείνους. Δυστυχῶς, ὡς συνήθως συμβαίνει, οἱ υἱοὶ δηλαδή ὡς καταγόμενοι ἐξ εὐγενῶν νὰ νομίζωσιν, ὅτι δὲν τοῖς ἀρμόζει ἡ ἐργασία, ὀλίγοι τῶν υἱῶν αὐτῶν διετήρησαν τὰς περιουσίας των ἀκεραίας, τινὲς μάλιστα τὰς κατεσπατάλησαν ταχέως καὶ εὐρέθησαν ἐν πενίᾳ.

Ἐν συντόμῳ σήμερον ἐξ ὅλων ἐκείνων τῶν περιουσιῶν οὐδεμία σχεδὸν ὑφίσταται παρὰ τοῖς ἀπογόνους αὐτῶν.

Εἷς ἐκ τῶν φρονιμωτέρων γόνων τῆς οἰκογενείας Μπαλτατζῆ, ἔτι δὲ καὶ ἐργατικωτέρων, ἦτο ὁ προμνησθεὶς Εὐαγγέλης Μπαλτατζῆς, ἴσως διότι ὁ πατήρ του τῷ ἀφῆκε κληρονομίαν πολὺ μικροτέραν ἐκείνης, ἣν εἶχον λάβῃ οἱ λοιποὶ ἐξάδελφοί του, ἴσως, καὶ κατ' ἐμὲ πιθανώτερον, διότι εἶχε τὴν καλὴν τύχην νὰ νυμφευθῇ νεώτατος τὴν καθ' ὅλα πολύτιμον καὶ διαπρέπουσαν ἐπὶ παιδείᾳ καὶ νοημοσύνῃ θυγατέρα τοῦ Στεφάνου Καραθεοδωρῆ Ζωήν. Ἡ ἐπιρροὴ καὶ αἱ συμβουλαι αὐτῆς τὸν ἀπήλλαξαν πολλῶν σφαλμάτων.

Αὐτὴ τὸν ἔπεισε νὰ περισυλλέξῃ τὴν περιουσίαν των καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὴ τῷ ἐχρησίμευεν ἐν γένει καὶ ὡς Μέντωρ καὶ ὡς συνεργάτης καὶ ἀκόμη ὡς γραμματεὺς, διότι ἡ ἐγκυκλοπαιδικὴ μόρφωσις αὐτοῦ ἦτο μετρία.

Ὁ Εὐαγγέλης Μπαλτατζῆς εἶχε δύο ἀδελφούς, τὸν Λεωνίδαν καὶ τὸν Μιλτιάδην, καὶ ὅτε κατὰ τὸ 1869-1870 εἶχεν ἐνσκήψῃ ἐπιζωοτία ἐν Αἰγύπτῳ, οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ συνεταιρισθέντες ἐπεχείρησαν τὴν προμήθειαν ἵππων ἐκ Ρωσίας καὶ ἀποστολὴν εἰς Αἴγυπτον πρὸς μεταπώλησιν.

Τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην ἐνήργησαν εἰς μεγάλην κλίμακα, τοῦ Λεωνίδα κυρίως μεταβάντος εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐπιτυχόντος νὰ ἐλκύσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἀντιβασιλέως καὶ νὰ ἀναδεχθῇ τὴν προμήθειαν πολλῶν χιλιάδων ἵππων πρὸς χρῆσιν καὶ τῆς Ἀντιβασιλικῆς οἰκογενείας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν συγγενῶν καὶ μεγιστάνων καὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ.

Ἀλλαχοῦ ἀφηγήθην τί συνέβαινε τότε ἐν Αἰγύπτῳ μὲ τὰς κυβερνητικὰς παντοίας προμηθείας. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο, ὅτι ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκείνης ἐκέρδισαν πολλά, ἀλλ' ὁ μόνος διατηρήσας αὐτὰ ἦτο ὁ Εὐαγγέλης. Ἐμακρηγόρησα διὰ νὰ δώσω πιστὴν εἰκόνα τοῦ Εὐαγγέλη Μπαλτατζῆ.

Ἐγνώριζον ὅτι εἰς τραπεζικὰ καὶ οἰκονομολογικὰ οὐδέποτε εἶχεν ἐργασθῇ καὶ μόνον ἐξ οἰκογενειακῶν παραδόσεων αὐτεκαλεῖτο Τραπεζίτης, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε ἐπειδὴ ἀνετράφη μεταξὺ Τραπεζίτῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κᾶτι θὰ ἦκουε, καὶ κυρίως ἐπειδὴ ἔζησεν ἐν χώραις ἀνεπτυγμέναις, ὅπου εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ βλέπῃ τί γίνεται καὶ κᾶπως νὰ μανθάνῃ, ἐνόμισα ὅτι καὶ αὐτὸς δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν σύστασιν τῆς Τραπεζῆς, περὶ ἧς διανοοῦμην, καὶ ἀπεφάσισα νὰ τῷ ὁμιλήσω περὶ τοῦ σχεδίου μου, ἀφ' οὗ, ἐννοεῖται, ἔγραψα περὶ αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰς τοὺς συναδέλφους μου καὶ ἔλαβον τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔγκρισίν των καὶ τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ἔχουσιν ὁμάδα κεφαλαιούχων ἐτοίμην νὰ συμπράξῃ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης μεθ' ἡμῶν.

Ἀπὸ τὸν Εὐαγγέλην ἔμαθον αἴρνης, ὅτι αὐτὸς ἐνήρ-

γει πρὸ μηνῶν περὶ ιδρύσεως ἐν Ἀθήναις Τραπεζίης, καὶ ὅτι εἶχεν ἤδη σχηματίσῃ ὁμάδα ἐκ κεφαλαιούχων ἐν Ὁδησσῷ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὅτι θὰ ἦτο πολὺ εὐχάριστον νὰ συμπράξωμεν· μοὶ ἔθετεν ὁμως ὡς ὅρον νὰ προτιμηθῇ ἡ ὁμάς του εἰς τὸ ποσὸν τῆς καταβολῆς τῶν κεφαλαίων καὶ κατὰ συνέπειαν εἰς τὴν ὀνομασίαν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου.

Ἐδέχθην προθύμως ὑποθέτων ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει ἂν ἔχῃ συμμετόχους δὲν δύναται νὰ ἔχῃ εἰμὴ τοὺς αὐτοὺς τῆς ἰδικῆς μας ὁμάδος, ἐν Ὁδησσῷ δὲ τινὰς τῶν γνωστῶν ἐκεῖ κεφαλαιούχων Ἑλλήνων ὅλων φίλων μου. Τὸν ἠρώτησα ἐκ ποίων ἀποτελεῖται ἡ ὁμάς του καὶ ἂν ἔχῃ ἤδη συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν δι' ἐγγράφων τακτικῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀναλάβῃ ὑποχρεώσεις δι' ἑαυτὸν καὶ δι' αὐτούς.

Μοὶ ἀπήντησεν ὅτι οἱ ἐν Ὁδησσῷ δῆθεν κεφαλαιούχοί του συνίσταντο εἰς μόνον τὸν Γουμαλίκαν, γαμβρὸν ἐκ θυγατρὸς τοῦ Μωραϊτίνη, ἄλλοτε καταλαβόντος ἐν Ἑλλάδι ὑψηλὰς θέσεις, οἷον προέδρου τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἀκόμη καὶ Πρωθυπουργοῦ καὶ ἐν γένει ἀνδρὸς τετιμημένου.

Τὸ ὄνομα τοῦ Γουμαλίκα ἤκουον κατὰ πρώτην φορὰν καὶ ἐρωτήσας τὸν Εὐαγγέλην ἔμαθον, ὅτι εἶναι μέγας κτηματίας καὶ ἐνοικιαστὴς κτημάτων πλουσιώτατος, ἀλλ' ὅχι τραπεζίτης, ἀντεπροσωπεύετο δὲ ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ γυναικαδέλφου του Πέτρου Μωραϊτίνη.

Ὡς μέλος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμάδος του μοὶ ἐδήλου τὸν Ἀνδρέαν Βαλλιάνον, μεθ' οὗ, ἔλεγεν, εἶχεν

ὁμιλήσῃ καὶ λάβῃ τὴν ὑπόσχασίν του, (ἐκράτει δηλαδή ἄερα τηγανητόν), μοὶ προσέθετεν ὅμως, ὅτι ἔχει βεβαίαν τὴν συμμετοχὴν καὶ ὑποστήριξιν τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζίης τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ ἐνὸς τῶν διευθυντῶν τῆς ὁποίας, τοῦ Εὐθυμίου Κεχαγιᾶ, συνεδέετο διὰ τινος συγγενείας μακρινῆς ἐκ συμπεθεριοῦ (ὁ ἀδελφὸς τῆς συζύγου τοῦ Κεχαγιᾶ Μιχαὴλ Ἀντωνόπουλος εἶχε νυμφευθῇ τὴν ἀδελφὴν τῆς Κυρίας Εὐαγγέλης Μπαλτατζῆς). Καὶ τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζίης δὲν ἐπίστευον πιθανήν, μ' ὅλον τοῦτο εἶπον εἰς τὸν Εὐαγγέλην, ὅτι θὰ ἐξετάσω τὰ περὶ τοῦ Γουμαλίκου καὶ τοῦ ἀντιπροσώπου του. Ἐν τούτοις τῷ ἐσύστησα νὰ φροντίσῃ νὰ ἐξασφαλίσῃ θετικῶς τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζίης καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὸν Βαλλιάνον, τῷ εἶπον ὅτι ἐγὼ ἀναλαμβάνω διὰ τῆς Τραπεζίης Κωνσταντινουπόλεως νὰ συνεννοηθῶ μετ' αὐτοῦ.

Περὶ Γουμαλίκου ἔμαθον ὅτι ἦτο πολὺ μακρὰν τῆς θέσεως, ἦν τῷ ἀπέδιδεν ὁ Εὐαγγέλης, ὁ δὲ ἀντιπρόσωπός του δὲν ἦτο ἀξιοσύστατος, ἐπείσθη δὲ ὅτι ὁ Εὐαγγέλης Μπαλτατζῆς ἐν τῇ καλῇ του πίστει εὕρισκετο ἐν ἀπάτῃ καὶ τὸ ἐδήλωσα πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῶς. Ἄλλ' οὗτος δὲν ἐπείθετο, ἕως ὅτου ἠναγκάσθη νὰ πεισθῇ ὅτι ἠπατᾶτο καὶ ὥς πρὸς τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζίης καί, μετὰ πολλὰ «παρατράγωδα» ἐδέχθη νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ὁμάδα μου, λαμβάνων μίαν θέσιν ἐν τῷ συμβουλίῳ καὶ μόνον μίαν ἄλλην διὰ τοὺς ἐν Ρωσίᾳ φίλους του.

Εἰς τὴν ὁμάδα μου, ὅχι ὥς ἀναγκαιοῦντάς μοι διὰ κεφάλαια, ἀλλ' ὥς συνεργάτας κατοίκους Ἀθηνῶν,

προσέλαβον τὸν Παντολέοντα Θεολόγον καὶ τὸν Ἀριστείδην Παπούδωφ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐλθόντα, ὅστις ἐπίσης οὐδέποτε εἶχεν ἐργασθῇ ὡς τραπεζίτης, ἀλλὰ κατεῖχε σπουδαίαν κληρονομίαν ἐκ πατρός· πρὸς τούτοις καὶ τὸν Ἰωάννην Σκαλτσούνην, διευθυντὴν τότε τῆς Ἀσφαλιστικῆς Ἑταιρείας ὁ «Ἀρχάγγελος».

Ἡ ἑταιρεία ἐκείνη ἐθεωρεῖτο τότε ἐν ἀνθηρᾷ καταστάσει, ὁ δὲ Σκαλτσούνης ἔχαιρεν ὑπόληψιν ὅχι μόνον ἐπιστήμονος τὰ νομικὰ πολυμαθοῦς, ἀλλὰ καὶ πεπειραμένου κάπως περὶ τὰ τραπεζικά.

Πράγματι ἀρκετὰ καλὴν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ ἐσχημάτισα, ὅχι περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς του ἱκανότητος, ἣν δὲν ἤμην ἀρμόδιος νὰ κρίνω, ἀλλὰ περὶ τῶν τραπεζικῶν καὶ χρηματολογικῶν του γνώσεων καὶ ἐνόμισα, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐρίσκω καλὸν στοιχεῖον τοῦ κλάδου μου, ὃν τὴν ἔλλειψιν ἡσθανόμην περισσότερον ὀσημέραι ἐν Ἀθήναις.

Οὐδεμίαν ἔσχον ἐγὼ προσωπικῶς αἰτίαν νὰ μετανοήσω διὰ τὴν περὶ αὐτοῦ ἐκτίμησίν μου, ἀπ' ἐναντίας κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν ἑταιρικῶν συμβολαίων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νομικῶν τύπων τῆς Τραπεζῆς ἐκείνης, ἀκόμη μετέπειτα καὶ εἰς τὰ τοῦ Λαυρείου, ὡς θὰ ἴδωμεν, εἰργάσθη ἄριστα καὶ ἀφιλοκερδῶς.

Ἡ ἔκβασις τῶν ὑποθέσεων τοῦ «Ἀρχαγγέλου» δὲν συνηγορεῖ ὑπὲρ αὐτοῦ, μένει ὅμως δι' ἐμὲ ζήτημα ἄλυτον τὸ κατὰ πόσον ἡ καταστροφή τῆς ἑταιρείας ἐκείνης προῆλθεν ἐκ σφαλμάτων μόνον αὐτοῦ ἢ ἐκ τῶν ἐγχωρίων ῥαδιουργιῶν καὶ πλεκτανῶν, αἵτινες ἔφερον τὴν βιαίαν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀντικατάστασιν

δι' ἄλλων πολὺ ὀλίγον αὐτοῦ ἁρμοδιωτέρων, ἢ μᾶλλον ὅλως ἀναρμοδίων.

Τὰ συμβάντα μοι εὐθὺς μετὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς Τραπεζῆς μ' ἔπεισαν ἔτι μᾶλλον ὅτι καὶ εἰς τὰ τοῦ « Ἀρχαγγέλου » πολὺ ἐπέδρασεν ὁ ἐν Ἀθήναις ἐπιπολάζων φατριασμός καὶ ἡ ἔρις περὶ πρωτείων ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντα.

Ἡ Πιστωτικὴ Τράπεζα ἐσυστήθη, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς συστάσεως αὐτῆς μετενόησα, διότι ἀπὸ τῆς πρώτης συνεδριάσεως τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπεφάνησαν σημεῖα διαιρέσεως.

Τὸ συμβούλιον ἐσχηματίσθη ἐκ τῶν Εὐαγγέλη Μπαλτατζῆ, Ἰωάννου Μεσσηνέζη εἰσαχθέντος διὰ τοῦ πρώτου, Ἰωάννου Σκαλτσούνη, Παντολέοντος Θεολόγου, Ἀριστείδου Παπούδωφ καὶ ἐμοῦ. Ἐννοεῖται, ὅτι οἱ τρεῖς ἐκ τῶν τελευταίων εἰσήχθησαν δι' ἐμοῦ. Ἦλθομεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Προέδρου. Ὁ Μπαλτατζῆς καὶ ἐγὼ ἐκ τῶν προτέρων εἶχομεν δηλώσει, ὅτι δὲν δεχόμεθα προεδρίαν, διότι δὲν διαμένομεν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ θέρος, ἐπρότεινα ὅθεν ὥς Πρόεδρον τὸν Ἰωάννην Σκαλτσούνην. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν εὗρον ἀντίρρησης ἀπὸ τὸν Μπαλτατζῆν λέγοντά μοι, ὅτι ὁ Ι. Μεσσηνέζης, πρόην πρόεδρος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ἔχει κεκτημένον τὸ δικαίωμα τῆς προεδρίας ὅπου καὶ ἂν συνεδριάζῃ. Τῷ παρετήρησα ὅτι ἄλλο ἐθνοσυνέλευσις καὶ ἄλλο Τράπεζα, ἀλλ' ἔλαβον εἰς ἀπάντησιν τὸ εἰς *ψηφοφορίαν*.

— Ἀλλοίμονον, εἶπον εἰς τὸν Μπαλτατζῆν, ἂν τόσον ταχέως ἐνεκολπώθης τὰ περὶ ψηφοφοριῶν Ἑλληνικὰ ἔθιμα.

Ἐπέμεινεν ἐπῆλθεν ἡ ψηφοφορία καὶ ἐξελέγη ὁ Ἰωάννης Σκαλτσούνης, ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν ἔδιδε τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τοῦ Συμβουλίου ὁ Μεσσηνέζης.

Ἀντ' αὐτοῦ εἰσήχθη ὁ Ἀριστείδης Μωραϊτίνης, ἄλλοτε πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ὁ Σκαλτσούνης ἐπ' ὀλίγιστον διετέλεσε πρόεδρος, ἀποκαμὼν ἀπὸ τὰς καθημερινὰς δυσαρесκείας, καὶ παρητήθη καὶ αὐτὸς τῆς προεδρίας, ἀνατεθείσης εἰς τὸν Μωραϊτίνην.

Διευθυντὴς διωρίσθη ὁ Ἰωάννης Βαλσαμάκης, διακεκριμένος δικηγόρος ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ συστάσει τοῦ ἐκεῖ Ἀνδρέου Βαλλιάνου, ὑποδιευθυντὴς ὁ Ι. Δούμας, ἐλεγκτὴς ὁ Μιχ. Ἀντωνόπουλος, ὅλοι ἐντιμοὶ καὶ πεπαιδευμένοι ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐδαμοῦ διεφαίνετο ὁ Τραπεζίτης ἢ ὁ χρηματιστής.

Δι' ὅλα ταῦτα τὰ διατρέξαντα ἀπεγοητεύθην καὶ μετ' ὀλίγους μῆνας ἔκρινα ὀρθὸν νὰ παραιτηθῶ τοῦ Συμβουλίου, καθόσον ἡ διαμάχη περὶ προσωπικῶν ζητημάτων εἶδον, ὅτι ἀντὶ νὰ κατευνάζηται ἐξηκολούθει καὶ εἰς ἐμὲ ἀφίετο ἐκάστοτε ἡ δυσάρεστος ἐντολὴ τῆς λύσεως τοιούτων ἀηδῶν ζητημάτων.

Η΄

Εἶχομεν μόλις εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἔτος 1873.

Τὸ ζήτημα τὸ Λαυριακόν, δηλαδή ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Δημοσίου καὶ τῆς Ἑταιρείας «Ροῦ, Σερπιέρη» περὶ τῶν ἐκβολάδων τῆς Λαυρεωτικῆς χώρας, ἦτο φλέγον.

Περιττὸν ν' ἀφηγηθῶ τὰ τοῖς πᾶσι γνωστὰ τῆς διαφορᾶς ἐκείνης, ἥτις μετὰ τριετεῖς συζητήσεις, ἀγῶνας δικαστικούς καὶ τὸν ψηφισθέντα ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀμελέτητον, ἵνα μὴ τι χεῖρον εἴπω, νόμον, δι' οὗ ἀνεγνωρίζοντο αἱ ἐκβολάδες ὡς ἰδιοκτησία τοῦ Κράτους, εἶχε καταστῇ, ὥς μὴ ὄφελε, ζήτημα διπλωματικὸν μεταξὺ Ἑλλάδος ἀφ' ἑνὸς καὶ Γαλλίας καὶ Ἰταλίας ἀφ' ἑτέρου.

Αἱ δύο αὗται Δυνάμεις ὑπεστήριζον, ἐννοεῖται, τοὺς ἰδίους ὑπηκόους, μὴ ἀναγνωρίζουσαι τὸν προρρηθέντα νόμον, ὥς ψηφισθέντα ἐπὶ ἐπιδίκου ἀντικειμένου.

Ἐπὶ τοσοῦτον εἶχον παροξυνθῇ τὰ πράγματα, ὥστε ἔπесαν δύο ἢ τρία ὑπουργεῖα καὶ ἦλθον ἄλλα εἰς τὴν ἐξουσίαν, οὐδὲν δ' αὐτῶν ἐτόλμα νὰ φέρῃ μίαν δικαίαν λύσιν, ἥτις θὰ ἦτο ἐναντία τῆς κοινῆς γνώμης, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπερερεθίσῃ ὁ τότε ἰσχυρὸς πολιτευόμενος καὶ

ηγέτης πολυαριθμου πολιτικοῦ κόμματος, Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης.

Οὗτος εἶχε κληθῆ τέλος καὶ ἐσχημάτισε Κυβέρνησιν, ἣς προήδρευε φυσικῶς, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει του ὅτι ὁπωσδήποτε θὰ λύσῃ τὸ φλέγον ἐκεῖνο ζήτημα. Μεταξὺ τῶν συνυπουργῶν του κατελέγετο ὁ Ἰωάννης Σπηλιωτάκης ὡς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐγὼ ἐγνώριζον ἐκ τῆς ὑποθέσεως τὰ λεγόμενα καὶ γραφόμενα ἐν ταῖς ἐφημερίσιν, ἀλλ' οὐδαμῶς εἶχον προσέξῃ ὑποθέτων μάλιστα αὐτὴν ὑπόθεσιν μᾶλλον διπλωματικὴν καὶ ἀπολύτως ἔξω τοῦ κύκλου τῆς δράσεώς μου.

Εἶχον ἀκούσῃ ὅτι ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν εἶχε προτείνῃ εἰς τοὺς δύο πρέσβεις συμβιβασμὸν διὰ χρηματικῆς καταβολῆς τοῖς δικαιούχοις, ὅτι εἶχον μάλιστα παρέμβῃ καὶ τινες τῶν ἄλλων Πρέσβεων ὡς μεσάζοντες, προεξάρχοντος τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Αὐστρίας βαρῶνου Πότεμβουργ.

Ἀνεφέροντο 16 ἑκατομμύρια φράγκων ἀπαιτούμενα ὑπὸ τῶν δικαιούχων, 13 ἑκατομμύρια προσφερόμενα ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' οὐδεὶς ἐγνώριζε τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ σχέδια αὐτῆς, ἥτις πάλιν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη ὅτι οὐδὲν ὠρισμένον σχέδιον εἶχε περὶ συμβιβαστικῆς λύσεως τοῦ ζητήματος, κατὰ συνέπειαν αἱ διαπραγματεύσεις της ἀπέβλεπον μόνον εἰς κέρδος καιροῦ καὶ κόπωσιν τῶν Πρέσβεων. Δὲν ὑπέθετέ ποτε ἡ Κυβέρνησις, ὅτι διὰ τοιοῦτον ζήτημα ἰδιωτικοῦ δικαίου αἱ Δυνάμεις θὰ ἐλάμβανον τὰ ἔσχατα μέτρα.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡμέραν τινὰ ἀπὸ τῆς 9 ὥρας τῆς πρωΐας καὶ πρὶν ἀκόμη ἐξέλθω τοῦ

κοιτώνός μου μοι ἀνηγγέλλετο ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου μου ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Βασιλείου Μελά, ὅστις ἐπέμενεν ἀμέσως καὶ ἀφεύκτως νὰ μὲ ἴδῃ.

Ἐθορυβήθην ἐπὶ τῷ ἀκούσματι μὴ ὦν ἀρκούντως συνδεδεμένος μετὰ τοῦ ἐν λόγῳ ἐπισκέπτου, ὥστε νὰ μὲ ἐπισκέπτηται κατὰ τοιαύτην ὥραν καὶ δὴ τοσοῦτον ἐπειγόντως. Ἐφοβήθην μὴ ἔκτακτόν τι συμβαίνει καὶ ἔσπευσα νὰ τὸν ἴδω.

Τὸν Βασίλειον Μελᾶν εἶχον γνωρίσῃ κατὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ διαμονήν μου τῷ 1870, τῷ ὄφειλον δὲ καί τινας κοινωνικὰς ὑποχρεώσεις, οἷον προσκλήσεις ἐκεῖ εἰς γεύματα καὶ συναναστροφάς. Ἐν Λονδίνῳ ἔζη μᾶλλον μεγαλοπρεπῶς, μεταξὺ τῶν μὴ Χίων δὲ διακρίνετο διὰ τὸ φιλόξενον τοῦ οἴκου του κυρίως χάρις εἰς τὴν σύζυγόν του Τερψιχόρην, γυναῖκα ἀρίστης συμπεριφορᾶς καὶ εὐγενείας ὥς πρὸς τοὺς τρόπους.

Ὁ οἶκος τοῦ Βασιλείου Μελά ἐσυχνάζετο καὶ ἀπὸ Ἀγγλοὺς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως, ἐν γένει δὲ παρ' αὐτῷ εὗρισκέ τις λίαν εὐάρεστον φιλοξενίαν, εἶχε πρὸς τοῖς ἄλλοις στενὴν σχέσιν μετὰ τῶν Χιακῶν οἰκογενειῶν· σημειῶ τοῦτο, διότι ἀκόμη τότε ὑπῆρχε ποιά τις ἀποχὴ στενῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων καὶ ἐπιγαμιῶν μεταξὺ Χίων καὶ μὴ Χίων.

Ὁ Βασίλειος Μελάς, ἄτεκνος καὶ κάτοχος σημαντικῆς περιουσίας, Ἡπειρώτης δὲ τὴν καταγωγὴν καὶ φιλόπατρις ὥς οἱ πλεῖστοι τῶν Ἡπειρωτῶν, ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τὴν Ἑλλάδα προκόπτουσιν καὶ ἐν Λονδίνῳ μένων περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐμέριμνα μᾶλλον παντὸς ἄλλου, δύναμαι νὰ εἴπω, τῶν ἐν Λονδίνῳ ὁμογενῶν

καὶ τέλος ἐν Ἑλλάδι ἀπεφάσισε νὰ ἐγκατασταθῇ ἀποχωρῶν τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν ἐμπορικῶν του ἐργασιῶν. Ἄν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, τοῦτο συνέβη κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1872, ἐγὼ ὅμως ἔνεκα τοῦ πένθους μου εἶχον περιορισθῇ ἕως τότε ἐξ ἀνάγκης εἰς τυπικὰς ἐπισκέψεις πρὸς αὐτόν.

Εἶπον ὅτι αἱ ἐργασίαι του ἐν Λονδίῳ περιστρέφοντο εἰς τὸ ἐμπόριον, ἀλλὰ πολυετὴς διαμονὴ ἐν τῇ Βαβυλῶνι ἐκείνῃ πολλὰ καὶ ποικίλα διδάσκει τὸν ἄνθρωπον τὸν θέλοντα νὰ διδαχθῇ, ὅποτεν μάλιστα ὡς ὁ Βασίλειος Μελάς δὲν στερῆται ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος καὶ ἐγκυκλοπαιδικῆς μορφώσεως. Δὲν δύναμαι τώρα νὰ ἐνθυμηθῶ διὰ ποῖον λόγον δὲν εἶχον ἀπευθυνθῇ πρὸς αὐτόν κατὰ τὴν σύστασιν τῆς Πιστωτικῆς Τραπεζῆς, ἀλλὰ βεβαίως ἢ παράλειψίς του ἦτο λάθος μου. Ἦτο ὁ καλλίτερος παράγων πάντων τῶν προαναφερθέντων ὁμογενῶν. Ἦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διαλεκτικώτατος, κατώρθου δὲ εἰς τὰς σοβαρωτέρας συζητήσεις νὰ παρεμβάλλῃ δόσιν ἀστειότητος λίαν εὐχαρίστου διὰ τὸν μετ' αὐτοῦ συνδιαλεγόμενον.

Εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησίν μου μετέχουσαν ἐκπλήξεως :

— Πῶς, Σιὸρ Βασιλάκη, τέτοιαν ὥραν ἐδῶ ;

Μοὶ ἀπεκρίθη :

— Ἐπίτηδες ἦλθα αὐτὴν τὴν ὥραν διὰ νὰ σ' εὕρω ἡσυχον. Θὰ σοῦ εἶπω κάτι, τὸ ὅποῖον θὰ σοῦ φανῇ παράξενον, ἀλλ' ἐγὼ εἶδα εἰς τὸ ὄνειρόν μου αὐτὴν τὴν νύκτα ὅτι σὺ μόνος δύνασαι νὰ τὸ τελειώσῃς.

Ἐπειδὴ ἐγνώριζον ὅτι τὸν Βασίλειον Μελάν, ὡς λέγει Χιακὴ παροιμία, «δὲν ἐσήκωνες πέτρα χωρὶς νὰ

τὸν εὖρης ἀποκάτω» καὶ ὅτι ἀνεμιγνύετο πολλάκις εἰς πανδρολογιαῖς, ὑπέθεσα ὅτι περὶ τοιούτου τινὸς πρόκειται, δηλαδή περὶ προξενιάς καὶ τῷ εἶπον:

— Καϋμένε, κακὰ ἔπεςες διὰ τέτοιαις δουλείαις εἶμαι ὅσον γίνεται ἀνίκανος.

— Πολὺ μακρὰν εἶσαι, μοὶ ἀπήντησε, καὶ διὰ νὰ τὸ κόψω κοντὸ ἔβαλα εἰς τὸν νοῦν μου, ὅτι σὺ δύνασαι νὰ τελειώσης τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Λαυρίου.

Ἄνευ ὑπερβολῆς ἀνετινάχθην ἀπὸ τὸ κάθισμά μου, τόσον ὀλίγον ἐπερίμενον ν' ἀκούσω τοιαύτην πρότασιν.

Τῷ παρετήρησα ὅτι ἡ μεγάλη του φιλοπατρία τὸν τυφλώνει καὶ δὲν βλέπει ὅτι ἡ ὑπόθεσις δὲν εἶναι τοῦ κύκλου ἡμῶν, ἀλλὰ διπλωματικῆς ἢ τοῦλάχιστον ἐσωτερικῆς πολιτικῆς καὶ οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο δὲν εἶναι ἰδική μας δουλειά.

Μοὶ ἀντιπαρετήρησεν, ὅτι ὥς ἔχων σχέσεις μὲ τὸν τότε ἀπεσταλμένον τῆς Ἰταλίας ἐν Ἑλλάδι Μαρκήσιον Μιλιοράτην. γνωρίζει, ὅτι ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑταιρείας «Ροῦ, Σερπιέρη» Ἰωάννης Σερπιέρης, ὑπήκοος Ἰταλός, δὲν ζητεῖ εἰμὴ ἀνθρωπον ἱκανὸν περὶ τὰ τραπεζικά, ὅπως συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος, μοὶ προσέθεσε δέ, ὅτι ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὲ συνδράμῃ εἰς τὰς διαπραγματεύσεις καὶ παρὰ τῷ Μιλιοράτῃ καὶ παρὰ τῷ Σερπιέρῃ καὶ μετὰσχῃ ἐντὸς τῶν μέσων του τῶν μικρῶν (ἦτο καὶ μετριόφρων καὶ συντηρητικὸς) εἰς πάντα οἰκονομικὸν συνδυασμόν, ὃν ἤθελον καταρτίσῃ ἐπὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως.

Ἐπὶ τέλους μοὶ ἔδιδε νὰ ἐννοήσω ὅτι καὶ ἡ Κυ-

βέρνησις εἶναι ἀποκαμωμένη καὶ λίαν στενοχωρημένη καὶ πολὺ εὐκαμπτος θὰ ἦτο, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ἔχῃ ἀπέναντι αὐτῆς Ἑλληνα, ἀπαλλάττοντα αὐτὴν διπλωματικῶν ἀγώνων, καὶ ὅχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς καὶ τοῦ Ἑθνους καὶ τοῦ Βασιλέως τὴν εὐγνωμοσύνην θ' ἀπέσπα ὁ δυνάμενος νὰ λύσῃ τοιοῦτον ἀκανθῶδες ζήτημα.

Ἐπέμεινα ἀντιλέγων, ὅτι δὲν εἶναι ἰδική μας «δουλειά», ὅτι ἔχω μεγίστους φόβους περὶ κακοπιστίας τοῦ Μιλιοράτη καὶ τοῦ Σερπιέρη, οὓς οἱ πλεῖστοι τότε ἐν Ἑλλάδι ἐνόμιζον ὡς συνωμόσαντας ν' ἄρπάσωσιν Ἑλληνικὸν ἀμύθητον θησαυρόν, δι' οὗ πᾶς πολίτης Ἑλλήν ἠδύνατο νὰ καταστῇ πλούσιος, καὶ ἄνευ ὑπερβολῆς τοιαῦται ἰδέαι εἶχον γενικευθῇ, πρὸ πάντων δὲ περὶ τοῦ δευτέρου, ὅστις εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ γνωρίζῃ τὴν δουλειάν του ἄριστα ἀπέναντι ἡμῶν τῶν ἀμαθεστάτων περὶ τὰ μεταλλευτικά.

Ἐπὶ τέλους, τῷ εἶπον, ὅτι ἐγὼ ὡς κᾶπως ἀρχαιότερος ἐν Ἑλλάδι δύναμαι κάλλιον νὰ γνωρίζω τὰ τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας καὶ τῶν Ἑλλήνων πολιτευομένων καὶ πολὺ ἀμφιβάλλω περὶ τῆς ἐμμονῆς αὐτῶν εἰς τὰς σημερινὰς ὑποσχέσεις των, εὐθὺς ὡς τὸ ζήτημα λυθῇ καὶ ἀπαλλαγῶσι τῆς διπλωματικῆς πιέσεως.

Ὁ Βασίλειος Μελάς ἀποχαιρετῶν με μοὶ εἶπεν :

— Ἐγὼ μ' ὅλον τοῦτο θὰ ἐξακολουθήσω νὰ ἐργάζομαι καὶ θὰ σὲ ξαναἰδῶ.

Οὕτως ἔληξεν ἡ συνέντευξις ἐκείνη, ἐμοῦ σκεπτομένου ὅτι «ὁ καϋμένος ὁ Βασιλάκης ἀέρα κοπανίζει».

Θ'

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ὀλίγον μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Μελαῖ, ἐδεχόμην τὴν τοῦ Jules Ferry, τότε Πρέσβεως τῆς Γαλλίας ἐν Ἑλλάδι. Μετὰ τούτου ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους εὗρισκόμην εἰς στενὰς κοινωνικὰς σχέσεις. Ἦτο περίπου ὁμήλικός μου, ἄγαμος, ἠρέσκετο εἰς τὸ εὖ ζῆν κατὰ τὴν Γαλλικὴν ἔννοιαν, φαίνεται δὲ ὅτι ἐν ἐμοὶ εὗρισκεν ἄνθρωπον συμφωνοῦντα ὥς πρὸς τὰς ἑξεῖς τοῦ βίου καὶ τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ συζητεῖν περὶ κοινωνικῶν ἀκόμῃ καὶ πολιτειακῶν ζητημάτων, ἐντὸς τοῦ περιορισμένου πάντοτε, ἐννοεῖται, κύκλου τῶν γνώσεών μου. Συνεχῶς ἐδέχετο νὰ μετέχῃ τοῦ γεύματός μου καὶ μ' ἐκάλει εἰς τὸ ἰδικόν του. Ἐν γένει μὲ ἐτίμα μὲ τὴν ἐκτίμησιν καὶ φιλίαν του.

Μ' ὅλον τοῦτο ἡ ἐπίσκεψίς του κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μοὶ ἐφάνη πρόωρος. Ἐκτὸς τούτου διέβλεπον ἐπὶ τοῦ προσώπου του ἀσυνήθη ἀνησυχίαν. Ἀμέσως ἤρχισε λέγων μοι, ὅτι ἔνεκα τῆς ἀγάπης ἣν τρέφει πρὸς τὴν Ἑλλάδα, οὐδόλως ἐπεθύμει νὰ τὴν ἀφήσῃ καὶ μεταβῇ εἰς Παρισίους, ἐφοβεῖτο δὲ ὅτι συντόμως θὰ εὗρεθῇ εἰς τὴν δυσάρεστον δι' αὐτὸν ἀνάγκην νὰ πράξῃ τοῦτο,

διότι ἔνεκα τοῦ Λαυριακοῦ ζητήματος ἐπίκειται ῥῆξις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Γαλλίας, τὴν ὁποίαν θὰ παρακολουθήσῃ καὶ ἡ Ἰταλία, καὶ μοὶ προσέθετεν, ὅτι δὲν ἤξεύρει πῶς καὶ διατί, ἀλλὰ συνέλαβε τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐγὼ δύναμαι καὶ αὐτὸν ν' ἀπαλλάξω τῆς δυσχεροῦς του θέσεως καὶ εἰς τὴν πατρίδα μου νὰ προσφέρω πολύτιμον ὑπηρεσίαν καὶ τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν νὰ εὐχαριστήσω πολὺ, ἐπιθυμοῦσαν ζοηρῶς ν' ἀποφύγῃ τὴν ῥῆξιν· μοὶ ὑπεδείκνυε συγχρόνως καὶ τὴν ἀπονομὴν τοῦ παρασήμου τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς, τὸ ὁποῖον διὰ τὰς τότε περὶ παρασῆμων ἰδέας μου δὲν ἔχωράτευσεν.

Εἰς ἀπάντησιν τὸν ἠρώτησα, ἂν γνωρίζει τὸν Βασίλειον Μελᾶν, ὅστις πρὸ ὀλίγης ὥρας μοὶ εἶχεν ὁμιλήσῃ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως.

Μοὶ ἀπήντησεν, ὅτι δὲν τὸν γνωρίζει, ἀλλ' ἴσως αὐτὸς ἔλαβε τὴν ἔμπνευσιν ἀπὸ τὸν πρέσβυν τῆς Ἰταλίας, διότι καὶ ἐκεῖνος εὐρίσκεται ἐν στενοχωρίᾳ καὶ ποθεῖ εὗρεσιν λύσεως.

Ἐπανελάβον εἰς τὸν Ferry ὅσα περίπου εἶχον εἰπῇ καὶ εἰς τὸν Μελᾶν καὶ ἐξέφρασα τὴν λύπην μου, διότι δὲν αἰσθάνομαι τὴν δύναμιν νὰ καταστῶ χρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα μου πρὸ πάντων καὶ κατόπιν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν.

— Ὑποσχεθῆτέ μοι τοῦλάχιστον, ὅτι θὰ σκεφθῆτε καὶ θὰ μελετήσῃτε τὸ ζήτημα μετὰ προσοχῆς διὰ νὰ δώσητε συμβουλήν, ὁπόταν σᾶς ζητηθῇ, ἔχετε δὲ ὡς βέβαιον ὅτι θὰ σᾶς ζητηθῇ.

Τοῦτο τῷ ὑπεσχέθην ἀνεπιφυλάκτως.

Μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐδεχόμην τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ βαρώνου Πότεμβουργ, Πρέσβεως τῆς Αὐστρίας.

Μετ' αὐτοῦ ἀπλῇ γνωριμία μὲ συνέδεεν. Εἵχομεν ἀνταλλάξῃ ἐπισκεπτήρια, ἀλλὰ δὲν εἶχε τύχῃ ἕως τότε νὰ οἰκειωθῶμεν περισσότερον. Ἐξ ἀκοῆς ἐγνώριζον ὅτι ἦτο ἄνθρωπος λίαν ἀγαθός, εὐπροσήγορος καὶ φιλόφρων.

Καὶ αὐτός, μετ' ὀλίγας φιλόφρονας φράσεις, μοὶ εἶπεν, ὅτι δυσχερῶς φέρει τὴν ματαίωσιν τῶν προσπαθειῶν του πρὸς λύσιν τοῦ ἀκανθώδους ἐκείνου ζητήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπενέβη, ἔλεγεν, αὐθορμήτως καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν Ἑλλάδα, κᾶπως δ' ἔβλεπε προσβεβλημένην τὴν φιλοτιμίαν του ἐκ τῆς ἀποτυχίας. Ἄλλ' ἐκ τῶν τελευταίων λόγων του συνεπέρανα, ὅτι ἡ Κυβέρνησίς του ἴσως εἶχε δώσῃ τὴν ἐντολὴν τῆς ἐπεμβάσεως, διότι, παρακινῶν με νὰ ἐργασθῶ εἰς τὴν λύσιν, διπλωματικώτατα μοὶ ὑπεδείκνυε τὴν ἀπονομὴν τοῦ Αὐστριακοῦ παρασήμου τοῦ Σιδηροῦ Στέμματος ὡς ἀμοιβὴν τῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετ' ἐπιτυχοῦς ἀποτελέσματος ἐνεργειῶν μου.

Ἀπεκρίθην καὶ εἰς αὐτὸν ὅ τι περίπου καὶ εἰς τὸν Ferry, μετὰ μείζονος μάλιστα ἐπιφυλακτικότητος, καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του, πάλιν σκεφθεὶς ὠρίμως, δὲν ἀπεφάσισα ὠρισμένως τίποτε, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε ἐπέισθην, ὅτι ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπισκέψεις καὶ παροτρύνσεις δὲν δύνανται νὰ προέρχωνται ἐξ ἀπλῆς συμπτώσεως, ἀλλ' ὅτι προέρχονται ἴσως ἐκ συνεννοήσεως τῶν ἐνδιαφερομένων μερῶν.

Νομάρχης Ἀττικῆς διετέλει τότε ὁ Γ. Δρακόπουλος, μεθ' οὗ, ὥς εἶπον, εἶχον σχέσεις στενὰς κοινωνικάς. Ἦτο ἄνθρωπος εὐθύς, λίαν εὐθυμος, ἡγάπα τὴν εὐζωΐαν καὶ τὴν ἐν γένει διασκέδασιν, ἀλλὰ συνάμα ἦτο ἀκριβῆς ἐκτελεστὴς τοῦ καθήκοντός του καὶ εἶχε κρίσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν, σὺν τούτοις πᾶσιν ἔχαιρε τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ Βασιλέως, πρὸς ὃν ἐφαίνετο καὶ ἀπολύτως ἀφωσιωμένος. Ἐγευματίζε συνεχέστατα παρ' ἐμοί, ἀλλ' ἕως τότε ἡ σχέσις μας ἦτο καθαρῶς κοινωνική καὶ αἱ διαλέξεις μας περιστρέφοντο μᾶλλον εἰς ἐλαφρὰ κοινωνικὰ καὶ εὐτράπελα.

Κάποτε ἀνέφερε καὶ περὶ πολιτικῆς καὶ περὶ τῶν Λαυριακῶν καὶ μοὶ ὠμίλει περὶ στενοχωρίας τοῦ Βασιλέως διὰ τὴν παρέλκυσιν τῆς λύσεως τοῦ Λαυριακοῦ ζητήματος, ἀλλ' ὅλως ἐπιτροχάδην.

Τὴν αὐτὴν ἐσπέραν τῆς ἡμέρας τῶν προμνησθεισῶν ἐπισκέψεων τοῦ Μελά, τοῦ Ferry καὶ τοῦ Πότεμβουργ, ὀλίγην ὥραν πρὸ τῆς συνήθους τοῦ γεύματος, ἦλθε καὶ μοὶ ἀνήγγειλεν, ὥς συνήθως ἔπραττεν, ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ γευματίσῃ παρ' ἐμοί, ἀλλ' ἐπρόσθεσεν :

— Ἄν δὲν ἔχῃς (ὥς σχεδὸν πάντοτε συνέβαινε) μουσαφίρηδες.

Τῷ ἀπήντησα, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐσπέραν ἐπρόκειτο νὰ γευματίσω μόνος καὶ ὅτι θὰ μοὶ κάμῃ μεγάλην εὐχαρίστησιν ἡ συντροφιά του, διότι ἔχω ἀνάγκην τοιαύτης καὶ μάλιστα εὐθύμου, καθόσον δι' ὅλης σχεδὸν τῆς ἡμέρας εἶχον σκοτοῦρες.

Εἰς τὴν ἐρώτησίν του τί εἴδους σκοτοῦρες εἶχον, ἀπεκρίθην ὅτι δὲν τὸν ἐνδιαφέρουσι καὶ ἐπανέλαβον :

— Ἄφησέ τα, κάθισε νὰ φᾶμε καὶ νὰ πιοῦμε καὶ νὰ ὁμιλήσωμεν.

Ἄλλ' ὁ Δρακόπουλος ἐκείνην τὴν ἑσπέραν ἐφαίνετο σοβαρώτερος τοῦ συνήθους καὶ διέβλεπον, ὅτι κᾶτι τὸν ἀνησυχεῖ, τὸ ὁποῖον ἐσκέπτετο τίνι τρόπῳ νὰ μοὶ ἐμπιστευθῇ. Ἔτι πλέον ηὔξησαν αἱ ὑπόνοιαί μου περὶ τοῦ ὅτι κᾶτι τῷ συμβαίνει, ὅτε καθ' ἣν ὥραν ἐκαθήμεθα εἰς τὸ γεῦμα μὲ παρεκάλεσεν, εἰ δυνατόν, νὰ μείνωμεν μόνοι καὶ μετὰ τὸ γεῦμα, νὰ διατάξω δὲ εἰς τυχόντα ἄλλον ἐπισκέπτην νὰ λεχθῇ, ὅτι δὲν εὐρίσκομαι κατ' οἶκον, τὸ ὁποῖον καὶ διὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσω ἔπραξα.

Μετὰ τὸ γεῦμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο ὡς συνήθως εὐθυμον, ἤρχισε λέγων μοι, ὅτι αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ τὴν συμβουλήν μου καί, εἰ δυνατόν, τὴν συνδρομήν μου ἐπὶ σοβαρωτάτου κατ' αὐτὸν ζητήματος. Χωρὶς δὲ νὰ μοὶ δώσῃ καιρὸν νὰ τὸν ἐρωτήσω περὶ τίνος πρόκειται, ἐξηκολούθησεν, ὅτι τὰ τοῦ Λαυριακοῦ ζητήματος πράγματι εἶχον φθάσῃ εἰς ὀξύτατον σημεῖον, διότι οἱ πρέσβεις Γαλλίας καὶ Ἰταλίας ἐδήλωσαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὸν Βασιλέα, ὅτι ἂν ἐντὸς ὠρισμένης προθεσμίας τὸ ζήτημα ὅπωςδὴποτε δὲν λυθῇ συμβιβαστικῶς, ἔχουσι ῥητὴν ἐντολὴν νὰ διακόψωσι τὰς διπλωματικὰς μετὰ τῆς Ἑλλάδος σχέσεις, ὅτι ὁ Βασιλεὺς εὐρίσκεται λίαν στενοχωρημένος, προβλέπων σπουδαίας συνεπείας ἐκ τῆς διακοπῆς τῶν διπλωματικῶν σχέσεων καὶ μὴ εὐρίσκων οὐδὲν μέσον πρὸς ἀποφυγὴν τοιούτου συμβεβηκότος, καθόσον βλέπει ὅτι ἡ Κυβέρνησις τοῦ Δεληγεώργη, ἥτις ἦλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν πρὸ ἑξ μηνῶν περίπου μὲ τὴν

ὑπόσχεσιν, ὅτι ὅπωςδήποτε θέλει λύση τὸ ζήτημα, εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἀπέληξεν.

Μετ' ἄλλα πολλά, ἅτινα μοὶ εἶπε, συγκινούμενος ἄνευ ὑπερβολῆς μέχρι δακρύων, μὲ τὴν συνήθη τοῖς Ἑπτανησίοις εὐγλωττίαν καὶ χειρονομίας ἐπὶ τὸ Ἰταλικώτερον διὰ νὰ μὲ πείσῃ περὶ τοῦ τί ὑποφέρει καὶ αἰσθάνεται διὰ τὸν Βασιλέα του, πάσχοντα χωρὶς νὰ δύναται νὰ πράξῃ τι πρὸς ἀνακούφισίν του, οὔτε νὰ ἔχῃ τινὰ πρὸς ὃν νὰ ἐκμυστηρευθῇ καὶ ζητήσῃ συνδρομὴν καὶ ἐτελείωσε λέγων :

— Δὲν δύνασαι, καϋμένε, σὺ κἄτι νὰ κάμῃς; Δὲν ἤξεύρω διατί, ἀλλὰ κἄποιον προαίσθημα ἔχω, ὅτι ἂν σὺ θελήσῃς, δύνασαι νὰ μᾶς βοηθήσῃς.

Ἀναλαβὼν καὶ ἐγὼ τότε ὕφος σοβαρὸν ἔνεκα τῆς περιστάσεως, τὸν ἠρώτησα ἐν πρώτοις, ἂν εἶναι ἀπεσταλμένος ἀλλαχόθεν ἢ αὐθορμήτως ἔρχεται πρὸς ἐμέ, διότι ὁλονὲν ἐπειθόμην ὅτι κἄποια συνεννόησις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπισκεπτῶν τῆς ἡμέρας καὶ αὐτοῦ, εἶχον δὲ συνάμα τὴν περιέργειαν νὰ ἐξακριβώσω ἂν τῆς ἀποστολῆς του ἔχει γνῶσιν ὁ Βασιλεὺς.

Κατ' ἀρχὰς μοὶ ἠρνήθη, ὅτι ἔχει ἀλλαχόθεν ἐντολήν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ἐπειδὴ ἐγὼ ἐπέμενον, ὅτι μοὶ ἀποκρύπτει τὴν ἀλήθειαν καὶ ὅτι τοῦτο δὲν τὸν ὠφελεῖ, μοὶ ὡμολόγησε τέλος ὅτι ἡ Α. Μ. ἔχει γνῶσιν τοῦ διαβήματός του, ἀλλ' οὐδεὶς ἄλλος.

Τότε τῷ ἀφηγήθην τὰ συμβάντα μοι τῆς ἡμέρας λεπτομερῶς καὶ μολονότι, τῷ εἶπον, ὅλους τοὺς ἀπέπεμψα καὶ μόνον εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας ἀορίστως ὑπεσχέθην νὰ μελετήσω τὴν ὑπόθεσιν καὶ δώσω γνώ-

μην, ἂν αὕτη μοὶ ζητηθῇ, προκειμένου ὅμως νὰ ὑπηρετήσω τὴν πατρίδα, συνάμα δὲ καὶ τὸν Βασιλέα εὕρισκόμενον ἐν τοσαύτῃ στενοχωρίᾳ καὶ ἀπορίᾳ πρὸς τίνα ν' ἀποταθῇ καὶ ζητήσῃ τὴν δρᾶσίν του, τῷ ὑπόσχομαι ἀπὸ τῆς ἐπιούσης νὰ ἐνασχοληθῶ σπουδαίως καί, ἂν πράγματι ὁ Σερπιέρης ἔχῃ διάθεσιν συμβιβασμοῦ λογικοῦ μετ' ἰδιώτου, ἂν θέλῃ δηλαδὴ νὰ συζητήσῃ ὡς ἐπιχειρηματίας πρὸς ἐπιχειρηματίαν ἰδιώτην, δὲν βλέπω ὅλως ἀδύνατον τὴν λύσιν, ἂν ὅμως ἀποβλέπῃ εἰς λύσιν παράλογον διὰ τῆς διπλωματικῆς πιέσεως, δυστυχῶς δὲν θέλω δυνηθῇ εἰς τὸ ἐλάχιστον νὰ συντελέσω.

— Καὶ τοῦτο μοὶ ἀρκεῖ, μοὶ εἶπεν ὁ Δρακόπουλος· καὶ πάλιν τὰ δάκρυά του ἔρρευσαν, ὅχι ὅμως ἀπὸ στενοχωρίας ἀλλ' ἀπὸ χαρᾶς προερχόμενα.

Δὲν ἐβράδυνε ν' ἀναχωρήσῃ, ἐν ᾧ ἄλλοτε καὶ πέραν τοῦ μεσονυκτίου παρέμενεν.

Δὲν μοὶ τὸ ὡμολόγησεν, ἀλλ' ἐγὼ ὑπέθεσα (ἴσως ἔσφαλον), ὅτι κάπου ἐπεριμένετο διὰ νὰ δώσῃ λόγον τῆς ἐντολῆς του.

Ἡμην ἤδη ἀποφασισμένος νὰ δοκιμάσω νὰ χορεύσω καὶ κατὰ τὴν ἀνέκαθεν συνήθειάν μου κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις μου, τάχιστα ἐσχημάτισα τὸ σχέδιον τῆς ἐνεργείας μου μὲ ἀπόφασιν ν' ἀρχίσω ἀπὸ τῆς ἐπιούσης αὐτῆν.

Ἐν πρώτοις ἐζήτησα συνέντευξιν ἀπὸ τὸν Σερπιέ-
ρην, ἐπιθυμῶν νὰ βεβαιωθῶ ἐκ τῶν λόγων του, ἂν τὸ
σχέδιόν μου ἦτο πραγματοποιήσιμον, τοῦτο δὲ ἀπλού-
στατα συνίστατο εἰς τὸ νὰ ἐξαγοράσω τὰς κτήσεις τῆς ἐν
Λαυρίῳ Ἑταιρείας «Ροῦ, Σερπιέρη» καὶ οὕτω νὰ τὰς
καταστήσω κτήσεις Ἑλληνικάς, ν' ἀπαλλαγῇ δὲ ἡ Ἑλλὰς
τῆς πίεσεως τῶν ξένων· εἶτα τὰς κτήσεις αὐτὰς νὰ μετα-
βιβάσω εἰς Ἑλληνικὴν σχηματισθησομένην Ἑταιρείαν,
ἥτις ὅπωςδήποτε μετέπειτα ἐλευθέρως θὰ συνεβιβά-
ζετο περὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως σκωριῶν καὶ ἐκβολάδων
μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Δὲν ἤρκει ὅμως νὰ συμφωνήσῃ μετ' ἐμοῦ τὸ τίμημα
τῶν κτήσεων καὶ δικαιωμάτων τῆς Ἑταιρείας καὶ
συνομολογήσῃ τὴν εἰς ἐμὲ μεταβίβασιν αὐτῶν ὁ Σερ-
πιέρης. Ἐνόμισα ἀναγκαῖον καὶ νὰ μὴ ἀποξενωθῇ
ὀλοσχερῶς τῆς ἐπιχειρήσεως, κυρίως διότι ἐγὼ ἤμην

ἄμαθέστατος ὥς πρὸς τὰ μεταλλευτικά καὶ δὲν ἐγνώριζον οὔτε τὸ ἄλφα τῆς βιομηχανικῆς αὐτῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ὅχι μόνον ὥς πρὸς τὸ τίμημα ἡδυνάμην ν' ἀπατηθῶ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀγορὰν θὰ εὕρισκόμεν εἰς χάος.

Ἐπαναλαμβάνω, ὅτι τὸν Σερπιέρην ἐνόμιζον ἄνθρωπον πονηρότατον καὶ περικυκλωμένον ἀπὸ ἐπίσης πονηροὺς συνεταίρους καὶ δικηγόρους, οἷον τὸν Α. Ρικάκην καὶ Ν. Δαμασκηνόν, σχηματίσας τὴν γνώμην μου ἐκ φήμης καὶ ὅχι ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, δέον μ' ὅλον τοῦτο νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπείσθην ὅτι περὶ ὅλων ἡ κοινὴ γνώμη ἡπατᾶτο.

Ὁ Σερπιέρης μάλιστα, μεθ' οὗ ἔσχον εὐκαιρίαν ἐν μέλλοντι χρόνῳ νὰ συναλλαχθῶ εἰς εὐρὺν κύκλον, οὐδεμίαν μοι ἔδωκεν αἰτίαν παραπόνων. Ἦτο βεβαίως ἄνθρωπος γνωρίζων τὸ συμφέρον του καὶ ἀμυνόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ μετ' ἐπιμονῆς καὶ μεγάλης ἐνεργείας, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει κακὴν πίστιν, μᾶλλον δὲ ἱκανότητα.

Ἀπὸ τῆς πρώτης μου μετὰ τοῦ Σερπιέρη συνεντεύξεως τῷ ἐδήλωσα, ὅτι ἀπεφάσισα, πιεσθεὶς πολυειδῶς, νὰ ἐνασχοληθῶ εἰς τὴν Λαυρεωτικὴν ὑπόθεσιν ὑπὸ τὸν ὅρον, εἰς ὅτι ἐνεργήσω νὰ τὸν ἔχω συνέταιρον κατὰ τὸ ἥμισυ, ἀπομένοντος εἰς αὐτὸν νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν συνεταίρων του εἰς τὴν ἔταιρείαν «Ροῦ, Σερπιέρη», ὅτι αὐτὸς θὰ κρατήσῃ τὴν διεύθυνσιν παντὸς τοῦ ἀφορῶντος τὸ μεταλλευτικὸν καὶ βιομηχανικὸν μέρος τῆς ἐπιχειρήσεως, τρόπῳ τινὶ ὥς πληρεξούσιος καὶ ἀντιπρόσωπός μου, ἐφ' ὅσον ὑπάρξῃ τούτου ἀνάγκη, ἐγὼ δὲ θὰ ἀναλάβω τὸ οἰκονομικὸν μέρος, δηλαδή τὴν

πληρωμήν τοῦ τιμήματος τοῖς δικαιούχοις, τὸν σχηματισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας κ. λ. π. ὑποχρεομένου τοῦ Σερπιέρη ἐκ τῶν προτέρων ν' ἀποδεχθῇ τὰ παρ' ἐμοῦ γενησόμενα.

Ὁ Σερπιέρης ἄνευ ἀντιρρήσεως ἐδέχθη ὅλους τοὺς ἄνω ὄρους μου καὶ μοὶ ἐξέφρασε τὴν χαρὰν του, διότι ἐν ἐμοὶ εὔρε τέλος τὸν Ἕλληνα, τὸν ὅποιον ἐζήτει ἀπὸ δύο ἐτῶν καὶ πλέον, ὅστις νὰ ἐννοῇ τὴν ὑπόθεσιν ὑπὸ ἔποψιν πρακτικὴν.

Ἦτο προφανῶς εὐχαριστημένος, διότι εὔρισκεν εὐκαιρίαν ν' ἀπαλλαγῇ ἀγώνων δικαστικῶν καὶ διπλωματικῶν πολυδαπάνων, νὰ συναπαλλαγῇ δὲ τῆς κατ' αὐτοῦ ἀδίκου καὶ παραλόγου καταφορᾶς τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες μοὶ ἔλεγε «γνωρίζουν ἄριστα ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἐν Λαυρίῳ ἔτοιμοι θησαυροί, ἀλλὰ μόνον ἐκμεταλλεύσιμος ὕλη καὶ αὕτῃ ὄχι πλουσιωτάτῃ, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ πολιτικούς σκοποὺς ἐξῆψαν τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ, δὲν δύνανται νὰ ὀπισθοδρομήσουν καὶ ζητοῦν διέξοδον, ταύτην δὲ βεβαίως θέλετε τοῖς ἀνοίξῃ ἡμεῖς».

Οἱ λόγοι του ὅλον ἐν μὲ ἐνεθάρρουν, δὲν ἔμεινε δὲ εἰμὴ μόνον νὰ ὀρίσωμεν μεταξύ μας τὸ καταβλητέον τίμημα. Μοὶ εἶπεν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τῷ εἶχε κάμῃ ἤδη πρότασιν 13.000.000 φράγκων καὶ δὲν ἐδέχθη, ἀλλ' εἰς ἐμὲ θὰ ἔκαμνε συγκατάβασιν τινὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἄνω ποσόν, προκειμένου μάλιστα νὰ μείνῃ συνέταιρος κατὰ τὸ ἥμισυ, συμφώνως μὲ τὴν πρότασίν μου. Δὲν τῷ ἔκαμα οὐδεμίαν ἀντιπρότασιν. Τῷ εἶπον, ὅτι πρὸ τούτου δέον πρῶτον νὰ συνεννοηθῶ μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συναδέλφων μου τῆς Τραπεζῆς

Κωνσταντινουπόλεως, ὅχι διότι εἶχον ἀμφιβολίαν περὶ τῆς συγκαταθέσεώς των, οὔτε διότι, ἂν τοῦτο συνέβαιεν, ἤθελον ἐγὼ ἀτομικῶς ὀπισθοδρομήσῃ, ἀλλὰ κατὰ καθῆκον. Κυρίως ὅμως ἐπεφυλαττόμην νὰ βολιδοσκοπήσω τὰς διαθέσεις τῆς Κυβερνήσεως, ἂν αὕτη, ὡς ἐπίστευον ἀπαλλασσομένη τῆς διπλωματικῆς πιέσεως καὶ τοῦ κινδύνου τῆς ταπεινωτικῆς ὑποχωρήσεως τῆς Ἑλλάδος, θὰ εἶναι λογικὴ ἀπέναντι Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας καὶ Ἑλληνικῶν κεφαλαίων.

Ἐμείναμεν σύμφωνοι νὰ τηρήσωμεν ἐχεμύθειαν περὶ τῶν μεταξὺ ἡμῶν λεχθέντων καὶ νὰ συναντηθῶμεν προσεχῶς.

Ἡ μετὰ τῶν συναδέλφων μου ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεννόησις δὲν ἦτο ποσῶς δυσχερὴς ὡς ἐν πάσῃ ἐπιχειρήσει, μᾶλλον κατὰ τύπους ἐζήτησα τὴν συγκατάθεσίν των, διότι δέον νὰ εἴπω ὅτι ἡ πρὸς ἐμὲ ἐμπιστοσύνη πάντων ἦτο ἀπεριόριστος καὶ οὐδέποτε ἀπῆντησα ἕως τότε τὴν ἐλαχίστην ἀντίρρησην. Ἐν τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει πρὸς ταῖς μετὰ τὴν πρᾶξιν ἀπογοητεύσεσιν ἀκόμη καὶ πικρίαις μου εἶχον καὶ τὴν δυσαρέσκειαν νὰ εὗρεθῶ ἐν διαφορᾷ μετὰ τῶν συναδέλφων μου ὀλιγίστης εὐτυχῶς διαρκείας, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε διαφορᾷς.

Ὅχι μόνον διὰ τὴν Τράπεζαν Κωνσταντινουπόλεως ἐδέχοντο οἷαν ἤθελον ἐγὼ ἐγκρίνη συμμετοχὴν, ἀλλ' ἐδέχοντο καὶ δι' ἑαυτοὺς ἰδιαιτέρως ἕκαστος ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου ὅρου.

Ἐμενεν ἡ συνεννόησις μετὰ τῆς Κυβερνήσεως ἥς, ὡς προεῖπον, προΐστατο ὁ Ἑπαμ. Δεληγεώργης. Τοῦ-

τον δὲν ἐγνώριζα πολὺ ἕως τότε· τὸν ἀδελφόν του Λεωνίδα ἐγνώριζον περισσότερον κοινωνικῶς. Περὶ τοῦ Ἑπαμ. Δεληγεώργη ὡς πολιτικοῦ ἀνδρὸς ἤκουον πολλὰ ὑπὲρ καὶ κατὰ. Εἰδικῶς ὡς πρὸς τὰ Λαυριακὰ ἄλλοι τὸν ἀπεκάλουν Σωτῆρα τοῦ Λαυρίου καὶ τῶν ἀμυθήτων θησαυρῶν του, ἄλλοι ἀπ' ἐναντίας τὸν ἐθεώρουν ὀλετήρα τοῦ Ἑθνους, διότι ἐκ φιλαρχίας ἔπλασε ζήτημα διεθνὲς ὅπου δὲν ὑπῆρχεν. Οἱ περὶ τὸ Λαύριον τὸν ἐνόμιζον μόνον φαντασιοκόπον καὶ πάσχοντα ἀπόλυτον ἔλλειψιν πείρας καὶ πρακτικοῦ νοῦ.

Ἐγὼ ἐκ τῆς πρώτης μου μετ' αὐτοῦ συνεντεύξεως ἀπεκόμισα τὴν ἐντύπωσιν, ἣτις κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἦτο ἡ μόνη ἐνδιαφερόυσά με, ὅτι δὲν βλέπει τὴν ὥραν ὅπως ὅπως νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὰς δυσκολίας, εἰς ἃς εἶχε περιπλακῇ, καὶ προέβλεπεν ἀφευκτον τὴν πτῶσίν του ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἂν δὲν ἐπετύγγανεν ταχεῖαν λύσιν.

Δὲν εἶχον ἰδῆ ἀκόμη Ἑλληνα πολιτικὸν ἢ μᾶλλον Ὑπουργὸν ἐν στενοχωρίᾳ καὶ ἐν ἀνάγκῃ συνδρομῆς ἐνόμιζον, ὅτι οὗτοι δὲν ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς Τούρκους συναδέλφους των ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ εὕρισκομένους, δὲν ἐνόμιζον δηλαδὴ ὅτι μεταχειρίζονται γλῶσσαν λίαν ἡπίαν καὶ τρόπους φιλοφρονεστάτους, ὅποτε περιμένουσι ποιάν τινα ὑπηρεσίαν.

Εἶδον ὅτι ἡπατώμην καὶ ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἔξεων, τὰς ὁποίας δυστυχῶς διετηρήσαμεν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Τουρκικῆς δουλείας, εἶναι καὶ ἡ τοῦ κολακεύειν καὶ περιποιεῖσθαι ἐφ' ὅσον ἔχομεν τὴν ἀνάγκην, ἀγωνίζεσθαι ὅμως μετὰ τὴν πλήρωσιν ταύτης πρὸς μείωσιν τῆς ἀξίας τῆς κτηθείσης ὑπηρεσίας. Ἐνίστε μάλιστα

καὶ βαρέως φέροντες τὸ αἴσθημα τῆς ὀφειλομένης ὅπωςδὴποτε εὐγνωμοσύνης προσπαθοῦμεν νὰ πείσωμεν πάντας, ἀκόμη καὶ ἡμᾶς αὐτούς, ὅτι οὐδὲν ὀφείλομεν καί, ἂν δυνηθῶμεν, μεταστρέφομεν τὴν θέσιν τοῦ ἠθικοῦ δανειστοῦ εἰς ἠθικὸν ὀφειλέτην.

Ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης μ' ἐνεθάρρυνε πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν προᾶξιν. Μοὶ ὑπεσχέθη ἀπεριόριστον ὑποστήριξιν, προκειμένου ἢ ὑπόθεσις νὰ περιορισθῇ εἰς συμφωνίαν μεταξὺ Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας καὶ Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἐνθυμοῦμαι δὲ ἄριστα τὴν ἐπομένην φράσιν του :

— Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι περὶ χρημάτων, εἶναι περὶ τῆς φιλοτιμίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία πάσῃ θυσίᾳ δέον νὰ σωθῇ.

Ὅτε τὸν ἠρώτησα τί φρονεῖ περὶ τῆς πραγματικῆς ἀξίας τοῦ πράγματος, δὲν προσεπάθησε νὰ πείσῃ καὶ ἐμὲ περὶ τοῦ ἀμυθῆτου πλούτου τῶν σκωριῶν καὶ ἐκβολάδων τῆς Λαυρεωτικῆς χώρας, ἀπ' ἐναντίας ἐδέχθη ἄνευ ἀντιρρήσεων τὰς παρατηρήσεις μου περὶ τῶν ἀναγκαίων κεφαλαίων δι' ἐγκατάστασιν καὶ διὰ δαπάνας τῆς ἐκμεταλλεύσεως.

Ἐν συντόμῳ ἀπηρχόμην τοῦ Ὑπουργείου μετὰ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ὁ Ἐπαμ. Δεληγεώργης ἦτο πλέον ἀνυπόμονος νὰ ἴδῃ οἵανδὴποτε λύσιν διὰ παρεμβάσεως ἰδιωτικῆς ἢ οἱ περὶ τὸν Σερπιέρην, ἀφοῦ μοὶ εἶπεν αὐτολεξεί :

— Ἐπὶ τέλους δώσατέ τους καὶ ἐν καὶ δύο ἑκατομμύρια περισσότερον νὰ πᾶν εἰς τὴν ὁργὴν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἡσυχάσωμεν.

Συνεπῶς εἰσῆλθον εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Σερπιέρη περὶ τοῦ τιμήματος, καὶ ἐπὶ τέλους κατελήξαμεν εἰς ὀρισμὸν τοῦ ποσοῦ εἰς 11.500.000 φράγκων. Ἄλλ' ἀμέσως μετὰ τοῦτο παρουσιάσθη ἡ ἐπομένη ἀπρόοπτος δυσκολία.

Ἡ Ἑταιρεία «Ροῦ Σερπιέρη» εἶχε πρό τινος καιροῦ ἀποκτήσῃ τὴν παραχώρησιν ἐκτὸς τῶν σκωριῶν καὶ ἐνὸς μεταλλείου κειμένου ἐπίσης ἐν τῇ Λαυρεωτικῇ χώρᾳ, περιέχοντος δὲ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἐκβολάδας.

Τούτου τοῦ μεταλλείου, καίτοι ὁ Σερπιέρης ἐβεβαίουν ὅτι εἶναι πλουσιώτατον εἰς ἀργυροῦχον μόλυβδον κ.λ.π., ἔθετεν ὡς ὅρον τὴν ἐκχώρησιν σὺν ταῖς λοιπαῖς κτήσεσι καὶ δι' αὐτὸ ἰδιαιτέρως ἐζήτει ἐπιμόνως τίμημα 1.000.000 φράγκων.

Ὡς λόγον ἔδιδεν ὅτι, ἐπειδὴ περιέχει τὰς ἐκβολάδας, δὲν θὰ ἡδύνατο ὁ μέλλων ἐκμεταλλευτὴς ν' ἀποφύγῃ διαφορὰς καὶ διενέξεις μετὰ τῶν κητόρων τοῦ δικαιώματος ἐπὶ τῶν ἐκβολάδων, ὅταν μάλιστα ὁ ἐκμεταλλευτὴς θὰ ἦτο ξένος καὶ δὴ αὐτὸς οὗτος ὁ τότε ὑποβλεπόμενος Σερπιέρης.

Ἀντέστην μετ' ἐπιμονῆς, ἀλλ' εἶδον ὅτι οὐκ ἔστιν ἄλλως γενέσθαι καὶ ἐζήτησα ὀλίγον χρόνον ὅπως σκεφθῶ. Ἀπηρθύνθην εἰς τὸν Ἑπαμ. Δεληγεώργην καὶ τῷ ἐγνωστοποίησα τὰ περὶ ἀνάγκης ἀγορᾶς καὶ τοῦ μεταλλείου, μεταβιβάσεως δὲ ἔπειτα καὶ αὐτοῦ εἰς τὴν συσταθησομένην ἑταιρείαν.

Τὴν ἀγορὰν τοῦ μεταλλείου ἀπεδοκίμασεν ἐκεῖνος κατηγορηματικῶς, προβάλλων μοι τὸν ὀρθὸν λόγον ὅτι ἡ Ἑταιρεία δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡ μεταλλουργικὴ

σκωριῶν καὶ ἐκβολάδων, ὅχι δὲ καὶ μεταλλευτικὴ καὶ νὰ συγχέωνται οὕτω, οἱ βιομηχανικοὶ λογαριασμοί, εἰς οὓς μόνους θὰ ἐνδιεφέρετο ἡ Κυβέρνησις, μετὰ τῶν μεταλλευτικῶν.

Τῷ παρετήρησα ὅτι ἦτο δυνατόν ἡ Ἑταιρεία νὰ κρατῇ ὅλως ἰδιαίτερα λογιστικὰ βιβλία ἀφορῶντα τὸ μεταλλεῖον, ἀλλὰ δὲν ἐπείσθη.

Ἐν τῇ στενοχωρίᾳ του μοὶ εἶπεν, ὅτι προτιμᾷ νὰ ὑπερτιμηθῶσιν αἱ λοιπαὶ κτήσεις τῆς Ἑταιρείας Σερπιέρη κατὰ ἓν ἑκατομμύριον καὶ νὰ τῷ μείνῃ δωρεὰν τὸ μεταλλεῖον, ἐπαναλαβὼν μοι πάλιν νὰ σπεύσω ὅπωςδῆποτε εἰς τὴν λύσιν. Σημειωτέον ὅτι δὲν εἶχον ἀναγγεῖλῃ ἀκόμη εἰς τὸν Δεληγεώργην τὸν ὁρισμὸν τοῦ τιμήματος τῶν λοιπῶν κτήσεων τοῦ Σερπιέρη εἰς 11.500.000 ἑκατομμυρίων.

Ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνυπομονησίας τοῦ Ἐπ. Δεληγεώργη, εἶχον τὰ ἐπανειλημμένα δείγματα τῆς ὀσημέρας ἐπιτεινομένης τῶν Πρέσβεων τῆς Γαλλίας καὶ Ἰταλίας. Ὁ δεύτερος εἶχε σπεύσῃ νὰ μ' ἐπισκεφθῇ ἀμέσως μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν διαπραγματεύσεων καὶ μοὶ συστήσῃ τὴν ταχεῖαν περάτωσιν τῆς ὑποθέσεως ὑποσχόμενός μοι ὡς παρορμητικὸν τὸν Ταξιάρχην τοῦ Ἰταλικοῦ Στέμματος.

Ἀλλ' ἐκεῖνος, ὅστις καθίστατο σχεδὸν ἐνοχλητικός, ἦτο ὁ Νομάρχης Δρακόπουλος, ὅστις δὲν περιορίζετο πλέον νὰ γεύεται παρ' ἐμοὶ καθ' ἑκάστην ἑσπέραν καὶ ἐπιμόνως νὰ μὲ παροτρύνῃ εἰς τὴν περάτωσιν τῆς ὑποθέσεως (οὕτω τὴν ὠνόμαζεν), ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρις ἀκόμη τῆς ἡμέρας μ' ἐπεσκέπτετο διὰ νὰ μάθῃ νέα.

ΙΑ΄

Τὴν 3^{ην} Φεβρουαρίου 1873 (ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι τὴν ἡμερομηνίαν) αἱ διαπραγματεύσεις ἔληξαν καὶ ἡγόραζον τὰς κτήσεις τῆς «Ἑταιρείας Ροῦ Σερπιέρη» ἐν Λαυρίῳ διὰ 11.500.000 φράγκα, πρὸς δὲ ἡγόραζον διὰ λογαριασμὸν ἀπολύτως τότε ἴδιον, τοῦ Σερπιέρη συμμετέχοντος κατὰ τὸ ἥμισυ, τὸ ἐν Λαυρίῳ μεταλλεῖον δι' 1.000.000 φράγκα.

Τὰ σχετικὰ συμβόλαια ὑπεγράφοντο περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Σκαλτσούνη, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐπιφορτίσῃ νὰ συντάξῃ τὰ συμβόλαια, φροντίζων καὶ προσέχων πολὺ μὴ ἐν αὐτοῖς ὑπάρξῃ τι δίδον εἰς τὸ μέλλον ἀφορμὴν δικῶν, τὰς ὁποίας ἔκτοτε ἤρχισα νὰ φοβοῦμαι πολὺ.

Ὁ Δρακόπουλος μὲ ἐπερίμενεν εἰς τὴν οἰκίαν μου μέχρις ὅτου ἐπιστρέψω ἀπὸ τὴν τοῦ Σκαλτσούνη, ὅπου ἐγνώριζεν ὅτι εἶχον μεταβῇ πρὸς ὑπογραφὴν τοῦ Συμβολαίου, τὴν ὁποίαν ἅμα τῷ ἐβεβαίωσα ἐξῆλθε δρομαῖος λέγων μοι, ὅτι μεταβαίνει εἰς τὰ Ἀνάκτορα ὅπου ὁ Βασιλεὺς ἐπερίμενεν ἀνυπομόνως, ἄγρυπνος μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης, τὴν εὐφρόσυνον ἀγγελίαν τῆς τελικῆς ὑπογραφῆς τοῦ συμβολαίου.

Τὴν ἐπιούσαν ἀπὸ πρωΐας δι' ἀνεπισήμου ἐπιστολῆς μου ἀνήγγελλον πρὸς τὸν Δεληγεώργην τὰ γενόμενα ἐπι-

φυλαττόμενος νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ διὰ τὰς λεπτομερείας. Ἐσπευσμένως ἀνῆλθεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα διὰ ν' ἀναγγεῖλῃ ὅτι τὸ ζήτημα τὸ διπλωματικὸν ὥς πρὸς τὸ Λαυρίου ἐλύθη διὰ τῆς ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ὑπηκόου Ἑλλήνος ἀγορᾶς τῶν ἐν Λαυρίῳ κτήσεων καὶ δικαιωμάτων τῶν ξένων.

Ὡς ἤκουσα μετέπειτα, κάπως ἐστενοχωρήθη, ἀκούσας ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἶχεν ἀφ' ἐσπέρας κατ' εὐθεΐαν τὴν εἵδησιν, ἐγνώριζε μάλιστα καὶ πλείονας λεπτομερείας.

Ἡ εἵδησις διαδοθεῖσα ταχέως εἰς τὴν πόλιν ἔκαμε μεγάλην ἐντύπωσιν καὶ πολλοὶ τῶν σημαινόντων προσήρχοντο καὶ μὲ συνέχαιρον καὶ ἡ Α.Μ. μὲ προσεκάλει εἰς ἀκρόασιν καὶ ἐξέφραζε τὴν μεγάλην Αὐτοῦ εὐαρέσκειαν διὰ τὴν σπουδαίαν ὑπηρεσίαν, ἣν προσέφερον εἰς τὸ Ἔθνος καὶ εἰς Αὐτὸν προσωπικῶς, λέγων μοι, ἐπὶ λέξει, ὅτι δὲν θὰ τὴν λησμονήσῃ ποτέ.

Περιττὸν νὰ βεβαιώσω πόσον ηὐφράνθη, καθ' ὅσον μάλιστα νέος τότε ἀκόμη δὲν ἐστερούμην φαντασιοκοπημάτων, ὅπως δυστυχῶς μοὶ συμβαίνει σήμερον.

Αἱ ἀπογοητεύσεις μου δὲν ἐβράδυναν ν' ἀρχίσωσιν. Οὔτε ὁ Ἐπαμειν. Δεληγεώργης μ' ἐπεσκέφθη ὥς ἐπερίμενον διὰ νὰ μ' εὐχαριστήσῃ ἐπὶ τῷ γεγονότι, οὔτε ἄλλος τις τῶν συναδέλφων τοῦ ὑπουργῶν, ἐφρόντισεν ὅμως ν' ἀναγγεῖλῃ τὸ γεγονός, δηλαδὴ τὴν λύσιν τοῦ Λαυριακοῦ ζητήματος ὑπ' αὐτοῦ εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας Πρέσβεις καὶ Προξένους ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ νὰ προκαλέσῃ οὕτω πρὸς αὐτὸν πολυάριθμα συγχαρητήρια, τὰ ὅποια ἐδημοσίευσεν εἰς τὰς ὑπουργικὰς ἐφημερίδας.

Μετὰ παρέλευσιν τεσσάρων ἢ πέντε ἡμερῶν μοὶ ἐδόθη ἡ ἐπομένη νέα αἰτία ἀπογοητεύσεως.

Ὀλίγας ἐβδομάδας πρὶν ἢ ἐνασχοληθῶ εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Λαυρίου μὲ εἶχεν ἐπισκεφθῇ ὁ Δημήτριος Μαυροκορδάτος, μετὰ τοῦ ὁποίου ἀπλῇ γνωριμία μὲ συνέδεεν, ἀλλ' ἀρίστην εἶχον γνώμην περὶ τοῦ ἀνδρός, σχηματίσας αὐτὴν ἐξ ὅσων περὶ αὐτοῦ εἶχον ἀκούσῃ ὡς ἀνδρὸς πεπαιδευμένου, ἐναρέτου καθ' ὅλην τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, καλοκαγάθου, φιλοστόργου πατρὸς καὶ τέλος, διότι εἶχον ἀντιληφθῇ τὴν ἑκτακτον μέριμναν ἣν κατέβαλλε περὶ τοῦ ἀρτισυστάτου τότε Πτωχοκομείου τοῦ εἰς αὐτὸν ἄλλως τε ὀφείλοντος κυρίως καὶ τὴν σύστασίν του. Οἱ δι' αὐτὸ κόποι κατὰ τὴν οἰκοδομὴν ἐγένοντο καὶ αἰτία τοῦ θανάτου του.

Πάντα Ἑλληνα φθάνοντα εἰς Ἀθήνας ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ ἔστω καὶ διαβατικόν, τὸν ἐπολιόρκει ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν συνδρομὴν του ὑπὲρ τοῦ Πτωχοκομείου.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀφορμὴ καὶ τῆς ἰδικῆς μου μετ' αὐτοῦ γνωριμίας, αἱ αἰτήσεις του δηλαδὴ ἐκάστοτε ἅμα ἔφθανον εἰς Ἀθήνας τῆς συνδρομῆς μου ὑπὲρ τοῦ Πτωχοκομείου, ἣν ἐννοεῖται δὲν τῷ ἡρνούμην. Τὸ Πτωχοκομεῖον ὅμως ἦτο, οὕτως εἶπεῖν, φερέοικον, μὴ ἔχον ἴδιον κατάστημα, ἀλλ' ἐνοικιάζον οἶκημα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ στενόχωρον καὶ ὅλως ἀκατάλληλον πρὸς τὸν σκοπὸν του. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του ἐκείνην ὁ Δημήτριος Μαυροκορδάτος μοὶ ἐζήτηι οὔτε πολὺ οὔτε ὀλίγον, ν' ἀναλάβω τὴν ἐξ ἰδίων δαπάνην πρὸς οἰκοδομὴν Πτωχοκομείου ἐπὶ γηπέδου δωρηθέντος πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς Μονῆς τῶν Ἀσωμάτων.

Μετὰ τοσαύτης ζέσεως μοὶ ὠμίλει, ὥστε ταχέως μὲ συνεκίνησε καὶ μ' ἔπεισε νὰ τῷ ὑποσχεθῶ τὴν ἐκτέ-

λεσιν τῆς αἰτήσεώς του, ἀφήσας εἰς αὐτὸν νὰ φροντίσῃ περὶ παντὸς, εἰς ἐμὲ δὲ νὰ ὀρίσῃ ἐν καιρῷ μόνον τὸ ποσὸν τῆς δαπάνης, ὅπως τῷ χορηγήσω αὐτό.

Μετὰ τέσσαρας ἢ πέντε ἡμέρας ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ περὶ Λαυρίου Συμβολαίου ἐπρόκειτο νὰ τεθῇ ἐπισήμως ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ Πτωχοκομείου, παρόντων τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης καὶ τελουμένου τοῦ συνήθους ἁγιασμοῦ.

Ἡ τελετὴ ἐγένετο ἐν τάξει, ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς δὲν παρίστατο, οὔτε ἄλλος τις τῶν συναδέλφων του ἐκτὸς τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας, ὅστις, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν διορισθεὶς ἦτο ὁ Δημήτριος Μαυροκορδατός.

Ἐπιστρέψας εἰς τὸν οἶκόν μου εὗρον ἐπιστολὴν τοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη, δι' ἧς μοὶ ἐξέφραζε τὴν λύπην του διὰ τὴν ἀπουσίαν του ἀπὸ τῆς προμνησθείσης τελετῆς ἔνεκα ἀδιαθεσίας. Ἐμαθον ὅχι πολὺ βραδύτερον ὅτι προσεποιήθη ἀδιαθεσίαν διὰ νὰ μὴ εἴπῃ οὔτε ἀκούσῃ λόγους, δι' ὧν θὰ μοὶ ἐξεφράζετο Βασιλικὴ καὶ Κυβερνητικὴ εὐαρέσκεια καὶ νὰ ἀποφύγῃ ἐμμέσως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑπογράψῃ καὶ εἰσαγάγῃ παρὰ τῷ Βασιλεῖ διάταγμα πρὸς ἀπονομὴν μου παρασήμου ἄνω-τέρου—ὅπως ἡ Α. Μ. τῷ εἶχε συστήσῃ—ἐκεῖ ἐπὶ τόπου.

Τῶν γεγονότων τούτων τοὺς λόγους ὑποπτεύσας καὶ ἀρχίσας ν' ἀμφιβάλλω περὶ τῶν διαθέσεων τῆς Κυβερνήσεως, ἔσπευσα εἰς σύστασιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας, ὅπως ὅσῳ τάχιον μεταβιβάσω αὐτῇ τὰς κτήσεις τοῦ Λαυρίου καὶ ἀπαλλαγῶ ἐγὼ περαιτέρω διαπραγματεύσεων κατ' εὐθείαν μετὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Τὴν Ἑταιρείαν ἐσύστησα παραλαβὼν συμμετόχους τῆς ὅλης ἐπιχειρήσεως (ἐκτὸς τοῦ μεταλλείου, εἰς τὸ ὅποῖον οὐδεὶς ἐδέχετο συμμετοχὴν ἐκ τοῦ ἀπομένοντός μοι ἡμίσεος) ἀνὰ 4 πεντηκοστὰ εἰς τοὺς Βασίλειον Μελᾶν, Εὐάγγελον Μπαλτατζῆν, Ἰωάννην Σκαλτσούνην καὶ Ἀριστείδην Παπούδωφ ἐν Ἀθήναις, μετ' ἐμοῦ κατ' ἴσον ποσὸν συμμετέχοντας, ἐν δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει τοὺς 4 συναδέλφους μου ἐπίσης ἀνὰ $\frac{4}{50}$ ἕκαστον, οὕτως ὥστε ἀπέμενον διὰ τὴν Τράπεζαν Κωνσταντινουπόλεως $\frac{14}{50}$.

Τὰ κεφάλαια ὠρίσθησαν εἰς 14.000.000 διηρημένα εἰς 100.000 μετοχάς, ἐξ ὧν τὰς ἡμισείας ἀνεδέχοντο οἱ ἀρχικοὶ συμμετοχοὶ καὶ αἱ λοιπαὶ ἡμίσειαι ἐδόθησαν εἰς δημοσίαν ἐγγραφὴν, ὑποχρεουμένων τῶν ἀρχικῶν συμμετόχων ν' ἀναδεχθῶσιν ἕκαστος κατ' ἀναλογίαν τῆς συμμετοχῆς του καὶ ἐκ τῶν 50.000 μετοχῶν ὅσας δὲν ἤθελε ζητήσῃ τὸ κοινόν.

Εἰς τὴν Ἑταιρείαν μετεβιβάζοντο αἱ κτήσεις τῆς Ἑταιρείας «Ροῦ, Σερπιέρη» ἀπαραλλάκτως ὑφ' οὓς ὅρους καὶ τίμημα αὕτη τὰς εἶχε μεταβιβάσῃ εἰς ἐμέ, δηλαδὴ

διὰ 11.500.000 φράγκα, ὥστε οἱ ἀρχικοὶ συμμετοχοὶ ἀπέναντι ὅλων τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ἀνελάμβανον ὅπως καὶ ἐγὼ προσωπικῶς, δὲν εἶχον νὰ περιμένωσιν ὠφέλειαν εἰμὴ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑταιρείας.

Μόνον ἡ μέθη, ἣτις οὕτως εἰπεῖν ἐκυρίευσεν τὸν κόσμον περὶ τοῦ Λαυριακοῦ πλούτου, μ' ἐβοήθει εἰς τὸ νὰ ἐξέλθω τοσούτων ὑποχρεώσεων ἀζήμιος.

Οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐπίστευσα εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀμυθήτου πλούτου τοῦ ἐκ τῶν ἐκβολάδων ἀναμενομένου, εἰλικρινῶς δὲ εἰς πάντας τοὺς πλησιάζοντάς με ἐσύστησα σύνεσιν, μετριάζων τὸ ἐπ' ἐμοὶ τὴν ὁρμὴν των. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου μᾶλλον τοὺς ἠρέθιζον ὑποθέτοντας ὅτι ἀποκρύπτω τὴν ἀλήθειαν, ὅπως ἀπομείνωσι μετοχαὶ ἀζήτητοι κατὰ τὴν δημοσίαν ἐγγραφὴν καὶ τὰς σφετερισθῶ.

Ὅχι μόνον ἐν Ἀθήναις κατέλαβε πάντας ἡ μέθη, ἀλλὰ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅθεν διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου ἐστάλη εἰς χρηματοδέματα χρυσοῦ τόσον σπουδαῖον ποσὸν χρημάτων (ὑπὲρ τὰ 3 ἑκατομμύρια φράγκων) ἀθρόον πρὸς ἐγγραφὴν διὰ μετοχὰς τῆς Ἑταιρείας τῶν Μεταλλουργείων Λαυρίου.

Ἐν συντόμῳ ἀντὶ τῶν ἐκτεθεισῶν 50.000 μετοχῶν τὸ κοινὸν ἐνεγράφη διὰ 600.000 μετοχὰς καὶ μετὰ πολλῆς στενοχωρίας τὸ Συμβούλιον ἠδυνήθη, καταβάλλον καὶ μέρος ἐκ τῶν ἰδίων μετοχῶν, νὰ διανείμῃ 9 % ἐπὶ τοῦ ἐγγραφέντος ποσοῦ.

Ἐν τούτοις τὰ πάθη ὑπεθάλλοντο ὑπὸ τοῦ τύπου κυρίως ὥς ἂν τὰς κρατηθείσας 50.000 μετοχὰς ὑπὸ τῶν

ἀρχικῶν συμμετόχων εἶχον κρατήσῃ ὅλας ἐγώ. Πάντες ἐπέπιπτον κατ' ἐμοῦ καὶ σκαιῶς μὲ προσέβαλλον ὡς ὑπεξαιρέσαντα τὸν Ἑλληνικὸν θησαυρόν. Πάντες δὲ μικροὶ καὶ μεγάλοι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως κατέληγον εἰς τὸ δός μου μερικὰς μετοχὰς διὰ νὰ σιωπήσω.

Ἐτήρησα πλῆθος γραπτῶν τοιούτων αἰτήσεων ἐπὶ ἔτη τινά, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα τὰς κατέστρεψα διὰ νὰ μὴ ὑπάρξῃ ποτὲ παρ' ἐμοὶ πειρασμός.

Ἡ ὑπερτίμησις τῶν μετοχῶν ἀμέσως μετὰ τὴν ἔκδοσιν δὲν ἦτο σημαντική, περιοριζομένη εἰς 20 φράγκα περίπου κατὰ μετοχήν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ἣν τὰ χρήματα εἶχον δεκαπλασίαν ἴσως τῆς σημερινῆς ἀξίαν, ὠφέλεια 1000 φράγκων ἐπὶ 50 μετοχῶν ἐθεωρεῖτο ἀπόκτησις περιουσίας.

Πιεζόμενος πανταχόθεν ἔφθασα εἰς τὸ νὰ παραχωρήσω τὰς 2.000 μετοχὰς τὰς περιελθούσας μοι ἐκ τῶν $\frac{4}{50}$ τῆς ἀρχικῆς συμμετοχῆς μου, ν' ἀγοράσω δὲ καὶ ἑτέρας 800 μετοχὰς μὲ ὑπερτίμησιν 20 φράγκων περίπου ἑκάστην καὶ τὰς ἐκχωρήσω ἄνευ ὑπερτιμῆσεως, ὅπως κατευνάσω τὰς ἐμπαθεῖς κραυγὰς τῶν ἀπαιτητῶν.

Ὅχι μόνον ἀφέθην πανταχόθεν ἀπροστάτευτος, ἀλλὰ καὶ κάπως διέβλεπον ποιάν τινα χαιρεκακίαν ἐπὶ τῇ κατ' ἐμοῦ βοῇ.

Παρέτρεξα ἀνωτέρω ν' ἀναφέρω, ὅτι πρὶν ἢ ἀναλάβω ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τοῦ Σερπιέρη, ἐθεώρησα ἢ μᾶλλον μοὶ ὑπεδείχθη ὑπὸ τοῦ Δρακοπούλου ἀναγκαῖον, νὰ κοινοποιήσω τὸν σκοπὸν μου εἰς τὸν τότε ἰσχυρότατον ἡγέτην τῆς ἀντιπολιτεύσεως Ἀλέξανδρον Κουμουνδοῦρον, τὸν καὶ στενότερον φίλον μου ἐκ πάντων τῶν

τότε κορυφαίων πολιτευομένων Δ. Βούλγαρη καὶ Θρ. Ζαΐμη (τὸ κόμμα τοῦ Χαρ. Τρικούπη εὐρίσκετο ἀκόμη ἐν νηπιώδει καταστάσει). Ὅχι μόνον ἡσθανόμην πρὸς τὸν Ἀλ. Κουμουνδοῦρον αἴσθημα ποιᾶς τινος εὐγνωμοσύνης ἀπὸ τοῦ 1867, ἀλλὰ καὶ ἐκτιμήσεως διὰ πολλὰς ἀρετάς, ἃς ἀκόμη τότε δὲν εἶχον εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσω κατὰ βάθος, ὡς ἐγνώρισα μετὰ ταῦτα καὶ ἐν οἰκείῳ τόπῳ θέλω ἀναφέρει ἐν ἐκτάσει, ὅπωςδῆποτε ὅμως ἐξ ὀλίγων παρατηρήσεων διεγίγνωσκον ἕκτοτε.

Τὸν Ἀλέξανδρον Κουμουνδοῦρον ἠρώτησα ἂν ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἤθελον δυνηθῇ νὰ συνεννοηθῶ μετὰ τοῦ Σερπιέρη, θὰ ἦτο τοῦτο τῆς ἀρεσκείας του ἢ ἂν ὡς ἀντιπολιτευόμενος θὰ στενοχωρηθῇ βλέπων τὸ ζήτημα τοῦ Λαυρίου λυόμενον αἰσίως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀντιπάλου του.

Μετὰ τοῦ συνήθους αὐτῷ μειδιάματος, τοῦ ἐμφαίνοντος τὴν ἀγαθότητα τῆς ψυχῆς του, μοὶ εἶπε:

— Πήγαινε, παιδί μου· καὶ γρήγορα ἂν δύνασαι νὰ τελειώσης τὴν δουλειὰν καὶ μὴ σκοτίζεσαι ἀπὸ τὰ πολιτικά μας. Μαλοκοποῦμεν ἀναμεταξύ μας, ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς συμφέρον τοῦ τόπου τὸ γνωρίζομεν. Πήγαινε, μοὶ ἐπανέλαβε, καὶ μὲ τὴν εὐχήν μου.

Ἐνόμιζον ὅτι εἶχον λάβῃ οὕτω πλήρη ἀσφάλειαν, καὶ ὅτι οὐδὲν ἔχω νὰ φοβηθῶ ἐκ μέρους τῆς μεγάλης ἀντιπολιτεύσεως. Ἀλλ' ὅταν ἤρχισεν ἡ κατακραυγὴ ἐναντίον μου, ὡς προεῖπον, καὶ εἶδον ὅτι μεταξὺ τῶν ἐφημερίδων τῶν κατ' ἐμοῦ καταφερομένων εἶναι καὶ τὸ «Ἐθνικὸν Πνεῦμα», ἐφημερὶς τοῦ Κουμουνδουρικοῦ κόμματος, ἔσπευσα νὰ παραπονεθῶ πρὸς τὸν Κουμουν-

δοῦρον περὶ τοῦ συμβαίνοντος παρὰ τὰς ὑποσχέσεις του.

Πάλιν μειδιῶν καὶ ἀτάραχος μοὶ εἶπε :

—Κρῖμα ποῦ εἶσαι Χιώτης. Σ' ἐνόμιζα πλέον ἔξυπνον· δὲν χαίρεσαι ὅπου σὲ ὑβρίζουν; Αὐτὸ θὰ εἰπῇ ὅτι σὲ παίρνουν ὑπὸ σημείωσιν. Μάθε ὅτι ἐδῶ, ἂν δὲν σὲ ὑβρίζουν, δὲν σημαίνεις τίποτε. Τότε νὰ τὸ συλλογισθῇς, ὅταν ἐγὼ ἢ ἄλλος τις ὥς ἐγὼ σὲ ὑβρίσουν. Ἐγὼ λέγω καὶ τώρα ὅτι ἔκαμες πολὺ καλὰ, τῶν ἐφημερίδων ἢ καταφορὰ σοῦ λέγω καὶ πάλιν νὰ σὲ εὐχαριστῇ

Ἀληθὲς ἀντίδοτον τῆς δυσθυμίας μου ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις ἐκείνη τοῦλάχιστον ἐπὶ τινὰς ὥρας.

Εὐθύμως καὶ ἐγὼ τῷ εἶπον :

—Ἄφ' οὗ εἶν' ἔτσι, ὑπομονή, θὰ προσπαθῇσω νὰ συνηθίσω.

Ἄμα ἡ Ἑταιρεία συνεστήθη καὶ ἐσχημάτισε τὸ συμβούλιον αὐτῆς ὑπὸ τῶν προορηθέντων ἀρχικῶν συμμετόχων, διδαχθεὶς ἐκ τῶν συμβάντων μοι κατὰ τὴν ἴδρυσιν τῆς ἹΠιστωτικῆς Τραπεζῆς καὶ συνάμα προβλέπων δυσκολίας ἀναφυησομένας κατὰ τὰς μετὰ τῆς Κυβερνήσεως διαπραγματεύσεις, ἐθεώρησα ἀναγκαιότατον νὰ προσληφθῇ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου ἀνὴρ χαίρων τὴν ὑπόληψιν τοῦ τόπου καὶ κατέχων θέσιν διακεκριμένην ἐν αὐτῷ, συνάμα δὲ καὶ νομομαθής.

Ὅλον ἐνόουν περισσότερον, ὅτι οἱ ὁμογενεῖς δὲν εἶχον ῥίζας εἰς τὸν τόπον καί, μ' ὅλα τὰ ὕλικά καὶ ἠθικά των ἀκόμη μέσα, ἔχουν ἀνάγκην τῆς σκέπης καὶ προστασίας τῶν ἐγχωρίων.

Ἐν ἀπορίᾳ εὐρισκόμην περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ καταλλήλου διὰ τὴν Προεδρίαν τῆς Ἑταιρείας ἀνδρός, ὅτε

εὐτυχῶς μ' ἐξήγαγε τῆς τοιαύτης ἀμηχανίας ὁ Ἰωάννης Σκαλτσούνης, προτείνας μοι ὥς καταλληλότετον διὰ τοῦτο τὸν Κωνστ. Προβελέγγιον, τότε εἰσαγγελέα τοῦ Ἀρείου Πάγου, χρηματίσαντα ἄλλοτε Ὑπουργόν, Βουλευτήν, Πληρεξούσιον ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει κ.λ.π., ἐν γένει χαίροντα τὴν ὑπόληψιν πάντων ἀμέριστον. Ἀνέλαβε νὰ τῷ κάμῃ τὴν πρότασιν ὁ Σκαλτσούνης, ὅστις καὶ ἐπέτυχε νὰ τὸν πείσῃ νὰ δεχθῇ.

Ἡλπισα ὅτι ἡ Ἑταιρεία τῶν Μεταλλουργείων Λαυρίου θὰ βαδίσῃ ἡρέμως καὶ θὰ ἐπιτύχῃ ὄρους εὐλόγους εἰς τὰς μετὰ τῆς Κυβερνήσεως διαπραγματεύσεις αὐτῆς περὶ ἐκμεταλλεύσεως τῶν σκωριῶν καὶ ἐκβολάδων. Ἄλλ' ἄλλαι δυσκολίαι τὴν περιέμενον, προελθοῦσαι τὴν φορὰν ταύτην ὅχι ἀπὸ τῶν ἐγχωρίων, ἀλλ' ἀπὸ Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Σοβαροὶ ἐκεῖθεν Τραπεζίται, οἷον οἱ Χρηστάκης Ἐφένδης Ζωγράφος, Ζαννῆς Στεφάνοβικ Σκυλίτσης, Ἀριστείδης Μπαλτατζῆς (πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Εὐαγγέλη) καὶ ἄλλοι, οὓς δὲν ἐνθυμοῦμαι, βαρέως φέροντες τὴν μὴ συμμετοχὴν αὐτῶν ἀρχικῶς διὰ τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, περὶ ἧς ἤκουον τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν ἀγγελλομένους μύθους, ἀφ' οὗ προσεπάθησαν νὰ πειθαναγκάσωσι τὴν εἰρημένην Τράπεζαν νὰ τοῖς παραχωρήσῃ τοιαύτην συμμετοχὴν ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς καὶ τῶν περὶ αὐτὴν προμνησθέντων καὶ ἀπέτυχον, διότι καὶ ἐκεῖνοι εἶχον παρasyρθῇ εἰς ἀδικαιολόγητον αἰσιοδοξίαν περὶ τῆς περὶ ἧς πρόκειται ἐπιχειρήσεως, ἀπεφάσισαν ν' ἀντιπράξωσι

κατὰ τῆς Ἑταιρείας τῶν Μεταλλουργείων καί, σχηματίσαντες ὁμάδα σπουδαίαν, ἀπέστειλαν εἰς Ἀθήνας ἀντιπρόσωπον αὐτῆς τὸν Ἀριστείδην Μπαλτατζῆν μετὰ τῆς ἐντολῆς νὰ ιδρύσῃ τάχιστα Ἑταιρείαν ἣ Τράπεζαν, ἣτις νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν παραχώρησιν ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἐν τῇ Λαυριακῇ χώρᾳ ἐκβολάδων.

Εὐτυχῶς ἐγὼ εἶχον προλάβῃ καὶ συστήσῃ τὴν μεταλλουργικὴν Ἑταιρείαν καὶ μεταβιβάσῃ εἰς αὐτὴν τὰ τε κτηθέντα δικαιώματα ἀπὸ τὴν Ἑταιρείαν Σερπιέρη, ὥς καὶ τὰς ὑποχρεώσεις εἰς ἃς εἶχον ὑποβληθῇ, ἄλλως ἀκριβὰ θὰ ἐπλήρωννα καὶ ἐγὼ καὶ οἱ ἀρχικῶς συμμετασχόντες τῆς πράξεως τὰς συνεπείας αὐτῆς.

Ὁ Ἀριστείδης Μπαλτατζῆς εἶχεν ἐν Ἀθήναις δεσμοὺς συγγενείας ἐκ τῆς συζύγου του καὶ φιλίαν στενὴν μετὰ τῶν περὶ τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν, οἵτινες λίαν βαρέως ἔφερον τὴν λύσιν τοῦ Λαυρεωτικοῦ ζητήματος δι' ἐμοῦ τοῦ νεήλδους ὁμογενοῦς τοσοῦτον ἐπιτυχῶς καὶ σχετικῶς εὐκόλως, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἐπὶ δύο ἔτη ἦσαν μάρτυρες τῶν ἐθνικῶν δυσκολιῶν καὶ οὐδὲν εἶχον εὖρη μέσον πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ὑποθέσεως.

Παρέτρεξα ν' ἀναφέρω ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν μετοχῶν τῆς Ἑταιρείας ἀντεπολιτεύθησαν αὐτὴν οἱ περὶ τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν δι' ὅλων τῶν μέσων.

Μεταξὺ τῶν ἐν Ἀθήναις δυσηρεστημένων, ὥς μὴ συμμετασχόντων ἀρχικῶς εἰς τὴν Λαυριακὴν ἐπιχείρησιν, ἦτο καὶ ὁ προμνησθεὶς κατὰ τὴν σύστασιν τῆς Πιστωτικῆς Τραπεζῆς συνεργάτης μου Παντολέον Θεολόγος, τὸν ὁποῖον ἀπέφυγον ἔνεκα τῶν συμβάντων κατὰ

τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου τῆς Πιστωτικῆς, καθ' ὅσον εἶχον μορφώσῃ τὴν ἰδέαν, ὅτι εἶναι συνεργάτης ἐν συνόλῳ δύσκολος καὶ ἀπαιτητικὸς παρὰ τὴν ἀπειρίαν περὶ τὰ τραπεζιτικά.

Ὁ Θεολόγος ἦτο καὶ Σύμβουλος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς καὶ δι' αὐτῆς ἐγνωρίσθη καὶ συνεδέθη μετὰ τοῦ Ἀριστείδου Μπαλτατζῆ. Οὕτως ὁ Μπαλτατζῆς προσεταιρίσθη δύο Ἀθηναϊκὰ στοιχεῖα, ὧν τὸ ἐν φυσικῶς πανίσχυρον, καὶ ἤρχισε μὲ τὴν σύστασιν τῆς Βιομηχανικῆς Τραπεζῆς, δι' ἣν δὲν ὑπῆρξεν οὐδεμία δυσκολία, ἀφ' οὗ οἱ ἰδρυταὶ αὐτῆς ἦσαν ὅλοι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως λίαν σπουδαῖοι κεφαλαιοῦχοι καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις Θεολόγος, ὅστις ἐπίσης, μετὰ τῶν ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ μάλιστα ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν του, ἦτο παράγων ὑλίκος λίαν σπουδαῖος. Δὲν ἀναφέρω καὶ τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν, ἥς ἡ συνδρομὴ περιωρίσθη εἰς λόγους μόνον.

Ἀμα τῇ συστάσει τῆς ἡ Βιομηχανικῆς Τράπεζα ἁρμοδίως ἀνεφέρθη εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἀναγγείλασα αὐτῇ, ὅτι θὰ συναγωνισθῇ πρὸς τὴν Μεταλλουργικὴν Ἑταιρείαν εἰς τοὺς ὅρους τῆς ἐκχωρήσεως τῶν ἐκβολῶν πρὸς ἐκμετάλλευσιν.

Ἐντελῶς ἀμελέτητοι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου καὶ μὴ κοπιᾶζοντες τοῦλάχιστον νὰ μελετήσωσιν, εὗρισκον εὐκολώτερον νὰ ὑπερθεματίζωσιν ἐπὶ πάσης προτάσεως τῆς Ἑταιρείας τῶν Μεταλλουργείων, ἥτις εὗρίσκετο ἐν πληρεστάτῃ γνώσει τῆς ὑποθέσεως μόνον διότι εἶχε παρ' ἑαυτῇ τὸν εἰδικὸν γνώστην τῆς βιομηχανικῆς ἐκείνης ἐργασίας, τὸν Σερπιέρην.

Ἡ Ἑταιρεία εἶχεν ἀρχίσῃ προτείνουσα, νομίζω, εἰς

τὴν Κυβέρνησιν συμμετοχὴν ταύτης εἰς τὰς καθαρὰς ὠφελείας τῆς κατὰ 15 ἢ 20 % . Ἡ Βιομηχανικὴ Τράπεζα ὑπερεθεμάτισε δεχομένη τὸ 30 % καὶ ἐκήρυττεν ὅτι 70 % ἀκόμη ἐκ τῶν καθαρῶν κερδῶν δύναται νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸ Κράτος καὶ πάλιν νὰ ἔχῃ σπουδαίαν ὠφέλειαν, ἡ δὲ Κυβέρνησις εὗρίσκετο πράγματι εἰς δύσκολον θέσιν.

Ἐγνώριζεν ἄφ' ἑνὸς τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν ἐκβολάδων καὶ εἶχε τὴν συναίσθησιν τῶν πρὸς τὴν Ἑταιρείαν τῶν Μεταλλουργείων ἠθικῶν ὑποχρεώσεων τῆς, διότι κυρίως διὰ τῶν ἰδρυτῶν αὐτῆς, ἀναλαβόντων τοσαύτας ὑλικὰς ὑποχρεώσεις, εἶχεν ἀπαλλαγὴ ἢ χώρα τῶν διπλωματικῶν πιέσεων. Ἀφ' ἑτέρου ὁμως δὲν ἐτόλμα ν' ἀπορρίψῃ προτάσεις κατ' ἐπιφάνειαν (λέγω κατ' ἐπιφάνειαν, διότι βεβαίως ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους ἡ Βιομηχανικὴ Τράπεζα ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐκμεταλλεύσεως θὰ περιήρχετο εἰς ἀποσύνθεσιν, ἐὰν ἀνελάμβανε τὴν ἐκμετάλλευσιν ὑπὸ τοὺς ὅρους τῶν προτάσεων τῆς) λίαν συμφερούσας εἰς τὸ Κράτος καὶ νὰ ὁμολογήσῃ φανερά, ὅτι ὁ ἀμύθητος πλοῦτος τῶν ἐκβολάδων ἦτο πράγματι σχεδὸν μῦθος.

Ἐν τούτοις τὸ ἀμαθὲς κοινόν, βλέπον τὸν τοιοῦτον ἀνταγωνισμόν τῶν δύο ὁμάδων, ὅλον ἐν ἑσπεροῦτο ἐν τῇ πίστει ὅτι εὐρύτατον στάδιον ὠφελείας ὑπῆρχεν ἐκ τῶν μετοχῶν καὶ τοιαύτας πάσῃ θυσίᾳ ἔσπευδε ν' ἀποκτήσῃ, φθάσαν νὰ πληρώσῃ τὸν προσωρινὸν τίτλον μιᾶς μετοχῆς πρὸς δραχμὰς 100, 125 καὶ μέχρις 150, ἐν ᾧ ἑφ' ἐκάστης μετοχῆς δὲν εἶχον καταβληθῇ εἰμὴ 50 δραχμαὶ καὶ ἔμενον νὰ καταβληθῶσιν ἀκόμη εἰς

ὠρισμένας ἐποχὰς καὶ δόσεις ἕτεραι 90 δραχμαί. Ἐπλήρωνε δηλαδή ὑπερτίμησιν 50, 75 δραχμῶν καὶ μέχρις 100 κατὰ μετοχήν, τὸ δὲ χεῖριστον ἦτο, ὅτι περιεπλέκοντο οἱ ἀγορασταὶ εἰς χεῖρας ἀσυνειδήτων τοκογλύφων, οἵτινες ἐπὶ ἐνεχύρῳ τῶν μετοχῶν τοῖς ἐδάνειζον ἀντὶ τόκου ὑπερόγκου.

Διαρκουσῶν ἀκόμη τῶν μετὰ τῆς Κυβερνήσεως διαπραγματεύσεων τῆς ἐταιρείας ἐν συναγωνισμῷ πάντοτε πρὸς τὴν Βιομηχανικὴν Τράπεζαν, ἡπειγόμενη νὰ μεταβῷ εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' ἄλλας ὑποθέσεις τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκεῖθεν εἰς Παρισίους διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Σιδηροδρόμου Πειραιῶς-Λαμίας, ὅθεν ἀνεχώρησα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας κατὰ τὰ τέλη Ἀπριλίου 1873.

Διαμένων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔμαθον ὅτι τέλος πάντων ἡ Ἑταιρεία τῶν Μεταλλουργείων ἐσυμφώνησε μετὰ τῆς Κυβερνήσεως περὶ σκωριῶν καὶ ἐκβολάδων, ὑποχρεωθείσα ν' ἀποδίδῃ 30 % ἐκ τῶν καθαρῶν κερδῶν, καὶ τοῦτο μετ' ἀγῶνα σφοδρὸν καὶ χρῆσιν παντοίων μέσων.

Μοὶ ἐγράφετο ὅτι οἱ ὅροι εἶναι λίαν ἀσύμφοροι εἰς τὴν Ἑταιρείαν, ἀλλ' ὅτι ἡναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ὅπως παύσῃ ὁ παράλογος ἀνταγωνισμὸς καὶ ἐπέλθῃ ποιά τις ἡρεμία εἰς τὰ πνεύματα τοῦ κοινοῦ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι, ὅταν τὰ ἀποτελέσματα ἀποδείξωσι τὸ ὑπερβολικὸν τῆς ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀφευκτον καταστροφὴν τῆς Ἑταιρείας, ἡ Κυβέρνησις, ἂν μάλιστα ἐν αὐτῇ ὑπάρξῃ ἄλλος ἢ ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης, ὅστις, ὥς πολλάκις ἐπανέλαβον, ἦτο ἐκτεθειμένος ἀπέ-

ναντι τοῦ κοινοῦ διὰ τὴν μεγάλην ἀξίαν τῶν ἐκβολάδων—ἡ Κυβέρνησις, λέγω, θέλει μετριάσῃ τοὺς ὅρους. Τοῦτο πράγματι συνέβη ἐπὶ μεταγενεστέρου ὑπουργείου, νομίζω Βούλγαρη, μετριάσαντος ἔνεκα τῆς ἐπικειμένης καταστροφῆς τῆς Ἑταιρείας τὸ δικαίωμα τοῦ Κράτους ἀπὸ 30 εἰς 16 % μόνον.

Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους νομίζω ὅτι ὁ Ἑπ. Δεληγεώργης δὲν ἐδέχθη νὰ καταργήσῃ τὰς προϋπαρχούσας δίκας μεταξὺ τῶν «Ροῦ, Σερπιέρη» καὶ τοῦ Δημοσίου περὶ ἀποζημιώσεως ἐκ μέρους τῶν πρώτων δι' ἐκβολάδας ἐκκαμινευθείσας πρὸ τοῦ μνησθέντος συμβιβασμοῦ μετὰ τοῦ Δημοσίου.

Αἱ δίκαι αὗται κατηργήθησαν μετὰ ἔτη ἱκανὰ δι' ἄλλου συμβιβασμοῦ, οὗ προῖόν ἐῖναι ὁ ὑπάρχων Σιδηρόδρομος Ἀττικῆς.

Γνωσθέντων τῶν ὅρων τῆς συμφωνίας μεταξὺ Ἑταιρείας καὶ Δημοσίου, ἤρχισε νὰ κατευνάξῃται σπουδαίως ἡ ὁρμὴ τῶν ἀγοραστῶν τῶν μετοχῶν, ἐπῆλθον δὲ καὶ αἱ καταβολαὶ τῆς δευτέρας καὶ τρίτης δόσεως, αἵτινες ἐστενοχώρουν ὅλους τοὺς κατόχους, κυρίως μάλιστα ἐκείνους, οἵτινες εἶχον δανεισθῇ ἐπ' αὐτῶν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ταχείας μετὰ κέρδους μεταπωλήσεως.

Οἱ κάτοχοι οὗτοι ἠναγκάζοντο νὰ τὰς πωλήσωσιν ὅπως σώσωσιν ὅ,τι δυνηθῶσιν, ἂν ἠδύναντο, ἄλλως τὰς παρήτουν εἰς τοὺς δανειστάς. Οὗτοι ἐπίσης ἔσπευδον νὰ πωλήσωσιν ὅπως σώσωσιν ὅσα χρήματα εἶχον δανείσῃ ἐπ' αὐτῶν. Οὕτως ὁ ἐκπесμὸς ἐπῆλθεν ἀθρόος καὶ καταστρεπτικὸς δι' ὅλους καὶ κατὰ συνέπειαν, ὥς συνήθως συμβαίνει, ἤρχισεν ἡ κατακραυγὴ καὶ ἔξη-

τεῖτο ὁ ἀποδιπομπαῖος τράγος, ὅστις ἐξελέγη ἐν τῷ προσώπῳ μου, τῶν συνεργασθέντων μετ' ἐμοῦ καὶ συμμετόχων ὅλων ἐπιρριπτόντων εἰς ἐμὲ τὴν αἰτίαν ὅλων τῶν ζημιῶν.

Ἐξ αὐτῶν τινὲς μὲν εἶχον ἤδη ἐκποιήσῃ ὅλας αὐτῶν τὰς μετοχὰς καὶ τσεπώσῃ σπουδαίαν ὠφέλειαν, εἶχον δὲ συμφέρον ἡθικὸν ν' ἀποκρύψωσι τὰ κέρδη των καὶ ν' ἀποφύγωσιν οὕτω τὴν ὀργὴν τοῦ κοινοῦ, τινὲς δέ, ὑπερτιμήσαντες τὴν ἀξίαν τῶν μετοχῶν, δὲν εἶχον πωλήσῃ τὰς ἰδικὰς των καί, ἀντὶ νὰ αἰτιῶνται ἑαυτοὺς ἐπὶ τῇ ἀπληστίᾳ των, ἐζήτουν καὶ αὐτοὶ ἄλλον πρὸς ὃν ν' ἀπευθύνωσι τὰς αἰτιάσεις των.

Μικροὶ καὶ μεγάλοι μὲ ἀπεκάλουν «Λαυριοφάγον»· οὔτε ὁ τύπος φυσικῶς μοῦ ἐφείδετο.

Ἡ περαιτέρω ἀφήγησις ἐνταῦθα τῶν Λαυριακῶν καὶ τῆς Ἑταιρείας τῶν Μεταλλουργείων παρέλκει καὶ περιορίζομαι εἰς τὰ ἀφορῶντα τὸ μεταλλεῖον τὸ κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπ' ἐμοῦ ἀγορασθὲν ἀπὸ τὸν Σερπιέρην, ὡς προεῖπον.

Ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν εἶπον εἰς τοὺς συναδέλφους μου τοὺς λόγους, δι' οὓς ὑπεχρεώθην νὰ τὸ ἀγοράσω, καὶ τοῖς ἐπρότεινα τὴν συμμετοχὴν εἰς αὐτὸ τῆς τε Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς καὶ αὐτῶν τούτων τῶν συναδέλφων μου ἀναλόγως τῆς εἰς τὰ λοιπὰ συμμετοχῆς των.

Εὐλόγως μοὶ παρετήρησαν, ὅτι ἡ κτῆσις μεταλλείων δὲν εἶναι ἔργον τῆς Τραπεζῆς· ἀλλ' ἐγὼ ὁ μὴ συνηθίσας εἰς ἀντιρρήσεις ἐκ μέρους των κἄπως δυσηρεστήθην καί, ὅπως κατευνασθῇ ἡ δυσαρέσκειά μου, οἱ τρεῖς

ἐξ αὐτῶν οἱ καὶ ἀρχικοὶ συνεργάται μου Ἀντ. Βλαστός, Γ. Κορωνιὸς καὶ Στ. Σκουλούδης ἀπεφάσισαν νὰ συμμετάσχωσι προσωπικῶς ἕκαστος κατὰ ἓν τέταρτον ἐκ τοῦ ἡμίσεός μου καὶ οὕτως ἐλύθη τὸ ζήτημα.

Ἄς προσθέσω ἐν εἴδει μνείας, ὅτι ἀπὸ τὰς μετοχὰς τῆς Ἑταιρείας τῶν Μεταλλουργείων οὔτ' ἐγὼ οὔτε οἱ συνάδελφοί μου, ἀλλ' οὔτε ἡ Τράπεζα αὐτὴ ἀπεκόμισε κέρδος· ἡ τελευταία μάλιστα καὶ ζημίαν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταλλεῖῳ, μετὰ πολλὰς περιπετείας καὶ ἀπογοητεύσεις καὶ φόβους μείζονος ζημίας ἔνεκα τῶν ἀκάρπων κατ' ἀρχὰς ἐξόδων τῆς ἐκμεταλλεύσεως, ἀνεκαλύφθη αἴφνης ἡ ὑπαρξίς μεταλλεύματος Calamine, συνεπῶς δὲ ὁ Σερπιέρης ἐπέτυχε νὰ σχηματισθῇ Γαλλικὴ Ἑταιρεία σπουδαία, εἰς ἣν παρεχώρησε τὸ μεταλλεῖον καὶ ἐν συντόμῳ ἐκ τοῦ ἡμίσεος ἐκείνου μεταλλεῖου ἀπεκομίσαμεν οἱ τέσσαρες καθαρὸν κέρδος τοῦλάχιστον ἑνὸς ἑκατομμυρίου φράγκων καὶ πολλῶ πλέον, ἂν ὑπολογίσῃ τις τὴν ἐπελθοῦσαν ὑπερτίμησιν τῶν μετοχῶν τῆς Γαλλικῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ διπλάσιον τοῦ ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου ἐκάστης μετοχῆς.

Οὕτω καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην οἱ συνάδελφοί μου δὲν ἔλαβον αἰτίαν νὰ μετανοήσωσιν ἐξ ἐπιχειρήσεως, ἣν ἀπεδέχθησαν μόνον διὰ νὰ μὴ με δυσারেστήσωσιν.

Ανέφερα ἄνωτέρω περὶ Σιδηροδρόμου Πειραιῶς-
Λαμίας. Ἴδου τὶ περὶ τούτου συνέβη.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐνασχολήσεώς μου εἰς τὰ
Λαυριακὰ παρουσιάσθη Γάλλος ὅλως ἄγνωστός μοι
ἕως τότε, ὀνόματι Πιάτ, φέρων συστατικὰς ἐπιστολάς
ἐκ μέρους τῶν ἐν Παρισίοις φίλων μου Μαρχησίου de
Ploeuc καὶ Salvator. Τούτων τὸν μὲν εἶχον γνωρίση
πρὸ ἐτῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐλθόντα κατὰ πρόσ-
κλησιν τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ὅπως ὀργανώσῃ
τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους, μετέπειτα δὲ εἶχον ἐπανίδῃ
ἐν Παρισίοις Γενικὸν Διοικητὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπε-
ζης τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ Σαλβατόρ ἦτο διευθύνων Σύμ-
βουλος τοῦ ἐν Παρισίοις κλάδου τῆς Αὐτοκρατορικῆς
Ὀθωμανικῆς Τραπεζης, τῆς ὁποίας τὸ ἐν Παρισίοις
Συμβούλιον συνέκειτο ἀπὸ ὅ τι εἶχον οἱ Παρίσιοι τότε
σοβαρώτερον καὶ ὑλικῶς σπουδαιότερον ἐν τῷ τραπε-
ζικῷ κύκλῳ καὶ κατὰ συνέπειαν ἐσήμαινε πολὺ.

Ἀμφότεροι οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος φίλοι μου μοὶ
συνίστων τὸν Πιάτ ὡς μηχανικὸν σπουδαῖον, κατα-
σκευαστὴν σιδηροδρόμων, ἔχοντα σχέσεις σοβαρὰς

μετὰ Βέλγων κεφαλαιούχων καὶ διαθέτοντα ὑλικά τινα μέσα. Μοὶ ἔλεγον ὅτι ἔχει σκοπὸν ὠρισμένως νὰ ἐπιδιώξη τὴν παραχώρησιν τοῦ σιδηροδρόμου Πειραιῶς-Λαμίας καὶ ἐκ τῶν προτέρων μ' ἐβεβαίουν, ὅτι, ἂν ὁ Πιάτ ἐπιτύχῃ ὅρους τῆς ἐγκρίσεώς των, ἔχουσιν ἤδη ἐτοίμην ὁμάδα σοβαράν, ὅπως μετ' αὐτῶν ἀναλάβῃ τὸ οἰκονομικὸν μέρος τῆς ἐπιχειρήσεως. Τὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ Σιδηροδρόμου μέρος ἔμελλε ν' ἀναλάβῃ ὁ Πιάτ ἐπὶ ὠρισμένῳ τιμήματι. Ἐπὶ τέλους μοὶ προσέφερον οἵανδήποτε συμμετοχὴν ἥθελον ζητήσῃ δι' ἑμαυτόν, τὴν Τράπεζαν Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν μέχρι τῶν 50%, ἥτοι τοῦ ἡμίσεος τῆς ὅλης οἰκονομικῆς ἐπιχειρήσεως.

Ἐγὼ καὶ εἰς τὰ σιδηροδρομικὰ ἤμην ἀμαθέστατος, ὥς καὶ εἰς τὰ μεταλλευτικά καὶ καθαρῶς ὠμολόγησα τοῦτο εἰς τὸν Πιάτ, δηλῶν αὐτῷ, ὅτι μόνον διότι μοὶ συνιστᾶται ὑπὸ δύο ἀνδρῶν τόσῳ σπουδαίων δὲν δύναμαι ν' ἀρνηθῶ τὴν συνδρομὴν μου καὶ ταύτην ἔφ' ὅσον πρόκειται περὶ οἰκονομικοῦ συνδυασμοῦ, οὐδόλως θέλων ν' ἀναμιχθῶ εἰς τὰς μετὰ τῆς Κυβερνήσεως διαπραγματεύσεις του.

Μοὶ εἶπεν, ὅτι δὲν χρειάζεται εἰμὴ τὴν ἠθικὴν μου ὑποστήριξιν παρὰ τῇ Κυβερνήσει, παρ' ἣ ἄλλως τε ὑποστηρίζεται καὶ ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας, εἰς ἣν εἶναι θερμῶς συστημένος.

Ἐν συντομίᾳ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον μ' ἐνέπλεξεν ἐντελῶς ὁ Πιάτ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἄλλοτε μὲν διότι τὸ Ὑπουργεῖον τῷ ἠρνεῖτο νὰ διαπραγματευθῇ μετ' αὐτοῦ ἄνευ τῆς παρεμβάσεώς μου καὶ ἠναγκαζόμην νὰ λαμ-

βάνω κατ' αὐτὰς μέρος μετ' αὐτοῦ εἰς τὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, μετέπειτα δὲ καὶ ἄνευ αὐτοῦ, ἄλλοτε δὲ διότι οἱ ἐν Παρισίοις φίλοι μου, εἰσηγήσει τοῦ Πιάτ, μὲ παρεκάλουν νὰ λάβω ὅσῳ τὸ δυνατόν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ὑπόθεσιν.

Αἱ διαπραγματεύσεις αὐταὶ εἶχον πολὺ τὸ ἄστεϊον, διότι κατ' οὐσίαν οὔτε ἡ Κυβέρνησις οὔτ' ἐγὼ ἐγνωρίζομεν μεγάλα πράγματα ἐπὶ τοῦ θέματος, περὶ οὗ διεπραγματευόμεθα, ἀμφοτέρω δὲ ἐζητοῦμεν νὰ φωτισθῶμεν ἀπὸ τὸν Πιάτ, ὅστις ὅχι μόνον ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπέδειξεν, ἀλλὰ καὶ ὀλίγον μετὰ τὴν ἑναρξιν τῶν διαπραγματεύσεων ἐφάνη, καὶ μηχανικὸς ἀτελής καὶ ἐπιχειρηματίας πολὺ ὀλίγον σπουδαῖος.

Ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ ἐπομένου ἐπεισοδίου ἕκαστος δύναται νὰ ἐννοήσῃ κατὰ πόσον οἱ ἐν Ἑλλάδι ἐπιφανεῖς πολιτευταὶ ἦσαν ἄμοιροι πρακτικῶν γνώσεων, καὶ ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἦτό τις ἀμαθὴς περὶ τὰ Σιδηροδρομικὰ εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ποιῇται ἐπίδειξιν εὐρείας μαθήσεως ἀπέναντι μὴ γνωρίζόντων οὔτε τὸ ἄλφα περὶ Σιδηροδρόμων.

Εὐρισκόμην ἡμέραν τινὰ παρὰ τῷ Ἐπ. Δεληγεώργῃ καὶ ἐπρόκειτο περὶ τῶν ὅρων τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ μέλλοντος ν' ἀναλάβῃ τὴν κατασκευὴν τοῦ Σιδηροδρόμου, ὅτε ὁ Δεληγεώργης ἀφελέστατα μοὶ εἶπεν:

— Ἄν δὲν ἔχετε πρόχειρον, προμηθευθῇτε ὅσον δύνασθε ταχύτερον τοὺς ὅρους τῆς κατασκευῆς τοῦ μεταξὺ Μασσαλίας-Παρισίων Σιδηροδρόμου, διότι ἐννοῶ ἀπαράλλακτον ἀντίγραφον ἐκείνου νὰ ὑπογράψω. Ἐγὼ ἄλλον Σιδηροδρόμον δὲν γνωρίζω!

“Ὅσον ἀμαθὴς καὶ ἂν ἦμην, ἐγνώριζον τί ἐστὶν ὁ Σιδηρόδρομος ἐκεῖνος καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ μὴ γελάσω οὔτε νὰ μὴ παρατηρήσω, ὅτι βεβαίως ἀστειεύεται σχετίζων τὸν «ψευτοσιδηρόδρομον» (αὐτολεξεῖ), περὶ οὗ ὁμιλοῦμεν, μὲ τὴν Σιδηροδρομικὴν κολοσσαίαν γραμμὴν, ἣν ἀνέφερεν.

Δὲν ἐβράδυνεν, ὥς λίαν ἔξυπνος, νὰ ἐννοήσῃ τὸ χονδρὸν λάθος του καὶ νὰ μοὶ βεβαιώσῃ ὅτι ἀστειεύεται.

Καὶ μ’ ὅλα ταῦτα, ἐπειδὴ οἱ ἐν Παρισίοις φίλοι θερμῶς μοὶ συνίστων νὰ λάβω τὴν παραχώρησιν ὅπως δῆποτε, ἀρκεῖ νὰ περιορίσω ὅσῳ τὸ δυνατόν τὸ ποσὸν τῆς ἐγγυήσεως, καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐπίσης ἐπεθύμει ζωηρῶς νὰ ἐπιδείξῃ συμβάσεις, ἐγὼ δὲ ἐπὶ τέλους καὶ ἐν τῇ δίψῃ τῶν ἐπιχειρήσεων εὐρισκόμην καὶ εἰς τοὺς ἐν Παρισίοις φίλους ἐβασιζόμην ὥς βαθεῖς γνώστας τοιούτων ἐπιχειρήσεων καὶ ὥς ὑλικά ἄφθονα μέσα διαθέτοντας, ὑπέγραψα τὴν σχετικὴν σύμβασιν περὶ κατασκευῆς καὶ ἐκμεταλλεύσεως Σιδηροδρόμου Πειραιῶς - Λαμίας ὑπὸ ὅρους ἐγκριθέντας πρὶν ὑπὸ τῶν ἐν Παρισίοις καὶ θεωρηθέντας μάλιστα ἐπωφελεῖς δι’ ἀμφοτέρωτα τὰ μέρη, ἀπέφυγον ὅμως πᾶσαν εὐθύνην διὰ τὴν μὴ ἐκτέλεσιν τῶν ληφθεῖσῶν ὑποχρεώσεων, πέραν τοῦ ποσοῦ τῶν 300.000 φράγκων, ἃ κατέβαλον σὺν τῇ ὑπογραφῇ τῆς συμβάσεως ὥς ἐγγύησιν.

Διὰ νὰ μὴ ἐπανέλθω πλέον ἐπὶ τοῦ Σιδηροδρόμου τούτου προσθέτω, ὅτι οἱ ἐν Παρισίοις φίλοι παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν οὐδόλως ἦσαν σοβαροὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Εἶχον παραπεισθῇ ἀπὸ τὸν Πιὰτ βεβαιοῦντα αὐτοὺς, ὅτι ἔχει ἐτοίμην σπουδαίαν ὁμάδα

ἐν Βελγίῳ ὥς καὶ ἐκεῖνοι μοὶ εἶχον ἐξ ἀρχῆς γράψῃ.

Ἦλπιζον, ὅτι εἰς αὐτὴν θέλουσιν ἐπιτύχῃ νὰ μεταβιβάσωσι τὴν παραχώρησιν μετ' ὠφελείας ἀκόπου καὶ ἄνευ περαιτέρω εὐθύνης των, καὶ διὰ τὴν διαπραγματεύσιν τῆς τοιαύτης μεταβιβάσεως μ' ἔπεισαν νὰ μεταβῶ καὶ μετέβην εἰς Βρυξέλλας.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς δῆθεν Βελγικῆς ομάδος ἦτο λίαν προβεβηκὸς τὴν ἡλικίαν, Brunneau καλούμενος. Οὗτος πράγματι ἦτο βαθύπλουτος, πλουτήσας εἰς σιδηροδρομικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ βαθὺς αὐτῶν γνώστης, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ἐμελέτα πῶς νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὴν ἀπειρίαν ἡμῶν, πῶς δηλαδὴ νὰ εἰσαγάγῃ ἐμὲ καὶ τοὺς ἐν Παρισίοις εἰς τὸ οἰκονομικὸν μέρος τῆς ἐπιχειρήσεως, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ Πιάτ νὰ κρατήσῃ τὸ τῆς κατασκευῆς, λαμβάνων καὶ ἐκ ταύτης τὴν μερίδα τοῦ λέοντος.

Δὲν ἐβράδυνα νὰ ἐννοήσω τοὺς στοχασμούς του καὶ μεταβὰς εἰς Παρισίους ἀνέφερα τὰ δέοντα εἰς τοὺς φίλους μου. Οὗτοι περιορίσθησαν νὰ μοὶ ἐκφράσωσι τὴν λύπην των, διότι ἡπατήθησαν καὶ ἀκουσίως ἡπάτησαν καὶ ἐμέ, μὲ παρεκάλεσαν δὲ νὰ προσπαθῇσω νὰ σώσω τὴν καταβληθεῖσαν ἐγγύησιν, διαλύων τὴν μετὰ τῆς Κυβερνήσεως σύμβασιν ἐπὶ οἱαδήποτε προφάσει.

Ἐδοκίμασα τότε νὰ κατορθώσω τι διὰ τῶν ἰδίων μόνων μέσων ἐν Λονδίῳ κυρίως διὰ τοῦ Bischoffsheim, τὸν ὁποῖον ἐπέτυχον νὰ προσλάβω συμμέτοχον εἰς τὴν σύμβασιν καὶ ἔπεισα νὰ ἐνασχοληθῇ δραστηρίως πρὸς σχηματισμὸν ομάδος, ἥτις θὰ ἀνελάμβανε τὸ οἰκονομικὸν μέρος καὶ τὴν κατασκευήν.

Ἦλπισα διὰ μίαν στιγμὴν, ὅτι θὰ ἐπιτευχθῇ τὸ

ἐπιζητούμενον· δυστυχῶς προσέκρουσεν ἡ ὑπόθεσις εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως μετοχῶν καὶ ὁμολογιῶν τοῦ Σιδηροδρόμου, αἵτινες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἰσαχθῶσιν εἰς τὸ Χρηματιστήριον, ἀποκεκλεισμένης οὔσης ἀκόμη τότε τῆς εἰσόδου εἰς αὐτὸ παντὸς Ἑλληνικοῦ χρεωγράφου, ἔνεκα τῆς μὴ ἀναγνωρίσεως ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος τοῦ παλαιοῦ δανείου αὐτῆς τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Δάνειον τῆς Ἀνεξαρτησίας.»

Κατὰ τὸν μεταξὺ χρόνον ὁ Σκουλούδης εἶχε μεταβῆ εἰς Ἀθήνας σταλὲς ἐκ μέρους τῆς Τραπεζίης Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως μεριμνήσῃ περὶ τῆς πληρωμῆς τῶν ὑπολειπομένων δόσεων τῷ Σερπιέρῃ, κανονίζων τοὺς σχετικούς μετὰ τῶν συμμετόχων καὶ τῆς Ἑταιρείας λογαριασμοὺς, συνάμα δὲ ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα περὶ τοῦ Σιδηροδρόμου, ἀναλόγως τῶν πληροφοριῶν, ἃς θὰ ἐλάμβανε παρ' ἐμοῦ.

Μ' ὅλον ὅτι εὗρεν ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, ἣν κατώκησε, πλήρη ἄνεσιν κατὰ τὰ λοιπά, δὲν ἐκαλοπέρασεν. Εὐρέθη ἐν πλήρει θέρει καὶ καύσωνι καὶ ἐν πλήρει θέρμῃ τῶν ἀθηναϊκῶν πνευμάτων προερχομένη ἐκ τῆς προορηθείσης καταστροφῆς τῶν μετοχῶν τῶν Μεταλλουργείων τοῦ Λαυρίου.

Εἶχεν ἄφ' ἑτέρου τὴν Κυβέρνησιν στενοχωροῦσαν αὐτὸν διὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἔργων τοῦ Σιδηροδρόμου, ἐπειδὴ πρὸς τοῦτο εἶχε ταχθῇ προθεσμία διὰ τῆς συμβάσεως, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις εἶχε καὶ τὰς ἐνοχλήσεις τοῦ Πιάτ, ὅστις, ἄφ' οὗ μὲ παρέσυρεν εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῆς συμβάσεως, εἶχε συμφέρον νὰ ὤθῃσιν εἰς τὴν

ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν, εἰς τρόπον ὥστε ἐκτὸς τῆς ἐγγυήσεως τῶν 300.000 φράγκων νὰ ἐκτεθῇ ἡ ὁμὰς ἡμῶν περισσότερον ἀπέναντι αὐτοῦ διὰ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἔργων.

Ὁ Σκουλούδης διὰ τῆς ἐμφύτου αὐτῷ ψυχραιμίας ἐπέτυχε νὰ κατευνάσῃ τὰ πνεύματα τῶν ἀδίκως μεμψιμοιρούντων διὰ τὰς ζημίας των, ἐπέτυχεν ἐπίσης δι' ὅπωςδῆποτε εὐλόγων προφάσεων ν' ἀναβάλῃ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ κάμῃ μίαν οἶονεὶ ἔναρξιν, ἀναμένων τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐν Λονδίνῳ ἐνεργειῶν μου.

Ἀφ' οὗ αὗται προσέκρουσαν, ὥς προεῖπον, τὰ ἔργα ἀνεστάλησαν καὶ ἡ Κυβέρνησις κατέσχε τὴν ἐγγύησιν τῶν 300.000 φράγκων κηρύξασα ἡμᾶς ἐκπτώτους. Οὕτως ἐτελείωσεν ἡ ὑπόθεσις τοῦ σιδηροδρόμου. Δὲν ἦδύνατο νὰ τελειώσῃ ἄλλως, ἀφ' οὗ οὐδεὶς ἀπ' ἀρχῆς ἦτο σοβαρός. Ἐγὼ κυρίως ἔσφαλον μὴ λαβὼν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ἀποκλεισμόν παντὸς Ἑλληνικοῦ χρεωγράφου ἀπὸ παντὸς ἐν Εὐρώπῃ Χρηματιστηρίου καὶ τὸ κατὰ συνέπειαν ἀδύνατον παντὸς οἰκονομικοῦ ἐκεῖ συνδυασμοῦ.

Πρὶν ἢ ἀναχωρήσω ἐξ Ἀθηνῶν εἶχον συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ Νικολάου Σούτσου, ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ μετερχομένου καὶ ἔργα ἀρχιτέκτονος, ὥς ἔπραττον τότε πολλοὶ τῶν τοιούτων ἀξιωματικῶν, νὰ μοὶ οἰκοδομήσῃ οἰκίαν ἐπὶ τοῦ οἰκοπέδου, ὃ εἶχον ἀγοράσῃ ἀπὸ τὴν χήραν Ράλλη (πήχεις σχεδὸν 5.000 δι' 65.000 παλαιὰς δραχμὰς) ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Κηφισιάς, ἀπέναντι τῆς βορείου πλευρᾶς τῶν Ἀνακτόρων.

Ἐπὶ τοῦ σχεδίου ποιηθέντος ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος

Τζίλλερ, ἀλλὰ τροποποιηθέντος ὑπ' ἐμοῦ (διὰ τοῦτο ἔγεινε καὶ ἐξωτερικῶς ἄτεχνον), ὁ Σοῦτσος ἔκαμε τὸν προϋπολογισμόν τῆς ὅλης δαπάνης τῆς οἰκοδομῆς, ἥτις μετὰ τῶν σταύλων καὶ λοιπῶν παραρτημάτων προϋπελογίσθη ὅτι θὰ ἀνήρχετο εἰς 125.000 δραχμὰς.

Μετὰ πολλὰς περιπετείας καὶ δύο ἐτῶν βάσανα ἡ οἰκοδομὴ ἐπερατώθη, ἀνελθούσης τῆς δαπάνης εἰς 320.000 δραχμὰς περίπου!!.

Διὰ τοῦ Σούτσου ἐδαπάνησα 200 χιλιάδας δραχμὰς καὶ ἡ οἰκία ἦτο ἀτελής, ὥστε ἀνέλαβε τὴν τελειοποιήσιν καὶ ἐσωτερικὴν διακόσμησιν ὁ Πιάτ καὶ δι' αὐτοῦ ἐδαπανήθησαν τὰ μένοντα. Βεβαίως τὸ ἐν τρίτον τῆς ὅλης δαπάνης ἐγένετο ἐκ περισσοῦ.

Δὲν δυσηρεστήθην ποσῶς διὰ τὰ συμβάντα μοι κατὰ τὴν οἰκοδομήν, μάλιστα καὶ μὲ διεσκέδαζον, διότι εἶχον λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι ὅταν τις ἀπουσιάσῃ καὶ κτίζεται ἡ οἰκία του, ἔπεται ὅτι ὑπέρβασις δαπάνης εἶναι ἄφευκτος.

Εἰς τοὺς παρατηροῦντάς μοι φίλους ὁμογενεῖς, οἰκοδομοῦντας οἰκίας συγχρόνως ὅτι ἐξ ἀμελείας ἢ καὶ ἀγνοίας μου ἐθυσιάσθησαν τόσα χρήματα, ἐν ᾧ ἐκεῖνοι παρόντες καὶ ἐπιστατοῦντες ἐξώδευσαν πολὺ ὀλιγώτερα, ἀπεκρινόμην :

— Καὶ τὴν προσωπικὴν σας ἐργασίαν δὲν τὴν ὑπολογίζετε; Ἄν ἐγὼ ἀφῆκα εἰς τὴν οἰκοδομήν μου νὰ ἐξοδευθοῦν ἔστω καὶ 100.000 δραχμὰς πλεόν ἢ ὅσον ἤθελον δαπανηθῇ, ἂν ἐγὼ παρὼν ἐπέβλεπον, ἤθελον ὅμως πολλαπλασίως ζημιωθῇ στερούμενος τῶν ὠφελειῶν τῆς προσωπικῆς μου ἐργασίας, ἣν ἐγὼ τοῦλάχισ-

στον ἔκτιμῳ καὶ εἶναι πολὺ ἄνωτέρα τῶν ὑπερδαπανηθεισῶν 100.000 δραχμῶν.

Πράγματι οὕτως ἔσκεπτόμην καθ' ὅλον τὸν ἐν δράσει βίον μου καὶ οὐδέποτε μετενόησα· ἐπέτρεπον δηλαδὴ εἰς τοὺς ἄλλους νὰ ὠφελῶνται, ἔστω καὶ εἰς βάρος μου, προκειμένου ἐγὼ ἐντὸς τῆς εἰδικότητός μου ἐργαζόμενος νὰ ὠφεληθῶ πλειότερα.

Νομίζω μάλιστα ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ σφαλερὸν σύστημα προκειμένου περὶ οἵαςδήποτε συναλλαγῆς ἢ ἐπιχειρήσεως νὰ προσέχωσι μᾶλλον εἰς τὸ κέρδος, τὸ ὅποιον ὁ συναλλασσόμενος μετ' αὐτῶν δύναται ἐξ αὐτῆς ν' ἀποκτήσῃ, ἢ εἰς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δύνανται οἱ ἴδιοι νὰ καρπωθῶσι. Προτιμῶσιν, οὕτως εἰπεῖν, νὰ στερηθῶσι κέρδους διὰ νὰ ἐμποδίσωσιν ἄλλον νὰ κερδίσῃ. Πολλάκις ἐν μέλλοντι χρόνῳ κατὰ διαφόρους περιστάσεις μοὶ συνέβη νὰ παρατηρήσω τοῦτο, τὸ ἀποδίδω δὲ εἰς τὸ φύσει ζηλότυπον τοῦ Ἑλλήνος καὶ εἰς τὸ ὑπερβάλλον τῆς φιλοτιμίας του καὶ τοῦ φόβου του νὰ μὴ γελασθῇ, πρόσθε καὶ τὴν ἀμέλειάν του εἰς τὸ νὰ μορφωθῇ πρακτικῶς, ἀμέλεια, ἥτις μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ 1873 ἦτο ἀκόμη μεγαλειτέρα τῆς σημερινῆς.

Χρονογραφικῶς ἀναφέρω, ὅτι συγχρόνως μὲ τὰς προμνησθείσας ἐπιχειρήσεις τοῦ Λαυρίου καὶ τοῦ Σιδηροδρόμου Πειραιῶς-Λαμίας ἐξεφύτρωσε καὶ σύστασις Κτηματικῆς Τραπεζῆς. Ἐπὶ κεφαλῆς ταύτης παρουσιάσθη ὁ Εὐάγγελος Μπαλτατζῆς καὶ σύμβασιν ὑπέγραψε μετὰ τοῦ Ἐπ. Δεληγεώργη.

Διὰ νὰ μὴ φανῶ ἀντιδρῶν ἐδέχθην συμμετοχὴν

προσωπικὴν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ἐκ 4⁰/₀, προκαταβαλὼν τῷ Μπαλτατζῇ 1000 δραχμὰς καθ' ἑκατοστὸν τῆς συμμετοχῆς μου διὰ τὰ προκαταρκτικὰ δῆθεν ἔξοδα. Ἐθεώρουν ὅμως τὴν προκαταβολὴν ἐκείνην τῶν 4000 δραχμῶν ἐκ τῶν προτέρων ἀπολεσθεῖσαν, διότι οὐδένα σπουδαῖον κεφαλαιούχον ἔβλεπον συμπράττοντα τῷ Μπαλτατζῇ εἰς τὴν σύστασιν τῆς ἐν λόγῳ Τράπεζης, οὔτε τὸν ἴδιον γνωρίζοντα τὰ στοιχειώδη περὶ συστάσεως τόσον σοβαροῦ πιστωτικοῦ ιδρύματος. Εὐρίσκετο περίπου καὶ ὁ Μπαλτατζῆς μὲ τὴν Κτηματικὴν του Τράπεζαν εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ἐγὼ μὲ τὸν Σιδηρόδρομον Πειραιῶς-Λαμίας κατηγορίαν, ἀμφοτέρωι δηλαδὴ ἐτρέχομεν εἰς τὰ σκοτεινά, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐκεῖνος εἶχε τὴν πρόνοιαν νὰ μὴ καταβάλῃ ἐγγύησιν, ἐν ᾧ ἐγὼ εἶχον, ὡς εἶπον, καταβάλῃ 300.000 φράγκα ἐνεργήσας ἐλαφρότατα.

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ Κτηματικὴ Τράπεζα ἔπρεπε εἰς τὸ νερό. Δὲν ἐχρησίμευσεν εἰμὴ ὡς καὶ ὁ Σιδηρόδρομός μου εἰς τὴν Κυβέρνησιν Δεληγεώργη, διὰ νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Βουλὴν φέρουσα σωρείαν Συμβάσεων καὶ οὕτω νὰ συντηρηθῇ ἐπὶ τινας μῆνας ἐν τῇ ἐξουσίᾳ.

Εκ Κωνσταντινουπόλεως μετέβην εἰς Βιέννην καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ Righi Kalt Bad τῆς Ἑλβετίας παρὰ τὴν Λυκέρνην ἵνα ὑποβληθῶ εἰς ψυχρολουσίαν ἐπὶ πέντε ἢ ἕξ ἑβδομάδας κατὰ συμβουλήν τοῦ ἱατροῦ. Ἐφρόντισα ἁμέσως ν' ἐξασφαλίσω δωμάτιον εἰς τὸ μόνον ὑπάρχον τότε Ξενοδοχεῖον ἐκεῖ.

Ἀνεχώρησα διευθυνθεὶς εἰς Λυκέρνην, ὅθεν, ὥς εἶχον πληροφορηθῇ ἐν Βιέννῃ, ἔπρεπε νὰ μεταβῶ εἰς Righi Kalt-Bad. Σημειωτέον ὅτι τότε δὲν ὑπῆρχεν ὁ νῦν ὁδοντωτὸς Σιδηρόδρομος οὔτε καὶ δρόμος ἁμαξιτὸς ἐπὶ τοῦ ὄρους Righi καὶ ἡ συγκοινωνία ἐγίνετο εἴτε δι' ἵππων εἴτε πεζῇ, (Ἀγγλοὶ καὶ Ἀγγλίδες τὸ ἐπεχείρουν) εἴτε διὰ φορείων, ὅσας οὗτος ὁ ταξιδιώτης δὲν ἠδύνατο νὰ ἱππεύσῃ.

Μετ' εὐχαρίστου ἐκπλήξεως κατὰ τὴν ἄφιξίν μου εἰς Λυκέρνην συνήντησα Βιενναίαν Βαρωνίδα, μεθ' ἧς εἶχον συνταξιδεύσῃ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀπὸ Marienbad εἰς Βιέννην. Ἡ συνάντησις ἐκείνη ἦτο δι' ἐμὲ εὐχάριστος, διότι, καθ' ὅσον εἶχον ἀκούσῃ, ἡ εἰς τὸ Righi διαμονὴ δὲν συνεβιβάζετο ποσῶς μὲ τὰς ἑξῆς

μου. Πρὸ πάντων μὲ ἀνησύχει ἢ ἔλλειψις γνωρίμων.

Τὸ Ξενοδοχεῖον ἦτο αὐτόχρομα μοναστήριον κατὰ τὴν γραμματικὴν ἔννοιαν, οὐδεμία ἄλλη κατοικία ὑπῆρχεν ἐκεῖ, οὔτε χωρίον ἐκεῖ πλησίον κατοικημένον. Ἐκτὸς τῆς τροφῆς καὶ τῆς κατοικίας καὶ τῶν λοιπῶν χρειωδῶν, ἃ παρέχουσι τὰ ἄλλαχοῦ Ξενοδοχεῖα, συμπαρεῖχε καὶ τὴν ὑδροθεραπείαν. Ἐν αὐτῷ κατῴκει καὶ ὁ ἱατρὸς καὶ ὁ φαρμακοποιός, συμπεριελάμβανε καὶ ταχυδρομεῖον καὶ τηλεγραφεῖον, κατεσκεύαζε τὸ ἀεριόφως, διетήρει μουσικὸν ὄμιλον, ἀπετέλει ἐν συντόμῳ πολίχνην λίαν πεπολιτισμένην, διότι πράγματι ὁ κάτοικος οὐδενὸς σχεδὸν ἔστερεῖτο.

Εἶπον εἰς τὴν Βαρωνίδα ὅτι σπεύδω ν' ἀρχίσω τὴν ὑδροθεραπείαν καὶ αὕτη μειδιῶσα ἀπεκρίθη:

— Βεβαίως πρέπει νὰ δοκιμάσετε.

Ἐπειδὴ δὲ τῇ ἐζήτησα τὸν λόγον τοῦ μειδιάματός της, ἐπέμεινεν εἰς τοῦτο καὶ ἐπανάλαβε:

— Πρέπει νὰ δοκιμάσετε.

Ἐγὼ ἀπὸ ἐτῶν εἶχον τὴν συνήθειαν τῆς ἐλαφροῦς ἐν θαλάμῳ ψυχρολυσίας κατὰ πᾶσαν πρωΐαν, ὥστε δὲν ἦτο δι' ἐμὲ αὕτη νέον τι, ἀλλὰ δὲν εἶχον λάβη πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸ ἄγριον ἐκεῖνο «βουνίσιο» κλίμα, οὔτε ἐγνώριζον τὸν ἐκεῖ σκαιὸν καὶ ἄτεχνον τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὑδροθεραπείας, ἥτις ἐφηρμόζετο ὡς ἑξῆς.

Κατὰ τὴν 6^{ην} ὥραν τῆς πρωΐας εἰσήρχετο αἴφνης εἰς τὸν θάλαμον ὁ ὑδροθεράπων, εἷς πελώριος «χωριάτης» φέρων ἀνὰ χεῖρας σινδόνα ἐκ χονδροῦ λινοῦ ὑφάσματος (σχεδὸν «καναβάτσον»), συνοδευόμενος καὶ ἀπὸ

ἄλλον πελώριον «χωριάτην» φέροντα κάδον ψυχροτάτου, παγωμένου σχεδὸν ὕδατος. Εἰσερχόμενος ἔκραζε Γερμανιστί: Fertig (ἔτοιμος).

Ἄν ὁ θεραπευόμενος δὲν ἡγείρετο τῆς κλίνης ἀμέσως, τὸν ὥθει ὁ μπόγιας (οὕτω τὸν ὠνόμασα) εἰς ἔγερσιν, τῷ ἀφήρει ταχέως τὸ ὑποκάμισον, ἔτι ταχύτερον ἐβύθιζε τὴν σινδόνα του εἰς τὸ ὕδωρ καὶ ἀστραπιαίως τὸν περιέβαλλε μὲ αὐτήν, χωρὶς δὲ νὰ τὸν ἀπομάξῃ ἢ νὰ τὸν τρίψῃ, οὔτε ἄλλως νὰ τὸν περιποιηθῇ, τὸν ἀφινεν οὕτω βρεγμένον καὶ τρέμοντα καὶ ἀνεχώρει.

Οὕτως ἔχων ὁ θεραπευόμενος ἔπρεπεν ὅπως ὅπως νὰ ἐνδυθῇ καὶ νὰ ἐξέλθῃ εἰς περίπατον ἵνα ἐπιδιώξῃ τὴν διὰ τῆς ἀντιδράσεως θέρμανσιν τοῦ σώματος, ἀλλ' ὑπὸ τὴν καὶ ἄνευ βροχῆς, συνηθεστάτης ἄλλως τε, ὑγρὰν, ὀμιχλώδη καὶ ψυχρὰν κυρίως κατὰ τὰς πρωίας ἐν πλήρει θέρει ἀτμόσφαιραν, πῶς νὰ ἔλθῃ ἢ ἀντίδρασις καὶ πῶς νὰ θερμανθῇ ἄνθρωπος ὥς ἐγὼ λεπτοφυής; Μετὰ δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν θεραπείαν ἡσθένησα καὶ ἐνεθυμήθην τὸ μειδίαμα τῆς Βαρωνίδος.

Αὕτη τότε μοὶ εἶπεν, ὅτι ἐπίσης εἶχεν ἀρχίσῃ τὴν ὑδροθεραπείαν καὶ εἶχε πάθῃ τὰ αὐτὰ καὶ χειρότερα, ἀλλ' ἀπέδωκε τοῦτο εἰς τὴν λίαν λεπτὴν κρᾶσίν της καὶ δὲν ἐτόλμησε πρὶν ἢ δοκιμάσω νὰ μὲ ἀποτρέψῃ.

Ὁ ἱατρὸς τοῦ Ξενοδοχείου ἐπέμενε συμβουλεύων με, ἅμα αἰσθανθῶ καλλίτερα, ν' ἀρχίσω ἐκ νέου τὴν ὑδροθεραπείαν, ἀλλ' ἐγὼ ἔσπευδον ν' ἀναλάβω ὅπως οὖν καὶ ν' ἀναχωρήσω χωρὶς καὶ νὰ ἐπισκεφθῶ τὰς θέσεις εἰς ἃς ὑπῆρχον ἐγκατεστημένα ξενοδοχεῖα ὅμοια περίπου πρὸς τὸ τοῦ Kalt Bad, οἷον τὸ Righi Kulm.

Ἐκεῖ κυρίως μεταβαίνουν οἱ ταξιδιωταὶ ἀφ' ἑσπέρας καὶ διανυκτερεύουν ὅπως θαυμάσωσι τὴν ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου καὶ κατ' αὐτὴν τὰς πέριξ λίμνας καὶ τοπία.

Τὸ θέαμα εἶναι πράγματι ὠραῖον καὶ μεγαλοπρεπές, ἀλλὰ πρέπει τις νὰ ἔχῃ τὴν τύχην νὰ μὴ εὕρῃ καιρὸν βροχερὸν ἢ ὀμιχλώδη, δύο πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ποσῶς σπάνια ἐκεῖ, νὰ λάβῃ δὲ ὑπ' ὄψιν μιᾶς νυκτὸς ἀγρυπνίαν, κακοπέρασιν, τουρτούρισμα καὶ νὰ προσποιῇται καὶ τὸν... γενναῖον.

Ἰαυὰ τὴν ἀπόφασίν μου δὲν ἀνεχώρησα ἀμέσως καὶ ἐξέδραμον εἰς τὰς ἄνω θέσεις.

.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ

[Ἐνταῦθα διακόπτεται ἡ σειρὰ τῶν Ἀπομνημονευμάτων. Τὰ κατόπιν δημοσιευόμενα δύο μέρη, ἀναγόμενα τὸ μὲν εἰς συμβάντα τοῦ 1892 - 1894 τὸ δὲ εἰς συμβάντα τοῦ 1898, εἶναι ἀποσπάσματα τῶν Ἀπομνημονευμάτων, προωρισμένα νὰ τεθῶσιν εἰς τὰς οἰκείας θέσεις, ἂν μὴ ἀνεκόπτετο ἡ περαιτέρω συγγραφὴ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ γράψαντος. Ὁ Ἀνδρέας Συγγρός ἔγραψε τὰ δύο ταῦτα ἀποσπάσματα (τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἀτελές) ἐκ τῶν προτέρων, ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃ χρονολογικὴν σειρὰν κατὰ τὴν συγγραφὴν, εἴτε διότι εἶχε πρόσφατα τότε τὰ γεγονότα εἴτε διότι ἰδιαιτέρως ἐνδιεφέρετο νὰ μὴ παραμείνῃ ἄγνωστος ἢ κατ' αὐτὰ δρᾶσίς του].

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

1892—1894

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1892 ἦτο Πρωθυπουργὸς ὁ Θεόδωρος Δηλιγιάννης, ἀπολαύων καὶ μεγάλης πλειονοψηφίας ἐν τῇ Βουλῇ ὅχι ὅμως καὶ ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης οὔτε καὶ προσωπικῆς συμπαθείας παρὰ τοῦ Βασιλέως, ἀπονέμοντος ἀμφοτέρως εἰς τὸν Χαρίλαον Τρικούπην. Οὗτος ἐν τῇ Βουλῇ εὗρίσκετο ὅχι μόνον ἐν σπουδαίᾳ μειονοψηφίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις εἶχεν ἀρχίσει νὰ διαιρῇται, ὑπαρχόντων τινῶν Βουλευτῶν οὐχὶ πλειόνων τῶν δέκα ἐκ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν 60 τὸ πολὺ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οἵτινες ἐφρόνουν ὅτι ἡ διαίρεσις τῆς Βουλῆς εἰς δύο μόνον κόμματα ἀπετέλει παντοδυναμίαν τοῦ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, ἥς κατεχρᾶτο πολυτρόπως, ἐπιβάλλον ψήφισιν νόμων ἀμελετήτων καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ προσωπικῶν, κατατρέχον πάντα ἀνήκοντα εἰς τὸ ἀντίθετον κόμμα εἴτε πολιτευόμενον, εἴτε ἰδιώτην, εἴτε δημόσιον ὑπάλληλον, καὶ ἐν συνόλῳ εἶπεῖν διαιροῦν τὴν χώραν εἰς φορολογουμένους καὶ ἀφορολογήτους, εἰς ἀπολαμβάνοντας πᾶν δῶρον τῆς ἐξουσίας καὶ ἰσταμένους ἔξω παντὸς ἀγαθοῦ, περιμένοντας δὲ ἐναγωνίως τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, καθ' ὃ θὰ εἰσῆρ-

χοντο καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν νυμφῶνα τῆς ἐξουσίας, ἀποδιώκοντες τοὺς ἐν αὐτῷ εὐρισκομένους.

Ἐννοεῖται ὅτι πρὸς τοῦτο μετεχειρίζοντο πᾶν μέσον θεμιτὸν καὶ ἀθέμιτον, ἐν ᾧ ἅφ' ἑτέρου διὰ τῶν αὐτῶν μέσων ἐπάλαιον καὶ οἱ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ πρὸς τήρησιν αὐτῆς. Ἐφρόνουν οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι, οἱ ἀποσπασθέντες ἐκ τῶν δύο μεγάλων κομμάτων, ὅτι συμφέρει ἢ σύστασις τρίτου, χρησιμεύοντος ὥς φραγμὸς εἰς τὴν παντοδυναμίαν τῶν δύο κομμάτων μετριάζων τὰς ἀνθαιρεσίας ἑκατέρου ἑκάστοτε.

Εἶπον ἐφρόνουν· ἔπρεπε νὰ εἶπω ὅτι ἔλεγον ὅτι ἐφρόνουν, διότι ἐκ τῶν ὑστέρων δυστυχῶς ἀπεδείχθη, ὅτι σκοπὸς τῶν πλείστων ἐκ τῶν δέκα ἐκείνων ἦτο ἡ ἀντικατάστασις ἀρχηγοῦ εἰς ἐν ἐκ τῶν δύο κομμάτων, συγχωνευομένου τοῦ σχηματιζομένου τρίτου μὲ ἐν τῶν δύο μεγάλων ὑπαρχόντων, πιθανώτερον μὲ τὸ τοῦ Θεοδώρου Δηλιγιάννη, τούτου θεωρουμένου ὥς εὐκολώτερον ὑποσκελιζομένου ἔνεκα τῶν ἀποδιδομένων αὐτῷ ἀδυναμιῶν.

Ἀμφότεροι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δύο μεγάλων κομμάτων Τρικούπης καὶ Δηλιγιάννης λίαν βαρέως ἔφερον τὴν μικρὰν ταύτην ὁμάδα τῶν Βουλευτῶν, ἣν ὁμολογῶ ὅτι καὶ ἐγὼ ὢν τότε βουλευτὴς συνεπάθουν, συμμεριζόμενος τὰ κατ' ἐπιφάνειαν φρονήματα αὐτῆς· συνήργησα μάλιστα εἰς τὴν συνάντησιν καὶ συνεννόησιν Ράλλη καὶ Κωνσταντοπούλου.

Ἡ ὁμὰς αὕτη διὰ δύο ἢ τριῶν τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτῆς μελῶν μοὶ εἶχε προτείνει τὴν ἡγεσίαν τῆς ὁμάδος, ἣν ἐγὼ διαρρήδην ἀπεποιήθην, λόγῳ ἐν πρώτοις

ὅτι ἐγὼ οὐδέποτε ἐσκέφθην νὰ λάβω ἐνεργὸν μέρος ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ διοικήσει τῶν κοινῶν καὶ κατὰ δεύτερον λόγον, διότι δὲν ἔβλεπον τὴν χρείαν ὑπάρξεως ἡγέτου ἐν τῇ προκειμένῃ ὁμάδι, ἥτις κατ' ἐμὲ τὸν ἀφελῆ δὲν ἐπρόκειτο ν' ἀποτελέσῃ κόμμα αὐτοτελὲς ἀποβλέπον πρὸς μονομερῇ κατάληψιν τῆς ἐξουσίας, ἀλλ' ὥς εἶπον, ὁμάδα μετριάζουσαν ἐκάστοτε τὰς ὑπερβολάς, ἵνα μὴ εἴπω παρεκτροπὰς τῶν ἐτέρων δύο, καὶ συμμετέχουσαν διὰ τοῦτο εἰς σχηματισμὸν Ὑπουργείου δι' ἑνὸς ἢ δύο ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς.

Τὰ μετὰ ταῦτα ἀπέδειξαν τὴν ἀπάτην μου καὶ με ἔπεισαν ὅτι αἱ προτάσεις περὶ ἡγεσίας, τοῦλάχιστον ἐκ μέρους ἑνός, σκοπὸν εἶχον τὴν διὰ τῆς ὑποτιθεμένης ἐπιρροῆς μου προσέλκυσιν ὅσον ἔνεστι σπουδαιότερου ἀριθμοῦ βουλευτῶν εἰς τὴν ὁμάδα, τὴν μετέπειτα δὲ ὑποβολὴν μου εἰς διαθεσιμότητα ἐκουσίαν ἢ ἀκουσίαν, γνωστοῦ ὄντος ἐκ τῶν προτέρων ὅτι ὁ ἀνεξάρτητος, καὶ ὡς τὸ ὁμολογήσω ἀνυπότακτος χαρακτήρ μου, δὲν θὰ ὑπεβάλλετο ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰς ὑποχρεώσεις τὰς πολλάκις καὶ ταπεινωτικὰς καὶ ἀνειλικρινεῖς, εἰς ὧς ἀναγκάζεται νὰ ὑποτάσσῃται ὁ ἐν Ἑλλάδι δρῶν πολιτευόμενος καὶ πρὸ πάντων ὁ ἡγέτης κόμματος.

Η Κυβέρνησις Δηλιγιάννη λυσσωδῶς ἐπολεμεῖτο ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, εἶναι δὲ γνωστὸν πόσον ὁ Τρικούπης ἦτο ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει ἔνεκα τῆς ἀδιαφιλονικήτου αὐτοῦ ἱκανότητος ἐν πᾶσι καὶ τῆς ἀσυγκρίτου πρὸς τὸν Δηλιγιάννην ὑπεροχῆς του, κατωρθώθη δὲ νὰ πεισθῇ τὸ Στέμμα, ὅτι μὲ τὴν Κυβέρνησιν αὐτὴν ἡ πτώχευσις τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἄφευκτος, ἐν ᾧ ἐρχομένη ἡ τοῦ Τρικούπη δύναται ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Ἑλλάδα τῆς ἀτιμίας αὐτῆς καὶ τῆς παρεπομένης καταστροφῆς.

Κατηγορήθην τότε διὰ τῆς δημοσιογραφίας ὀνομαστί καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς εἰς τρόπον ὥστε πᾶς τις ἀκούων τὸν Δηλιγιάννην ἀγορεύοντα περὶ χρηματιστικῶν σκευωριῶν πρὸς ἀνατίμησιν τοῦ χρυσοῦ νὰ ἐννοῇ, ὅτι ἐμὲ ὡς οὕτω σκευωροῦντα ὑπαινίσσεται. Οὐδὲν τούτου ἀνακριβέστερον· μάτην δὲ ἐπανειλημμένως ἐβεβαίουν τὴν Βουλὴν, ὅτι δὲν εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν ἐπιδιώξας τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα, οὔτε διὰ νὰ πολιτευθῶ κομματικῶς, ἀλλ' ὅλως ἀμερολήπτως νὰ λέγω κάποτε ὅ,τι τοῦλάχιστον φρονῶ συμφέρον τῇ Πολιτείᾳ.

Ἐπιστεύετο καὶ ὅτι δῆθεν ὑποσκάπτω τὴν Κυβέρ-

νησιν ἐκείνην παρὰ τῷ Στέμματι μεταβαίνων εἰς τὴν Αὐλὴν μυστηριωδῶς. Καὶ τούτου οὐδὲν ἀνακριβέστερον, διότι ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Δηλιγιάννη μέχρι τῆς πτώσεως αὐτοῦ, ἅπαξ μόνον καὶ τοῦτο κατὰ τοὺς συνήθεις τύπους εἶχον τὴν τιμὴν ἰδιαιτέρας ἀκροάσεως παρὰ τῷ Βασιλεῖ, ἀκριβῶς διότι δὲν ἐπεθύμουν καὶ ἐγὼ νὰ παρεξηγῶμαι καὶ τὸν Βασιλέα νὰ θέτω εἰς δυσκολίας ἀπέναντι τῶν Ὑπουργῶν του.

Τὸ παράδοξον εἶναι, ὅτι καίπερ μὴ ἐγκρίνων τὴν καθόλου πολιτείαν καὶ κατὰ τὸ 1885 - 1886 τοῦ Δηλιγιάννη ὥς καὶ τὴν κατὰ τὸ 1891 - 1892 εἰδικῶς διὰ τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα, δὲν τὸν κατέκρινα ὥς σφαλερῶς διαχειριζόμενον τὰ Οἰκονομικά, οὔτε ὥς ἐτοιμάζοντα διὰ τῆς διαχειρίσεώς του ἐκείνης τὴν πτώχευσιν τῆς χώρας, ἀλλ' ὥς ἀσυνεπῇ πρὸς τὰς ἐκπεφρασμένας, ὁπότε εὐρίσκετο ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει, ὁρθὰς κατ' ἐμὲ γνώμας του, διότι δὲν ἐπεδίωκεν ἄμεσον συνεννόησιν μετὰ τῶν δανειστῶν, ἀλλ' ἐπέμενε πάσῃ θυσίᾳ καὶ ἐξαντλῶν πάντα πόρον τοῦ Κράτους νὰ ἐξοικονομῇ τὴν πληρωμὴν τῶν τόκων τοῦ Δημοσίου Χρέους.

Ἀνεπιφυλάκτως πρὸς πάντα ἐρωτῶντά με ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου μέχρι τοῦ ἰδιώτου ἀπεκρινόμην :

— Νὰ προμακρύνωμεν τὴν πτώχευσιν *ναί*, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀποφύγωμεν *ὄχι*.

Ἐπέμενον δὲ τοῦτο φρονῶν ἐν ὧσιν μάλιστα ἔβλεπον ὅτι οὐδὲν ἡρωϊκὸν μέτρον πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῆς λαμβάνουν αἱ Κυβερνήσεις καὶ μὲ τὰ ἐν τῇ Βουλῇ ῥητορικὰ σχήματα καὶ ἀποστροφάς, οἷον «Τολμᾷς

ν' ἀναφέρεις περὶ χρεωκοπίας», τὸ Κεντρικὸν Ταμεῖον δὲν ἐπληροῦτο καὶ δὴ ἀπὸ χρυσόν.

Τὴν τελευταίαν Κυριακὴν τῆς Ἀπόκρεω τοῦ 1892 ἐπεσκέφθην τὸν μακαρίτην Ἀνδ. Κουντουριώτην ὅλως φιλικῶς, ἐν τῇ ὁμιλίᾳ μου δὲ μετ' αὐτοῦ διείδον ὅτι ἐπίκειται ἀλλαγὴ Ὑπουργείου καὶ ἔλευσις τοῦ Τρικούπη εἰς τὴν ἐξουσίαν καί, ἂν οὗτος δὲν δεχθῇ, ὅτι θὰ κληθῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν Ὑπουργεῖον Ὑπηρεσίας πρὸς ἐνέργειαν Βουλευτικῶν ἐκλογῶν.

Διείδον, εἶπον, ὅλα ταῦτα, ἀλλ' οὔτε τὴν κρίσιν ἐπερίμενον τόσον ταχεῖαν, οὔτε, ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τοῦ Τρικούπη, τὴν πρόσκλησιν τοῦ Κωνσταντοπούλου ἐθεώρουν βεβαίαν, τὴν ὑπώπτειον ὅμως ἐκτινων ἄλλοτε περιελθόντων εἰς τὴν ἀκοήν μου ψιθυρισμῶν.

Τὴν ἐπιούσαν Καθαρὰν Δευτέραν διῆλθον εἰς τὴν ἐξοχὴν μου τὰ «Ἀνάβρυτα», ὅθεν ἐπανῆλθον τὴν ἑσπέραν, καθ' ἣν οὐδεὶς μ' ἐπεσκέφθη, ἀλλ' ἐνωρὶς ἀπεσύρθη πρὸς ὕπνον.

Τὸ πρωτὶ τῆς Τρίτης, ἐν ᾧ ἐλάμβανον τὸ πρωῒνον πρόγευμα, ἐπιφυλαττόμενος μετὰ τοῦτο νὰ ἀναγνώσω τινὰς τῶν ἐφημερίδων τῆς ἡμέρας, ἡ σύζυγός μου προλαβοῦσά με εἶχε ῥίψη, ὥς συνηθίζει νὰ λέγῃ, *τὴν ματιάν της*, ἐπὶ μιᾷς ἐφημερίδος καὶ μετ' ἀπορίας μοὶ λέγει:

— Ἦξευρες ὅτι θὰ πέσῃ τὸ Ὑπουργεῖον; ἐδῶ λέγει ἡ ἐφημερὶς ὅτι ἔπεσε χθὲς τὴν νύκτα.

— Γιὰ νὰ ἰδῶ, τῇ ἀποκρίνομαι πῶς ἦτο δυνατόν νὰ τὸ ἤξεύρω;

Ἔλαβον τὴν ἐφημερίδα καὶ πραγματικῶς ἀνέγνωσα

τὴν παῦσιν τοῦ Ὑπουργείου Δηλιγιάννη, ἐνεθυμήθην δὲ τὴν ὁμιλίαν μου τῆς Κυριακῆς μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Κουντουριώτου.

Μετ' ὀλίγον, κατερχόμενος εἰς τὸ γραφεῖόν μου, ἔμαθον παρ' ἐνὸς τῶν ὑπηρετῶν μου, ὅτι ἐκεῖ πρὸ δέκα λεπτῶν μὲ περιμένουσιν οἱ Κ. Κωνσταντόπουλος καὶ Γ. Ἀθηνογένης, καὶ ἔσπευσα πρὸς αὐτοὺς μὴ ἔξηγῶν τὴν σύγχρονον ἐπίσκεψιν τῶν δύο τούτων.

Μοὶ ἐξήγησαν, ἅμα τοὺς ἐχαιρέτισα, ὅτι συνηντήθησαν παρ' ἐμοὶ κατὰ σύμπτωσιν, τοῦ Ἀθηνογένους προσερχομένου, ὅπως μάθῃ ἂν γνωρίζω τι ἐπὶ τῶν συμβαινόντων, τοῦ δὲ συγκεκινημένου ἐκτάκτως δηλώσαντός μοι, ὅτι ἔχει *δυὸ λόγια νὰ μοὶ εἴπῃ*.

Παρεκάλεσα τὸν Ἀθηνογένην νὰ μὲ περιμένη εἰς τὸ παραπλεύρως τοῦ γραφείου μου δωμάτιον, ὅπερ καὶ ἔπραξε. Τότε ὁ Κωνσταντόπουλος μοὶ εἶπεν :

— Ὁ Βασιλεὺς ἐκάλεσε τὸν Τρικούπην νὰ σχηματίσῃ Ὑπουργεῖον, ἀλλὰ δὲν ἐδέχθη. Πρὸ ὀλίγου ἐκάλεσεν ἐμὲ πρὸς τοῦτο, ἐγερθέντα τῆς κλίνης, διότι ἀπὸ χθὲς ἀδιαθετῶ. Ὁ Βασιλεὺς ἐπιθυμεῖ περὶ τὴν 2 μ. μ. ἀφεύκτως νὰ σχηματισθῇ καὶ ὀρκισθῇ τὸ νέον Ὑπουργεῖον. Ἐθεώρησα πρέπον πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς καὶ σᾶς παρακαλέσω νὰ λάβετε θέσιν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον.

Τὸν εὐχαρίστησα καὶ τῷ εἶπον ὅτι, ὥς καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Βασιλεὺς ἀκόμη γνωρίζουσιν, ἐγὼ δὲν ἀποβλέπω εἰς Ὑπουργεῖον, μὴ αἰσθανόμενος ἑμαυτὸν ἱκανὸν πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ὅτι τῷ ὑπόσχομαι ἀνεπιφυλάκτως τὴν ὑποστήριξίν μου εἰς τὸν μόνον κλάδον, εἰς ὃν αἰσθάνομαι

ἔχων ποιάν τινα ἱκανότητα, τὸν οἰκονομικόν, καὶ τοῦτον εἰς γενικὰς γραμμὰς, ὅχι δηλαδὴ εἰς λεπτομερείας τῆς οἰκονομικῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, τῆς ὁποίας ἀγνοῶ καὶ τὰ στοιχειωδέστατα.

Τῷ προσέθηκα :

—Σπεύσατε νὰ συνεννοηθῇτε μετὰ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς ὁμάδος σας· ἄλλως τε τὰ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἐκτὸς ὑμῶν μέλη μοὶ φαίνονται λίαν εὐδιάθετα διὰ χαρτοφυλάκιον καὶ φοβοῦμαι μὴ δὲν εὗρεθοῦν ἱκανὰ τοιαῦτα δι' ὅλους καὶ μείνη καὶ τις δυσηρεστημένος.

—Βεβαίως, μοὶ εἶπε, δι' Ὑπουργοὺς δὲν θὰ στενοχωρηθῶ, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐκτελέσω πρῶτον τὸ πρὸς ὑμᾶς καθήκόν μου.

Καὶ πάλιν τὸν ἡὐχαρίστησα προπέμψας αὐτὸν μετὰ τῆς φράσεως «ὁ Θεὸς μαζί σας».

Πασίγνωστα εἶναι τὰ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν συμβάντα· ἡ ἀντίρρησης δηλαδὴ τοῦ Δηλιγιάννη νὰ δώσῃ τὴν παραίτησίν του, ἡ σύγκλησις τῆς Βουλῆς πρὸς ἐπίδειξιν τῆς ὑπ' αὐτὸν μενούσης πλειονοψηφίας καὶ ἡ ἄρνησις αὐτοῦ νὰ ὀρκίσῃ τοὺς διαδόχους τοῦ Ὑπουργοῦς, πρὸς δὲ ἡ διαγωγὴ τινῶν ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ κατὰ γῆν Στρατοῦ ὑποστηριζόντων τὸν Δηλιγιάννην, συνεπεία τῆς ὁποίας ὑφίστατο ἔκρουθμος καὶ ἀνησυχητικὴ δι' ὅλους κατάστασις. Ἀφ' ἑτέρου ἡ δυσαρέσκεια τοῦ Ράλλη ἐπὶ τῇ μὴ προτιμήσει αὐτοῦ καὶ ἡ ἄρνησις αὐτοῦ νὰ μετὰσχῃ εἰς τὸ νέον Ὑπουργεῖον, συνεπεία τοῦ ὁποίου ἠρνήθη καὶ ὁ Σωτηρόπουλος καὶ πάντες οἱ τῆς ὁμάδος ἐκείνης ἐκτὸς τοῦ Γ. Φιλαρέτου.

Ἔνεκα τῶν ἀρνήσεων τούτων ἡδυνάτει ὁ Κων-

σταντόπουλος νὰ εὔρη συνεργάτας Ὑπουργοὺς καὶ ἡ θέσις καθίστατο πλέον ἀνώμαλος.

Ἐγώ, μένων ἐν τῷ οἴκῳ μου, ἐπερίμενον τὸ ἀποβη-
σόμενον καὶ μόνον τὴν ἐσπέραν ἐπεσκέφθην τὸν Τρι-
κούπην, ὅστις λίαν ἀνήσυχος μὲ παρεκίνησε νὰ εὔρω
τρόπον νὰ γνωστοποιήσω, ὅπως δύναμαι ἁρμοδίως,
ὅτι εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην νὰ
ὀρκισθῇ Ὑπουργεῖον, ἔστω καὶ μὲ δύο μόνον Ὑπουρ-
γούς, τοῦ τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τῶν Ἑσωτερικῶν ἀνα-
λαμβανόντων προσωρινῶς ὅλα τὰ λοιπὰ Ὑπουργεῖα,
ὅπως μὴ διασαλευθῇ ἡ τάξις μενούσης τῆς χώρας ἀνευ
Κυβερνήσεως.

Κατ' ἀρχὰς τῷ εἶπον ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι τῆς ἁρμο-
διότητός μου, ἀλλὰ μὲ τὸ σύννηθες ἐπιβάλλον αὐτῷ
μοὶ εἶπε :

— Πάντοτε εἶναί τις ἁρμόδιος, δοκιμάζων τοῦλάχισ-
τον νὰ φανῇ χρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα του.

Οὕτω μὲ ἔπεισε καὶ ἔγραψα εἰς τὸν Κουντουριώ-
την μεταδίδων τὴν γνώμην τοῦ Τρικούπη περὶ τοῦ
ἐπείγοντος τοῦ σχηματισμοῦ Ὑπουργείου.

Εὐτυχῶς τὴν 7 μ.μ. ὠρκίζετο Ὑπουργεῖον Κων-
σταντοπούλου μὲ αὐτὸν Πρόεδρον, Ὑπουργὸν τῶν
Ἑσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν,
Γ. Φιλάρετον τῆς Δικαιοσύνης καὶ προσωρινῶς τῶν
Ἐξωτερικῶν καὶ τῆς Παιδείας, νομίζω, Μαστραπᾶν
ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Ἐπαμ. Κριεζῆν ἐπὶ τῶν
Ναυτικῶν. Μετέπειτα προσελήφθησαν οἱ Σ. Δεῖμέξης
διὰ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν καὶ Λ. Μελετό-
πούλος διὰ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν.

Εξετάθην εἰς ἀπάσας τὰς λεπτομερείας ταύτας, καίπερ ἔξερχομένας τῆς παρούσης γραφῆς, μόνον διὰ νὰ ἀποδείξω σφαλερὰς τὰς περὶ ἐμοῦ δημοσιευθείσας τότε δριμείας κρίσεις περὶ ἐνεργειῶν καὶ ἐπεμβάσεών μου εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Ὑπουργείου Δηλιγιάννη καὶ τὸν σχηματισμὸν τοῦ Ὑπουργείου Κωνσταντοπούλου.

Τὸ περιεργότερον πάντων ἦτο ὅτι καὶ ὁ Τρικούπης οὐδέποτε μ' ἐθεώρει φίλον ἄξιον τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης του.

Πολλάκις ἐσκέφθην καὶ ἐζήτησα τοὺς λόγους δι' οὓς, καίπερ διαρκῶς προσπαθῶν παρὰ τοῖς πολιτευομένοις καὶ δὴ προεξάρχουσι, διὰ τῆς συμπεριφορᾶς μου, δὲν κατώρθωσα νὰ πείσω αὐτούς, ὅτι ὑπ' οὐδεμιᾶς ἐλαύνομαι προσωπικῆς ἢ ἄλλης ὑστεροβουλίας καὶ ἀφοῦ ἐξ ἁμαρτιῶν μου μέν, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε ἐτιμήθην διὰ τοῦ ἀξιώματος τῆς Βουλῆς, ἐπιθυμῶ διὰ τῶν ἀσθενῶν μου δυνάμεων ἐν πάσῃ ἀμεροληψίᾳ ν' ἀφήσω τοῦλάχιστον ἵχνη καλῆς θελήσεως διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων μου.

Ὅλαι μου αἱ ἔρευναι καὶ σκέψεις κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι, ὥς ἔχουσι παρ' ἡμῖν τὰ πράγματα, ὁ βουλευτὴς εἰσερχόμενος εἰς τὴν Βουλὴν ὀφείλει

ν' ἀπαρνηῖται ἑαυτὸν ὥς ἄτομον, ἔχον ἰδίαν γνώμην καὶ νὰ τάσσηται ἐκὼν ἄκων εἰς κόμμα πολιτικόν, εἴτε τὸ Κυβερνητικὸν εἴτε τὸ ἐν τῇ Ἀντιπολιτεύσει, καὶ νὰ εὕρισκῃ πᾶν τὸ προτεινόμενον ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὀλέθριον, πᾶν δὲ τὸ ἐνεργούμενον ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ Ἀντιπολιτεύσει ἡγέτου τοῦ κόμματος ἀσυζητητὶ καὶ ἀνεπιφυλάκτως σωτήριον, ἄλλως κινδυνεύει νὰ μένῃ ἐν πληρεστάτῃ ἀχρηστία, ἢ ἂν ποτε θελήσῃ νὰ ἐκφέρῃ ἐν τῇ Βουλῇ ἰδίαν γνώμην, ἔστω καὶ ἐπὶ ζητήματος ἀνεξαρτήτου τῆς λεγομένης γενικῆς πολιτικῆς, ν' ἀποδοκιμάζεται ὑπὸ τῆς ὁλομελείας τῆς Βουλῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σκαιῶς ἢ ἀβροφρόνως.

— Τί νὰ σοῦ κάμωμεν, μοὶ ἔλεγον πολλοί, ἄλλως τε φίλοι βουλευταί, ἀφοῦ δὲν θέλεις νὰ κηρυχθῇς ἀπολύτως ἰδικός μας διὰ νὰ ἀποκτήσῃς τὸ δικαίωμα τοῦ ἔχειν μίαν μερίδα τῆς Βουλῆς νὰ σὲ ὑπερασπίζῃ ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ὅχι νὰ μένης ἀπομεμονωμένος μεταξὺ δύο πυρῶν!

Ἄλλος βουλευτής, ἐκ τῶν τὰ μάλιστα ἐπιφανῶν, συναντήσας με ἔξω τῆς Βουλῆς καὶ χαιρετῶν με φιλικώτατα μοὶ εἶπεν αὐθορμήτως δικαιολογούμενος, διότι παραλόγως ἐν αὐτῇ καὶ διὰ τοῦ τύπου μοὶ εἶχεν ἐπιτεθῇ:

— Τί νὰ σοῦ κάμω, φίλε μου, μ' ὅλον τὸν πρὸς σὲ καὶ τὴν γνώμην σου σεβασμὸν μου, ἢ πολιτικὴ μοὶ ὑπηγόρευσε τὴν πρὸς σὲ συμπεριφορὰν μου ἐκείνην.

Ἄλλος, φθάσας μέχρι χυδαίων κατ' ἐμοῦ ὕβρεων ἐν τῇ Βουλῇ, μετ' οὐ πολὺ συναντήσας με καθ' ὁδὸν φιλικώτατα καὶ μετὰ τινος σεβασμοῦ μοὶ ἔτεινε τὴν χεῖρα, ἐρωτῶν τὰ κατ' ἐμὲ ὥς ἂν τίποτε δὲν εἶχε συμβῇ.

Ἦκουσα μάλιστα ὅτι ἐν κύκλῳ πολιτευομένων τοῦ κόμματός του λίαν εὐφήμως ἐξεφράζετο μετέπειτα περὶ ἐμοῦ, προσθέτων «τί κρῖμα νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἔλθῃ μαζί μας».

Κατ' ἐμὲ εἶπον πολλάκις καὶ ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἐφαρμόζομεν τὸ Σύνταγμα ἐν παρωδία καὶ προσέχοντες εἰς τὸ γράμμα καὶ ὄχι εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν πᾶσι καὶ ἐννοοῦμεν τὸ κόμμα κατὰ λέξιν καὶ οὐχὶ κατ' οὐσίαν, ἀναγνωρίζοντες ἡγέτην αὐτοῦ ὄχι τὸν ὃν ἀναγνωρίζομεν ἀνώτερον ἡμῶν τὴν διάνοιαν καὶ ἱκανώτερον πάντων πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τοῦ κόμματος, τὰς ὁποίας πᾶς ἀνήκων εἰς τὸ κόμμα ὀφείλει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον νὰ ἀσπάζεταιται, ἀλλὰ τὸν ἐπιτηδειότερον ῥήτορα τὸν κατορθοῦντα ν' ἀντιλέγῃ εὐφραδῶς εἰς τὰς γνώμας τῶν ἄλλων, ἔστω καὶ ὀρθὰς καὶ ἐν γένει νὰ πείσῃ ὅτι ταχέως ἢ ἄργὰ ἔχει πιθανότητα νὰ κληθῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ συγκρατήσῃ ἀδιάφορον διὰ τίνων μέσων ἀριθμὸν τινα βουλευτῶν ὄχι κατ' ἐπίγνωσιν ὁπαδῶν, ἀλλὰ κατὰ συμφέρον ἡθικόν, ἐνίοτε δὲ δυστυχῶς καὶ ὑλικόν.

Φρονῶ ὅτι ἀνέκαθεν σφαλερῶς ἐνοήσαμεν τὸ συνταγματικῶς πολιτεύεσθαι ἢ μᾶλλον παρεδέχθημεν συνταγματικὸν πολίτευμα ἀσυμβίβαστον καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν ἡμῶν ἀνατροφὴν καὶ πρὸς τὰ ἥθη καὶ τὰς παραδόσεις τῆς χώρας, καὶ τοῦ σφάλματος τούτου συνέπεια εἶναι τὸ ἀπροχώρητον, εἰς τὸ ὁποῖον σήμερον ἐφθάσαμεν, διὰ τοῦ ἀπαισίου καὶ ἐθνοκτόνου τελευταίου πολέμου κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἄν ἀπεφύγομεν τὴν καταστροφὴν τῆς ὅλης κληρονομίας μας, βεβαίως ὁμῶς κατεστρέψαμεν τὸ προσεχὲς μέλλον τῆς Ἑλλάδος.

Απὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 1892 ἀκόμη, ὅποτε ἐψιθύριζον οἱ πλεῖστοι εἰς τὸ οὖς ἀλλήλων τὴν ἐπικειμένην πτώχευσιν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμων νὰ τὴν ὁμολογήσωσι δημοσία, ἔλεγον : — Ποῦ βαίνομεν ; Ἀλλ' ἄς ἴδωμεν πῶς καὶ διατὶ δὲν ἠδυνήθησαν ὅχι μόνον τὸ κακὸν νὰ προλάβωσιν, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν πληγὴν νὰ ἐπουλώσωσι, μὴ ἐξερχόμενοι τοῦ τριακονταετοῦς ὀλεθρίου συστήματος.

Ὀλίγον μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ Ὑπουργείου Κωνσταντοπούλου ὁ Βασιλεὺς ἐν ἀκροάσει, δι' ἧς μὲ ἐτίμησεν, ἐνετείλατό μοι νὰ βοηθήσω πάσῃ θυσίᾳ οικονομικῶς τὴν Κυβέρνησίν του, ὅπως μὴ τυχὸν συμβῇ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ὑπουργείου ἐκείνου τὸ ἀπευκταῖον, ὃ ἐγὼ εἶχον τολμήσῃ νὰ τῷ προείπω ὅτι δὲν θέλομεν δυνηθῇ ν' ἀποφύγωμεν.

Μοὶ ἐπανέλαβε τὰς ἐλπίδας του περὶ τῆς ἀποφυγῆς τοῦ κακοῦ, στηριζομένας εἰς τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου διαβεβαιώσεις τοῦ Τρικούπη, πρὸς ὃν ἐξηκολούθει παρέχων πλήρη ἐμπιστοσύνην, μολονότι εἶχεν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ σχηματισμὸς τοῦ Ὑπουργείου Κωνσταντοπούλου ὑπενέφαινε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Στέμματος ν' ἀπαλ-

λαγῇ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Τρικούπη καὶ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ κόμματος.

Πιστὸς πρὸς τὴν δοθεῖσαν τῷ Βασιλεῖ ὑπόσχεσιν περὶ οἰκονομικῆς ὑποστηρίξεώς μου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον, τουτέστι διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ κατὰ τὴν 20 Ἰουνίου λήγοντος ἑξαμήνου τοκομεριδίου διαφόρων ἑξωτερικῶν χρεῶν ἀνερχομένου τότε εἰς 11.000.000 φράγκα χρυσᾶ περίπου, ἐπελήφθη τῆς εὐρέσεως ἐγχωρίου δανείου τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ μετὰ πολλὰς προσπαθείας ἐπετεύχθη, ἑμοῦ ἰδιαιτέρως πρώτου συμμετασχόντος καὶ κατὰ 2.500.000 φράγκα, τῆς Προνομιούχου Τραπεζῆς Ἡπειροθεσσαλίας, κατὰ 6.000.000 περίπου τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς καὶ ἄλλων Τραπεζῶν, Ἑταιρειῶν καὶ ἰδιωτῶν ὁμοῦ κατὰ τὸ ὑπόλοιπον.

Διὰ τὸ ἄνω ποσὸν ἐξεδόθη τὸ δάνειον τῶν 16.000.000 φράγκων, δι' ὃ ἐλήφθησαν ἐγγυήσεις δῆθεν εἰδικαὶ ἀσφαλέσταται, ἀλλ' αἵτινες, ὥς γνωστόν, οὐδὲν ἴσχυσαν ὁπότε κατὰ τὴν πτώχευσιν μετὰ κόπου κατωρθώθη νὰ συγκαταριθμηθῇ καὶ τὸ δάνειον αὐτὸ εἰς τὰ ἑσωτερικὰ δάνεια καὶ νὰ ἐξοφλῇται ἀντὶ χρυσοῦ εἰς Τραπεζικὰ γραμμάτια, ὅπερ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον ἀπὸ τὰ 2.500.000 χρυσᾶ φράγκα ἐξημιώθη ὑπὲρ τὰ 1.750.000 δραχμῶν!

Ὅτε ἠγωνιζόμεν ἔν τῇ πρώτῃ γραμμῇ ὑπὲρ τῆς εὐρέσεώς του, οὐδὲν εἶχον ἐνεργήσῃ ἄνευ τῆς συνεννοήσεως καὶ συγκαταθέσεως τοῦ Τρικούπη, ἀπ' ἐναντίας ὑπετάγην εἰς τὰς ὠρισμένας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁδηγίας του. Καὶ ὅμως ὁ Τρικούπης, Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν κατὰ τὴν πτώχευσιν, ἐπέβαλε τὸν ἄνω

ἄκρωτηριασμὸν τοῦ δανείου ἐν ἔτος μόλις ἀπὸ τῆς συνομολογήσεώς του καὶ πρὶν ἢ αὐτὸ ἐκδοθῇ εἰς δημοσίαν ἐγγραφὴν.

Ἄς προσθέσω καὶ τὸ παραδοξότερον πάντων.

Εὐρέθη κατὰ τὴν συνομολόγησιν τοῦ δανείου ἐκείνου μερὶς ἐν Ἑλλάδι εὐροῦσα καὶ δημοσιεύσασα διὰ πλειόνων τοῦ ἐνὸς ὀργάνων τοῦ τύπου ὅτι διὰ τοῦ εἰρημένου δανείου ἐκέρδισα 3.500.000!! φράγκα καὶ μοὶ ἔψαλαν «τῶν παθῶν μου τὸν τάραχον», τοῦτο δὲ διότι ἔπρεπεν ἐν παντὶ νὰ εὐρίσκωσιν ὅτι ἐγὼ ὑπῆρξα ἡ *μαμμή* τοῦ Ὑπουργείου Κωνσταντοπούλου καὶ ὅτι διὰ τὴν *μαιευτικὴν* ἐκείνην ὑπηρεσίαν μου ἐσκόπουν νὰ ἐπιτύχω ὥς καὶ ἐπέτυχον ἄδραν χρηματικὴν ἀμοιβήν. Οἱ ἴδιοι κατόπιν μ' ἐβεβαίωσαν, ὅτι οὐδεμίαν προσωπικὴν τότε εἶχον κατ' ἐμοῦ αἰτίαν, οὔτε τὸ ἐλάχιστον ἐπίστευον εἰς ὅσα ἐκακολόγουν καὶ ἐδημοσίεουν, ἀλλ' ὅτι ἡ *Πολιτικὴ τῶν* τοιαῦτα τοῖς ὑπηγόρευε...

Κατὰ τὸ ἔτος 1892 εἶχον ἀποκτήσῃ τὴν θαλαμηγόν μου «Αὐλίδα» καὶ ἐπεχείρησα περιοδεῖαν κατὰ τινὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰονίου διευθυνόμενος εἰς τὴν Τεργέστην. Καθ' ὁδὸν ἐπεσκεπτόμην καὶ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας, περὶ ὧν εἶχον ἀκούσει πολλὰ τὰ καλὰ καὶ ὠραῖα, ἀλλ' ἡ πραγματικότης εὗρον ὅτι ὑπερβαίνει πᾶσαν φήμην.

Δὲν εἶναι ἕμὸν ἔργον, οὔτε ἀναγκαῖον μεθ' ὅσα ἐγράφησαν ὑπὸ εἰδικῶν ἀνδρῶν περὶ τῆς χώρας αὐτῆς, νὰ ἐπιχειρήσω ἐγὼ περιγραφὴν λεπτομερῆ. Ἀπλῶς ἐντυπώσεις ἀναφέρω.

Αἱ Bocche di Cattaro, δηλαδὴ ἡ εἴσοδος τοῦ στενοῦ τοῦ φέροντος εἰς τὴν πόλιν τοῦ Καττάρου, μετὰ τῶν παρὰ τὴν εἴσοδον δύο κωμοπόλεων Castel Nuovo καὶ Melino καὶ ὅλον τὸ ἐν λόγῳ στενὸν ὡς φύσις εἶναι ἀπεριγράπτου κάλλους· ἐτόλμησα νὰ εἶπω ὅτι εἶναι ὠραιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Βοσπόρου. Εἰς τὸ ἄλλο στενὸν ὑπάρχει ἐν εἶδος ἀγρίου φυσικοῦ κάλλους καὶ ὁ ἐκεῖ καταρράκτης εἶναι ὁ μεγαλοπρεπέστερος πάντων, ὅσους εἶδον ἐν Ἑλβετία ἢ ἀλλαχοῦ.

Ἐπειτα αἱ ἄπειροι ἐκεῖναι χαριτωμέναι νῆσοι, δι' ὧν

διέρχεται τις, ὅλαι πράσιναι, ὅλαι περιποιημέναι, ὅλαι κατωκημέναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον.

Ἐπειτα αἱ παράλιοι πόλεις καὶ κωμοπόλεις, οἷον Jara, Lissa, Spalato, Curzola καὶ τί νὰ ἐκθειάσω πρῶτον!

Παρ' ὀλίγον ἐλησμόνουν τὴν πρωτότυπον καὶ μεσαιωνίζουσαν ἀκόμη Ραγοῦσαν καὶ δύο παλάτια τῶν κομήτων της.

Σὺν τῇ ὥραίᾳ φύσει ὅποια ἡρεμία καὶ ἀγαθότης κατοίκων, ὅποια τάξεις διοικήσεως, ὅποιαν κατ' ἐμὲ μόνη ἢ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις ἐν Εὐρώπῃ γνωρίζει νὰ ἐφαρμόζη!

Ἐκ τῆς Τεργέστης διὰ Μιλάνου μετέβην εἰς Παρισίους.

Κατὰ Μάρτιον, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἐδημοσιεύθη ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς καὶ διετάχθησαν νέαι βουλευτικαὶ ἐκλογαί, αἵτινες ἀνέδειξαν τὸ κόμμα τοῦ Τρικούπη μεγάλως πλειονοψηφοῦν, τοῦ Δηλιγιάννη ἀπ' ἐναντίας μεγάλως μειονοψηφοῦντος καὶ ἐκ τῶν μελῶν αὐτῶν τοῦ Ὑπουργείου του τῶν πλείστων ἀποτυχόντων.

Μοὶ ἐβεβαιοῦτο, ὅτι ἐκ τῶν ὑποστηριζομένων εἰς τὰς ἐκλογὰς ἐκείνας ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Κωνσταντοπούλου ὑποψηφίων ὑπὲρ τοὺς 35 εἶχον ἐπιτύχη, ὑπῆρχον δὲ γραπτὰ αὐτῶν ὑποσχέσεις, ὅτι θὰ ἀκολουθήσουν τὴν πολιτικὴν του. Ἀλλὰ μετὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐκλογῶν καὶ τῆς, ὥς εἶπον, μεγάλης πλειονότητος τῶν ἐπιτυχόντων Τρικουπικῶν, προαγγελλούσης τὴν ἔλευσιν αὐτῶν εἰς τὰ πράγματα, ἅπαντες ἔστρεψαν πρῶραν πρὸς τὸν Τρικουπικὸν λιμένα καὶ οὕτως ὁ Κωνσταντόπουλος ἀπέμεινε μὲ 2 ἢ 3 πολιτικούς ὁπαδούς.

Ἐξελέγην καὶ ἐγὼ τότε καὶ πάλιν ἀπὼν βουλευτὴς τῆς ἐπαρχίας Σύρου. Ἐπὶ τινὰ μάλιστα χρόνον, δηλαδὴ καθ' ὅλην τὴν πρώτην σύνοδον τῆς Βουλῆς ἐκείνης, ἔμενον εἰς Παρισίους, οὔτε κἂν εἶχον δώση ἀμέσως

κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς Συνόδου τὸν νενομισμένον βουλευτικὸν ὄρκον. Κατηγορηθεὶς ὁμῶς μετέπειτα ὡς φυγόπονος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσω, καίπερ πάντοτε πεπεισμένος, ὅτι εἰς οὐδὲν ἢ ἐν τῇ Βουλῇ παρουσία μου δύναται νὰ ὠφελήσῃ διὰ τοὺς λόγους, οὓς προεξέθηκα.

Ὁ Τρικούπης, ὅστις κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ Ὑπουργείου Κωνσταντοπούλου κᾶπως ἐφαίνετο πρὸς τὰ πλεῖστα αὐτοῦ τοῦλάχιστον μέλη εὐμενῶς διακείμενος, ὡς καὶ διαρκουσῶν τῶν συνήθων ἐνεργειῶν διὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς, αἴφνης μετ' αὐτὰς ἐφαίνετο δυσμενέστατος καὶ μετ' ἀνυπομονησίας ἀπῆτει τὴν ἄμεσον αὐτοῦ παραίτησιν πρὶν ἢ ἐμφανισθῇ κἂν εἰς τὴν Βουλὴν καὶ δώσῃ λόγον τῆς ὀλιγομῆνου, ὁμολογητέον, ἂν ὅχι ἄλλο, συνετῆς καὶ νοικοκυρευμένης διοικήσεώς του.

Ἐπέμεινεν ἰδιαζόντως ὁ Τρικούπης νὰ μὴ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ θέσιν τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου ὁ παραιτηθεὶς προσωρινῶς τῆς θέσεως ταύτης Σπ. Δεῖμέζης διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει, ὅτι παραιτούμενος τοῦ Ὑπουργείου θὰ ἐπανήρχετο ἂν ἤθελεν εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ θέσιν.

Ὡς ἐν ἐπὶ πλέον σημεῖον τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε συστήματος τοῦ πολιτεύεσθαι προσθέτω, ὅτι τὴν θέσιν τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου εἶχε δώσῃ αὐτὸς ὁ Τρικούπης εἰς τὸν Δεῖμέζην, καὶ μάλιστα τὴν εἶχεν ἐξασφαλίσῃ δι' εἰδικοῦ νόμου ἰσοβιότητος (ἐκτὸς ἂν παρητεῖτο αὐτοβούλως), ἀμείβων οὕτω πολυτεῖς αὐτοῦ πολυτίμους ὑπηρεσίας ὡς Διευθυντοῦ τοῦ Γενικοῦ Λογιστηρίου.

Σημειωτέον προσέτι, ὅτι ὁ Δεῖμέζης μένων ἐν ἀργία ἀπελάμβανεν ἐκ συντάξεως ἴσον ποσὸν πρὸς τὴν μηνιαίαν αὐτοῦ μισθοδοσίαν ὡς Προέδρου τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, ὃ ἐστὶν ἐπεβαρύνετο τὸ Κράτος διὰ τῆς ἀργίας τοῦ Δεῖμέζη μὲ ἐτησίαν θυσίαν 6.000 δραχμῶν.

Ὁ Τρικούπης ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν, σχηματίσας Ὑπουργεῖον ἐκ τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὸ κόμμα του καὶ παρέστη εἰς τὴν Βουλὴν, οὕτως εἰπεῖν, παντοδύναμος καὶ ἔχων ὡς πάντοτε, μ' ὅλα ὅσα κατ' αὐτοῦ ἐλέχθησαν, τὸ σχέδιόν του περὶ βελτιώσεως τῆς διοικήσεως διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῆς δυνάμεως τῶν βουλευτῶν, ἐμποδιζομένων ὑπὸ τῶν νόμων νὰ ἐπεμβαίνωσιν ἀμέσως εἰς τὰ τῆς διοικήσεως διὰ διορισμοῦ ἀνικάνων ὑπαλλήλων. Ἄλλως εἶναι ἀναμφίλεκτον, ὅτι ὁ Τρικούπης, ἀπὸ τῆς Πρωθυπουργίας του μάλιστα τοῦ 1886, διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος κατ' εὐρεῖαν περιφέρειαν καὶ μειώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Βουλευτῶν, καὶ διὰ τοῦ νόμου περὶ προσόντων τῶν ὑπαλλήλων, τοῦ περιορισμοῦ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Στρατιωτικῶν Βουλευτῶν καὶ ἄλλων παραπλησίων νόμων σκοπὸν εἶχε τὴν βελτίωσιν τῆς καθόλου διοικήσεως τοῦ Κράτους.

Εἰς τὴν αὐτὴν βελτίωσιν ἀπέβλεπε καὶ ἡ εἰσαγωγή καὶ ψήφισις κατὰ τὴν 1^{ην} καὶ 2^{αν} Σύνοδον τοῦ 1892 τοῦ νόμου τῆς Στρατιωτικῆς Ἀστυνομίας ἀντικαθιστώσης τὴν Δημοτικὴν, τὴν ἀπὸ μακροῦ καταδικασθεῖσαν ἐν τῷ πνεύματι τῶν πολλῶν, ἔσχεν ὅμως τὴν δυσἀρέσκειαν νὰ βλέπῃ, ὅσάκις κατήρχετο τῆς ἐξουσίας, τὰ ἔργα του ματαιούμενα ὑπὸ τῶν διαδεχομένων αὐτόν.

Ὡς πρόφασις τῆς ματαιώσεως τῶν δι' αὐτοῦ νομοθετουμένων ἐφέρετο ἐκάστοτε, ὅτι ταῦτα εἶχον πάντοτε λόγους προσωπικούς· ὅτε μὲν π.χ. ἔλεγον ὅτι ἐφεῦρε τὴν ἐκλογὴν τῆς εὐρείας περιφερείας, βλέπων τὴν δυσκολίαν του νὰ ἐκλέγηται βουλευτῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἐπαρχίᾳ, ὅτε δὲ ὅτι σκοπὸς τοῦ νόμου περὶ προσόντων τῶν ὑπαλλήλων ἦτο ἡ ἐξασφάλις μονιμότητος θέσεων εἰς τοὺς ἰδίους προστατευομένους, τοὺς ὁποίους διώριζε πρὸ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου νόμου. Ἄλλοτε ἔλεγον ὅτι δὲν ἠρέσκετο δῆθεν εἰς τὴν παρουσίαν ἐν τῇ Βουλῇ σθυναρῶν ἀξιωματικῶν, καὶ ἄλλοτε ὅτι τὴν Στρατιωτικὴν Ἀστυνομίαν εἰσήγαγεν, ὅπως κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἔχη ὑπὲρ αὐτοῦ ἀστυνομίαν ἐξ ἀξιωματικῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς κατὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ τοὺς δήμους κομματαρχίσκους.

Καὶ ὅμως τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ἀβασίμους τὰς αἰτιάσεις ταύτας, διότι καὶ κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1890, μὲ εὐρεῖαν περιφέρειαν, τὸ Τρικουπικὸν κόμμα ὑπέστη δεινὴν ἥτταν καὶ οἱ διορισθέντες ὑπ' αὐτοῦ ἐκάστοτε ἀνώτεροι ὑπάλληλοι ἀνεδείχθησαν οἱ σχετικῶς ἄριστοι.

Ἡ εἴσοδος εἰς τὴν Βουλὴν κατωτάτων ἀξιωματικῶν τοῦ Στρατοῦ παρέλυσε τὸ πνεῦμα τοῦ σεβασμοῦ κατωτέρων πρὸς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς, παρέχει δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς τελέσεως τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν καθηκόντων ἐπὶ ἑξάμηνον περίπου διὰ τῆς βουλευτικῆς ἀδείας, δι' ἧς καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν μεταβαίνουνσι καὶ πλεῖστα τεχνάσματα μετέρχονται ἐνίοτε ὥς κοινοὶ κομματάρχαι πρὸς νόθευσιν τῆς ψήφου τῶν ἐκλογέων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ εὐεργετικά ἀποτελέσματα τῆς Στρατιωτικῆς Ἀστυνομίας, οὐδεὶς πλὴν τῶν ἄκρων ἐμπαθῶν ἠμφισβήτησεν, οὔτε οἱ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου διωρισμένοι στρατιωτικοὶ ἀστυνόμοι κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1895 ἠδυνήθησαν νὰ ἐμποδίσωσιν ὅχι τὴν ἀποτυχίαν, ἀλλὰ τὴν πανωλεθρίαν τῶν ὑποψηφίων τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος, οὔτε τοῦ Τρικούπη αὐτοῦ φεῦ! ἐξαιρουμένου.

Κατὰ τὴν πρώτην βουλευτικὴν περίοδον, ὥς εἶπον, ἡ Κυβέρνησις Τρικούπη ἦτο ἰσχυροτάτη, ἔχουσα ἀπέναντι αὐτῆς ἀντιπολίτευσιν μὴ ἀριθμοῦσαν πλέον τῶν 35 ἢ 40 βουλευτῶν καὶ τούτους διηρημένους εἰς τὸ κόμμα τοῦ Δηλιγιάννη καὶ τὰ μικρὰ κόμματα Ράλλη, Καραπάνου, Κωνσταντοπούλου, ἀριθμοῦντος ἐκάστου τῶν τριῶν τούτων ἀνὰ 4 ἢ 5 ὀπαδούς.

Εύρισκόμενος εἰς Παρισίους εἶχον λάβῃ τὴν παράκλησιν ἐκ μέρους τοῦ Τρικούπη νὰ ὑποστηρίξω τὸ ἐπ' ἐμοὶ τὴν συνομολόγησιν Ἑλληνικοῦ Δανείου πρὸς τακτοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Τρικούπη, κατ' ἐμὲ ὅμως πρὸς εὗρεσιν μόνον προμακρύνσεως τοῦ μοιραίου τέλους.

Ἀνεπιφυλάκτως ὑπεστήριζον τὴν γνώμην μου καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Τρικούπη, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τοῦλάχιστον ἐν τοῖς προϋπολογισμοῖς δὲν ἔβλεπον οὐδὲν μέτρον *οἰκονομικὸν* προπαρασκευάζον τὰ ὑλικά μέσα πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν, ὅσας παρουσιάζει τὸ τοσοῦτον ἐξογκούμενον δημόσιον χρέος.

Ὁ Τρικούπης μοὶ ἀντέλεγεν ὑποδεικνύων μοι τὰς οἰκονομίας, αἵτινες ἐτελέσθησαν διὰ τῶν οἰκονομικῶν συνδυασμῶν καὶ τῶν τροπῶν τῶν δανείων, πρὸς δὲ τὰς οἰκονομίας εἰς τὸν προϋπολογισμόν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν. Παρεδεχόμεν ταῦτα, καὶ τὴν περὶ τούτων γνώμην μου εἶχον μάλιστα δημοσιεύσῃ, τῷ παρετήρουν ὅμως, ὅτι ταῦτα εἶχον καλῶς μέχρι τοῦ 1889, ἀπὸ τῆς συνομολογήσεως ὅμως τῶν δανείων διὰ Σιδηροδρόμους Μεσολογγίου - Ἀγρινίου, Μύλων - Καλαμῶν καὶ Ἀθηνῶν - Λαρίσης, ἀνερχομένων εἰς

125.000.000 φράγκα περίπου καὶ ἀπαιτούντων ἐτησίαν ὑπηρεσίαν 7.000.000 καὶ πλέον, ἐτρέχουμεν εἰς τὸ οἰκονομικὸν ἀπροχώρητον. Προσέθετον δὲ ὅτι τὸ μέτρον ὃ ἐτήρει τοῦ προϋπολογίζειν ἐν τοῖς προϋπολογισμοῖς τὸν δι' ὑπηρεσίαν τῶν ἐξωτερικῶν δανείων χρυσὸν εἰς τὸ ἄρτιον δὲν εἶναι κανονικόν. Ἄλλ' ὁ Τρικούπης δὲν ἐπεΐθετο, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἡ πίστις τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀκμαία καὶ ὅτι θὰ εὐρίσκωμεν πάντοτε χρυσὸν διὰ τὴν πληρωμὴν τοκομεριδίων, ὅτι ἅμα τελειώσῃ ὁ Σιδηρόδρομος Λαρίσης, ἡ συγκοινωνία διὰ ξηρᾶς μετὰ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης θέλει εὐκολύνει τὴν εἰσαγωγὴν χρυσοῦ ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ὅτι δὲ ἡ βαθμιαία ἀπόσυρσις χαρτονομίσματος ἐκ τῆς κυκλοφορίας θὰ καταβιβάσῃ ταχέως τὴν τιμὴν τοῦ χρυσοῦ, ἂν ὅχι εἰς τὸ ἄρτιον, πλησίον αὐτοῦ. Τέλος μοὶ εἶχεν εἰπῇ αὐτολεξεί :

— Πολὺ θλίβομαι βλέπων σᾶς, ὃν θεωρῶ σπουδαιότατον οἰκονομικὸν παράγοντα ἐν Ἑλλάδι, νὰ μὴ ἔχετε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ οἰκονομικὸν μέλλον τῆς Ἑλλάδος. Προσπαθήσατε νὰ πεισθῇτε περὶ τοῦ ἐναντίου, ἀλλ' ὅπως δήποτε, σᾶς παρακαλῶ, ἐργασθῇτε ὥς ἂν εἴσθε πεπεισμένος, ἀφίνων τὴν περαιτέρω εὐθύνην εἰς ἐμὲ ὥς Κυβερνήτην τῆς χώρας.

Συνεπεία τῶν λόγων τούτων τῷ εἶπον, ὅτι περιττὴ ἀποβαίνει πᾶσα περαιτέρω συζήτησις, καὶ ὅτι ἐγὼ θέλω ἐργασθῇ ἐκθύμως ὥς ὑπάλληλος μὴ ἔχων ἰδίαν γνώμην, προσπαθῶν μόνον νὰ ἐκτελέσω ἄνωτέραν θέλησιν· τὸν παρεκάλεσα μόνον νὰ μοὶ γνωστοποιήσῃ ὁποίας μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης εἶχε κάμῃ ἐνεργείας ὅπως ἀναλόγως ῥυθμίσω τὰς ἰδικάς μου.

Μοὶ εἶπεν ὅτι πολὺ βασίζεται εἰς τὴν φιλίαν πρὸς αὐτὸν τοῦ Sir Edgar Vincent, Διοικητοῦ τῆς Ὁθωμανικῆς Τραπεζίης, ὅστις τῷ ὑπεσχέθη πολλά· ὅτι οὗτος εὐρίσκεται ἐνεργῶν ἤδη εἰς Παρισίους καὶ ἐγὼ δὲν εἶχον ἄλλο νὰ πράξω ἢ νὰ τὸν ἐνθαρρύνω εἰς τὰς ἐνεργείας του διὰ τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν μέσων, ἅτινα ἡδυνάμην νὰ διαθέσω.

Νομίζω ὅτι καὶ εἰς τοῦτον εἶχε γράψῃ ἰδιαιτέρως περὶ τῆς μεταβάσεώς μου εἰς Παρισίους, διότι ἅμα ἔφθασα ἐκεῖ ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψίν του, καθ' ἣν ἀμέσως μοὶ ἀνέφερε περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δανείου καὶ τῆς θέσεως εἰς ἣν εὐρίσκεται ἡ ὑπόθεσις.

Ἐκ τῶν λόγων του ἐνόησα, ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἀτυχῶς εὐρίσκεται ἐν ἐμβρυώδει καταστάσει καὶ ὅτι βάσις ἐνεργείας του εἶναι οἱ Παρίσιοι, ἐν ᾧ ἐγὼ εἶχον δι' ἐλπίδος ὅτι ἡ κυρία οἰκονομικὴ δύναμις ἦτο ἐν Λονδίῳ, ὅπου αἱ πράξεις εἶναι γενναιότεραι καὶ τὰ κεφάλαια, ἂν ὅχι ἀφθονώτερα τῶν Παρισίων, τοῦλάχιστον πολὺ πλέον ἀποφασιστικά.

Ὅπως δὴποτε τῷ προσέφερα τὴν συνεργασίαν μου καὶ οὗτος μοὶ εἶπεν, ὅτι ἂν δυνηθῶ νὰ εὔρω εἰς Λονδῖνον συμμετόχους εἰς τὸ δάνειον διὰ τὸ ἡμῖν, ἦτοι 30.000.000, φράγκα ἐκτὸς τῆς ἰδικῆς μου συμμετοχῆς, ὑπῆρχε πιθανότης νὰ εὔρεθῇ τὸ ὑπόλοιπον ἐν Παρισίοις, ἦτοι ἄλλα 30.000.000 φράγκα καὶ ἐπὶ τῇ ὑπόθεσει ὅτι ὁ Τρικούσης δέχεται τοὺς ὑποβληθησομένους ὄρους διὰ τὸ δάνειον, οἵτινες, καθ' ἃ μοὶ ἐξήγησεν, ἦσαν πᾶν ἄλλο ἢ ἐλαφροί.

Ἐν συντόμῳ διέγνωσα ὅτι ὁ Sir Vincent δὲν ἐνη-

σχολεῖτο περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δανείου εἰμὴ ἐν παρέργῳ καὶ τοῦτο ἐν ᾧ Ἑλληνικὸν Δάνειον ἀπῆτει κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν προσπαθείας πολὺ ὑπὲρ τὰς συνήθεις, αἵτινες ἄλλως τε ἀνέκαθεν δι' ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ Δάνεια ἦσαν κοπιώδεις.

Ἀπεφάσισα, ὥς ἔγραψα νομίζω καὶ εἰς τὸν Τρικούπην, πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ δανείου, νὰ ἐρεθίσω τὴν ὄρεξιν τῶν κεφαλαίων τοῦ Λονδίνου δι' ἐκείνου τῶν Παρισίων καὶ τὰνάπαλιν. Οὕτω μεταβὰς εἰς Λονδίνον εἶπον τοῖς ἀρμοδίοις, ὅτι ἐν Παρισίοις ὑπάρχει ἐσχηματισμένη ὁμὰς ἀναλαμβάνουσα τὸ ἥμισυ τοῦ Δανείου, καὶ οὕτως ἐμισοκατάπεισα τινὰς τῶν ἐν Λονδίῳ νὰ συμμετάσχωσιν, ὑποσχόμενος ἐνὶ ἐκάστῳ προμηθείας καὶ τὰ συνήθη ἐρεθιστικὰ τῆς τραπεζικῆς ὁρέξεως.

Οὕτω παρασκευάσας τὸ ἔδαφος ἐν Λονδίῳ μετέβην εἰς Παρισίους, ὅθεν ὁμως ἤδη εἶχεν ἀπέλθῃ ὁ Sir Vincent ταξιδεύων εἰς Γερμανίαν.

Ἐκεῖ ἔγραψα κοινοποιῶν αὐτῷ τὰ τῶν ἐν Λονδίῳ ἐνεργειῶν μου, ἀλλ' ἐκεῖνος μὲ συνεχάρη καὶ μὲ παρέπεμπεν εἰς τοὺς ἐν Παρισίοις φίλους του, (ὅχι ἐκείνους, οὓς ἐπερίμενον ὅτι ἔχει), μοὶ ἔγραφε συνάμα ὅτι ἡτοίμαζετο ἐκεῖθεν νὰ πέμψῃ τῷ Τρικούπῃ κατ' εὐθείαν σημείωσιν τῶν ὄρων τοῦ δανείου, ὅθεν καὶ θέλω τὴν λάβην.

Ἐσυλλογίσθην νὰ στραφῶ καὶ ἐστράφην τότε πρὸς τοὺς ἐν Παρισίοις παλαιούς μου φίλους καὶ πελάτας Ἑλληνικῶν δανείων, μετὰ πολλὰς δὲ προσπαθείας ἐπέτυχον νὰ πείσω καὶ μέρος αὐτῶν νὰ συμμετάσχωσιν, οὕτω δὲ ἐκεῖ καὶ ἐν Λονδίῳ ἠδυνήθην νὰ βασισθῶ εἰς συμμετοχὴν 40.000.000 φράγκων ὁμοῦ,

ἀλλ' ἐπειδὴ εἶχον ἐν ἐφεδρείᾳ καὶ τὴν ἰδικήν μου συμμετοχήν, ὥς καὶ τὴν πιθανὴν τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζίης τῆς Ἑλλάδος, πρὸς δὲ καὶ τὴν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ὁμογενῶν, ἐθεώρησα ἐπὶ τέλους τὸ δάνειον αὐτὸ κατορθωτόν, ἂν ὁ Τρικούπης παρεδέχετο νὰ δώσῃ ἐγγυήσεις δι' αὐτὸ ἀπτάς, ὁμοίας τῶν τοῦ δανείου τοῦ 1887, δι' ἃς ἐπέμενον ὅλοι ὥς ἀπαραιτήτως ἀναγκαίας ἀρνούμενοι ἄλλως καὶ νὰ συζητήσωσι περὶ Ἑλληνικοῦ δανείου.

Ἐνόμιζον ἀκόμη τότε οἱ κεφαλαιοῦχοι ὅτι ἐγγυήσεις οἷαι αἱ δοθεῖσαι διὰ τὸ δάνειον τοῦ 1887, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε δοθῇ καὶ ὁ τίτλος τοῦ προνομιοῦχου, ἦσαν σιδηροκέφαλοι.

Ἐγὼ δὲν ἐπίστευον ἀπολύτως εἰς αὐτάς, γνωρίζων μάλιστα τὴν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς βεβαίωσιν τοῦ Τρικούπη, συζητουμένου τοῦ δανείου ἐκείνου τοῦ 1887 περὶ τῆς κατ' οὐδὲν διαφορᾶς τῶν ἐγγυήσεων του ἀπὸ τὰς τῶν λοιπῶν προηγουμένων Ἑλληνικῶν δανείων, ἀλλὰ φυσικῶς δὲν ἤρμοζεν εἰς ἐμὲ νὰ σαλεύσω τὰς πεποιθήσεις των. Ἀνήγγειλα τῷ Τρικούπῃ τὰ συμβαίνοντα καὶ τὴν περὶ ἐγγυήσεων ἀπαίτησιν τῶν κεφαλαιούχων, ἔλαβον ὅμως ἀπόλυτον ἄρνησίν του περὶ τῆς παροχῆς αὐτῶν. Καὶ ἐγὼ μὲν ἐπροφασίσθην τότε ἀνάγκην προφορικῆς συνεννοήσεως μετὰ τοῦ Τρικούπη διὰ μεταβάσεώς μου εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἐκεῖθεν παρ' ἄλλων ἀνηγγέλθη ἡ ἄρνησις τῶν ἐγγυήσεων καὶ οὕτως ἐματαιώθη ἡ πρᾶξις, ἐγὼ δὲ μετέβην διὰ Βιέννης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅθεν μετὰ δεκαπενθήμερον διαμονὴν ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας.

Εν Κωνσταντινουπόλει διτρίβων εἶχον πολλὰς εὐκαιρίας νὰ μελετήσω πολλὰ περὶ τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων ἐν Τουρκίᾳ προσπαθήσας καὶ ἐπιτυχὼν νὰ εἰσαχθῶ παρὰ τοῖς Ἀνωτάτοις κύκλοις, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ αὐτοῦ τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ, ὅστις καὶ εἰς ἰδιαιτέραν μ' ἐδέχθη ἀκρόασιν καὶ εἰς τὸ παράσημον τοῦ Μετσητιᾶ πρώτης τάξεως μὲ ἐπροβίβασε.

Δὲν εἶχον βεβαίως πλέον κατὰ τὸ 1892 τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἐκτίμησιν διὰ τὰ παράσημα, ἣν εἶχον δι' αὐτὰ ἄλλοτε, ἀλλ' εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἴδω, ὅτι ἀκόμη εἰς τὴν Τουρκίαν τὸ ὄνομά μου κᾶπως ἐκτιμᾶται, καὶ ἐσκεπτόμην, ὅτι ἴσως ποτὲ διὰ τούτου ἀξιωθῶ νὰ φανῶ κατὰ τι χρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα μου.

Τὴν Τουρκίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εὗρον ἀκμαίαν (πάντοτε σχετικῶς) ἐν πᾶσιν, ἀκόμη καὶ τὴν καθόλου διοίκησιν αὐτῆς πολὺ κανονικωτέραν ἢ ἄλλοτε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐκεῖ διαρκοῦς διαμονῆς μου, πρὸ πάντων τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν εὗρον οὕτως εἰπεῖν ἀνθηράν.

Νομισματικὸν ζήτημα δὲν ὑπῆρχε, χαρτονομίσματος μὴ κυκλοφοροῦντος καὶ τῶν συναλλαγῶν ἀπασῶν γινομένων εἰς μεταλλικὸν νόμισμα, δάνεια προσω-

ρινὰ τοκογλυφικὰ δὲν ἐγίνοντο ὥς ἄλλοτε εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ἣ ἐπιτροπὴ τοῦ δημοσίου χρέους ἐλειτούργει ἐν πλήρει τάξει καὶ κατὰ συνέπειαν τὰ Τουρκικὰ χρεώγραφα, τὰ ἀποδίδοντα μετὰ τὴν πτώχευσιν τῆς Τουρκίας τοῦ 1876 μόνον 1⁰/₀ καὶ τὰ ὅποια τότε εἶχον ἐκπέσῃ μέχρι τῶν 1⁰/₀, ἐτιμῶντο κατὰ τὸ 1892 27⁰/₀. Διάφοροι γραμμαῖσι σιδηροδρόμων τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἀσιατικῆς Τουρκίας εἶχον περατωθῇ ἢ ἦσαν ἐν τῷ κατασκευάζεσθαι καὶ αἱ ἐπὶ ὑποθήκῃ αὐτῶν ἐκδιδόμεναι ὁμολογίαι ἐν τοῖς Χρηματιστηρίοις ὅλων τῶν πρωτευουσῶν τῆς Εὐρώπης ἐτοποθετοῦντο εὐκόλως καὶ ὑπὸ ὄρους ἐλαφροῦς σχετικῶς (5 ἕως 6⁰/₀), τὸν Τουρκικὸν στρατὸν ἤσκουν ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ, Σχολαὶ ἀνώτεραι στρατιωτικαὶ καὶ πολιτικαὶ καὶ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἐλειτούργουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον καλῶς, ταῦτα δὲ ὠφείλοντο καθ' ὅσον ἠδυνήθην νὰ ἐννοήσω εἰς τὴν σιδηρᾶν καὶ ἀγγλίνουν κυβέρνησιν τοῦ Μονάρχου, ὅστις εἶχε συγκεντρώσῃ πάντα εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ ὅστις μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦλάχιστον κατώρθου νὰ εὐχαριστῇ τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ ἔχῃ παρ' ἑαυτῷ Ὑπουργοὺς καὶ ὑπηρέτας παντὸς βαθμοῦ ἀφωσιωμένους.

Ἐθαύμασα ἀληθῶς τὴν μέριμναν καὶ προσοχὴν του καὶ εἰς ἐλάχιστα ἀκόμη ἀντικείμενα. Εἶδον π. χ. ἰδίους ὀφθαλμοῖς διαταγὴν του περὶ ἐγγραφῆς τοῦ Παλατίου εἰς τὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «Αἰών», διότι εἶχε μιάθῃ ὅτι γράφει περὶ καλῆς γειτονίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Τουρκίας.

Καθ' ἣν ἡμέραν μὲ ἐδέχθη, ἀπερχόμενον μὲ παρεκάλεσε νὰ χαιρετίσω ἐκ μέρους του τὸν Τρικούπην. Δὲν ἐδίστασα ἐπιστρέφων νὰ εἶπω εἰς αὐτὸν ὅτι κατὰ τὴν ταπεινὴν μου γνώμην τὸν Σουλτᾶνον Χαμίτ πιστεύω ἕνα τῶν ἱκανωτάτων συγχρόνων ἐστεμμένων κεφαλῶν τῆς Εὐρώπης. Ἐκτοτε συνέβησαν πολλὰ, διὰ τὰ ὅποια εὐλόγως πρέπει ν' ἀλλάξω τὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην μου.

Ἐν γένει κατὰ τὸ ταξιδιόν μου ἐκεῖνο εἰς Κωνσταντινούπολιν διαρκῶς ἐσκεπτόμην πόσον εἷς μόνος ἄνθρωπος καὶ φέρων ἐλλείψεις σπουδαίας ἀκόμη καὶ ἄμοιρος ἀνατροφῆς ἐν τῇ κυρίᾳ αὐτῆς σημασίᾳ δύναται ἔχων τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἐπιμονὴν νὰ ποιήσῃ χρῆσιν αὐτῆς ἐπ' ἀγαθῷ τῆς χώρας ἐν ἣ ἔξασκεῖ αὐτήν.

Βλέπων τὰς προόδους τῆς Τουρκίας μετὰ μελαγχολίας ἀνελογιζόμην τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος, ἅτινα διαρκῶς προέβλεπον μὴ ρόδινα εἰς τὸ πλησιέστατον μέλλον μ' ὅλην τὴν κατ' ἐπιφάνειαν εὐεξίαν αὐτῆς ἐν τῷ δῆθεν ἐλευθέρῳ αὐτῆς πολιτεύματι.

Μόλις ἔφθασα εἰς Ἀθήνας ἐπεσκέφθην τὸν Τρι-
κούπην. Φαίνεται ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε πεισθῇ, ὅτι
παρῆλθεν ὁ καιρὸς τῶν εὐκόλων δανείων καὶ ὅτι τὰ
κεφάλαια τῆς Εὐρώπης ἡσθάνοντο μεγάλην πρὸς τὴν
Ἑλλάδα δυσπιστίαν.

— Ἄν δὲν ἐσπεύδατε, μοὶ εἶπε, νὰ ἀναχωρήσετε
ἐκ Παρισίων, ἢ συνεννόησίς μας περὶ δανείου δὲν θὰ
ἦτο ἀδύνατος.

Τῷ ὑπενθύμισα ὅτι συνέβη καὶ τῷ προσέθηκα ὅτι
ἐπὶ τοῦ δανείου τούτου εἰργαζόμεν παρὰ τὰς πεποι-
θήσεις μου τοῦ δυνατοῦ δηλαδή δι' αὐτοῦ καὶ μόνου
νὰ κανονισθῶσι διαρκῶς τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑλλάδος
καὶ μᾶλλον ηὐχαριστήθην ἐπὶ τῇ ἀρνήσει του τῶν
εἰδικῶν ἐγγυήσεων. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐστενοχωρεῖτο προ-
φανῶς ἐπὶ τῇ δυσπιστίᾳ μου καὶ τέλος μοὶ ὑπέμνησε
τὴν ὑπόσχεσίν μου νὰ ἐργασθῶ περὶ τοῦ δανείου καὶ
παρὰ τὰς πεποιθήσεις μου, δώσας μοι νὰ ἐννοήσω
ὅτι βλέπει τὴν ἀνάγκην τῆς ὑποχωρήσεως ὥς πρὸς τὰς
ζητηθείσας ἐγγυήσεις διὰ τὸ δάνειον.

Ἀπεκρίθην, ὅτι ἐγὼ ἔμεινα πιστὸς εἰς τὴν δοθεῖσαν
ὑπόσχεσιν πρὸς συνεργασίαν περὶ δανείου, ἀλλ' ὅτι

φοβοῦμαι μήπως διελύθησαν αἱ σχηματισθεῖσαι ὁμάδες πρὸς τοῦτο ἐν Λονδίῳ καὶ Παρισίοις, εἶναι δὲ πολὺν δύσκολος ἢ ἐκ νέου συγκέντρωσις αὐτῶν καὶ μάλιστα ἐμοῦ ἤδη ἐκεῖθεν ἀπόντος· ἐν τούτοις θὰ δοκιμάσω ἐκ νέου.

Ἀμέσως ἔγραψα καὶ εἰς Παρισίους καὶ εἰς Λονδῖνον ἁρμοδίως, ἀλλ' ἐκ Παρισίων ἔλαβον ἀπαντήσεις ἀποθαρρυντικάς, διέγνωσα δὲ ὅτι εἰς Λονδῖνον πρέπει νὰ συγκεντρωθῶσιν αἱ ἐνέργειαι καὶ ὅτι οἱ Παρισινοὶ ἤθελον ἀκολουθήσῃ τοὺς ἐν Λονδίῳ ἅμα ἔβλεπον ἐκεῖ ὑπάρχουσαν σοβαρὰν διάθεσιν.

Κατέφυγον τότε εἰς τὸν ἐν Λονδίῳ καλὸν φίλον μου καὶ ῥέκτην Μαρίνον Κοργιαλένιον, ὃν προσεπάθησα νὰ πείσω καὶ ἔπεισα νὰ ἐργασθῇ περὶ Ἑλληνικοῦ δανείου ἐκ φιλοπατρίας καὶ ὅχι ἐξ ἀπόψεως ὠφελείας. Οὗτος ἐνήργησε δεόντως καὶ ἤρχισε νὰ ἔχη ἐλπίδας τινὰς περὶ ἐπιτυχίας.

Πᾶσάν μου ἐνέργειαν ἀνεκοίνουν εἰς τὸν Τρικούπην, ὥς καὶ τὰς τέλους ἐκφραζομένας μοι ἐλπίδας ὑπὸ τοῦ Κοργιαλένιου, ἀλλ' αἴφνης μοὶ εἶπεν, ὅτι ἐκεῖνος καὶ δι' ἄλλων φίλων του ἐν Λονδίῳ εἰργάζετο καὶ ἰδίᾳ διὰ τοῦ Ἀλεξ. Α. Ἰωνίδου (τοῦ Ἀλέκου), εἰς ὃν ἀνέκαθεν ὥς καὶ κατὰ τὸ 1887 εἶχε μεγάλην ἐμπιστοσύνην, θεωρῶν ὥς λίαν ἱκανὸν πρὸς εὗρεσιν δανείων χάρις εἰς τὰς σχέσεις τὰς στενὰς δῆθεν, ἃς εἶχε μετὰ σημαινόντων ἐν Λονδίῳ κεφαλαιούχων, μὴ ἔξαιρουμένου οὔτε αὐτοῦ τοῦ Rothschild, μοὶ ἐσύστησε δὲ νὰ γράψω εἰς τὸν Κοργιαλένιον νὰ ἐργασθῇ ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Ἰωνίδου.

Ἐγὼ ἐγνώριζον ἐκ παρελθούσης πείρας τὸ ἰδεῶδες τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων τοῦ Ἀλέκου, καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ διέβλεπον ἀνανέωσιν τῶν συμβάντων κατὰ τὴν συνομολόγησιν τοῦ δανείου 1887 ἐκ μέρους καὶ τῶν ἄλλων ἐν Ἀθήναις ἐπηρεαζόντων τὸν Τρικούπην φίλων του, τῶν μὴ ἀνεχομένων με ὥς πρωταγωνιστὴν εἰς πάντα Οἰκονομικὸν Ἑλληνικὸν συνδυασμόν.

Ὑπεκρίθην πλήρη ἄγνοιαν καὶ ἔγραψα εἰς τὸν Κοργιαλένιον κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ Τρικούπη, ἀλλ' οὗτος εἴτε διότι ἐπόθει ν' ἀπαλλαγῇ τοσοῦτω δυσεκτελέστου ἐντολῆς, εἴτε προσβληθεὶς τὴν φιλοτιμίαν, χωρὶς περὶ τούτου ὅμως οὐδὲν νὰ μοὶ ἀναφέρῃ, μοὶ ἀπεκρίθη, ὅτι προθύμως θέλει δώσῃ πᾶσαν ζητούμενην συνδρομὴν πρὸς τὸν Ἀλέκον, ὅτι δὲν θὰ ἀρνηθῇ καὶ τὴν ἀτομικὴν του εἰς τὸ δάνειον συμμετοχὴν, ἀλλ' ὅτι θεωρεῖ ἀσύμφορον διὰ τὴν ἐπιχείρησιν τὴν ἐνέργειαν ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ δύο ἀνδρῶν καὶ κατὰ συνέπειαν συμφέρουσιν τὴν ὑποχώρησίν του εἰς τὴν δευτέραν ἢ μᾶλλον τὴν τρίτην γραμμὴν.

Τοῦτο ἀνεκοίνωσα εἰς τὸν Τρικούπην, ὑποδείξας, ὅτι καὶ ἡ ἰδική μου θέσις μένει ἅπλοῦ συμμετόχου, ὁπόταν καὶ ἂν ἡ συμμετοχή μου εἰς τὸ δάνειον θεωρηθῇ ἀναγκαία.

Ἐν τούτοις πᾶσαν προσπάθειαν κατέβαλον ὅπως θεραπεύωνται ἀλλεπαλλήλως παρουσιαζόμεναι ἀνάγκαι τὸ μὲν πρὸς εὗρεσιν χρημάτων διὰ τὴν πληρωμὴν ληγόντων τοκομεριδίων καὶ δὴ τοῦ Ὀκτωβρίου 1892, διὰ τὸ ὁποῖον εἶχον καταφύγη καὶ εἰς τὸν πολύτιμον

ἐν Αἰγύπτῳ φίλον μου, τὸν γενναιόφρονα καὶ γενναιόδωρον Γεώργιον Ἀβέρωφ, τὸ δὲ δι' ἀνανέωσιν καὶ συμπλήρωσιν ληγόντων προσωρινῶν δανείων — δι' ὃ ὁ Τρικούπης ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ μου περὶ ἐξοικονομήσεως ἑνὸς τοῦ δυσκολωτέρου μοὶ ἔγραφε «νέας δρέπετε δάφνας», — ἀλλὰ δὲν ἔπαυον δυσπιστῶν περὶ τοῦ τελικῶς ἀκάρπου ὅλων ἐκείνων τῶν προσπαθειῶν.

Τὰ περαιτέρω εἶναι ἐντελῶς γνωστά· τὸν Τρικούπην ἠπάτησαν ἐλεεινῶς οἱ φίλοι του ὅχι ἐκ κακῆς προθέσεως, ἀλλ' ἐκ τελείας ἀνικανότητος· ἐνόμιζον καὶ ἀνήγγελλον εἰς τὸν Τρικούπην τὸ δάνειον ὥς τετελεσμένον γεγονὸς κατὰ τὰ ἐννέα δέκατα.

Ὁ Ἀλέκος καὶ οἱ λοιποὶ φίλοι του, κυρίως οἱ περὶ τὴν Τράπεζαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥς διετέλει Σύμβουλος, ἐχώνοντο μέχρι λαιμοῦ εἰς κερδοσκοπικὰς ἀγορὰς Ἑλληνικῶν χρεωγράφων, πιστεύοντες εἰς τὰ ὀνειροπολήματα τοῦ Ἀλέκου, ὅστις ἐζήτει ἐσπενυσμένως ἀπὸ τὸν Τρικούπην ἀποστολὴν ἑνὸς τῶν Ὑπουργῶν πρὸς συζήτησιν μόνον τῶν λεπτομερειῶν καὶ ὑπογραφὴν τῆς συμβάσεως τοῦ δανείου. Θῦμα τῆς τοιαύτης ἀποστολῆς ἐγένετο ὁ τότε Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν Γεώργιος Θεοτόκης.

Ἐγὼ ἤκουον τὰ συμβαίνοντα ἐμμέσως, ἀπέφευγον ὅμως πᾶσαν συνομιλίαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ τοῦ Τρικούπην περιμένων τὸ τέλος. Μόνον ὅτε ἐπρόκειτο περὶ ἀποστολῆς τοῦ Θεοτόκη εἰς Λονδῖνον ἠρώτησα διατὶ δὲν προτιμᾶται πρὸς τοῦτο ὁ τότε Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Στέφανος Σκουλούδης ὡς εἰδικώτερος περὶ τὰ τοιαῦτα ἐκ τοῦ προλαβόντος ἐπαγγέλματός

του καὶ ὥς διατελῶν ἀκόμη τότε Σύμβουλον τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ἠρνήθη τὴν ἀποστολὴν λόγῳ ὅτι ἀπέβαλε πᾶσαν Τραπεζικὴν χροιάν. Τοῦτο μοὶ ἐνέπνευσεν ὑπονοίας περὶ τοῦ ὅτι ἐν τῇ πείρᾳ του διέβλεπε τὴν ὑπόθεσιν σκοτεινὴν καὶ ἀπέφευγε νὰ γίνῃ θῦμα τῆς ἀποτυχίας.

Ολίγαι ἡμέραι εἶχον παρέλθῃ ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως εἰς Λονδῖνον τοῦ Γεωργίου Θεοτόκη καὶ ἐδέχθην αἴφνης τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Τρικούπη.

Εἶχον συνειθίσῃ νὰ διαβλέπω ἐν ταῖς ἐπισκέψεσι τούτου, διατελοῦντος ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, αἰτίαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σπουδαίαν, καὶ ὅμως ἔνεκα τῆς ἀγάπης καὶ ἐκτιμήσεως, ἣν ἔτρεφον πρὸς αὐτὸν πάντοτε, ἐδεχόμην τὰς ἐπισκέψεις του μετ' ἄκρας εὐχαριστήσεως.

— Τί δῶρον μοὶ φέρει πάλιν ἡ σημερινή σας ἐπίσκεψις, εἶπον, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπερίμενα γνωρίζων τὰς τόσας ἀσχολίας σας;

Ἄνευ περιστροφῶν καὶ προοιμίων μοὶ εἶπεν :

— Ἐρχομαι νὰ σᾶς εἶπω, ὅτι οἱ κεφαλαιοῦχοι τοῦ Λονδίνου ἀπαιτοῦσι νὰ περιορίσωσι τὸ κεφάλαιον τοῦ ὑπὸ διαπραγματεύειν δανείου εἰς τὸ ἐλάχιστον ποσὸν τῶν 1.200.000 λιρῶν στερλινῶν ἢ κατ' ἀνώτατον ὅριον 1.500.000 καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ μὴ συμψηφισθῶσιν εἰς αὐτό, ὥς ἐπρόκειτο πρὶν, τὰ προσωρινὰ δάνεια (avances), ἀλλὰ ταῦτα νὰ ἐξοφληθῶσι δι' ἐκδόσεως τίτλων παγίου χρέους τῆς Ἑλλάδος (Rente 4⁰/₀) εἰς τιμὴν, ἣν καὶ ὁρίζουσιν αὐθαιρέτως οἱ αὐτοὶ κεφαλαιοῦχοι ὅχι κατωτέραν τῶν 55⁰/₀.

Τὰ προσωρινὰ ταῦτα δάνεια συνομολογηθέντα ἐν μέρει παρὰ τῆς Κυβερνήσεως Δηλιγιάννη καὶ ἐν μέρει παρὰ τῆς τοῦ Τρικούπη ἐπὶ ἐνεχύρῳ τίτλων τοῦ δανείου τοῦ 1889 (Σιδηροδρόμου Λαρίσης) κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐν δὲ καὶ ἐπὶ ἐνεχύρῳ τραπεζικῶν γραμματίων, ὅλα ὁμοῦ ἀνερχόμενα εἰς 21.000.000 φράγκα περίπου, ἐχρησίμευσαν εἰς κατὰ καιροὺς πληρωμὰς τοκομεριδίων καὶ ἐθεωροῦντο ἀσφαλέστατα. Ὅχι μόνον ἡ Τράπεζα τῆς Ἑπειροθεσσαλίας δι' ἑαυτὴν κατὰ μικρὸν καὶ δι' ἐμὲ κατὰ πολὺ ἐνδιεφέρετο (περὶ τὰ 4.000.000 φράγκα), ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ἀτομικῶς εἶχον ποιάν τινα ἠθικὴν εὐθύνην δι' ἄλλα σπουδαῖα ποσὰ (ἕτερα 4.000.000 φράγκα περίπου), δι' ἃ εἶχον πείσῃ ἐν Εὐρώπῃ καὶ Αἰγύπτῳ φίλους μου νὰ συμμετάσχωσιν.

Ἡ πρότασις, ἡ ὑποβαλλομένη πρὸς ἐξόφλησιν αὐτῶν, ἦτο προδήλως ἀσύμφορος, διότι ἐπρόκειτο νὰ ἐκδοθῇ νέον ποσὸν παγίου δανείου 4 ⁰/₉ ποσοῦ ὀνομαστικοῦ 40.000.000 φράγκων περίπου (τὸ δάνειον αὐτὸ δὲν εἶχε καμμίαν ἐγγύησιν ἐκ μέρους τοῦ Κράτους), τὸ ὅποῖον ἀμέσως κατὰ τὸ πλεῖστον ἤθελεν ἐκτεθῇ εἰς πώλησιν καὶ αἱ τιμαὶ θὰ ἐξέπιπτον σημαντικῶς, προκειμένου μάλιστα νὰ συνεκδοθῇ ἄλλο δάνειον πραγματικῶς προνομιούχον ἔνεκα τῶν ἐγγυήσεων, αἵτινες δι' αὐτὸ παρεχωροῦντο, τῶν τοσοῦτον βαρειῶν, ὥστε, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐπέφεραν καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ Ὑπουργείου, ὡς ἐφάνη τοῦλάχιστον.

Δὲν ἀπέκρυπα ἀπὸ τὸν Τρικούπην τὰς βασίμους μου ὑπονοίας, ὅτι ἡ παράλογος αὕτη πρότασις τῶν κεφαλαιούχων ὑποκρύπτει μεγάλην ἀδυναμίαν καὶ

πρόθεσιν νὰ εὐρώσιν αἰτίαν νὰ διακόψωσι τὰς περὶ τοῦ δανείου διαπραγματεύσεις διὰ τῆς ἀρνήσεως ἐκ μέρους τῶν κατεχόντων τὰ προσωρινὰ δάνεια νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν ζητουμένην θυσίαν.

Συνεζήτησα καὶ πάλιν ἐπὶ μακρὸν περὶ τῆς καθόλου οἰκονομικῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἀνωφελοῦς τῶν βεβιασμένων τούτων μέτρων καὶ ἂν ὅλα ἐπιτύχωσιν· ἀλλ' ὁ Τρικούπης καίτοι μὴ ἀντιλέγων πλέον σοβαρῶς :

— Ἐπὶ τέλους, μοὶ εἶπεν, ἄς ἀφαιρέσωμεν πᾶσαν πρόφασιν ἀπὸ τοὺς κεφαλαιούχους.

Ἐπειδὴ δέ, ἐμοῦ συγκατανεύοντος εἰς τὴν πρότασίν του καὶ ἀναλαμβάνοντος νὰ πείσω τοὺς φίλους μου διὰ τὴν ἀποδοχὴν αὐτῆς, δὲν ἀπέμενε νὰ πεισθῇ ἢ ἡ Ἑθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος ἐνδιαφερομένη διὰ 10.000.000 φράγκων εἰς τὰ προσωρινὰ δάνεια καὶ μετὰ τοῦτο μόνον 3.000.000 περίπου, εἰς ἃ ἐνδιεφέροντο ἄλλα πιστωτικὰ καταστήματα ἐν Ἀθήναις—τοὺς ἀριθμοὺς σημειῶ ἐκ μνήμης καὶ κατὰ προσέγγισιν — ἐδήλωσα εἰς τὸν Τρικούπην τὴν συγκατάθεσίν μου. Μὲ ἠὺχαρίστησεν ἐγκαρδίως καὶ ἀπῆλθεν. Ἐνήργησε δραστηρίως παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπεζῇ καὶ εὐρέθη ταχέως εἰς θέσιν νὰ ἀναγγεῖλῃ τηλεγραφικῶς εἰς Λονδῖνον τὴν παραδοχὴν τῆς προτάσεως, νομίζων ὅτι τέλος πάντων τὸ δάνειον ἔσται ταχέως τετελεσμένον.

Ἄλλ' οἱ κεφαλαιοῦχοι, ὥς προέβλεπον, δὲν εἶχον σκοπὸν νὰ δώσωσι τὸ δάνειον. Χωρὶς οὔτε τὸ ποσὸν τοῦ δανείου νὰ ὀρίζωσιν, οὔτε τοὺς ὅρους αὐτοῦ δηλαδὴ τὸν τόκον ἐπὶ τοῦ ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου

καὶ τὴν τιμὴν τῆς ἐκδόσεως, ἀπήτησαν νομοθετικῶς ἢ διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος νὰ κανονισθῶσι πρὶν αἱ ἐγγυήσεις τοῦ δανείου, ὅπως αὐτοὶ τὰς ὑπέβαλον, εἰς τρόπον ὥστε καὶ ἐν τυχούσῃ πτωχεύσει τοῦ Κράτους τὸ δάνειον αὐτὸ ὄχι μόνον λόγῳ, ὡς τὸ τοῦ 1887, ἀλλὰ πράγματι νὰ εἶναι προνομιούχον.

Ἐμαθον κατόπιν ὅτι ὁ Τρικούπης καὶ ἡ Κυβέρνησις του ἐνόησαν ἐπὶ τέλους τὸ ἀδύνατον τῆς ἐπιτυχίας τοῦ δανείου καὶ ἐθεώρησαν ἀναγκαίαν τῆς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς παραίτησιν, ὃ δὲ Βασιλεύς, ὅστις φαίνεται δὲν ἐπερίμενε τοιοῦτον ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεώς του διάβημα, λίαν στενοχωρημένος, ἐλέχθη τοῦλάχιστον, παρεκάλεσε νὰ κρατηθῇ μυστικῇ ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας ἡ παραίτησις της μέχρις ὅτου συνέλθῃ καὶ σκεφθῇ περὶ τοῦ ποιητέου, γνωρίζων τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὸ ἀσύστατον τῆς ἀντιπολιτεύσεως.

Οὕτως ἡ Κυβέρνησις ἦτο παρητημένη ἀπὸ δύο ἡμερῶν καὶ πλέον καὶ ἐγὼ οὐδεμίαν εἶχον περὶ τούτου γνῶσιν. Τὴν τρίτην ἡμέραν, κατερχόμενος τὴν ὁδὸν Σταδίου, συνήντησα τὸν Γ. Ἀθηνογένην, ὅστις διὰ φράσεων ἡμικεκομμένων μοὶ ἔδωσε νὰ ἐννοήσω ὅτι ἡ Κυβέρνησις κλονίζεται.

Ἐμείνα ἔκπληκτος, διότι εἶχον τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀποτυχία τοῦ δανείου δὲν ἦτο λόγος ἀποχρῶν παραιτήσεως τοῦ Ὑπουργείου, οὔτε ἀνέμενον, ὅτι ὁ διάδοχος—οἷοςδήποτε καὶ ἂν ἦτο—θὰ εὔρισκε κάλλιον τοῦ Τρικούπη τὰ μέσα τῆς σωτηρίας καὶ τὰ τοῦ κανονισμοῦ ὅπωςδήποτε τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Κράτους.

Ἐθεώρησα καθήκόν μου νὰ μετατρέψω, εἰ δυνα-

τόν, τὴν περὶ παραιτήσεως ἀπόφασιν τοῦ Τρικούπη καὶ ἔδραμον παρ' αὐτῷ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπου ἦτο καὶ ὁ συνυπουργός του Στέφ. Δραγούμης. Ἀλλά, μόλις εἰσῆλθον, εἶδον τὰ γνωστὰ σημεῖα τῆς ἀποχωρήσεως ἐνὸς Ὑπουργοῦ.

— Δὲν πιστεύω, τῷ εἶπον μ' ὅλον τοῦτο, τὰ θρυλήματα περὶ παραιτήσεώς σας, καὶ ἂν ἡ γνώμη μου ἡδύνατο νὰ βαρύνῃ κἄπως, θὰ σᾶς ἀπέτρεπον, διότι τὴν εὐρίσκω ἀδικαιολόγητον.

Μετά τινος εἰρωνείας, μοὶ ἀπήντησεν, ὅτι φθάνω πολὺ ἄργά.

— Δὲν ἐπιδέχεται ἡ ἀπόφασίς σας, τὸν ἠρώτησα, νέαν σκέψιν;

— Ὅχι! μοὶ ἀπήντησε ξηρὰ ξηρὰ.

— Λυποῦμαι πολὺ, εἶπον.

Τὸν ἀπεχαιρέτησα καὶ ἀπῆλθον ἐν ποιᾷ τινι ἀπογοητεύσει, ἀλλὰ πάντοτε αἰσθανόμενος εἰλικρινῇ πρὸς αὐτὸν ἀγάπην καὶ ἐκτίμησιν.

Τί ἁμαρτία, ἐσκεπτόμην πορευόμενος εἰς τὸν οἶκόν μου, τόσαι ἄρεταί, τοιαύτη ἱκανότης, καὶ μάλιστα μοναδικὴ ἐν Ἑλλάδι, νὰ ἐξαντλῇται καὶ ἐξουδετεροῦνται διὰ λόγους, οἱ ὅποιοι εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου θὰ ἦσαν ὄχι δευτερευούσης σημασίας, ἀλλ' ἀνάξιαί τῆς ἐλαχίστης προσοχῆς!

Δὲν ἐνόησα κατ' ἀρχὰς πῶς καὶ διατὶ τὴν Κυβέρνησιν Τρικούπη διεδέχθη τὸ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Σωτηρίου Σωτηροπούλου Ὑπουργεῖον, μὴ ὄντος τότε οὔτε βουλευτοῦ, συνεργαζομένου τοῦ Δημητρίου Ράλλη μετὰ τινων ὁπαδῶν του.

Ἀμφότεροι οὗτοι οἱ πολιτευταὶ εἶχον ὁ μὲν διὰ τοῦ τύπου, ὁ δὲ καὶ διὰ τῆς δημοσιογραφίας, ἀλλὰ κυρίως ἐν τῇ Βουλῇ δηλώσῃ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὴν χρεωκοπίαν καὶ νὰ ἐκτελέσῃ ἀπάσας αὐτῆς τὰς ὑποχρεώσεις ἄνευ αὐξήσεως φόρων καὶ ἄνευ νέων δανείων.

Τὸ ὑπουργεῖον Σωτηροπούλου - Ράλλη, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1893 καὶ ἡ πρώτη αὐτοῦ φροντὶς ἦτο ἡ εὗρεσις χρημάτων διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ τοκομεριδίου τοῦ προσεχοῦς Ἰουνίου ἀνερχομένου εἰς 10.000.000 φράγκων.

Μόλις μὲ εἶδεν ὁ Σωτηρόπουλος, μοὶ ὠμίλησε περὶ τῆς ἐξοικονομήσεως τῆς ἀνάγκης ταύτης προσθέσας μοι, ὅτι εὔρε τὸ Κεντρικὸν Ταμεῖον μὴ ἐφωδιασμένον οὔτε μὲ τραπεζογραμμάτια πρὸς ἀγορὰν δι' αὐτοῦ συναλλάγματος ἐπὶ τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τὸ τοκομερίδιον, καὶ ὅτι βασίζεται διὰ τὴν ἐξοικονόμησιν τοῦ προσωρινοῦ ἐκείνου δανείου σὺν ἐμοὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ὥς καὶ εἰς τὴν τότε ὑφισταμένην Τράπεζαν Κωνσταντινουπόλεως, ἣτις ἄλλως τε καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησίν μου ἀπ' αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῆς τελευταίας Ὑπουργείας τοῦ Τρικούπη σπουδαίως συμμετεῖχεν εἰς πάντα Οἰκονομικὸν Ἑλληνικὸν συνδυασμόν.

Δὲν τῷ ἀπέκρυψα τὰς ἀμφιβολίας μου περὶ εὐρέσεως τοιοῦτου ποσοῦ, οὔτε ὅμως τῷ ἠρνήθην τὴν ἀσθενῇ μου συμμετοχὴν, προσθέτων ἀνεπιφυλάκτως τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ ὅτι ὁ καιρὸς τῶν ἐμβαλμάτων παρῆλθεν. Ἐλαβον τὸ θάρρος μάλιστα νὰ τῷ ὑποδείξω ὅτι ἐρχόμενός τις εἰς τὴν ἐξουσίαν δὲν ἔχει

τὴν ὑποχρέωσιν ὥς διὰ συμβολαίου νὰ ἐκτελῇ ἀνυπερθέτως ὅσα ἐφρόνει ἐκτελέσιμα εὕρισκόμενος ἔξω αὐτῆς, διότι ὑποτίθεται ὅτι δὲν εἶχε τότε πρόχειρα ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς διοικήσεως.

— Ἐγνωρίζατε π. χ. ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ταμεῖον χρυσός, ἀλλ' ὅχι ὅτι δὲν ὑπάρχουν οὔτε Τραπεζικὰ γραμμάτια.

Ὁ Σωτηρόπουλος ἐπρόσεχε· δὲν ἠρνεῖτο τὸ ὀρθὸν τῶν παρατηρήσεών μου, ἀλλ' ἐπέμενεν, ὅτι πρέπει νὰ εὗρεθῇ τὸ ποσὸν τῶν 10.000.000 φράγκων περίπου διὰ νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ συντάξῃ προϋπολογισμόν κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σύστημα, δι' οὗ ἤλπιζε νὰ διορθωθῇ ἡ κατάστασις κατὰ πολὺ.

Αἱ κρουσθεῖσαι θύραι διὰ τὴν εὕρεσιν τοῦ προσωρινοῦ δανείου εὗρέθησαν ὅλαι κατάκλειστοι καὶ ἡ ἀμηχανία ηὔξανεν, ὅποτε ὥς ἀπὸ μηχανῆς θεὸς ἀνεφάνη ἐν Ἀθήναις ἐλθὼν ἐκ Λονδίνου ὁ ἕως τότε στενὸς φίλος τοῦ Τρικούπη Ἀλέκος Ἰωννίδης, φέρων ὑπὸ μάλῃς τὸ σχέδιον τοῦ κεφαλαιοποιητικοῦ τῶν τόκων δανείου, τοῦ γνωστοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Funding loan.

Διὰ πολλοὺς προμνησθέντας λόγους ὁ Ἀλέκος προσεπάθει πάντοτε νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐπιρροήν μου καὶ ἀκόμη περισσότερον, διότι ἐγνώριζε τὴν ἀποδοκίμασίαν μου εἰς τὰς ἐνεργείας του κατὰ τὸ ἀποτυχὸν πολυθρύλητον δάνειον τοῦ Τρικούπη, καὶ διότι μοι ἦτο γνωστή, ὥς καὶ πᾶσιν, ἡ δυσάρεστος ἀνάγκη εἰς ἣν εἶχε τελευταίως εὗρεθῇ νὰ μὴ ἱκανοποιήσῃ δανειστάς του διὰ σπουδαιότατα ποσά, μὴ ἐξαιρουμένης καὶ

τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Συμβουλίου τῆς ὁποίας ἕως τότε διετέλει καὶ μέλος.

Κατόπιν ἔμαθον ὅτι ὁ Ἀλέκος ἐπεσκέφθη τὸν Τρικούπην, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξέθηκε τὸ σχέδιόν του, τὸ ὁποῖον ἐκεῖνος ἀπεδοκίμασε διαρρήδην, ἀλλὰ δὲν τὸν ἔπεισε νὰ παραιτηθῇ. Ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχεν ἀκρόασιν ἀπὸ τὸν Βασιλέα, ὅστις τὸν παρέπεμψεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Παρουσιάσθη καὶ ἐνώπιον τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκείνη κατ' ἀρχὰς ἀπέρριψε τὰς προτάσεις του.

Ἐπεσκέφθη μετὰ ταῦτα καὶ ἐμὲ καί, ἐκθέτων μοι τὸ σχέδιόν του, δὲν μοὶ ἔδωκε καιρὸν οὔτε νὰ ἐκφέρω ἐπ' αὐτοῦ ἀμέσως γνώμην, προσθέτων μοι, ὅτι ἡ συζήτησις εἶναι περιττή, διότι ἤδη ἡ Κυβέρνησις τὸ εἶχεν ἀπορρίψει. Ἀλλ' ἐν τούτοις δὲν παρέλειψα νὰ τῷ ἐξηγήσω τοὺς λόγους, δι' οὓς καὶ ἐγώ, ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἐρωτηθῇ ἡ γνώμη μου, θὰ τὸ ἀπεδοκίμαζον. Οὗτοι ἦσαν ὅτι κατ' οὐσίαν ἡ πληρωμὴ τῶν τοκομεριδίων εἰς τίτλους δανείου, ὅχι τῆς πραγματικῆς, ἀλλὰ τῆς ὀνομαστικῆς ἀξίας, δὲν ἦτο ἄλλο εἰμὴ πτώχευσις καὶ πτώχευσις παρακολουθησομένη ὕστερον ἀπὸ ἄλλην βαρυτέραν, διότι οὕτω τὸ κεφάλαιον τοῦ Ἑλληνικοῦ χρέους ἐντὸς τριετίας θὰ ηὔξανε κατὰ 100.000.000 φράγκα ἀπαιτοῦντα ὑπηρεσίαν ἐτέρων 6.500.000 φράγκων περίπου ἐτησίως. Κατὰ συνέπειαν, ἂν τὸ δάνειον αὐτὸ ἀνεγνωρίζετο ὥς προνομιοῦχον, συνεπεία τῶν ἐγγυήσεων, μεθ' ὧν περιεβάλλετο, ὥς καὶ τὸ τοῦ 1887, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς αὐτῆς συμβάσεως ἀνεγνωρίζετο ἐπίσης προνομιοῦχον καὶ ἔμελλε συνεπῶς ἡ ὑπηρεσία του νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ γίνηται εἰς χρυ-

σόν, ἐν ὧρα κηρύξεως ἀδυναμίας τοῦ Κράτους τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ὑποχρεώσεις του, οὐδὲν ἀπολύτως ποσὸν θὰ ἔμενε διαθέσιμον διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν λοιπῶν Ἑξωτερικῶν Ἑλληνικῶν δανείων. Ἄν δὲ πάλιν κατὰ τὴν δυσάρεστον ὥραν οὐδὲν τῶν δανείων θεωρηθῇ προνομιούχον, ἡ κατάστασις θὰ εἶναι πάλιν χειροτέρα, καθ' ὃ ἐπιβεβαρημένου τοῦ προϋπολογισμοῦ μὲ τὰ 6.500.000 φράγκα τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Funding.

Ἀνεξαρτήτως τούτου, τῷ ἔλεγον, ὅτι καὶ ἡ τριετία αὕτῃ εἶναι ἀδύνατον νὰ διέλθῃ ὁμαλῶς, διότι διὰ τὴν εἰς χρυσὸν πληρωμὴν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ δανείου τοῦ 1887, τοῦ δανείου τῶν τριῶν Προστατίδων Δυνάμεων, τοῦ Funding αὐτοῦ ἀπαιτοῦντος ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους ποσὸν ὑπηρεσίας περὶ τὰ 2.000.000 φράγκα καὶ λοιπῶν ὑπαρχουσῶν ὑποχρεώσεων τὸ Κράτος θὰ εἶχεν ἐτησίαν ἀνάγκην χρυσοῦ ἀνωτέραν τῶν 10.000.000 φράγκων καὶ ἡ ἐν γένει κατάστασις τότε δὲν παρεῖχε τὰ μέσα πρὸς προμήθειαν αὐτοῦ.

Ταῦτα λέγων τῷ προσέθετον εἰλικρινῶς ὅτι «οὐ παντὸς πλεῖν ἐς Κόρινθον», ὅτι ἕκαστος ἔχει τὴν ἱκανότητά του καὶ ὅτι ἡ ἰδική του ἀνέκαθεν ἦτο νὰ κάμνῃ τὸ λαγωνικὸν (αὐτολεξεῖ), δηλαδή νὰ ἀκούῃ ὁδηγίας πεπειραμένου κυνηγοῦ, ὅστις νὰ τῷ ὑποδεικνύῃ ποῦ ἡ πιθανότης τῆς ὑπάρξεως τοῦ θηράματος, τὸ ὅποῖον ἅμα βγάλλῃ ν' ἀφίνη τὸν κυνηγὸν νὰ τὸ τουφεκίσῃ περιμένων παρ' αὐτοῦ τὴν ἀμοιβήν του.

Μ' ἐνόησε καὶ μοὶ παρεπονέθη, ὅτι ἀπὸ καιροῦ τινος τὸν ἐγκατέλειψα καὶ ὥς λαγωνικόν. Τῷ εἶπον, ὅτι

οὐδεμίαν αἰσθάνομαι πλέον κλίσιν πρὸς θήραν, ἀλλὰ, προκειμένου νὰ φανῶ χρήσιμος εἰς τὴν πατρίδα μου κατὰ τὰς τόσον σοβαρὰς περιστάσεις αὐτῆς, θὰ ἀρχίσω διὰ τελευταίαν φορὰν κατὰ τὴν δύσιν τῆς ζωῆς μου τὴν παλαιάν μου τέχνην.

Ἐμείναμεν σύμφωνοι νὰ περιμένῃ τὰς ὁδηγίας μου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κατὰ σύμπτωσιν εὗρίσκετο εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Ἀντ. Δ. Βλαστός, ἐλθὼν ὅπως παραστῇ εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς διώρυγος τῆς Κορίνθου ὡς ἀντιπρόεδρος τῆς Ἑταιρείας.

Ἡ τέλεσις τούτων, κατὰ τὰς ὑποχρεώσεις καὶ ὑποσχέσεις τῶν ἐργολάβων (Ἑταιρείας Ἐργοληψιῶν), ἔπρεπε νὰ γίνουν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου. Ἀλλ' ἐπειδὴ, διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεως ὅλων, τὰ ἐγκαίνια ἀνεβάλλοντο ἀπὸ δεκαπενθημερίας εἰς ἄλλην, ὁ Βλαστός, ἀδυνατῶν νὰ ἀπουσιάσῃ περισσότερον ἐκ Παρισίων, ἡτοιμάζετο ν' ἀναχωρήσῃ ὅποτε συνέβαινον τὰ ἀνωτέρω.

Ὁ Ἀντώνιος Βλαστός τότε, ὅχι μόνον ὡς Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Προεξοφλητικῆς Τραπεζῆς (Comptoir d'Escompte), ἀλλὰ καὶ ὡς ἔχων στενὰς σχέσεις μεθ' ὅλων τῶν ἐπιφανῶν πολιτευτῶν τῆς Γαλλίας, ἐθεωρεῖτο καὶ οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς ἰσχυρός, ἀλλ' ἐν Ἀθήναις οὔτε τὴν συμπάθειαν τοῦ Τρικούπη ἔχαιρεν, οὔτε τῶν περὶ αὐτὸν φίλων οἵτινες κατῴρθουν νὰ τὸν διαβάλλωσι, καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς πολιτευομένοις καὶ παρὰ μερίδι τινὶ φίλων, ἄλλοτε ἴσως, νῦν δὲ ὑποδεεστέρων, προθύμων πάντοτε

νὰ ὑποβλέπωσιν ἀνθρώπους κατορθοῦντας ἀποτόμως
νὰ προάγωνται εἰς θέσιν ἀνωτέραν αὐτῶν.

Ἐγὼ οὐδεμίαν ἄλλως ἔχων αἰτίαν ἀντιζηλίας, ἀπ' ἐναντίας λίαν εὐχαρίστως ἔβλεπον ἐν τῷ Βλαστῷ ἄνδρα ὅπωςδὴποτε Ἑλληνα, δυνάμενον ἐν τῇ θέσει, ἣν κατεῖχε, νὰ συμβάλῃ, ἂν ἤθελε, κατὰ πολὺ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν παντὸς Ἑλληνικοῦ συνδυασμοῦ καθὼς καὶ τὰνάπαλιν.

Κατὰ τὴν ἀνέκαθεν συνήθειάν μου ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσι δὲν ἐγκρίνω οὐδαμῶς τὸ ἐξετάζειν τί ὁ τρίτος ἐκ τῆς συμπράξεώς του μετ' ἐμοῦ μελετᾷ νὰ κερδίσῃ, ἀλλὰ τί πρόκειται νὰ κερδίσω ἐγὼ ἐκ τῆς ἐργασίας του καὶ εὐρίσκω μάλιστα ἐλάττωμα σχεδὸν γενικὸν ἐν Ἑλλάδι παρὰ πᾶσι τοῖς συναλλαττομένοις τὸ καταναλίσκεσθαι εἰς τὸ ἀνακαλύπτειν τί ὁ συναλλαττόμενος δύναται νὰ κερδίσῃ ἐκ τῆς ὑπὸ συζήτησιν συναλλαγῆς. Πολλάκις φθάνοντες εἰς ὑπερβολὰς ὑπολογισμῶν τοῦ ἄλλοτρίου κέρδους, ἐν τούτῳ τῷ συλλογισμῷ ἀπορρίπτουσι τὴν συναλλαγὴν, ἣτις δύναται νὰ εἶναι ὠφελιμωτάτη καὶ εἰς τὸν ἀπορρίπτοντα.

Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων, εἰς οὓς προσθέτω ὅτι ἐν τῷ Βλαστῷ ἐξηκολούθουν νὰ βλέπω τὸν *μόνον* Ἑλληνα ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ τὸν δυνάμενον νὰ ἐξασκήσῃ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πνευμάτων τῶν Εὐρωπαίων, καὶ τὸν *μόνον* ἔχοντα διαυγῇ γνῶσιν προσώπων καὶ πραγμάτων, ἐξηκολούθουν καλλιεργῶν τὰς σχέσεις μου μετ' αὐτοῦ, ὠφεληθεὶς δὲ ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις παρουσίας του ἔκρινα καλὸν νὰ συνδιαλεχθῶ μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑλλάδος ἀκόμη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀλέκου εἰς Ἀθήνας.

Μετὰ μακρὰς συζητήσεις κατελήξαμεν εἰς σχέδιον τροπῆς ὅλων τῶν ἑξωτερικῶν δανείων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μειοῦται τὸ ὀνομαστικὸν κεφάλαιον περίπου εἰς τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου, μείωσιν τοῦ τόκου ἐπὶ τοῦ οὕτω μειωθέντος κεφαλαίου κατὰ 20 ἢ 25 % ἥτοι τοῦ 5 εἰς 4 ἢ 3 $\frac{3}{4}$ % καὶ συνομολόγησιν συνάμα δανείου ἱκανοῦ, ὥστε νὰ ἐξοφληθῶσιν ὅλα τὰ κυμαινόμενα χρέη, προσωρινὰ δηλαδή δάνεια, εἰς ἐγγύησιν δὲ αὐτοῦ νὰ δοθῶσιν εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς Ἑταιρείας τῶν Μονοπωλίων πρόσοδοι τοῦ Κράτους, ὅπως καὶ διὰ τὸ δάνειον τοῦ 1887, τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθει τότε πιστευόμενον ὡς προνομιούχον.

Τῷ παρετήρησα, ὅτι δὲν βλέπω τὸν λόγον, δι' ὃν οἱ δανεισταὶ τόσον εὐκόλως θέλουσιν ὑποταχθῇ εἰς τοιαύτας θυσίας. Μοὶ εἶπεν, ὅτι οἱ δανεισταὶ θεωροῦσιν ἤδη ἀναπόφευκτον τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ἑλλάδος νὰ ἐξακολουθῇ πληρώνουσα τόκους τόσον βαρεῖς, ὅτι ἡ χρηματικὴ ἀφθονία εἶναι μεγίστη, καὶ ὅτι πιστεύει τοῦλάχιστον ὅτι καὶ μόνη ἀπειλὴ μὴ προσεχοῦς καταβολῆς τοῦ τοκομεριδίου θὰ ἀρκέσῃ νὰ τοὺς πείσῃ νὰ σπεύσωσιν εἰς συμβιβασμόν.

Ἡ ἔλευσις τοῦ Ἀλέκου καὶ αἱ προτάσεις του περὶ ἀποδοχῆς εἰς πληρωμὴν τίτλων τοῦ Funding εἰς τὸ ἄρτιον τὸν ἐνεθάρρυνεν, ὅπως καὶ ἐμέ, εἰς ἐπιζήτησιν ἐφαρμογῆς τοῦ ἄνω σχεδίου.

Ἐν τούτοις ἐκ νέου παρετήρησα εἰς τὸν Βλαστόν, ὅτι ἐκτίθεμαι πολὺ παρὰ τὴν συνήθειάν μου, προκειμένου νὰ ὑποβάλω τὸ ἄνω σχέδιον ἐπισήμως, καὶ προτιμῶ νὰ περιμένω τὴν εἰς Παρισίους ταχεῖαν μετάβασίν του,

μετὰ τὴν ὁποίαν, ἂν μοὶ βεβαιώσῃ τηλεγραφικῶς τὸ πιθανὸν τῆς ἐπιτεύξεως τῶν σχεδιασθέντων, νὰ προβῶ εἰς προτάσεις καὶ διαπραγματεύσεις ἐπισήμους. Οὕτως ἐσυμφωνήσαμεν, ἔλαβον μάλιστα καὶ τὴν συγκατάθεσίν του, ν' ἀναφέρω περὶ τοῦ σχεδίου εἰς τὸν Ἀλέκον καὶ τῷ συστήσω ν' ἀναχωρήσῃ μετ' ἐκείνου μεταβαίνων εἰς Λονδῖνον διὰ νὰ ἐνεργῇ ἐκεῖ ὑπὸ ῥητὰς ὁδηγίας.

Τὴν ἐπομένην ἐνόμιζον ἀμφοτέρους συνταξιδεύοντας, ὅποτε πρὸς τὸ ἐσπέρας ἔμαθον παρὰ τοῦ Ἀλέκου, παρουσιασθέντος μοι αἴφνης κατ' οἶκον, ὅτι κατὰ τὴν παρελθοῦσαν νύκτα ἡ Κυβέρνησις τῷ ἐδήλωσεν, ὅτι δέχεται νὰ διαπραγματευθῇ μετ' αὐτοῦ περὶ τοῦ Funding καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ μὴ ἀναχωρήσῃ, οὗτος δὲ δὲν ἠδύνατο ἀπέναντι τοιαύτης προτάσεως ν' ἀρνηθῇ, διότι θὰ προσεβάλλετο ἡ φιλοτιμία του.

Συγχρόνως ἐλάμβανον ἀπὸ τὸν Πρωθυπουργὸν Σωτηρόπουλον γραπτὴν παράκλησιν νὰ μεταβῶ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, καὶ διαταγὴν τοῦ Βασιλέως νὰ προσέλθω εἰς ἀκρόασιν, καὶ εἰδοποιήσιν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ μὲ ἴδῃ.

Ὁ Πρωθυπουργὸς ἄνευ περιστροφῶν ἐζήτει τὴν γνώμην μου περὶ τοῦ Funding πρωτοφανοῦς εἶδους δανείου δι' αὐτόν. Τῷ εἶπον καθαρῶς τί ἐφρόνουν, δηλαδὴ τὸ ἀσύμφορον αὐτοῦ.

Μὲ ἤκουσε μετὰ προσοχῆς καὶ μὲ ἠὺχαρίστησε, βλέπων ὅτι ὄχι μόνον ἀποδοκιμάζω, ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι προτείνω. Τῷ ἐνεπιστεύθην τὸ περὶ τροπῆς σχέδιον, τὸ ὁποῖον εὗρε βεβαίως προτιμητέον, ἀλλ' ἐθεώρει «ψάρια στὸ γιαλό».

Μοὶ εἶπεν ὅτι θὰ σκεφθῇ.

Εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα ἐπίσης ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ ἐκθέσω διὰ μακρῶν τοὺς λόγους τῆς ἀποδοκιμασίας μου διὰ τὸ Funding καὶ τὰ τοῦ σχεδίου περὶ τροπῆς. Ὁ Βασιλεὺς τιμῶν με διὰ τῆς εὐμενείας καὶ ὑπολήψεώς Του, κυρίως προκειμένου περὶ οἰκονομικῶν ἐπρόσεξεν εἰς τοὺς λόγους μου, μοὶ ἐζήτησε μάλιστα νὰ τῷ δώσω γραπτὴν ἔκθεσιν περὶ τοῦ σχεδίου, ἣν ἀρκούντως ἐκτενῇ τῷ ἐπέδωσα τὴν ἐπιούσαν.

Μετέβην καὶ παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ καὶ ἐσυζήτησα ἐπὶ μακρὸν μάλιστα μετὰ τοῦ τότε ὑποδιοικητοῦ της Θεοφρ. Παπαδάκη, ἀρχαίου ὑπαλλήλου μου, περὶ τοῦ ὁποίου ἀρίστην εἶχον γνώμην, διότι ἐπὶ 17 ἔτη ὑπηρεσίας παρ' ἐμοὶ ὅχι μόνον οὐδέποτε εἶχον λάβῃ ἀφορμὴν νὰ τὸν μεμφθῶ ἐπὶ ἐλλείψει ἐκτελέσεως καθήκοντος, ἀλλὰ πολλάκις νὰ τὸν συγχαρῶ δι' ἐργασίαν ἐξερχομένην τοῦ τυπικοῦ αὐτοῦ καθήκοντος.

Ἀτυχῶς διὰ πρώτην φορὰν μοὶ ἐδείκνυνεν ἀνεξαρτησίαν γνώμης καὶ θελήσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μοὶ ἐνεθύμισε τὸ ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσιν.

Ἐμαθον κατόπιν, ὅτι ἐκινεῖτο ἀπὸ συμπάθειαν πρὸς τὸν Ἀλέκον, ἄλλοτε συνεργάτην του παρὰ τῇ Τραπεζῇ Κωνσταντινοπόλεως, καὶ διότι ἐπίστευεν ὅτι διὰ τῆς διεκπεραιώσεως δι' αὐτοῦ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Funding θὰ ἐλάμβανεν οὐσιῶδες ποσὸν ἐκ τῆς προμηθείας, ἣτις συνωμολογεῖτο ληφθησομένη ὑπὸ τῶν Τραπεζιτῶν τῶν ἀναλαμβανόντων τὴν ἀποδοχὴν παρὰ τῶν δανειστῶν τίτλων τοῦ Funding εἰς τὸ ἄρτιον ἀντὶ μετρητῶν. Ἐπίστευε, φαίνεται, προσέτι

ὅτι ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα, ἀναβαλλομένης τῆς ἀμέσου καταστροφῆς, θὰ εὗρισκε καιρὸν νὰ ἐκποιήσῃ σπουδαιότατα ποσὰ τίτλων Ἑλληνικῶν ἐξωτερικῶν δανείων, ὧν ἦτο τότε κάτοχος, εἰς τιμὰς ὀλιγώτερον ἐπιζημίους δι' αὐτήν.

Ἐν συντόμῳ καὶ παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπεζῇ ἡ συζήτησίς μου ἀπέβη ματαία.

Μετὰ τῶν περὶ τὴν Τράπεζαν Κωνσταντινουπόλεως δὲν συνεζήτησα, γνωρίζων ὅτι καὶ ἡ Τράπεζα ἐκείνη ἤλπιζε νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Ἀλέκου, δηλαδὴ ἐκ τοῦ μέρους τῆς προμηθείας του, τὸ ὅλον ἢ μέρος τοῦ λαβεῖν της παρ' αὐτοῦ, οὕσα δὲ νομίζω καὶ κάτοχος ὡς ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα σπουδαίου ποσοῦ Ἑλληνικῶν δανείων, ἤλπιζε καὶ αὐτὴ νὰ ὠφεληθῇ τῆς *étape*, (οὕτως ἀπεκάλει ὁ Παπαδάκης τὸ διαμέσον μεταξὺ *Funding* καὶ πτωχεύσεως, ἣν ἄλλως ἐθεώρει καὶ προέλεγεν ἀπὸ χρόνου μακροῦ ἀνεπιφυλάκτως ἄφενκτον), διὰ νὰ ἐκποιήσῃ τοὺς τίτλους της σχετικῶς ὠφελίμως.

Ἐν παρόδῳ, ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη ὅτι ὅλοι σφαλερῶς ὑπελόγιζον, διότι τοῦ *Funding* ἡ τιμὴ κατέρρευσε ἅμα εἰσῆλθεν εἰς κυκλοφορίαν εἰς τὰ 40⁰/₀ περίπου, καὶ ἀναλόγως ἐξέπεσε καὶ ἡ τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν δανείων, καὶ οὐδεὶς ἀπεφάσισε νὰ πωλήσῃ εἰμὴ μετὰ τὴν πλήρη καταστροφὴν καὶ τοῦ *Funding*· ἡ πρᾶξις ἔπειτα ἠκυρώθη καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ προμήθεια αὐτοῦ.

Εἶχον παραιτηθῇ συνεπείᾳ τῶν ἄνω πάσης συζητήσεως καὶ ἐπεμβάσεως, περιμένων τί τέξονται αἱ διαπραγματεύσεις περὶ Funding, αἵτινες ἐξηκολούθουν κοπιωδῶς ἔνεκα κυρίως τῶν βαρειῶν ἐγγυήσεων, ἃς ἀπῆτουν οἱ Τραπεζίται, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ἐνήργει ὁ Ἀλέκος, συνεργαζομένων ἐκθύμως πάντων τῶν ἄνωτέρω τραπεζιτικῶν στοιχείων, ὅποτε πρωΐαν τινὰ μετέβην ἀπὸ τῆς ἐξοχῆς ἣν κατῴκουν εἰς Ἀθήνας, ὅπως παραστῶ εἰς συνεδρίασιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Τραπεζῆς Ἑπειροθεσσαλίας. Τῆς συνεδριάσεως ἡ ὥρα ἦτο ἡ 11 π. μ. Φθάσας εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις οἶκόν μου τὴν 9 π. μ. εὔρον πρό τινος φθάσαν τηλεγράφημα ἀποστολῆς τοῦ Ἀντωνίου Βλαστοῦ ἐκ Παρισίων, ἐκ μέρους ὅμως τοῦ Comptoir National d'Escompte. Τὸ ἀπεσφράγισα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο κρυπτογραφικόν, τὸ δὲ λεξικόν μου τῆς κρυπτογραφικῆς ἀλληλογραφίας εὗρίσκετο εἰς τὴν ἐξοχήν, ἐπεφυλάχθην νὰ κάμω τὴν μετάφρασιν ἐκεῖ μεταβαίνων μ.μ. Τὴν ὥραν ἀπὸ 9 μέχρις 11 ἐσκέφθην νὰ διαθέσω πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Τρικούπη.

Ἡ σύμπτωσις ἦτο παράδοξος, ἀλλὰ βεβαιῶ ὅτι ἡ ἐπίσκεψίς μου ἐγένετο ἐκ συμπτώσεως καὶ ἄνευ σκοποῦ.

“Αμα μὲ εἶδεν εἰσερχόμενον μετὰ τοῦ ἰδιάζοντος αὐτῷ μειδιάματος μοὶ λέγει :

— Μεγάλας εἰδήσεις μοὶ φέρετε· τὸ ἡξεύρω, ἔχω καὶ ἐγὼ τηλεγράφημα ἐκ Παρισίων.

Μετ’ ἀπορίας τῷ εἶπον :

— Ποίας εἰδήσεις ἐννοεῖτε ; Ἐγὼ δὲν ἡξεύρω τίποτε.

— Καλὰ λέγω ἐγώ, μοὶ ἀπαντᾷ, ὅτι εἴσθε καὶ διπλωμάτης.

— Αὐτὸ μόνον δὲν ἔπαθα, οὔτε θὰ τὸ πάθω, ἀλλὰ παρακαλῶ ἐξηγηθῆτε, τῷ εἶπον.

— Μὰ δὲν ἐλάβετε σήμερον ἐν τηλεγράφημα ἐκ Παρισίων περιέχον ὁλόκληρον συνδυασμὸν τροπῆς τῶν Ἑλληνικῶν δανείων ;

Τότε μόνον ἐνόησα καὶ ἐξαγαγὼν ἐκ τοῦ κόλπου μου τὸ τηλεγράφημα, ὃ εἶχον λάβῃ πρὸ ὀλίγου, τῷ ἐξήγησα διατί, βεβαιῶν ὅτι δὲν γνωρίζω τίποτε, δὲν τῷ ἔλεγον εἰμὴ τὴν ἀλήθειαν.

Ἐνεθυμήθην ὅτι ὁ Τρικούπης κατεῖχε τὴν κλεῖδα τῶν κρυπτογραφικῶν τηλεγραφημάτων μου ἀπὸ πολλοῦ, καὶ δὲν εἶχον θελήσῃ νὰ τὴν ἀλλάξω ἐπίτηδες, διὰ νὰ τὸν βεβαιῶ διαρκῶς, ὅτι οὐδὲν ἐτήρουν ἀπὸ αὐτὸν ἐκάστοτε κρυπτὸν καὶ σκοπὸς τῆς κρυπτογραφικῆς ἀλληλογραφίας μου ἦτο τὸ ν’ ἀποφεύγω τὴν ἀδιακρισίαν ἄλλων. Τῷ εἶπον, ὅτι εἶναι περιτταὶ αἱ περιστροφαί, διότι ἐννοῶ ὅτι, καίτοι ἔξω τότε τῆς ἐξουσίας, εἶχε διαρκῶς ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ τηλεγραφείου, οἵτινες τῷ ἀνεκοίνωσαν καὶ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος τηλεγράφημα πρὸ ἐμοῦ, καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μοὶ δώσῃ ἀντίγραφον τῆς μεταφράσεως, ἣν

εἶχεν ἤδη ποιήσῃ ἀπαλλάσσω με οὕτω τοῦ κόπου.

Δὲν ἠρνήθη τὸ γεγονὸς καὶ μοὶ ἔδωσε τὴν μετάφρασιν, σπεύσας νὰ μοὶ προσθέσῃ, ὅτι εἶναι ἐντελῶς σύμφωνος μὲ τὸ περιεχόμενον καὶ ἐπιβάλλων μοι ὡς χρέος πατριωτικὸν νὰ μεταβῶ ἀμέσως παρὰ τοῖς Ὑπουργοῖς καὶ τοῖς τὸ ἀνοκοινώσω.

Ἐκίνησα τὴν κεφαλὴν διστακτικῶς καὶ τῷ εἶπον, ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ τὸ νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ σχέδιον εὐρισκόμενος ἔξω τῆς ἐξουσίας, καὶ τῷ ὑπέδειξα τοὺς φόβους μου περὶ τῆς προόδου τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Funding καὶ τοῦ ἀνωφελοῦς παντὸς νέου διαβήματός μου.

Μεθ' ἱκανῆς δόσεως ἐρεθισμοῦ μοὶ εἶπεν :

— Εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ δοθῇ προσοχὴ εἰς τόσον σωτήριο καὶ βάσιμον πρότασιν, ἄλλως τε ἔχω καὶ ἄλλα μέσα νὰ τοὺς κάμω νὰ σταματήσωσιν.

Ὑπενόει τὰ μέσα τοῦ τύπου. Ἐγώ, ἴσως σφαλλόμενος, τὸν παρεκάλεσα ν' ἀποφύγῃ τὰς δημοσιεύσεις ὡς μᾶλλον ἐξερεθιζούσας τοὺς ἐν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐξακολουθῶν ἐν ἐρεθισμῷ προσέθηκεν :

— Ἀπ' ἐναντίας, αὐτὰ τὰ γνωρίζω ἐγὼ καλλίτερα ἀπὸ σᾶς. Κάμετε τὸ χρέος σας, ὡς γνωρίζετε, θὰ κάμω καὶ ἐγὼ τὸ ἰδικόν μου, ὅπως γνωρίζω.

Πράγματι εἰς τὸ φύλλον τῆς ἐπιούσης τῆς ἐφημερίδος «Τὸ Ἄστυ», τὸ ὁποῖον ἠκολούθει τότε τὴν πολιτικὴν του ἢ μᾶλλον τὸ κόμμα του, εἶδον δημοσιευθὲν ὁλόκληρον τὸ τηλεγράφημα ἐκεῖνο κατὰ λέξιν χωρὶς ν' ἀναφέρῃ τὸν παραλήπτην, ἀλλὰ προκαλοῦν ἂν καλῶς ἐνθυμούμαι τὴν σύντονον προσοχὴν τῆς Κυβερνήσεως ἐπ' αὐτοῦ.

Ἐξελθὼν τῆς οἰκίας Τρικούπη μετέβην παρὰ τῷ Σωτηροπούλῳ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν καὶ τῷ μετεβίβασα τὰ τοῦ τηλεγραφήματος, ἐξάρας τὴν σπουδαιότητα τοῦ περιεχομένου του καὶ ἐπιμείνας μέχρι φορτικότητος εἰς τὸ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἀναβληθῇ τοῦλάχιστον ἐπὶ μικρὸν ἢ ὑπογραφή τῆς συμβάσεως τοῦ Funding.

Ὁ Σωτηρόπουλος μοὶ εἶπεν, ὅτι τὸ ἐν δὲν ἐμποδίζει τὸ ἄλλο καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συμβάσεως τοῦ Funding καὶ ἐξοικονόμησιν τῆς πρώτης ἀνάγκης, δυνάμεθα νὰ ἀρχίσωμεν τὰς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς προτάσεώς μου.

Πάντα τρόπον μετεχειρίσθην νὰ τὸν πείσω, ὅτι διὰ τοῦ Funding τὸ Κράτος ἀναλαμβάνει νέας ὑποχρεώσεις ἐνὸς ὅπωςδῆποτε δανείου καὶ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον αὐθαιρέτως νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐπιοῦσαν ὅ,τι τὴν προτεραίαν ἔπλασε. Δὲν εὔρισκα ἰσχυρὸν τὸν λόγον, ὃν μοὶ προέβαλλεν, ὅτι τὸ Κράτος ἐπεφύλαττεν ἑαυτῷ τὸ δικαίωμα, ὁπότεν θέλῃ, νὰ καταργήσῃ τὴν περαιτέρω ἔκδοσιν καὶ χρῆσιν τοῦ Funding, διότι οἱ σήμερον προτείνοντες τὴν τροπὴν κλπ. βασιζονται εἰς τὸ ἀντίθετον σύστημα καὶ βλέποντες τὸ τοῦ Funding γενόμενον παραδεκτὸν θέλουσι παραιτηθῇ τοῦ ἰδιοῦ των, πρὸς δὲ ὅτι καὶ οἱ κάτοχοι τοῦ δανείου τοῦ 1887, ἔχοντες διὰ τῆς συμβάσεως τοῦ Funding τὸ προνομιοῦχον αὐτοῦ, οὐδαμῶς θὰ παραδεχθῶσι κατόπιν ἀπαραβιάστως τὴν ἐπ' αὐτοῦ μείωσιν τοῦ τοκομεριδίου. Τέλος τῷ εἶπον, ὅτι δὲν δύναται νὰ «χωρέσῃ» ἡ κεφαλὴ μου πῶς εἶναι δυνατόν ν' ἀπορριφθῇ πρότασις,

καθορίζουσα διὰ μιᾶς τὸ ἔδαφος καὶ κανονίζουσα ἐν γένει ἐπωφελέστατα τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους, ἀπέναντι ἄλλης, ἢ ὅχι ἄλλο, ἀφινούσης ὅλα τὰ ζητήματα ἐκκρεμῇ καὶ βαρυνούσης τὴν χώραν μὲ νέα βάρη.

— Μὰ τὸ Funding, μοὶ λέγει, δὲν εἶναι πτώχευσις, εἶναι ἀνανέωσις χρέους, ἐνῷ διὰ τῶν προτεινομένων ὑφ' ὑμῶν πρόκειται περὶ πτωχεύσεως καί, διὰ νὰ δεχθῶμεν μείωσιν τῶν ὑποχρεώσεών μας, πρέπει νὰ ἔχωμεν αὐθόρμητον πρότασιν τῶν δανειστῶν, χωρὶς ἡμεῖς πρὶν νὰ δηλώσωμεν τὴν ἀνεπάρκειάν μας.

Εἶδον ὅτι ἦτο περιττὴ πᾶσα συζήτησις καὶ τὴν διέκοψα. Ἐν ᾧ ἀπηρχόμην, μοὶ εἶπεν αὐτολεξεὶ ὁ Σωτηρόπουλος :

— Λυποῦμαι πολὺ ὅτι διαφωνοῦμεν· τοῦτο δὲν θὰ ἐμποδίσῃ βεβαίως νὰ μείνωμεν καλοὶ φίλοι.

Δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἐλάχιστος λόγος νὰ μὴ διατηρήσωμεν τὴν ἀρχαίαν φιλίαν καὶ ἀμοιβαίαν ἐκτίμησιν μετὰ τοῦ Σωτηροπούλου. Δὲν ἤξεύρω ὅμως ὑπὸ ποίου προαισθήματος κινούμενος, ὅτε ἐξηρχόμην τῆς συνεντεύξεως ἐκείνης εἶπον κατ' ἐμαυτόν :

— Τετέλεσται, ἡ πατρίς μου εἰσέρχεται ἀπὸ σήμερον εἰς περιπετείας ὅχι μόνον οἰκονομικάς, ἀλλὰ καὶ πολιτικάς, αἵτινες δύνανται ν' ἀπολήξουν εἰς συνεπείας θλιβεράς καὶ ὅχι μόνον νὰ σταματήσωσι τὴν ἀπὸ τοῦ 1879 ἀρξαμένην ὑλικὴν πρόοδον τοῦ τόπου καὶ κατὰ μικρὸν τὴν ἠθικὴν, ἀλλὰ βαθμηδὸν νὰ τὴν ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μικρολόγον καὶ μαρασμώδη κατάστασιν. Ἐβλεπον τὴν οἰκονομικὴν καταστροφὴν ἐπερχομένην πλέον μετὰ βημάτων κατε-

σπευσμένων, τοῦ δὲ Τρικούπη τὸ γόητρον μειούμενον· δὲν ἔβλεπον ἄφ' ἑτέρου οὐδένα τὸν ἀντικαταστήσοντα αὐτὸν εἰς πραγματικὴν περισυλλογὴν τῶν ἔρειπίων καὶ διόρθωσιν τῶν τῆς πολιτείας πραγμάτων ὅλων ἔκτρο-
χιαζομένων.

Ἡ ψυχὴ μου ἦτο περίλυπος.

Ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη καὶ ἐγὼ ἠγωνίσθην ἐν τῷ μέτρῳ τῶν ἀσθενῶν μου δυνάμεων ὑπὲρ τῆς φιλτάτης πατρίδος, καθ' ἣν δὲ ὥραν ἠλπιζον, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ στερεωθῇ, τὸ κατ' ἐμὲ τοῦλάχιστον, καλόν, ὅπερ ὑπὲρ αὐτῆς ἐπέτυχον, ἐπρόκειτο νὰ ἴδω τὸ πᾶν καταρρέον ἐνώπιόν μου.

Ὡς ὅλαι αἱ ἐντυπώσεις διὰ δευτέρας σκέψεως ἀλλοιοῦνται, καὶ αἱ ἰδικαί μου μετὰ τινος ἡμέρας ἠλλοιώθησαν καὶ καὶ πῶς ἡ ἀπελπισία μου ἐμετριάσθη, ἀλλὰ δὲν μετεβλήθη ἐξ ὀλοκλήρου· διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἱερεμιάδες μου ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ ἐξηκολούθουν καὶ ἀπώλεσα ἔκτοτε πολυτίμους δι' ἐμὲ συμπαθείας ἀρχόντων καὶ φιλίας κυβερνώντων.

Εν τούτοις τέλος ἐπῆλθε καὶ ἡ ὥρα τῶν ἐγκαινίων τῆς διώρυγος τῆς Κορίνθου κατ' Αὐγουστον.

Ἡ διώρυξ δὲν ἦτο μὲν ἕτοιμος ἐντελῶς πρὸς ἐκμετάλλευσιν, ἀλλὰ διὰ πολλοὺς λόγους, οὓς περιπτὸν ἐδῶ νὰ ἐκθέσω, ἐδέησεν ὅπως ὅπως νὰ γενῇ καὶ ἐγένετο μετὰ σχετικῆς ἀξιοπρεπείας καὶ παρέστην ὡς Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου καὶ ἔκαμα τὴν δέουσαν προσφώνησιν τῷ Βασιλεῖ καὶ ἐτιμήθην ἐπὶ τῇ περιστάσει μὲ τὸν Μεγαλόσταυρον τοῦ Στέμματος τῆς Ἰταλίας, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ τότε Πρέσβεως τῆς Ἰταλίας ἀξιολόγου καὶ ἀγαθωτάτου Κόμητος Fé d'Ostiani τοῦ καὶ Γερουσιαστοῦ τοῦ Βασιλείου ἐκείνου.

Ἄλλ' ὁμολογῶ ὅτι οὔτε διὰ τὴν τιμὴν αὐτὴν ὑπερέχάρην, καθ' ὃ ἤδη μὴ ἀποδίδων τὴν ἄλλοτε σημασίαν εἰς τὰ παράσημα, οὔτε διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κολοσσιαίου πράγματι ἔργου, τῆς τομῆς τοῦ Ἰσθμοῦ, τὸ μὲν διότι ἐπὶ ταῖς παρασκευαῖς τῶν ἐγκαινίων μοὶ συνέβησάν τινες παρεξηγήσεις καὶ ἡθικαὶ δυσκολίαι, αἵτινες ἐμὲ τὸν φύσει καὶ παρὰ τὴν θέλησίν μου δεισιδαίμονα ἀπεθάρρυνον ὥς βεβαιοῦσαί μοι τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἔργου ἐν τῇ ἐκμεταλλεύσει, ἣν ἄλλως τε ἀνέκαθεν

προησθανόμην, τὸ δὲ διότι ἐξηκολούθουν κατατρυχόμενος ὑπὸ τῆς προεκτεθείσης προαισθήσεως, ὅτι αἱ καλαὶ ἡμέραι τῆς Ἑλλάδος ἀπέρχονται καὶ αἱ δύσκολοι ἐπέρχονται.

Δυστυχῶς οἱ περὶ τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐκμεταλλεύσεως φόβοι μου ἐπηλήθευσαν, διότι ἡ Ἑταιρεία φυτοζωεῖ, μὴ δυναμένη νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς ἐκ τῆς ἐπιμόνου ἀποχῆς κυρίως τῆς Αὐστρίας τοῦ νὰ ποιῇται χρῆσιν αὐτῆς ὡς ναυτικῆς ὁδοῦ.

Κατὰ τὸ θέρος ἐκεῖνο, μὴ ἔχων πλέον καιρὸν ἔνεκα τοῦ ἐπερχομένου φθινοπώρου νὰ ταξιδεύσω εἰς τὴν Ἑσπερίαν, περιορίσθην εἰς μικρὰς θαλασσίας ἐκδρομὰς ἐντὸς τῶν Ἑλληνικῶν ὑδάτων. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους ἐκείνου 1893 ἐπρότεινα εἰς τὸν Τρικούπην, ὅστις προθύμως ἐδέχθη νὰ συνεπισκεφθῶμεν, ἐπιβαίνοντες τῆς Αὐλίδος, τὴν διώρυγα τῆς Κορίνθου, εἰς τῆς ὁποίας τὰ ἐγκαίνια δὲν εἶχε παραστῇ διὰ λόγους τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς (ἦτο καὶ αὕτη μία ἐκ τῶν δυσαρεσκειῶν μου κατὰ τὰ ἐγκαίνια ἐκεῖνα).

Μετέβημεν καὶ διήλθομεν δις τὴν διώρυγα· ἐκεῖθεν τὴν ἐπιοῦσαν μετέβημεν εἰς τὸ Πόρτο - Χέλι καὶ ἐκεῖθεν εἰς Αἴγιναν, ὅπου ὁ Τρικούπης κατῴκει κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν καὶ εἶχε τὰς ἀναμνήσεις του.

Ἐπεστρέψαμεν δὲ εἰς Πειραιᾶ τὴν αὐτὴν νύκτα εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἐκδρομὴ ἐκείνη διήρκεσε περὶ τὰς 48 ὥρας.

Σπανίως ἐπὶ ζωῆς μου καὶ μάλιστα ἀφ' ὅτου τῶν νεανικῶν διασκεδάσεων μετὰ τὸν γάμον μου παρητήθην ἐντελῶς, διήλθον ὥρας πλέον εὐχαρίστους. Δύναμαι

νὰ εἶπω, ὅτι ὡς κοινωνικὸς ἄνθρωπος ὁ Τρικούπης ἦτο τέλειος τὴν αὐτὴν δὲ γνώμην ἐσχημάτισε περὶ αὐτοῦ καὶ ἡ σύζυγός μου ἐκ τῶν ἐντυπώσεων τοῦ ταξιδίου ἐκείνου.

Λεπτὸς τοὺς τρόπους καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις, προσεκτικὸς, ἀπέριττος, εὐχαριστούμενος μὲ ὅλα τὰ τοῦ φαγητοῦ καὶ ὕπνου, ἀκένωτος πηγὴ πολυειδῶν γνώσεων κοινωνικῶν, φυσιολογικῶν, διασκεδάσεων τοῦ μεγάλου κόσμου, ἐθίμων καὶ ἠθῶν τῶν κατωτάτων στρωμάτων τῆς κοινωνίας, κυρίως τῆς Ἀγγλικῆς, διαλεκτικὸς, ἥρεμος, ἀκόμη προκειμένου καὶ περὶ πολιτικῆς. Καὶ τί δὲν ἠκούσαμεν εὐχάριστον παρ' αὐτοῦ κατὰ τὰς δύο ἐκείνας ἡμέρας ;

Ἦθέλῃ τις εἰπῇ ὅτι ἐντὸς τῶν δύο ἐκείνων ἡμερῶν συνεδέθημεν διὰ κοινότητος γνωμῶν ἰσοβίου. Πολλὰ ἤλπισα, ἀλλ' ἀτυχῶς . . . ἀπαίσιαι προαισθήσεις μου ἐμελλον νὰ πραγματοποιηθῶσιν ! Ὅχι μόνον αἱ πολιτικαὶ ἀνάγκαι ἐπέπρωτο νὰ καταστῶσιν αἰτία διχογνωμίας μετέπειτα μεταξὺ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ταξίδιον ἐκεῖνο νὰ παρεξηγηθῇ, συνεπεία γνωστῶν μοι ψευδῶν εἰσηγήσεων, ὑπὸ τοῦ προσώπου ἐκείνου, εἰς ὃ ἐκ πεποιθήσεως καὶ καθήκοντος ὠφείλον καὶ ὀφείλω ἀνεπιφύλακτον ὑποταγὴν, καὶ ἡ παρεξήγησις αὕτη ἐξηγήθη ἐπὶ τέλους ὅσον ἀφεώρα ἐμέ, ἀλλὰ φεῦ ! τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς δὲν ἔλειψαν, καθ' ὅσον ἀφεώρα τὸν Τρικούπην.

Ο Βασιλεὺς κατὰ τὸν μῆνα Ὀκτώβριον, τοῦ αὐτοῦ ἔτους 1893, εἶχεν ἐπιστρέψῃ ἐκ τοῦ εἰς τὴν Ἑσπερίαν ταξιδίου του καὶ ἡ σύνοδος τῆς Βουλῆς συνεκλήθη. Τὸ ὑπουργεῖον Σωτηροπούλου εἶχεν ἐργασθῇ ἐπιμελῶς πρὸς ἄγρην βουλευτῶν καὶ εἶχε κατορθώσῃ νὰ ἀγρεύσῃ ἀριθμὸν τινα οὐσιώδη.

Εἰς τὸ μέτρομα ὅμως παρὰ τῶν εὖ εἰδότεων τὴν μέθοδον αὐτὴν ἀπεδεικνύετο πολὺ μακρὰν τῆς κτήσεως τῆς ἐπιδιωκομένης πλειονοψηφίας, ἐξηκολούθει ὅμως τὸ Ὑπουργεῖον διαβεβαιοῦν πάντας, ἀπὸ τοῦ ἀνωτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου, ὅτι ἡ πλειονοψηφία του εἶναι ἐξησφαλισμένη καὶ ὅτι ἡ προσεχὴς μυστικὴ ψηφοφορία διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς θὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀκρίβειαν τῶν διαβεβαιώσεών του.

Ἐγὼ συνεμεριζόμεν τὰς πεποιθήσεις τῶν ἀμφιβαλλόντων περὶ τούτου καὶ εἰς τοὺς ἐρωτῶντάς με δὲν ἀπέκρυπτον τὰς ἀμφιβολίας μου μετὰ κινδύνου τοῦ νὰ φανῶ μεροληπτικός. Θέλων ν' ἀποφύγω τοῦτο ἐνέκριναι νὰ ἀπουσιάσω ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τῶν Ἀθηνῶν καὶ πράγματι ἐξέδραμον διὰ θαλάσσης μέχρι Πατρῶν, ὅπου καὶ ἔμαθον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας τοῦ Προέδρου, καθ' ἣν ὁ ὑποψήφιος τοῦ Τρικουπικοῦ

κόμματος ἔλαβε τὰς διπλασίας σχεδὸν ψήφους ἐκείνου, οὗ τὴν ὑποψηφιότητα εἶχε θέσῃ ἡ Κυβέρνησις, καὶ ἔμαθον προσέτι ὅτι κατὰ συνέπειαν ὁ Βασιλεὺς ἐκάλεσε τὸν Τρικούπην εἰς σχηματισμὸν Ὑπουργείου μετὰ τῆς φράσεως *ἄνευ ὅρου*.

Ὅταν ὁ Τρικούπης κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν μου ἐκ Πατρῶν, μετὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ Ὑπουργείου του, μοὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι ἀνέλαβε τὴν ἐντολὴν παρὰ τοῦ Βασιλέως *ἄνευ ὅρου*, παρετήρησα μετὰ λύπης τὸ πολὺ τῆς σημασίας τῶν δύο τούτων λέξεων, διαβλέπων ἐν αὐταῖς τὴν ἔλλειψιν τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης ἐκ μέρους τοῦ Στέμματος πρὸς τὸν Τρικούπην, μεθ' ἧς τὸν περιέβαλλε πρὸ ὀλίγων μηνῶν, ὥς καὶ τῆς ἀφοσιώσεως τούτου πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ πάλιν εἶπον κατ' ἐμαυτὸν «αἱ κακαὶ προαισθήσεις μου προχωροῦν πραγματοποιούμεναι». Ἐσυλλογιζόμεν, ὅτι περισσότερον παρὰ ποτε, κατὰ τὰς παραμονὰς πρὸ πάντων ἀφεύκτου ἀδυναμίας τοῦ Κράτους πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὑποχρεώσεών του, ὅποτε κλονισμὸς ἐσωτερικὸς τε καὶ ἐξωτερικὸς θὰ ἐπῆρχετο, ἡ χώρα εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην Κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς, ὁποία δυστυχῶς δὲν ἦτο ἡ τότε ὑπὸ τὸν Τρικούπην, καὶ εἰλικρινοῦς συμπνοίας μετὰ τοῦ Στέμματος. Καὶ δὲν ἔβλεπον ἄλλα πρόσωπα δυνάμενα νὰ ἀντικαταστήσωσι τὸν Τρικούπην ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης.

Δὲν ἐβράδυνεν ὁ Τρικούπης κατὰ τὴν εἰσήγησιν τοῦ προϋπολογισμοῦ διὰ τὸ 1894 νὰ εἴπῃ τὸ *δυστυχῶς ἐπτωχεύσαμεν* καί, πρέπει νὰ ὁμολογήσω, μετὰ θάρρους σχετικοῦ καὶ ἀποφασιστικότητος ἐπρόφερε τὰς βαρυσημάντους, ταύτας λέξεις.

Ἐκαθήμην ἀπέναντί του ἐν τῇ Βουλῇ καὶ ἔβλεπον αὐτὸν ἀσκαρδαμυκτί. Ὡσὰν νὰ παρατήρησα, ὅτι καὶ ὁ Τρικούπης προφέρων αὐτὰς εἰς ἐμὲ προσέβλεπεν, ἐνόμισα δὲ πάλιν ὅτι ἐπεβάλλετο νὰ τῷ δώσω, ὅχι ἐν τῇ Βουλῇ, διότι ἐπαναλαμβάνω εἶχον λάβῃ τὴν βεβαιότητα περὶ τοῦ ματαίου τῶν ἐν τῇ Βουλῇ ἀγορεύσεων καὶ τῆς ἀνακοινώσεως γνωμῶν, νὰ τῷ δώσω, λέγω, γνώμην περὶ τοῦ ποιητέου καὶ μεταβὰς τὴν ἐπιοῦσαν παρ' αὐτῷ τὸν ἠρώτησα τίνα σκοπὸν ἔχει περὶ κανονισμοῦ τῶν ἐξωτερικῶν χρεῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὰ ἐσωτερικὰ ἦσαν ἤδη κανονισμένα πρὸ πολλοῦ ἐπὶ λίαν σπουδαία ζημία τῶν ὁμολογιούχων, διότι ἀντὶ χρυσοῦ, ὥς ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ὑποχρεωθῇ τὸ Κράτος, κατεβάλλετο τὸ τοκομερίδιον εἰς Τραπεζικὰ γραμμάτια, εἶχεν ἤδη καταργηθῇ καὶ τὸ χρεωλύσιον, καὶ ὁ τόκος ἀπὸ 6% ἐπὶ τοῦ ὀνομαστικοῦ εἶχε καταβιβασθῇ εἰς 5%, εἰς τρόπον ὥστε οἱ κάτοχοι ἀπὸ πολλοῦ εἶχον ἤδη ἐλαττώσῃ κατὰ στρογγύλον λογαριασμὸν τὸ πραγματικὸν αὐτῶν εἰσόδημα κατὰ 60%.

Παραξενεύομαι πῶς, κατὰ τὰς μακρὰς μετέπειτα περὶ συμβιβασμοῦ διαπραγματεύσεις, ἀπέναντι τῆς ἀδίκου μομφῆς τῶν Εὐρωπαίων, ὅτι τῶν ἐσωτερικῶν δανείων τὴν ὑπηρεσίαν ἀποτίνομεν εἰς τὸ ἄρτιον, ζητοῦντες νὰ ἀκρωτηριάσωμεν μόνον τὸ εἰσόδημα τῶν ἐξωτερικῶν δανείων, πῶς οὐδεὶς, καθ' ὅσον γνωρίζω, οὔτε ἐμμέσως οὔτε ἀμέσως δὲν παρατήρησε τὰ ἄνω. Κυρίως ἤρμοζε νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ Θεόδ. Δηλιγιάννης, ἐν ταῖς κατὰ τὸ 1895 καὶ 1896 διαπραγματεύσεσιν αὐτοῦ.

Εἰς τὴν πρὸς τὸν Τρικούπην ἐρώτησίν μου περὶ

σχεδίου του ὡς πρὸς τὸν κανονισμόν τῶν ἐξωτερικῶν
χρεῶν, οὗτος μοὶ ἀπήντησεν, ὅτι σκοπεύει προσεχῶς
νὰ φέρῃ νόμον εἰς τὴν Βουλὴν, δι' οὗ νὰ ὀρίξῃ τὸ
προσωρινὸν πληρωθησόμενον ποσοστὸν εἰς 30 % καὶ
ἐν τούτοις νὰ καλέσῃ τοὺς δανειστὰς εἰς διαπραγμα-
τεύσεις περὶ τελικοῦ συμβιβασμοῦ δι' ἀντιπροσώπων
των, ἐννοεῖται.

Ἀμέσως τῷ ἐξέφρασα καθαρῶς τὴν γνώμην μου περὶ
ἀποδοκιμασίας τοῦ ἄνω σχεδίου καὶ τὴν λύπην μου,
ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου διχογνωμοῦμεν. Τῷ ὠμί-
λησα μετὰ τοῦ θάρρους, ὃ μοὶ παρεῖχεν ἡ πρὸς αὐτὸν
ὅλως ἀφιλοκερδῆς ὑλικῶς τε καὶ ἠθικῶς φιλία μου.

Τῷ εἶπον ὅτι καὶ τὸ πτωχεύειν θέλει τὴν τέχνην
του, καὶ ὅτι, ἂν εὐτυχῶς καὶ θείᾳ συνάρσει ἐγὼ οὐδέ-
ποτε ἠναγκάσθην νὰ μὴ ἐκτελέσω τὰς ὑποχρεώσεις
μου κατὰ τὸν βίον μου, ἔγινα μάρτυς πολλῶν πτω-
χεύσεων, καὶ δὴ πτωχεύσεων Κρατῶν, ἐξ ὧν τὸ προσ-
ομοιάζον πρὸς τὰς ἡμετέρας περιστάσεις καὶ τοῦ
ὁποίου εἶμαι οὕτως εἰπεῖν ἀπόμαχος, εἶναι ἡ Τουρκία.

Ἐπέμεινα νὰ τὴν μιμηθῶμεν, νὰ μὴ δηλώσωμεν
κατὰ συνέπειαν οὐδὲν ποσοστὸν ἀμέσως καὶ νὰ μὴ
λάβωμεν οὐδὲν αὐθαίρετον μέτρον θέτοντες χεῖρα ἐπὶ
τῶν ἐγγυήσεων τῶν δανείων, αἵτινες κατ' ἐμὲ οὐδε-
μίαν εἶχον σημασίαν.

Ἐλέγον νὰ τοῖς εἴπωμεν ἀπλούστατα :

— Δυστυχῶς ἐπτωχεύσαμεν· ἔλθετε νὰ συσκεφθῶ-
μεν ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ περὶ τοῦ τί δυνάμεθα νὰ σᾶς
πληρώνωμεν καὶ ἀπὸ πότε θ' ἀρχίσωμεν νὰ σᾶς τὸ
πληρώνωμεν, ἀφ' οὗ γνωρίζετε ὅτι διὰ νὰ σᾶς πλη-

ρῶνωμεν παρελθόντα τοκομερίδια ὑπεπέσαμεν εἰς προσωρινὰ δάνεια ἐπὶ ὑποθήκῃ χρεωγράφων, τὰ ὅποια κινδυνεύομεν νὰ ἴδωμεν πωλούμενα εἰς εὐτελεστάτας τιμὰς καὶ οὕτω χειροτερεύουσιν τὴν θέσιν τῶν δανειστῶν. Εὐνόητον ὅτι ἡ γνώμη μου ἦτο·

α') Διὰ τοῦ συμβιβασμοῦ νὰ προσπαθήσωμεν νὰ καθарίσωμεν τὴν καθόλου οἰκονομικὴν θέσιν τοῦ Κράτους, ἀναβάλλοντες τὴν πληρωμὴν τῶν ποσοστῶν, ἅτινα θὰ ἐκεφαλαιοποιοῦμεν ἐν καιρῷ τοῦ συμβιβασμοῦ ἐξοφλοῦντες τὰ προσωρινὰ δάνεια.

β') Νὰ μὴ ὀρίσωμεν σημεῖον, ἀφ' οὗ νὰ ἀρχίσωσιν αἱ διαπραγματεύσεις περὶ ποσοστοῦ, διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ μᾶς λέγωσι·

— Τὸ 30% ἔχομεν ἀσφαλές· τί θὰ μᾶς δώσης περισσότερον; Καὶ ἐν τούτοις νὰ μᾶς φορτώνωσι προσβολὰς παντὸς εἴδους.

Περιττὸν νὰ ἀπαριθμῶ τὰ ἐπιχειρήματα, ὅσα μετεχειρίσθην ἐπὶ ματαίῳ, ὅπως μετατρέψω τὴν γνώμην τοῦ Τρικούπη. Ἐπέμενεν οὗτος φρονῶν, ὅτι θὰ εἶναι μαλακώτεροι οἱ δανεισταί, ὅταν λαμβάνωσι *κάτι τι* διὰ νὰ ζήσωσιν.

Τέλος μοῦ τὸ ἔκοψε κατὰ τὴν ἀνέκαθεν συνήθειάν του προσθέσας:

— Εὐτυχῶς εἴσθε βουλευτὴς καὶ δύνασθε νὰ συζητήσετε ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς τὴν Βουλὴν.

Μειδιῶν φιλικώτατα τῷ ἀπήντησα:

— Λέγετε τοῦτο, διότι γνωρίζετε ὅτι δὲν συζητῶ πλέον εἰς τὴν Βουλὴν καὶ μάλιστα ἀπέναντι πλειοψηφίας.

Ἐγέλασε καὶ ἐκεῖνος ἐπὶ τῇ ἀπαντήσει μου καὶ ἡ συζήτησις ἔληξε.

Δὲν εἶχον ὅμως ἀποβάλλῃ πᾶσαν ἐλπίδα νὰ τὸν κάμω νὰ μεταπεισθῇ. Ἐστράφην πρὸς τὸν Στ. Στρέϊτ τότε ὑποδιοικητὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ὅστις ἐφάνη τοῦλάχιστον ἀποκλίνων πρὸς τὴν γνώμην μου καὶ μοὶ ὑπεσχέθη νὰ τὴν ὑποστηρίξῃ παρὰ τῷ Τρικούπῃ. Συγχρόνως ἀπηυθύνθην πρὸς τὸν Ἀνάργυρον Σιμόπουλον, ὃν ἐγνώριζα ἔχοντα ἐπιρροὴν ἱκανὴν παρὰ τῷ ἰδίῳ. Συνεζήτησα καὶ μετ' αὐτοῦ, οὗτος δὲ ἀνεπιφυλάκτως ἐσυμφώνησε μετ' ἐμοῦ, καὶ ὅχι μόνον μοὶ ὑπεσχέθη, ἀλλ' ἔμαθον κατόπιν ὅτι καὶ πᾶν μέσον μετεχειρίσθη, ὅπως φθάσωμεν εἰς τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα.

Δυστυχῶς εἰς μάτην! Τὸ νομοσχέδιον εἰσήχθη εἰς τὴν Βουλὴν καὶ συνεζητήθη ἐπὶ μακρόν, ἀλλ' οὔτ' ἐγὼ οὔτε ὁ Σιμόπουλος τὸ ἀντεκρούσαμεν. Ἐγὼ διὰ τοὺς λόγους, οὓς προανέφερα, οὗτος διὰ νὰ μὴ φανῇ... ἀντιπολιτευόμενος τὸν Τρικούπην.

Μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν τοῦ νόμου ἤρχισεν ἡ πάντοτε κοπιώδης διὰ τὰ Ὑπουργεῖα καὶ σαλεύουσα τὴν ὑπαρξίν των συζήτησις τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους διὰ τὸ 1894, καὶ κατ' αὐτὴν ἤρχισε διαφαινομένη ἡ ἐλάττωσις τῆς δυνάμεως τοῦ Ὑπουργείου Τρικούπῃ. Ἐκ τῶν 170 περίπου βουλευτῶν, οἵτινες κατ' ἀρχὰς τῆς περιόδου ἐμετροῦντο ὡς ὑποστηστηρίζοντες αὐτό, κατ' ἐπανειλημμένας ψηφοφορίας δὲν παρίσταντο εἰμὴ περὶ τοὺς 120, καὶ τούτους μετ' ἀγῶνος κατῴρθου τὸ Ὑπουργεῖον νὰ συμμαζεύῃ ἐκάστοτε, καὶ πάλιν ὅχι πάντοτε, περιοριζομένου τοῦ ἀριθμοῦ πολλάκις καὶ

εἰς ἀριθμὸν κατώτερον τοῦ ἑνὸς πλέον τοῦ ἡμίσεος, ὃν ἀπαιτεῖ τὸ Σύνταγμα διὰ νὰ ἔχωσι κῦρος αἱ ἀποφάσεις τῆς Βουλῆς, διὰ νὰ ὑπάρχη δηλαδὴ ἀπαρτία.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1884 περίπου ἐφευρέθη καὶ τὸ τέχνασμα τοῦτο, τῆς ματαιώσεως τῶν συνεδριάσεων τῆς Βουλῆς ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἀποχωρούσης ὡσάκις ὑπελόγιζε τὸν ἀριθμὸν τῶν παρόντων συμπολιτευομένων βουλευτῶν κατώτερον τοῦ ἡμίσεος πλέον ἑνός. Συνεπεία τούτου ἡ Κυβέρνησις διὰ νὰ κρατηθῇ εἰς τοὺς πόδας τῆς ἐχρειάζετο νὰ διαθέτῃ ὅχι πλέον πλειονοψηφίαν, ἀλλ' ἀπαρτίαν, ἐξ οὗ ἄπειρα ἄτοπα προέκυπτον κυρίως ὥς ἐκ τῶν αὐξουσῶν ἀπαιτήσεων βουλευτῶν τινων διὰ δῶρα τῆς ἐξουσίας, ὅπως πεισθῶσι νὰ σώσωσι τὴν Κυβέρνησιν — καὶ τὴν πατρίδα διὰ τῆς παρουσίας των εἰς τὰς συνεδριάσεις.

Ἐπῆρεν ἐπὶ τέλους τὸ Ὑπουργεῖον Τρικούπη τὸν προϋπολογισμόν, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὰ τέλη νομίζω τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου καὶ μετὰ πολλὰς θυσίας. Παρωδία συνταγματικὴ καὶ αὕτῃ τῶν προϋπολογισμῶν ψηφισομένων πολλάκις ὁπότε ἔπρεπε μᾶλλον ὥς ἀπολογισμοὶ νὰ ψηφίζωνται.

Τὸ ἐπ' ἐμοὶ θέλων ν' ἀντιτάσσωμαι εἰς πᾶν κωλῦον τὴν λειτουργίαν τῆς καθόλου διοικήσεως, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐν τῇ Κυβερνήσει κόμματος, ἐφ' ὅσον ἤμην βουλευτῆς, προσεπάθουν νὰ παρίσταμαι εἰς τὰς συνεδριάσεις καὶ συντείνω εἰς σχηματισμὸν ἀπαρτίας.

Τακτικῶς προσερχόμενος κατὰ συνέπειαν εἰς τὴν Βουλὴν ἀπήρεσκον εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, φρονοῦσαν μάλιστα ὅλως παραλόγως, ὅτι τὴν νομιμοφροσύνην

αὐτὴν ἐμιμεῖτο ἀριθμός τις βουλευτῶν. Οὕτως ἐγὼ καθιστάμην δῆθεν κύριος μοχλὸς τῆς ἀποτυχίας τῶν τεχνασμάτων ἐκείνων τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἣτις μολονότι εἰς τὰ ἄλλα ζητήματα ἦτο κατακερματισμένη καὶ διηρημένη, εἰς τὸ ζήτημα ὅμως τοῦ νὰ καταστῇ ἡ Κυβέρνησις ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ καὶ νὰ πέσῃ εὐρίσκετο ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ.

Νύκτα τινά, κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1894, περὶ τὴν 2 τῆς πρωΐας, ἀφυπνίσθην ἀπὸ μέγιστον κρότον ὥς ἐκπυρσοκροτοῦντος τηλεβόλου, καὶ ἡσθάνθην τὴν οἰκίαν μου σειομένην ἐκ θεμελίων. Ἠγέρθην ἀμέσως, εἶδον ὅτι εὐτυχῶς οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ εἶναι σῶοι καὶ μετέπεσα εἰς τὴν κλίνην, ἐπιφυλασσόμενος τὴν πρωΐαν νὰ μάθω λεπτομερῶς τί συνέβη.

Εἶχε ῥιφθῇ βόμβα δυναμίτιδος εὐτυχῶς πεσοῦσα ἐπὶ χώματος ἐν τῷ κήπῳ καὶ περιορισθεῖσα εἰς καταστροφὰς τοῦ θερμοκηπίου καὶ ὅλων τῶν ὑαλωμάτων τῆς πλευρᾶς ἐκείνης τῆς οἰκίας.

Ἦλθεν ἡ ἀστυνομία καὶ ἐνήργησεν ἀνακρίσεις, ἀλλὰ δὲν ἀνεκάλυψε τὸν ἔνοχον. Κατόπιν ἐλέχθη ὅτι καὶ τοῦτο ἦτο τέχνασμα τῆς Πολιτικῆς διὰ νὰ μ' ἐκφοβίσῃ, ὥς Χῖον, καὶ παύσω τὴν εἰς τὸν Τρικούπην ὑποστήριξίν μου διὰ τῆς μεταβάσεώς μου εἰς τὴν Βουλὴν!

Μοὶ ἐστοίχισεν ὀλίγας δραχμὰς εἰς ἐπισκευὰς τῆς οἰκίας μου καὶ εἰς τηλεγραφικὰ ἔξοδα εὐχαριστήρια δι' ἀπειρίαν συγχαρητηρίων, ἃ ἐδέχθην ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ μου μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ ... τοῦ πονηροῦ.

Παρέτρεξα προλαβόντως νὰ κάμω μνείαν τῆς κατὰ Ἰούλιον ἢ Αὐγουστον τοῦ 1893 ἐλεύσεως εἰς Ἀθήνας τοῦ Ornstein. Μ' ἐπεσκέφθη εἰς τὴν ἐξοχὴν μου εἰσαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοφρ. Παπαδάκη καὶ μοὶ ἐδήλωσεν, ὅτι σκοπὸς τῆς ἐλεύσεώς του ἦτο νὰ μελετήσῃ τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ σχηματίσῃ ἰδέαν περὶ τοῦ τί δυνατὸν γενέσθαι περὶ αὐτῶν. Διέγνωσα ὅμως ἔκ τινων λόγων του, ὅτι ἦλθεν ἔχων σχέδιον ὠρισμένον καὶ ἐντολὴν νὰ ὑποβάλλῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν προτάσεις τινάς. Ἐν τούτοις ἀορίστως μόνον μοὶ ἐζήτηι σχετικὰς πληροφορίας, καὶ τῷ τὰς ἔδωσα χωρὶς οὐδαμῶς νὰποδείξω ὅτι ἐννοῶ τὸν σκοπὸν του.

Κατόπιν ἔμαθον ὅτι ἔλαβε μακρὰς συνεντεύξεις μετὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπουργῶν, ὅχι ὅμως καὶ τὰς λεπτομερείας τῶν θεμάτων, ἅτινα συνεζήτησε, καὶ ὅτι ἦτο ἐντολοδόχος κεφαλαιούχων Γάλλων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πιθανῶς καὶ ὁ Βλαστός. Ὅπωςδὴποτε ἡ ἐντολὴ τοῦ Ornstein εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἀπέληξε καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Παρισίους.

Μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1893, τοῦ ὀρίζοντος τὸ προσωρινὸν ποσοστὸν τοῦ

τοκομεριδίου τῶν ἐξωτερικῶν δανείων εἰς 30⁰/₀, τὸ Ὑπουργεῖον Τρικούπη, εἴτε τῇ προσκλήσει του εἴτε μή, εἶδε φθάνοντας τρεῖς ἀντιπροσώπους τῶν ἐπιτροπῶν ὁμιολογιούχων τῶν ἐξωτερικῶν δανείων Γερμανικῆς, Ἀγγλικῆς καὶ Γαλλικῆς.

Τῆς Γαλλικῆς ἀντιπρόσωπος ἦτο ὁ Ornstein, ὁ μόνος τὸν ὁποῖον ἐγνώριζον προσωπικῶς. Καὶ πάλιν ἐπανειλημμένως μ' ἐπεσκέφθη, ἀλλ' ἀπέφευγε νὰ μοὶ ἀνακοινώσῃ τὸ σχέδιον, οὗ τὴν πραγματοποιήσιν εἶχεν ἰδιαιτέρως τὴν ἐντολὴν νὰ ἐπιδιώξῃ, καὶ τὸ ὁποῖον, ὥς κατόπιν ἐγένετο πολλοῖς γνωστόν, ἐστρέφετο εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ καταστῇ αὕτη τρόπῳ τινὶ Τράπεζα διεθνῆς καὶ εἰς αὐτὴν ν' ἀνατεθῇ ἡ ὑπηρεσία τῶν Ἑλληνικῶν δανείων, καθισταμένης ταύτης, οὕτως εἰπεῖν, θεματοφύλακος τῶν προσόδων τοῦ Κράτους, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ ὀρισθῶσι διὰ τὰ δάνεια.

Τὰς λεπτομερείας ταύτας ἔμαθον ἐξωδίκως καὶ δὲν ἐγγυῶμαι τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἄνω λεπτομερειῶν. Βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι περὶ τοιούτου τινὸς ἐπρόκειτο, διότι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπισκεπτόμενός με ὁ Ornstein μοὶ ἐζήτει ἀορίστως γνώμην περὶ σχετικῶν ζητημάτων, προσθέτων μοι ὅτι τῷ εἶναι ἀπηγορευμένον ν' ἀνακοινώσῃ καὶ εἰς ἐμὲ λεπτομερείας, ὅτι ὅμως ἀπὸ τὸν Ἀντ. Βλαστὸν καὶ τοὺς λοιποὺς ἐντολεῖς του ἔχει ὁδηγίας νὰ μὲ βλέπῃ συνεχῶς καὶ ν' ἀκούῃ τὴν γνώμην μου. Ἐγὼ μὴ ἔχων κατ' εὐθεΐαν οὐδεμίαν εἶδησιν, οὔτε θέλων νὰ ὑποτεθῇ ὅτι *φυτρῶνω ὅπου δὲν μὲ σπέρνουν*, ἤμην λίαν ἐπιφυλακτικός.

“Απαξ μόνον, ἐπειδὴ μὲ ἐστενοχώρησε πολύ, εἶπον τῷ Ornstein, ὅτι κννηγοῦν πολλοὺς λαγοὺς καὶ δὲν θὰ πιάσουν φοβοῦμαι κανένα, καὶ ὅτι πρέπει νὰ διαιρέσουν τὰ τοῦ συμβιβασμοῦ ἀπὸ τὰ τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς, ἥτις δὲν βλέπω διατὶ ἀπὸ καθαρώς Ἑλληνικὰς θὰ συγκατανεύσῃ νὰ ὑποταγῇ εἰς ξένας θελήσεις.

Νομίζω ὅτι οἱ λόγοι μου τῷ ἔκαμαν αἴσθησίν τινα, διότι ἔκτοτε ἤκουσα, ὅτι ἐτέθη κατὰ μέρος τὸ σχέδιον τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς καὶ περιορίσθησαν αἱ διαπραγματεύσεις εἰς συνεννόησιν μὲ μόνην τὴν Κυβέρνησιν. Ἦκουον ὅτι αὐταὶ ἐξηκολούθουν, ἀλλ’ οὔτε κατ’ ἐλάχιστον ἐπενέβαινον, φοβούμενος τὰς παρεξηγήσεις τόσον τῶν ἐν Ἀθήναις ὥς καὶ τῶν ἐν Παρισίοις. Ἐλέγετο ὅτι ἔφθασάν ποτε εἰς εὐχάριστον σημεῖον μετ’ οὐ πολὺ δὲ ὅτι διεκόπησαν, ἀποδοκimasάντων τῶν ἐντολέων τοὺς ἐντολοδόχους αὐτῶν καὶ ἀνακαλεσάντων αὐτούς.

Ὁ Τρικούπης διετείνεται ὅτι εἶχε συμφωνίαν τετελεσμένην, οἱ δὲ ὅτι εἶχον ὑπογράψῃ βάσεις μόνον συμφωνιῶν καὶ ὅτι τὸ ἀκανθῶδες ζήτημα ἦτο τὸ τῶν ἐγγυήσεων τῶν δοθησομένων περὶ τῆς εἰς τὸ μέλλον ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως τῶν τοῦ συμβιβασμοῦ.

Δὲν θέλω νὰ ἐξετάσω ὅποιον τῶν δύο μερῶν ἦτο ἐν τῷ δικαίῳ, ἀλλ’ ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐγγυήσεις, ὁ Τρικούπης ἠρνεῖτο νὰ παραχωρήσῃ ὅσας κατ’ οὐσίαν παρεχώρησε καὶ εἰς τὸ δάνειον τοῦ 1887, καὶ ἦτο διατεθειμένος νὰ παραχωρήσῃ διὰ τὸ ἀποτυχὸν τῆς προλαβούσης πρωθυπουργίας του, καὶ τέλος εἶχε περίπου παραχωρήσῃ τὸ Ὑπουργεῖον Σωτηροπούλου - Ράλλη διὰ τὸ Funding.

Τὸ κακὸν ἦτο, ὅτι ὁ Τρικούπης, δὲν ἤξεύρω διατί, ἐν ὀργῇ ἐκήρυττεν ὅτι ζητεῖται ὑπὸ τῶν δανειστῶν ξενικὸς ἔλεγχος ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ Κράτους, οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι ἐπεκρότουν ἐπὶ τοῖς λόγοις του τούτοις πιστεύοντες, ὅτι διὰ τῆς ἐπιμονῆς του εἰς τὴν ἄρνησιν τῶν ἐγγυήσεων θὰ εὔρεθῇ εἰς ἀδυναμίαν νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν συμβιβασμὸν καὶ θ' ἀναγκασθῇ νὰ παραιτηθῇ. Δὲν ἐσκέπτοντο ὅτι ἔσκαπτον λάκκον, εἰς ὃν ἔμελλον καὶ αὐτοὶ βραδύτερον νὰ ἐμπέσωσιν.

Ὅπως δὴποτε, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν δυστυχῶς ἐν Ἑλλάδι συνήθειαν, νὰ λαμβάνηται μία φράσις οἵουδήποτε σημαίνοντος καὶ δὴ πολιτευομένου, ὥς θέμα συζητήσεων οὐδεμίαν ἔχουσῶν βάσιν, αἱ λέξεις ξενικὸς ἔλεγχος ἐφέροντο τότε δι' ὅλων τῶν στομάτων καὶ τῶν γραφίδων, ὅπως ἄλλοτε τὸ *τολμᾶς νὰ ὁμιλῇς περὶ πτωχεύσεως*, χωρὶς οὐδεὶς μετ' ἀπαθείας ἢ ψυχραιμίας νὰ θέλῃ νὰ σκεφθῇ καὶ συζητήσῃ δημοσίᾳ περὶ τοῦ θέματος.

Ἄν ὑπῆρχον καὶ τινες ἐξετάζοντες τοῦτο ὥς πρὸς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ σημασίαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐγώ, δὲν ἐτόλμων νὰ ἀποφανθῶσι δημοσίᾳ οὔτε διὰ τοῦ τύπου οὔτε ἐν τῇ Βουλῇ.

Ἐν παραβύστῳ ἔλεγον καὶ ἐγὼ καὶ οἱ ὁμόφρονές μου, ὅτι ἂν τις ὑποθηκεύσῃ ἐν μέρος τῆς περιουσίας του διὰ νὰ δανεισθῇ, καὶ ἂν τὸ εἰσόδημα τοῦ μέρους τούτου τῆς ὑποθηκευθείσης περιουσίας του ἐπιφορτίσῃ οἰκειοθελῶς τὸν δανειστήν του νὰ λαμβάνῃ πρὸς ἀποτίσιν τόκου καὶ χρεωλύτρου ἐπὶ ἀποδόσει λογαριασμοῦ, δὲν σημαίνει τοῦτο, ὅτι ὁ οὕτω δανεισθεὶς ἐτέθη εἰς

ἀπαγόρευσιν καὶ ἐγκατέλειψε τὴν ὅλην περιουσίαν του εἰς ξένην διαχείρισιν.

Ἀνεφέραμεν παραδείγματα πολλῶν μεγάλων Κρατῶν, τὰ ὅποια μόνον διότι ἐθεώρησαν συμφέρον αὐτοῖς παρεχώρησαν οἰκειοθελῶς εἰς διαχείρισιν ἑταιρειῶν εἰδικὰς προσόδους των καὶ δὴ ἐκ Μονοπωλίων. Τὰ ἐμουργιζόμενα, λέγω, ἕκαστος εἰς τὸ οὖς τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ ποῦ νὰ τολμήσωμεν νὰ ἀποφανθῶμεν; — Καὶ τίς θὰ ἀκούσῃ; ἔλέγαμεν διὰ νὰ ἀποκρύψωμεν τὴν ἀσυγχώρητον δειλίαν μας.

Ὁ Τρικούπης πάλιν ἦτο ἐκεῖνος, ὅστις ἐνόησε κατόπιν τὸ ἀβάσιμον τῆς ἐπιμονῆς του καὶ κατὰ τὴν μονομερῇ μετὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ Hambro, ἀντιπροσωπεύοντος μόνον τοὺς Ἀγγλοὺς δανειστάς, συνεννόησιν του περὶ συμβιβασμοῦ ἐδέχθη τὸν ὅρον τῆς διαχειρίσεως εἰδικῶν προσόδων τοῦ Κράτους, τῶν ὀρισθεισῶν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν δανείων κατὰ τὸν συμβιβασμὸν ἐκεῖνον ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας τῶν Μονοπωλίων μεταρρυθμιζομένης. Ὑπενοεῖτο δὲ ἡ μεταρρύθμισις εἰς τρόπον ὥστε ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἑταιρείας ν' ἀντιπροσωπεύωνται οἱ δανεισταί, καὶ κατ'ὁρθοῦ οὕτω νὰ δεχθῇ τὸν ἔλεγχον χωρὶς ὅμως νὰ τὸ δηλώσῃ. Δυστυχῶς καὶ ἡ συνεννόησις ἐκείνη ἐματαιώθη δι' ἄλλους λόγους.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1894, προκειμένου καὶ πάλιν νὰ ταξιδεύσω, ἐπετάχυνα τὴν ἀναχώρησίν μου θέλων ν' ἀποφύγω παρεξηγήσεις περὶ ἐπεμβάσεώς μου εἰς τὰ τοῦ συνδυασμοῦ, καθ' ὅσον μάλιστα ἐν Ἀθήναις ἐθεωρούμην ὡς συμπράττων ἐν πᾶσι μετὰ τοῦ Ἀντ. Βλαστοῦ, ὅστις δὲν ἦτο οὐδαμοῦ τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν ἀρεστὸς—πάντοτε κατ' ἐμὲ ἄνευ εὐλόγου αἰτίας—ἐν ᾧ ἂφ' ἑτέρου καὶ ὁ Βλαστός, ὡς εἶπον, δὲν μ' ἐθεώρει τότε ἀμέσως συμφέροντα κοινωνὸν τῶν Γαλλικῶν σχεδίων τῶν ὑπὸ τοῦ Ornstein ἀντιπροσωπευομένων.

Κατήρτισα συνεπῶς δρομολόγιον ἀπέχον παντὸς κέντρου καὶ κυρίως Παρισίων, Λονδίνου καὶ Βερολίνου.

Μετέβημεν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς Πάτρας καὶ Κέρκυραν καὶ ἐκεῖθεν διηυθύνθημεν εἰς τὰς μεσημβρινὰς ἀκτὰς τῆς Ἰταλίας προσεγγίζοντες εἰς διαφόρους πόλεις.

Ἐκ Μεσσήνης, ἀφῆσαντες ἐκεῖ τὴν θαλαμηγὸν ἡμῶν πρὸς ἐπισκευήν, μετέβημεν διὰ ξηρᾶς εἰς Κατάνην καὶ Πάνορμον τῆς Σικελίας.

Ἦκουον ἀπὸ τὸν σεβαστὸν καὶ καθ' ὅλα ἀξιότιμον ἀληθῶς φίλον μου Μᾶρκον Ρενιέρην ἐκθειαζομένην τὴν ὡραιότητα τῆς πόλεως Πανόρμου καὶ μεγάλην

εἶχον περιέργειαν νὰ τὴν ἐπισκεφθῶ, μ' ὅλον ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ θέρους εἶναι ὅλως ἀκατάλληλος διὰ διαμονὴν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον κατωκῆσαμεν, εἵμεθα οἱ μόνοι παρεπιδημοῦντες ξένοι. Ἐν τούτοις ἐμείναμεν κατευχαριστημένοι καί, ἄς εἴπω, μαγευμένοι ἐκ τῆς ἐκεῖ ὀλιγοήμερου διαμονῆς ἡμῶν.

Καὶ τί πρῶτον ν' ἀποθαυμάσῃ τις ἐν αὐτῇ; Τὸν πλοῦτον τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς μὲ τὰ ἀπαράμιλλα ψηφιδωτά των, τὰ ἐντελῶς διατηρούμενα, ὅπως οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ, τῶν τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς μὲ τὰς θαυμασίας τοιχογραφίας των καὶ μὲ τὸν πλοῦτον τῶν πολυχρόων μαρμάρων των; τὰς μεσαιωνικὰς ἀρχαιότητας; τὰ μεγαλοπρεπῆ παλάτια τῶν εὐγενῶν; τὰς ἐξοχικὰς αὐτῶν ἐπαύλεις μὲ τὰς μέχρι καταχρήσεως πολυσχήμους διὰ τῆς τεχνητῆς ψαλίδος μορφὰς τῶν ἐσπεριδοειδῶν; τὸν παράλιον περίπατον Marina, ὅπου ἐν πλήρει καυστικῷ θέρει ἡσθάνετό τις δρόσον ἐκ ζωογόνου αὔρας θαλασσίας;

Ἐνεθυμούμην τὸν Ρενιέρην καὶ ἐδικαίουν αὐτόν, συμπεραίνων ὅποσον ἡ διαμονὴ θὰ εἶναι εὐάρεστος κατὰ τὸν χειμῶνα, ὅποτε μέγας ἀριθμὸς ξένων καὶ κυρίως Ἀγγλῶν συγκεντροῦται ἐκεῖ, ὅπως διαχειμᾶσῃ ἀπολαμβάνων τὸ γλυκὺ τοῦ κλίματος, καὶ αἱ κοινωνικαὶ διασκεδάσεις βρίθουσιν, ὥς μοι ἔλεγεν· ἐσχεδιάζον μάλιστα νὰ διέλθω ἐκεῖ τὸν προσεχῆ χειμῶνα.

Ἐκ Πανόρμου ἐπανήλθομεν εἰς Μεσσήνην καὶ ἐπιβάντες τῆς θαλαμηγοῦ μας καὶ προσεγγίζοντες εἰς διαφόρους λιμένας μετέβημεν εἰς τὴν νῆσον Ἑλβαν, ἐπιθυμοῦντες νὰ λάβωμεν ιδέαν περὶ τῆς νήσου ἐκεῖ-

νης, ἥτις ἐφιλοξένησε τὸν Μέγαν Ναπολέοντα ἐξόριστον.

Ἐπιδεικνύεται ἐκεῖ ἡ οἰκία, ἣν κατώκησε—μετριώτατον οἰκοδόμημα—καὶ ἡ ἐξοχικὴ κατοικία, ἣν ἐσχημάτισεν, ὥς καὶ ἐν δένδρον, τὸ ὁποῖον ἰδίαις χερσὶν ἐφύτευσε. Μελαγχολίας μόνον αἴσθημα μ' ἐκυρίευσε συλλογιζόμενον τὸ «τὰ πάντα ματαιότης» καί.... τὴν σμικρότητά μας.

Ἀπὸ τῆς νήσου Ἑλβας ἐξηκολουθήσαμεν παραπλέοντες τὴν λεγομένην Corniche, τὰς μικρὰς δηλαδὴ παραλίους πόλεις τῆς Ἰταλικῆς πλευρᾶς, τὰς συχνάζομενας τὸν χειμῶνα ἀπὸ ξένους τῶν βορείων μερῶν, ὧν ἑκάστη τερπνοτέρα τῆς ἄλλης, καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὰς νήσους Hyères τῆς Γαλλίας, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Τουλῶνα. Ἐπειδὴ ὁ ἄνεμος ἔπνεε σφοδρότατος, κατὰ προτίμησιν μετέβημεν διὰ ξηρᾶς εἰς Μασσαλίαν, διατάξαντες τὸ πλοῖόν μας νὰ μεταβῇ ἐκεῖ πρὸς συνάντησίν μας.

Ἐκ τῶν παλαιῶν στενῶν φίλων μου ἐν Μασσαλία δὲν ἀπέμενε φεῦ! ζῶν, εἰμὴ ὁ Στέφανος Ζαφειρόπουλος. Εἶναι γνωστὸν ὁποῖος ἦτο ὁ Ζαφειρόπουλος· φιλόπατρις δηλαδὴ περιεσκεμμένος, ἐλεήμων, ἄριστος συγγενής, μεμετρημένος ἐν πᾶσιν ἐν γένει καὶ δι' ἐμὲ καλὸς φίλος. Μόνον πρὸς χάριν τοῦ ἐμάκρυνα τὴν ἐν Μασσαλία διαμονήν μου ἐπὶ μίαν περίπου ἑβδομάδα.

Εἶχον σκοπὸν νὰ μεταβῶ διὰ θαλάσσης ἐκ Μασσαλίας εἰς Βαρκελώνην καὶ ἐκεῖθεν περιπλέων τὴν Ἰσπανικὴν ἀκτὴν νὰ ἐπισκεφθῶ προβαίνων καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν διὰ τοῦ Σιδηροδρόμου τὰς πόλεις τῆς Ἀνδαλουσίας, νὰ φθάσω δὲ μέχρι τοῦ Ἀγίου Σεβαστιανοῦ, ὁπόθεν θὰ μετέβαινον εἰς Μαδρίτην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Παρισίους, διατάσσω τὸ πλοῖόν μου ἀπὸ Ἀγίου Σεβαστιανοῦ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἴφνης μοὶ ἀνηγγέλθη ὑπὸ τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ Ἑλληνοῦ Προξένου, ὅτι ἡ Ἰσπανία ἐπέβαλεν ἑνδεκαήμερον κάθαρσιν εἰς τὰς ἐκ Μασσαλίας προελεύσεις διὰ θαλάσσης ἕνεκα τῶν ἀκουσθέντων ἐκεῖ σποραδικῶν χολερικῶν κρουσμάτων. Ἐμαθον ὅμως ἀφ' ἑτέρου, ὅτι οἱ μεταβαίνοντες ἐκ Μασσαλίας διὰ τοῦ σιδηροδρόμου εἰς Βαρκελώνην δὲν ὑποβάλλονται εἰς κάθαρσιν, ἀλλ' εἰς ἐπιπόλαιον ἀπολύμανσιν — παράδοξον μέτρον! — καὶ ἐπειδὴ, δι' οὓς προανέφερα λόγους, δὲν ἐπεθύμουν ἀμέσως τότε νὰ εὔρεθῶ ἐν Παρισίοις, ἀπεφάσισα νὰ ἐξαποστείλω ἐκ Μασσαλίας τὴν θαλαμηγόν μου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐγὼ δὲ μετὰ τῆς συζύγου μου νὰ μεταβῶ εἰς Βαρκελώνην καὶ νὰ ἐπισκεφθῶ μέρος τῆς Ἰσπανίας μὲ ἄλλο δρομολόγιον.

Ἀνεχωρήσαμεν ὅθεν διὰ ξηρᾶς διὰ Βαρκελώνην.

Κατὰ τὴν ἀφίξιν ἡμῶν εἰς τὴν πρώτην πόλιν τῶν συνόρων ηὐτύχησα νὰ ἴδω, ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι εὐρωπαϊκαὶ πολιτεῖαι, ὅπου συμβαίνουν σιν ἴσως χειρότερα καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι, καὶ νὰ παρηγορηθῶ.

Ἐν πρώτοις δὲν ἐπεβλήθη ἡμῖν οὐδεμία ἀπολύμανσις. Ἡρωτήθημεν ἀπλῶς ἂν ἔχομεν καλῶς τὴν ὑγείαν καὶ ἀμέσως συνεκοινωνήσαμεν.

Ἐμαθον κατόπιν ἀπὸ τὸν τότε ἐν Βαρκελώνῃ Ἑλληνα Πρόξενον Π. Μουτζόπουλον, τὸν λίαν περιποιητικὸν δι' ἡμᾶς, ὥς καὶ τὸν Πρόξενον τῆς Τουρκίας Δ. Μαυροκορδαῶτον, Ἑλληνα τὸ γένος καὶ ἀρχαῖον οἰκογενειακὸν φίλον μου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐπίσης λίαν περιποιητικὸν δι' ἡμᾶς, ὅτι τῆς ἐπιβληθείσης καθάρσεως σκοπὸς ἦτο ἀπλῆ ἀργυρολογία, καὶ ὅτι οἱ μὲν πλοίαρχοι τῶν ἀτμοπλοίων διὰ νὰ ἀποφύγωσιν ἀπώλειαν ἑνδεκα ἡμερῶν ἠναγκάζοντο νὰ συνθηκολογήσωσι μετὰ τῶν ἀρμοδίων ὑπαλλήλων καὶ ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς καθάρσεως εἰσερχόμενοι ἀμέσως εἰς ἐλευθέραν κοινωνίαν ἀντὶ καταβολῆς 4 ἕως 6000 φράγκων, τὰ δὲ ἰστιοφόρα τὰ μὴ δυνάμενα νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τοιαύτην θυσίαν, ὥς καὶ οἱ τυχόν διὰ θαλάσσης φθάνοντες ταξιδιωταί, ἐστέλλοντο εἰς μίαν Ἰσπανικὴν πλησίον κειμένην νῆσον διὰ νὰ καθαρίσωσι... τὰ βαλλάντια τῶν διὰ τῶν ἐκεῖ πολυμηχάνων καθαριστῶν ὑπαλλήλων τῆς Κυβερνήσεως!

Δευτέρα ἀφορμὴ χαρᾶς μου διὰ τὰ συμβαίνοντα καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ χείρονα τῶν ἐν Ἑλλάδι ἦτο ἡ τελωνιακὴ ἐξέτασις τῶν ἀποσκευῶν ἡμῶν.

Ὁ τελώνης εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισίν μου ἦτο

περιποιητικώτατος, δὲν ἐνόησα ὅμως δυστυχῶς τὸν σκοπὸν τῶν περιποιήσεών του, μὴ δυνάμενος μάλιστα νὰ συνεννοηθῶ μετ' αὐτοῦ Ἰσπανιστὶ τὸν παρέπεμψα εἰς τὸν ὑπηρέτην μου, ὅστις εἶχε τὴν φροντίδα τῶν ἀποσκευῶν καὶ τοῦ τελωνισμοῦ αὐτῶν, ἄλλως τε οὐδὲν περιεῖχον αὐταὶ ὑποκείμενον εἰς τελωνιακὸν δασμὸν εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου τοῦλάχιστον γνωστοῦ μου.

Εἰς τὴν μικρὰν ἐκείνην πόλιν τῶν συνόρων, τῆς ὁποίας μοὶ διαφεύγει τὸ ὄνομα, ἐπρόκειτο ἡ φέρουσα ἡμᾶς ἀμαξοστοιχία νὰ διαμείνη ἐπὶ μίαν περίπου ὥραν καὶ εἶτα νὰ ἐξακολουθήσῃ διὰ Βαρκελώνην. Ἀφήσαντες τὴν ὑπηρεσίαν μας νὰ ἐνασχολῇται μὲ τὰς ἀποσκευὰς ἡμῶν ἐλάβομεν τὰς θέσεις μας εἰς τὴν σιδηροδρομικὴν ἅμαξαν. Ἀλλ' ἡ ὥρα τῆς ἀναχωρήσεως ἐπλησίαζεν, καὶ οἱ ὑπηρέται δὲν ἐφαίνοντο.

Αἴφνης ἡ θαλαμηπόλος ἔρχεται νὰ ἀναγγεῖλῃ, ὅτι ὅπως γίνεται ὁ τελωνισμὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ τελειώσῃ ἐντὸς τῶν ὀλίγων ἀπομερόντων λεπτῶν μέχρι τῆς ἀναχωρήσεως τῆς ἀμαξοστοιχίας ἐκείνης καὶ θ' ἀναγκασθῶσι νὰ μείνουν διὰ νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν εἰς Βαρκελώνην πορείαν των διὰ τῆς ἀμαξοστοιχίας τῆς ἐσπέρας.

Ἐξεπλάγην καὶ μετέβην εἰς συνάντησιν τοῦ περιποιητικοῦ τελώνου. Ἀλλ' εἶδον ἄλλον ἄνθρωπον, ἐξηγριωμένον καὶ δίδοντά μοι διὰ τοῦ βλέμματός του νὰ ἐννοήσω ὅτι εἶμαι... βλάξ.

Τὰ ἐνδύματά μου ὅλα καὶ τῆς συζύγου μου ἔκειντο ἔξω τοῦ κιβωτίου καὶ ἐπὶ τῆς πλάστιγγος εἶδον ζυγισομένας ... τὰς κάλτσας ὡς ἐμπόρευμα. Διὰ τῶν «κουτσοῖσπανικῶν» μου ἠθέλησα νὰ τῷ δώσω νὰ ἐννοήσῃ

ὅτι αἱ κάλτσαι εἶναι ἀπαραίτητον παρ' ἡμῖν μέρος τῆς ἐνδυμασίας, ἀλλ' ἐκεῖνος, καθ' ὅσον ἐνόουν, ἀπεκρίνετο ὅτι τόσος ἀριθμὸς καλτσῶν εἶναι περιττός, ὥς ἐπίσης περιττὸν εἶναι καὶ δεύτερον καπέλλον, ἐκτὸς ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἔφερεν ἤδη ἡ σύζυγός μου!

Ἐν συντόμῳ ἀνεχώρησα ἀφήσας τὴν ὑπηρεσίαν νὰ τὰ ξεμπερδεύσῃ ὅπως ὅπως καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς Βαρκελώνην, ὁπότεν δυνηθῇ.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι ἡ βλακεία μου μοὶ ἐστοίχισε τελωνιακὰ 200 πετσέτας—ὄχι τοῦ τραπεζιοῦ, ἀλλὰ φράγκα!

Ὁ Πρόξενος ἡμῶν, μαθὼν τὸ συμβάν, ἀνεφέρθη εἰς τὴν ἀρμοδίαν ἀρχὴν ζητῶν τὸ δίκαιον. Ἀλλὰ τρέχα γύρευε.

Ἐγὼ ὥς εἶπον ἐχαιρόμην καὶ πολὺ, διότι ἐν Ἰσπανίᾳ εἶδον τὰ χειρότερα.

Ἡ Βαρκελώνη εἶναι ὠραία πόλις καὶ καθ' ὅλα Εὐρωπαϊκὴ, ἀλλὰ κυρίως Ἰσπανία δὲν εἶναι, ἐκτὸς τῶν Ἰσπανίδων τῆς, αἱ ὁποῖαι πράγματι ἀπὸ τῆς κατωτάτης μέχρι τῆς ἀνωτάτης τάξεως σχεδὸν ὅλαι εἶναι θελκτικαί· οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ὀμιλοῦν.

Ἀπὸ Βαρκελώνης μετέβημεν εἰς Σαραγόσσαν. Ἐκεῖ εὐρίσκεται τις καθ' αὐτὸ εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ αἰσθάνεται τὴν ἔλλειψιν εὐρωπαϊκῶν βιοτικῶν ἀνέσεων. Τὰ ξενοδοχεῖα πολὺ μέτρια καὶ ἡ τροφή ἐπίσης, ὥστε ἀφ' οὗ θαυμάσῃ τις τὸν πλοῦτον τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἐν αὐταῖς εἰκόνων καὶ ἀμφίων ὥς καὶ τὰ λείψανα τῆς Μαυριτανικῆς ἐποχῆς, δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ ἀπέλθῃ ὅπως ἐκάμαμεν διευθυνθέντες εἰς Μαδρίτην.

Ἐκεῖ γνωστὰ τοῖς πᾶσι τὰ πλουσιώτατα εἰς εἰκόνας

Ἰσπανικῆς τέχνης μουσεῖα καὶ τὰ λοιπὰ Μαυριτανικὰ μνημεῖα, κατὰ τὰ λοιπὰ δὲ ἀπομίμησις εὐρωπαϊκῆς πρωτευούσης. Μόνον ὥς πρὸς τὰς συνηθείας τῆς ζωῆς παρατήρησα ὅτι οἱ κάτοικοι πολὺ διαφέρουσι τῶν τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Εἰς τὴν Μαδρίτην ἡ ζωὴ κατὰ τὴν κοινὴν σημασίαν τῆς λέξεως φαίνεται τὴν νύκτα. Ἀκόμη καὶ τὸ μικρὸν ἐμπόριον κινεῖται ἀπὸ τῆς 10^{ης} τῆς πρωΐας μέχρι μεσημβρίας καὶ ἐπαναρχίζει ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου μέχρι βαθυτάτης νυκτός.

Ἐνόμισα ὅτι τοῦτο συμβαίνει μόνον κατὰ τὸ θέρος ἔνεκα τοῦ καύσωνος, ἀλλὰ μοὶ ἐβεβαιώθη ὅτι καὶ κατὰ τὸν χειμῶνα συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ ὅτι δὲν εἶναι ποσῶς ἔκτακτον εἰς ἐπισήμους κύκλους νὰ ὀρίζηται ὥρα συνεντεύξεως ἢ δευτέρα ὥρα τῆς πρωΐας.

Ἀπὸ Μαδρίτης μετέβημεν εἰς Ἅγιον Σεβαστιανόν, τὴν ἐπίσημον πόλιν διὰ τὰ θαλάσσια λουτρὰ καὶ λέγω ἐπίσημον, διότι ἐκεῖ μεταβαίνει ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια, διὰ τοῦτο καὶ ὅλη ἡ Ἰσπανικὴ ἀριστοκρατία ἐκεῖ κατ' ἔτος συρρέει καὶ ὁ βίος εἶναι πολυδάπανος, ἀλλὰ καὶ ἄνετος καθ' ὅλα. Εὐρίσκονται ἐκεῖ καὶ ξενοδοχεῖα πρώτης τάξεως μετὰ τροφῆς ἐκλεκτῆς, καὶ ἅμα ξαι καλαὶ καὶ λέσχαι καὶ μουσικαὶ κ.λ.π.

Μοὶ ἐφάνη περίεργος ἡ καθημερινὴ πομπὴ τῆς μεταβάσεως τοῦ παιδὸς Βασιλέως μετὰ τῆς Ἀντιβασιλίσσης μητρὸς του ἀπὸ τῆς βασιλικῆς κατοικίας εἰς τὴν παραλίαν πρὸς θαλάσσιον λουτρὸν ἢ μᾶλλον δεκαπεντάλεπτον περίπατον μέχρι γονάτων ἐν τῇ θαλάσῃ. Ἐνόμιζον ὅτι βλέπω, ὥς εἶδον πρὸ πολλῶν ἐτῶν, τὴν Βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας ἐν Λονδίῳ μεταβαίνουσαν ἐν πομπῇ διὰ

τὸ ἐπίσημον ἄνοιγμα τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων.

Ἐολόκληρον σῶμα ἱππέων σωματοφυλάκων συνώδευεν ἕως ἐκεῖ τὴν βασιλικὴν ἄμαξαν, ἧς προηγοῦντο καὶ εἶποντο ἄλλαι φέρουσαι ἐν μεγάλῃ στολῇ αὐλικούς διαφόρους καὶ Κυρίας ἐπὶ τῶν Τιμῶν. Ἐν Ἰσπανίᾳ τηροῦνται αἱ ἀρχαῖαι ἐθιμοτυπίαί τῆς Αὐλῆς καὶ τῆς ἀριστοκρατίας μέχρις ὑπερβολῆς.

Ἀπὸ Ἀγίου Σεβαστιανοῦ μετέβημεν εἰς Βιαρρίτζ, Γαλλικὴν παραθαλασσίαν μικρὰν πόλιν, ὅπου πολὺς κόσμος συρρέει ἐπίσης διὰ θαλάσσια λουτρά. Ἐκεῖ μετέβαινον κατ' ἔτος καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων Ναπολέον μετὰ τῆς Αὐτοκρατείας καὶ θερινὸν παλάτιον μεγαλοπρεπὲς εἶχον οἰκοδομήσῃ, τὸ ὁποῖον σήμερον ἐκποιηθὲν μετετράπη εἰς πολυτελὲς καὶ συνεπῶς πολυδάπανον Ξενοδοχεῖον.

Μεταξὺ ἄλλων συνήντησα ἐκεῖ διὰ τελευταίαν φορὰν τὸν γηραιὸν φίλον μου Στ. Ζαφειρόπουλον, ὅστις, ὥς ἂν προησθάνετο τὸ προσεχὲς τέλος του, ἐπεδίωκε πᾶσαν διασκέδασιν καὶ παρὰ τὴν ἡλικίαν του μ' ἐβίαζεν εἰς μακρινοὺς περιπάτους, μεμφόμενός με διότι «δὲν χαίρομαι ἀρκετὰ τὴν ζωὴν».

Μετ' ὀλίγους μῆνας ἀπέθανεν ἐν Μασσαλίᾳ.

— Πάει, εἶπον, καὶ αὐτός, ἕνας ἕνας φεύγει καὶ μοῦ ἀφήνει κενὸν μέγα.

Ὅταν φθάσῃ τις εἰς τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν, δυσκόλως πλέον συνδέει νέας φιλίας καὶ σχέσεις. Τοῦτο ἄλλως τε εἶναι φυσικόν, διότι οἱ νεώτεροι διαφόρους ἔχουσι καὶ τὰς ἰδέας καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, ἀκόμη καὶ τοῦ ζῆν.

Εἰς Βιαρρίτζ, ἐπίσης διὰ τελευταίαν φορὰν, συνήντησα καὶ τὸν πρὸ ὀλίγου προώρως σχετικῶς ἀποβιώσαντα Παῦλον Διομήδην μετὰ τῆς συζύγου του πρώτης ἐξαδέλφης τῆς ἰδικῆς μου συζύγου, ζῶντα ἐκεῖ ἀπὸ τινων ἐτῶν ἔνεκα τῆς ὑγείας τῆς γυναικὸς του.

Ἐφυγε καὶ αὐτός!

Ὑστερον ἀπὸ μηνιαίαν καὶ πλέον ἔλλειψιν εἰδήσεων ἐξ Ἑλλάδος ἔλαβον εἰς Βιαρρίτζ διὰ τοῦ Στ. Ζαφειροπούλου καὶ ἐξ ἡφμερίδων Ἑλληνικῶν, ἃς ἐλάμβανεν ὁ Διομήδης, γνῶσιν τῶν περὶ τοῦ συμβιβασμοῦ, ὃν μονομερῶς ἐπεχείρησεν ὁ Τρικούπης μετὰ τῶν ἄλλων κατόχων Ἑλληνικῶν χρεωγράφων διὰ τοῦ Hambro, ὑποσχομένου ὅτι εἰς συνέλευσιν συγκροτηθεῖσαν ἐν Λονδίῳ θὰ ἐπιτύχῃ τὴν παραδοχὴν τῆς γενομένης συμβάσεως ὑπὸ τῶν κατόχων αὐτῶν.

Ἐμαθον ὅμως συνάμα ὅτι ἡ γενομένη ἐκεῖ συνέλευσις ἀπέρριψεν αὐτήν, δὲν ἐγνώριζον δὲ καὶ τοὺς λόγους τῆς ἀπορρίψεως. Συγχρόνως ἔμαθον ἀπὸ τὸν Περικλῆν Ζαρίφην ὅτι καὶ ὁ γαμβρός του Ἀντ. Βλαστός εὗρίσκετο ὄχι μακρὰν, εἰς τὰ λουτρά τοῦ Luchon, κείμενα ἐπὶ τῶν Πυρηναίων παρὰ τὰ Ἰσπανικὰ σύνορα.

Προτιθέμενος τότε νὰ μεταβῶ εἰς Παρισίους, ὅπως ἐκεῖθεν διὰ Βιέννης κατέλθω εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔκαμα σταθμὸν εἰς τὸ Luchon, ὅπου συνήντησα τὸν Ἀντ. Βλαστὸν μεθ' ἀπάσης τῆς οἰκογενείας του.

Ἐπίστευον, ὅτι αὐτὸς θὰ εἶναι ἐνήμερος τῶν συμβαινόντων καὶ δὲν ἤπατώμην.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Αμα γνωσθείσης τῆς ὑπογραφῆς τῆς ἀνακωχῆς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος, ἦτοι κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου, ἐπισκεφθέντος με τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Α. Σιμοπούλου, δὲν ἐνθυμοῦμαι διὰ ποίαν ὑπόθεσιν, μεταξὺ ἄλλων ἦλθεν ὁ λόγος περὶ πολεμικῆς ἀποζημιώσεως καὶ τοῦ τρόπου τῆς εὐρέσεως δανείου πρὸς πληρωμὴν αὐτῆς.

Ἀνεπιφυλάκτως καὶ ὠρισμένως ἐξέφερα τὴν γνώμην περὶ τοῦ ὅτι πρέπει ἀμέσως καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης χρονοτριβῆς ἡ Κυβέρνησις, δι' οἵουδήποτε τρόπου ἐγκρίνει, νὰ προσπαθήσῃ καὶ ἐπιτύχῃ συνεννόησιν περὶ συμβιβασμοῦ μετὰ τῶν παλαιῶν ἡμῶν δανειστῶν καὶ κυρίως μετὰ τῶν Γερμανῶν.

— Πολὺ φοβοῦμαι, τῷ προσέθετον—μὴ ἡ Γερμανία ἤδη ἀρκούντως ἐναντίον ἡμῶν, διότι ἐπὶ δύο ὅλα ἔτη ἐμπαίζεται ἢ νομίζει ὅτι ἐμπαίζεται ὑπὸ τῶν διαπραγματευομένων τὰ περὶ τοῦ συμβιβασμοῦ, ὠφεληθῇ τῆς περιστάσεως ὅπως μᾶς παίξῃ τὸ αὐτὸ παιγνίδι, τὸ ὁποῖον μᾶς ἔπαιζεν ἐπὶ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας μὲ τὸ παλαιὸν χρέος τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Βαναρίαν.

Ὁ Σιμόπουλος ἐφάνη δίδων σπουδαίαν προσοχὴν εἰς τὴν γνώμην μου καὶ μὲ ἠρώτησε τί φρονῶ περὶ τοῦ πολυθρυλήτου ἐλέγχου.

Τῷ ἐπανέλαβον ὅτι πολλάκις εἰς πολλοὺς ἀνέκαθεν καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη εἶχον εἶπη. Ὅτι δηλαδή, κατ' ἐμέ, ὁ περὶ τὴν λέξιν **ἐλεγχος** γενόμενος θόρυβος καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέοντες φόβοι περὶ μειώσεως δι' αὐτοῦ μέρος τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τοῦ Κράτους, καθ' ὃν τρόπον μάλιστα εἶχεν ἀρχικῶς προταθῆ ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τῶν ὁμολογιούχων, δὲν εἶχον ἄλλην ὑπόστασιν εἰμὴ δημοκοπικήν.

Εἶπεν ὁ Τρικούπης ὅτι δὲν δέχεται ἐλεγχον μειοῦντα τὴν κυριαρχίαν τοῦ Κράτους, καὶ μολονότι ἐπὶ τέλους εἰς τὸν ἀποτυχόντα συμβιβασμὸν του μετὰ τοῦ Hambro τὸν ἀπεδέχετο, δεχόμενος τὴν ἀνοργάνωσιν τῆς ἐταιρείας τῶν Μονοπωλίων, ὁ Δηλιγιάννης δὲν ἐπεθύμει νὰ δεχθῇ ὅτι ὁ ἀντίπαλός του εἶχε φανῇ ὅτι ἀρνεῖται.

— Δὲν βλέπω, εἶπον εἰς τὸν Σιμόπουλον, πῶς ἡ συμφωνία περὶ διαχειρίσεως τῶν ὑπεγγύων προσόδων ὑπὸ διαχειριστῶν διοριζομένων ὑπὸ τῶν ὁμολογιούχων (καὶ τοῦτο κατὰ μέρος, δηλαδή 3 ἐπὶ 6) ἄνευ παρεμβάσεως τῶν ἐνδιαφερομένων Κυβερνήσεων (ὅπως τὴν εἶχον προτείνῃ τὰ κομιτᾶτα), δηλαδή ἐν συντόμῳ τῆς συμφωνίας μὴ οὔσης Διεθνοῦς, τὸ Κράτος ἀποβάλλει τὴν κυριαρχίαν του.

Πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν λόγων μου ἔφερα ὥς παράδειγμα τὴν ὑπάρχουσαν Ἑταιρείαν τῶν Ὀθωμανικῶν μονοπωλίων, ἧς τὸ καταστατικὸν παραδέχεται μεταξὺ τῶν διαχειριστῶν (συμβούλων) ἀντιπρόσωπον καὶ τοῦ

Ἄγγλου Hambro, ὥς καὶ τῆς Γαλλικῆς Ἑταιρείας Comptoir d'Escompte, κατ' ἀνοχὴν δὲ τὸ Συμβούλιον προεδρεύεται καὶ ὑπὸ Ἑλληνος μὲν, ἀντιπροσώπου ὅμως ὥς διευθυντοῦ ἑταιρείας διατελοῦσης ὑπὸ Ὀθωμανικὴν ὑπηκοότητα.

Φαινόμενος ὅτι παραδέχεται τὴν γνώμην μου ταύτην ὁ Σιμόπουλος ἐπεφυλάχθη νὰ ὁμιλήσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ τῶν συνυπουργῶν του.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἢ μετεπιοῦσαν μ' ἐπεσκέφθη πάλιν ὁ Σιμόπουλος, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Γ. Ν. Θεοτόκη, Ὑπουργοῦ τῶν Ἑσωτερικῶν, ὅστις μὲ παρεκάλεσε νὰ ἐπαναλάβω τὴν συζητήσιν ἐπὶ τῶν θεμάτων, ἐφ' ὧν εἶχον συζητήσει μετὰ τοῦ Σιμοπούλου.

Τὸ ἔπραξα προθύμως, ζωηρότερον μάλιστα συζητῶν καὶ συνιστῶν τὴν παραδοχὴν τῶν μέτρων τῆς ἐνεργείας, τὰ ὅποια εἶχον ὑποδείξῃ εἰς τὸν Σιμόπουλον, καὶ ἐπιμένων εἰς τὸ ἀνώδυνον τοῦ προτεινομένου ἐλέγχου.

Μεταχειρίζομαι τὴν λέξιν ὥς καθιερώθη, διὰ τὸ συντομώτερον, ἀλλ' εἰς τὰς συζητήσεις μου τότε ὑπεστήριζον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ κυβερνητικοῦ ἐλέγχου, ἀλλὰ περὶ ἐποπτείας εἰς τὴν διαχείρισιν καὶ εἴσπραξιν ὠρισμένων ὑπεγγύων προσόδων.

Ὁ Θεοτόκης ἐξ ἀρχῆς τῆς συζητήσεως ἐφαίνετο ἐνδοιάζων, ὅχι διότι κατ' οὐσίαν δὲν ἐπεδοκίμαζε τὴν γνώμην μου, ἀλλὰ διότι ἐπίστευεν, ὅτι ἐντὸς ὀλιγίστων ἡμερῶν θὰ ἦτο ὠρισμένον τὸ ποσὸν τῆς ἀποζημιώσεως, τὸ ὅποιον καὶ ὑπετίθετο ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου ὀρισθησόμενον εἰς ποσὸν πολὺ κατώτερον τοῦ τελικῶς ὀρισθέντος, καθ' ὅς ἐμμέσους εἶχε πληροφορίας.

Μετὰ τοῦτο, ἔλεγεν ὁ Θεοτόκης, θὰ παρεκάλουν ἴσα ἴσα ἐμὲ νὰ μεταβῶ εἰς Ἑσπερίαν καὶ ἐπιληφθῶ τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ τοῦ ἀναγκαίου δανείου.

Ἐγὼ ἐπέμεινα φρονῶν ὅσα ἐφοβούμην, ἀλλὰ προκειμένου περὶ ἀναβολῆς ὀλιγοήμερου, κυρίως δὲ διὰ νὰ μὴ παρεξηγηθῶ τῷ εἶπον :

— Ἐλάλησα, ἐξουσίαν οὐκ ἔχω.

Τότε μὲ ἠρώτησεν ὁ Θεοτόκης, ἂν ὅπως δήποτε ἐγκρίνω νὰ ὑποβληθῇ ἡ γνώμη μου εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον, ὅπου πιθανὸν ἦ πλειονότης τῶν Ὑπουργῶν νὰ ἔχῃ γνώμην σύμφωνον πρὸς τὴν ἰδικήν μου, ὅποτε εὐχαρίστως θέλει ὑποκύψῃ. Ἀλλ' ἐγὼ τὸν ἀπέτρεψα, εἰπὼν ὅτι συνεζήτησα ὡς φίλος μετὰ τῶν δύο Ὑπουργῶν, καὶ θεωρῶ ὅλως ἄσκοπον συζήτησιν ἐπίσημον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, προσθέτων μάλιστα καὶ λόγους ἄλλους, οὓς περιττὸν ὅλως ἐνταῦθα νὰ ἐπαναλάβω.

Νομίζων ὅπως δήποτε ἐπιβαλλόμενον νὰ μεταβῶ εἰς Βόλον ὅπως συνεννοηθῶ διὰ ζώσης περὶ τῶν συμφερόντων τῆς Προνομιούχου Τραπεζίης Ἡπειρο-θεσσαλίας μετὰ τοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς καὶ σταθμίσω ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν βαθμὸν τῆς καταστροφῆς ἐκ τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου, ἀπετάθην εἰς τὸν Πρωθυπουργὸν καὶ Ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν Δ. Ράλλην, παρακαλῶν νὰ διατάξῃ τοὺς ἀρμοδίους νὰ μοὶ ἐπιτρέψωσι τὴν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βόλου εἴσοδον μὲ τὸ πλοῖόν μου, ὑπὸ ἰδίαν μου περαιτέρω εὐθύνην καὶ κίνδυνον.

Λίαν προθύμως ὁ Ράλλης διέταξε τὰ χρειώδη.

Φροντίσας νὰ προμηθευθῶ καὶ συστατικὰ ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν Πρεσβείαν πρὸς τοὺς πλοιάρχους τῶν ἐν Βόλῳ πολεμικῶν αὐτῶν πλοίων, ἀνεχώρησα.

Προσεγγίσας εἰς Ἀγίαν Μαρίναν ἔλαβον καὶ ἐκεῖ τὴν δέουσαν ἄδειαν παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Μοίρας πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ταξιδίου μου, ἔφθασα εἰς Βόλον ὑψώσας ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ λευκὴν σημαίαν.

Τὰ πράγματα ἐν γένει δὲν εὔρον πολὺ δύσκολα.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀφίξίν μου εἰς τὸν λιμένα προσ-

ήρχετο εἰς τὸ πλοῖόν μου Τοῦρκος ἀξιωματικὸς ἐρωτῶν με, τίς εἶμαι, τί τὸ πλοῖον καὶ τί ζητῶ ἐκεῖ πλεύσας.

Τῷ ἀπήντησα εἰς τὰς ἐρωτήσεις του καὶ τῷ ἐζήτησα νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ ἀνωτέρῳ του καὶ μάθη καὶ μοὶ εἴπῃ, ἂν μοὶ ἐπιτρέπεται ἡ ἔξοδος εἰς τὴν πόλιν.

Ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον προσήρχετο εἰς τὸ πλοῖόν μου ὁ Μαθιουδάκης συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Π. Βλαστοῦ, μεταβάντος ἐκεῖ ὡς ἀντιπροσωπεύοντος τὴν Ἑταιρείαν τῶν Σιδηροδρόμων Θεσσαλίας.

Παρὰ τοῦ Μαθιουδάκη ἔμαθον τὰ τῆς Τραπεζῆς, ὅχι βεβαίως παρηγορητικά. Δὲν ἠδύνατό τις νὰ ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων αὐτῆς ὅχι μόνον εἰς Λάρισαν, Τρίκαλα καὶ Καλαμπάκαν, ὅπου καὶ ἡ μετάβασις ἦτο ἀδύνατος καὶ αἱ πόλεις εἶχον ἐρημωθῇ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Βόλον, τοῦ ὁποίου δὲν εἶχον μὲν καταστραφῇ αἱ οἰκοδομαί, ἀλλ' εἶχον παντελῶς ἐρημωθῇ. Αἱ Τουρκικαὶ ἀρχαὶ εἶχον καταλάβῃ καὶ τὰς ἀποθήκας αὐτὰς τῶν σιτηρῶν καὶ πᾶν ὅτι τοῖς ἐχρησίμευε πρὸς κατοικίαν καὶ διατροφήν, εἶχον δὲ τὴν διάθεσιν νὰ κατάσχωσι καὶ πᾶν ὑλικὸν τῆς Τραπεζῆς ἂν ἐννοήσωσιν ὅτι ὑπάρχει.

Ἐπάνω κάτω ἐμάνθανον ὅτι ἤθελον νὰ μάθω καὶ ἐπειθόμην ὅτι οὐδὲν δύναμαι νὰ πράξω ὑπὲρ τῆς Τραπεζῆς πρὶν ἢ ὑπογραφῇ ἡ ὁριστικὴ εἰρήνη καὶ δι' αὐτῆς ἀποφασισθῇ ἡ τύχη τῆς Θεσσαλίας. Ἐσκεπτόμην ν' ἀναχωρήσω αὐθημερόν, ἀλλ' ἔκρινα ἀρμόζον νὰ ἐπιδώσω τοῦλάχιστον τὴν συστατικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πλοίαρχον τοῦ Ἰταλικοῦ πολεμικοῦ, ἐπισκεπτόμενος αὐτὸν μετὰ τοῦ Μαθιουδάκη.

Ἐπιστρέφων εἰς τὸ πλοῖον ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην ἔλαβον τὴν εἴδησιν ὅτι ὁ Διοικητὴς Βόλου Ἐνβέρ Πασᾶς περιμένει τὴν ἐπίσκεψίν μου.

Οὕτως ἀπεβιβάσθην εἰς Βόλον, τυχὼν φιλόφρονος παρὰ τῷ εἰρημένῳ Διοικητῇ ὑποδοχῆς, δώσαντί μοι καὶ τὴν ἄδειαν νὰ μείνω ἐκεῖ ἕφ' ὅσον μοι ἄρέσκει, ἔξερχόμενος ὁσάκις θέλω.

Συνεπῶς δὲν ἀνεχώρησα τὴν αὐτὴν ἐσπέραν. Τὴν ἐπιοῦσαν ἐξελθὼν ἐπεσκέφθην τὴν πόλιν, ἔρημον κατοίκων. Ἐπανέλαβον μετὰ τοῦ Μαθιουδάκη τὰς περὶ συμφερόντων τῆς Τραπεζῆς ὁμιλίας μου καὶ ἀνεχώρησα διευθυνθεὶς κατ' εὐθεΐαν εἰς τὸν ὄρμον τοῦ κτήματός μου Ὡρωποῦ, ὅπου, προτιθέμενος νὰ διαμείνω ἐπὶ δύο περίπου ἑβδομάδας, εἶχον δώση ὁδηγίας εἰς Ἀθήνας, ὅπως μοι πέμπωνται αἱ δι' ἐμὲ φθάνουσαι ἐπιστολαὶ καὶ ἑφημερίδες.

Οὕτως ἐλάμβανον εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν γένει ἀφορώντων τὰς ἐθνικὰς ἡμῶν ὑποθέσεις, κυρίως δὲ ἐκ Παρισίων καὶ Βερολίνου περὶ τοῦ φλέγοντος οἰκονομικοῦ ζητήματος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ἐκ τῶν προβλέψεών μου καὶ ἐκ τῶν εἰδήσεων ἃς ἐλάμβανον ἐπίστευον ὅτι κρέμαται ἡ τύχη τοῦ ὅλου τῶν περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων.

Απὸ τῶν ἀρχῶν Μαΐου οὐδὲν πλέον εἶχον ἀνακοινώσῃ πρὸς οὐδένα τῶν Ὑπουργῶν, ὅτε περὶ τὰ μέσα Ἰουνίου ἔλαβον ἐκ Βερολίνου ἐπιστολὴν κατ' ἐμὲ σπουδαιοτάτην. Δι' αὐτῆς μοὶ ἀνηγγέλλετο, ὅτι ἡ Γερμανία, ἔχουσα τὸν σκοπόν, ὥς ἐφορούμην ἀνέκαθεν, ν' ἀναμίξῃ εἰς τοὺς ὅρους τῆς μετὰ τῆς Τουρκίας εἰρήνης τὸ ζήτημα τῶν παλαιῶν δανειστῶν καὶ τοῦ Ἑλέγχου, ἠνέχθη ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Ρωσίας καὶ Ἀγγλίας νὰ γείνη διὰ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ ἐν Παρισίοις ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλληνικῆς ἐν τελευταῖον βῆμα ἀνεπίσημον, ὅπως πεισθῇ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, πρὶν ἢ ὁ ἔλεγχος τῇ ἐπιβληθῇ, νὰ προλάβῃ καὶ αὐθορμήτως τὸν δεχθῇ καὶ τὸν προτείνειν κάπως γλυκασμένον.

Μοὶ προσετίθετο ἐν τῇ ἐπιστολῇ, ὅτι βεβαιοῦται περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως διάθεσις ὑπεκφυγῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διδουσῶν λόγον νὰ πιστεύσῃ ἡ Γερμανία, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θέλει πρὶν νὰ γνωρίσῃ τὸ ποσὸν τῆς ἀποζημιώσεως καὶ συνεπῶς νὰ κανονίσῃ τὰ τῶν παλαιῶν αὐτῆς χρεῶν μετὰ τῶν κατόχων τῶν ὁμολογιῶν της, ὑπονοοῦσα πάντοτε ἄνευ

παρεμβάσεως τῶν Κυβερνήσεων αὐτῶν, ὅπερ ἡ Γερμανία δὲν ἐδέχετο.

Ἐθεώρησα καθήκόν μου ν' ἀποστείλω ἀμέσως, ὅχι περίληψιν, οὔτε ἀντίγραφον, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Θεοτόκην καὶ δι' αὐτοῦ φυσικῶς εἰς τὸν Ὑπουργεῖον συνιστῶν τὴν σύντονον προσοχὴν τοῦ ἐπ' αὐτῆς.

Ὁ Θεοτόκης ἔσπευσε νὰ μοὶ ἀναγγεῖλῃ τὴν παραλαβὴν τῆς ἐπιστολῆς μου καὶ νὰ μὲ εὐχαριστήσῃ, διότι δι' αὐτῆς πολλὰ σημεῖα περὶ τῶν διατρεχόντων ἐφωτίζοντο, ἀλλ' οὐδὲν μέτρον τοῦ Ὑπουργείου μοὶ ἀνήγγειλε.

Μεταγενεστέρως μελετῶν τὴν Λευκὴν Βίβλον ἐκ τοῦ ἐκ Παρισίων τηλεγραφήματος τοῦ Ν. Δεληγιάννη τῆς 28 Ἰουνίου ἐβεβαιώθην ὅτι αἱ ἰδιαίτεραι πληροφορίαι μου ἦσαν ἀκριβεῖς καὶ λίαν ἔγκαιροι, καίπερ ἰδιωτικάι.

Παρέμεινα μετὰ τοῦτο ἀκόμη ἐπὶ ἑβδομάδα ὅλην εἰς Ὠρωπὸν καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψα εἰς Ἀθήνας. Ἐνεκα τοῦ ἀνωμάλου τῶν περιστάσεων δὲν ἤθελον νὰ ἀπομακρυνθῶ πολὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐσκόπουν νὰ περιφέρωμαι διὰ τοῦ πλοίου μου ἐντὸς τῶν ἐλληνικῶν ὑδάτων, ὅπως ἀποφύγῃ τοὺς μεγάλους καύσωνας τοῦ θέρους περιμένων τὸ ἀποβησόμενον περὶ τῆς εἰρήνης καὶ συνεπῶς τῆς τύχης τῆς Τραπεζῆς Ἡπειροθεσσαλίας.

Περὶ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου μὲ ἐπεσκέφθη ὁ Θεοτόκης, ὅπως μάθῃ τί φρονῶ περὶ τῆς σημερινῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ τί πρέπει νὰ γίνῃ χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς συζητήσεις περὶ τοῦ τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρὶν καὶ δὲν ἔγινε.

Τῷ εἶπον ὅτι μοὶ φαίνεται πολὺ ἄργα πλέον δι' ἰδιωτικὴν ἐνέργειαν, μάλιστα ἀνεπίσημον καὶ πρὸ πάντων κατόπιν τῶν ἐκ Βερολίνου πληροφοριῶν, ἃς τῷ εἶχον ἀνακοινώσῃ. Ἄλλ' ἐπιμένοντος τοῦ Θεοτόκη ν' ἀκούσῃ τὴν γνώμην μου περὶ τῆς δεούσης πορείας — ὑποτιθεμένου ὅτι ὑπάρχει καιρὸς — τῷ ἐπανέλαβον ὅσα καὶ πρὸ δύο περίπου μηνῶν, ὅτι δηλαδή κατ' ἐμὲ ὁ σκόπελος εὐρίσκεται ἐν τῷ ζητήματι τῶν ἐγγυήσεων, καθιστάμενος δυσκολώτερον ἤδη παρακάμψιμος μετὰ τὴν ἀνάμιξιν τῆς Γερμανικῆς Κυβερνήσεως, ἐπιμενούσης ὥς φαίνεται.

— Ἄμα, προσέθηκα, ἡ Γερμανικὴ Κυβέρνησις θεωρήσῃ ἑαυτὴν ἱκανοποιημένην ἐπὶ τοῦ ζητήματος καὶ ἀφήσῃ εἰς τὰ κομιτᾶτα ν' ἀσχοληθῶσι περὶ ἀριθμῶν καὶ λεπτομερειῶν, ἡ ὑπόθεσις ἐξομαλύνεται, διότι καὶ αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν γνωστῶν ἀπαιτήσεων τῶν κομιτάτων καὶ τῶν ἰδικῶν μας ἰδεῶν δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀσυμβίβαστοι. Ἀνέκαθεν ἐφρόνουν ὅτι εἰς διαπραγματεύσεις χρηματικῶν ζητημάτων οἱ διπλωμάται εἶναι ἀναρμόδιοι.

— Τότε, μοὶ εἶπεν, οὐδεὶς ἄλλος ἀρμοδιώτερος σοῦ.

Ἄνευ περιστροφῶν τῷ εἶπον, ὅτι ἐγὼ οὐδέποτε ἡρνήθην οὔτε θ' ἀρνηθῶ ἀνεπισήμους ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα μου: Κατὰ τὴν περίπτωσιν ὅμως αὐτὴν δὲν δύναμαι νὰ τὰς ὑποσχεθῶ διὰ λόγους προσωπικοὺς καὶ διὰ τὸ μὴ ἀπολύτως ὁμοφρονεῖν ἐν τῷ προσωπικῷ τοῦ Ὑπουργείου.

— Τόσον λεπτὰ καὶ ἀκανθώδη ζητήματα, εἶπον, ἔχουσιν ἀπαραίτητον ἀνάγκην ὁμοφωνίας ἀνεπιφυλάκτου

τοῦ Ὑπουργείου, πρὸς δὲ ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης τοῦ τε ἀπεσταλμένου πρὸς ἅπαντας τοὺς Ὑπουργοὺς καὶ τὰνάπαλιν. Ὁ δὲ ἀναδεχόμενος τὴν ἐντολήν, ἔστω καὶ ἰδιώτης, πρόκειται νὰ ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι συμμερίζεται τὴν εὐθύνην τοῦ Ὑπουργείου, καὶ τοῦτο τὴν τοῦ ἀπεσταλμένου, καὶ ἡ ἀποτυχία τούτου θὰ εἶναι ἀποτυχία Ὑπουργική.

Ὁ Θεοτόκης μοὶ εἶπεν ὅτι ἀναγνώριζει τὸ δίκαιον τῶν παρατηρήσεών μου καὶ θέλει σκεφθῇ καὶ ἐνεργήσῃ ἀναλόγως.

Τὴν ἐπιούσαν μετέβην παρὰ τῷ Ὑπουργῷ τῶν Οἰκονομικῶν Σιμοπούλῳ καὶ ἀνεκοίνωσα αὐτῷ τὰ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Θεοτόκη καὶ τὴν ἄρνησίν μου, ἐζήτησα δὲ τὴν γνώμην του.

Ὁ Σιμόπουλος μοὶ ἔδωσε νὰ ἐννοήσω ὅτι ἐγνώριζε τὰ διατρέξαντα, ἀλλ' ὅτι ἐνδοιάζει ἀκόμη νὰ μὲ παρακαλέσῃ καὶ ἐκ μέρους του νὰ δεχθῶ, κυρίως μεριμνῶν ἐν τῇ πρὸς ἐμὲ φιλίᾳ του περὶ τῆς ἀξιοπρεπείας μου.

— Ὁ Κύριος Συγγρός, μοὶ εἶπε, δὲν ἀπέτυχεν ἀκόμη, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἂν ἀναλάβῃ τὴν ὑπόθεσιν, δὲν πρέπει ν' ἀποτύχη, ἢ, ἂν ἀποτύχη, νὰ εἶναι προφανὲς ὅτι οὐδεὶς ἐκώλυσεν ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως τὴν ἐπιτυχίαν του, καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἀντ' αὐτοῦ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ. Ἀφήσατέ με, προσέθηκε, νὰ σκεφθῶ πολὺ καὶ μετὰ τοῦτο σᾶς μεταβλέπω.

Τὸν ἠὺχαρίστησα καὶ ἀπῆλθον.

Τὴν μεθεπομένην ἐδέχθην τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ πρωθυπουργοῦ Ράλλη, τῆς ὁποίας σκοπὸς ἦτο νὰ μὲ πείσῃ νὰ δεχθῶ τὴν ἐντολήν.

Καὶ εἰς αὐτὸν εἶπον περίπου ὅσα καὶ εἰς τὸν Θεοτόκην, χωρὶς νὰ τῷ ἀποκρύψω καὶ τοὺς προσωπικοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους δὲν εὔρισκε τόσον σπουδαίους. Φιλοφρονέστατος πρὸς ἐμὲ ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀποδοχὴν μου προϋπισχνούμενος νὰ κάμῃ νὰ διαλυθῇ πᾶς ἐνδοιασμός μου περὶ προσώπων.

Δέον νὰ ὁμολογήσω, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν μοι ἐπῆλθεν ἡ σκέψις, ὅτι ἂν προβάλλω ἀπόλυτον ἄρνησιν κινδυνεύω ν' ἀκούσω τὴν μομφήν, ὅτι ἐν κρισίμοις ὥραις ἠρνήθην ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν, ἣτις ἂν ἐπετύγγανε θὰ ἦτο ἀνωτέρα πάσης ἄλλης, ἣν ἐτόλμων νὰ πιστεύω ὅτι εἶχον παράσχη ἐν παρωχημένοις χρόνοις.

Οὕτω σκεπτόμενος ἠρώτησα τὸν Ράλλον, ἂν ὁ Βασιλεὺς εὔρισκεται ἐν γνώσει τῆς πρὸς ἐμὲ προτάσεως καὶ ἂν καὶ ἐκεῖνος θέλει ἐγκρίνῃ νὰ μοὶ δώσῃ διαταγὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅποτε ἄνευ ἀντιρρήσεως θὰ ὑπακούσω, πεποιθὼς ὅτι τὴν πρὸς ἐμὲ εὐμένειάν του δὲν θέλει μετατρέψῃ τυχοῦσα ἀποτυχία μου, ἣν, ἐπανελάβον, προβλέπω.

Ὁ Ράλλης μ' ἐβεβαίωσε ὅτι θὰ ἀναφέρῃ τὰ δεόντα ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς τὸν Βασιλέα καὶ ἀνεχώρησεν.

Τὴν ἐπιούσαν μοὶ ἔγραψεν ὁ Θεοτόκης, ὅτι μὲ παρακαλεῖ νὰ μεταβῶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰῆσου Ρωμάνου, ὅπου θέλω τὸν συναντήσῃ μετὰ συναδέλφων του πρὸς συζήτησιν τοῦ φλέγοντος ζητήματος.

Μετέβην ὅπου ἐκαλούμην, ἔνθα μ' ἐπερίμενον οἱ Ράλλης, Θεοτόκης, Σκουλούδης καὶ Σιμόπουλος. Πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Σκουλούδης, ἐκθέτων μοι τὰ συμβαίνοντα καὶ δηλῶν μοι τὴν ἐπιθυμίαν ὅλων περὶ μεταβάσεώς μου, ὥς τὰ μάλα καταλλήλου, ὅπου πρῶτον ἐγκρίνω ἐκ τῶν Πρωτευουσῶν Γερμανίας, Γαλλίας ἢ Ἀγγλίας, ἀνεπισήμως πρὸς ἐπιδίωξιν συμβιβασμοῦ ἀπ' εὐθείας μετὰ τῶν παλαιῶν δανειστῶν καὶ εὔρεσιν δανείου πρὸς πληρωμὴν τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως.

Χωρὶς νὰ δώσω θετικὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν περὶ μεταβάσεως μου πρότασιν εἰσῆλθον ἀμέσως εἰς τὴν συζήτησιν τῶν ὁρῶν ὑφ' οὓς τὸ Ὑπουργεῖον ἐννοεῖ νὰ ἐπιδιωχθῇ ὁ συμβιβασμὸς καὶ κυρίως τὸ πάντοτε, κατ' ἐμέ, πρωτεῦον καὶ οὐσιωδέστατον ζήτημα τῶν ἐγγυήσεων, ἐπαναλαβόν, ὅτι ὅπου ἔφθασαν τὰ πράγματα ὅχι μόνον εἶναι ἀδύνατον ἢ Ἑλλάς ν' ἀποφύγῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν κοιτάτων, ἀλλὰ καὶ κἄτι ἔχον χροιάν διπλωματικῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἑξ Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἄν καλῶς ἀντελήφθην, ὅλοι ἦσαν σύμφωνοι ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ἡ προσπάθεια θὰ κατεβάλλετο εἰς τὸ ν' ἀποφύγη ἡ Ἑλλὰς τὸν ὅρον τοῦ ἐλέγχου ἐπιβεβλημένον ὑπὸ τῶν Μ. Δυνάμεων διὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Μετὰ τοῦτο εἰσήλθομεν εἰς τὴν συζήτησιν περὶ τοῦ τί ἡ Ἑλλὰς δύναται νὰ καταβάλλῃ ἐτησίως πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν παλαιῶν δανείων ὥς καὶ τοῦ τῆς ἀποζημιώσεως. Εἰσηγουμένου τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, ἐνεκρίθη ὅτι 13 ἑκατομμύρια φράγκα χρυσᾷ δύναται νὰ καταβάλλῃ κατ' ἔτος ἡ Ἑλλὰς καὶ φυσικῶς, προκειμένου περὶ ἑκατοντάδων τινῶν χιλιάδων, δὲν θὰ ἐχάνετο ὁ κόσμος.

Εὖρον τοὺς ἀριθμοὺς λίαν λογικοὺς καὶ τὰς διαθέσεις τοῦ Ὑπουργείου περὶ ἐγγυήσεων ἀρκούντως εὐσυμβιβάστους καὶ ἐν συνόλῳ συμφώνους πρὸς τὰς ιδέας μου. Ἐχων καὶ τὸν προορηθέντα φόβον μὴ ἐκληφθῶ ὥς ἀρνούμενος ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν, ἥτις ὅπως δήποτε ἤλπιζον ὅτι δὲν θὰ μοὶ ἐστοίχιζεν εἰμὴ δαπάνην καὶ κόπους ὅχι δὲ καὶ ἠθικὰς θυσίας, ἃς δυστυχῶς ὑπέστην, δὲν ἔθεσα πλέον ἄλλον ὅρον τῆς ἀποδοχῆς μου, εἰμὴ τὴν διαταγὴν τοῦ Βασιλέως.

Τὴν ἐπιοῦσαν πρωτὶ ἔλαβον ἀπὸ τὸ Β. Ὑπασπιστήριον πρόσκλησιν πρὸς μετάβασιν αὐθημερὸν εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ἐσπευσα νὰ μεταβῶ παρὰ τῷ Βασιλεῖ καὶ ἐννοεῖται ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἀποστολῆς μου.

Ἄμα μοὶ ἐδηλώθη ἡ πρὸς τοῦτο Βασιλικὴ ἐπιθυμία, ὥς πάντοτε ἐνόμισα καθήκόν μου νὰ μὴ φέρω τὴν ἐλαχίστην ἀντίρρησην καὶ νὰ σπεύσω μὴ δίδων,

ὥς συμβαίνει συνήθως, ὁπότεν ταξιδεύω πρὸς τέρψιν
μὲ τὸ πλοῖόν μου τὰς συχνὰς ναυτικὰς διαταγὰς τοῦ
«πόντισον» ἀπέναντι τοῦ ἐλαχίστου θαλασσίου σάλου.

Ἐπαναλαμβάνω, ὅτι ἐδέχθην ν' ἀναχωρήσω ὡς ιδιώ-
της μὴ ἔχων ἐπίσημον ἀποστολήν, μέλλων νὰ διαπραγ-
ματευθῶ πανταχοῦ μετ' ἰδιωτῶν εἴτε Τραπεζιτῶν εἴτε
μελῶν τῶν κομιτάτων. Δὲν εἶχον οὐδεμίαν ὁδηγίαν ἢ
ὑποχρέωσιν περὶ τόπου ἢ τρόπου ἐνάρξεως τῶν δια-
πραγματεύσεων, οὔτε ὅριον ἀριθμῶν ἐκτὸς τῆς γενι-
κῆς γραμμῆς τοῦ προορηθέντος ποσοῦ τῶν 13 ἑκα-
τομμυρίων.

Ἐζήτησα μόνον νὰ ὁρισθῇ ὁ Ὑπουργός, μεθ' οὗ
ἔμελλον νὰ συνεννοοῦμαι, καὶ ἐπρότεινα ὡς τοιοῦτον,
κατάλληλον ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, ὡς Ὑπουργοῦ τῶν
Ἐξωτερικῶν τὸν Σκουλούδη, ὃν ὁμοφώνως πάντες
ἀπεδέχθησαν.

Ἐμέλλον εἰς αὐτὸν ν' ἀνακοινῶ πᾶν τὸ διατρέχον
κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποστολῆς μου καὶ δι' αὐτοῦ
νὰ μεταδίδω εἰς τὸ Ὑπουργεῖον πᾶν ὅ,τι κρίνω δυνατὸν
γενέσθαι καὶ τὰν ἀπαλιν.

Ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς
τὰς δώδεκα προηγουμένας λέξεις, διότι ἐγὼ τοῦλάχιστον
ἐφρόνουν, ὅτι ἐπρόκειτο ἐγὼ νὰ ποιήσω τὰ διαβήματα
κατὰ τὴν ἔγκρισίν μου, καὶ νὰ ὑποβάλω εἰς τὴν Κυβέρ-
νησιν τὰ ἀποτελέσματα τῶν διαβημάτων μου, ἀφίνων
εἰς αὐτὴν νὰ ἐγκρίνη ἢ μὴ· ὅχι δὲ νὰ περιμένω ἐκά-
στοτε ὁδηγίας παρ' αὐτῆς περὶ ἐκάστης τῶν ἐνεργειῶν
μου, ὡς ἂν ἤμην παρ' αὐτῆς διωρισμένος καθ' ὅλους
τοὺς ἀπαιτούμενους τύπους «Εἰδικὸς ἑκτακτὸς αὐτῆς

ἀπεσταλμένος». Ἄλλως δέ, καὶ τὸ πρὸς ἐμὲ ἔγγραφον τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν τοιαύτην εἶχεν ἔννοιαν.

Ἐνόμιζον συνάμα φυσικὴν συνέπειαν τῆς ἀποστολῆς μου τὴν ἀναστολὴν ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου πάσης ἐπισήμου ἐνεργείας σχέσιν ἐχούσης πρὸς τὸν συμβιβασμόν, εἴτε διὰ τῶν Ἑλληνικῶν Πρεσβειῶν ἐν ταῖς τρισὶ πρωτευούσαις, εἴτε διὰ τῶν Πρεσβειῶν τῶν Μ. Δυνάμεων ἐν Ἀθήναις, ἐφ' ὅσον αἱ ἐνέργειαι μου ἤθελον ἐξακολουθῇ.

Δὲν νομίζω ἀνωφελὲς νὰ προσθέσω, ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον οὐδὲν μοὶ εἶχεν ἀναφέρῃ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου περὶ τῶν πρὶν διαβημάτων του παρὰ τῇ Ἑθνικῇ Τραπέζῃ, ὅπως μάθω κατὰ πόσον εἶχον προχωρήσῃ αἱ δι' αὐτῆς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς ἐν Λονδίνῳ, Παρισίοις καὶ Βερολίνῳ ὁμολογιοῦχους, αἵτινες ἐκηρύττοντο περατωμέναι πρὸ τοῦ πολέμου.

Ἐπίσης ἐν ἀγνοίᾳ μ' ἀφῆκε τὸ Ὑπουργεῖον συστάσεων, ἃς εἶχε λάβῃ ἐξ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐμπιστευτικῶς, περὶ ἐπικειμένης ἐπιβολῆς τοῦ ἐλέγχου ὑπὸ τῆς Γερμανίας καὶ περὶ ἐπισπεύσεως τῶν προσπαθειῶν τοῦ νὰ προλάβῃ ἡ Ἑλλὰς αὐθορμήτως ἐνεργούσα νὰ ἱκανοποιήσῃ ὅπωςδῆποτε τὴν Γερμανίαν.

Ἐγνώριζον, ὥς εἶπον, τὰς προθέσεις τῆς Γερμανίας καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κυβερνήσεων πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐξ ἰδιαιτέρων πληροφοριῶν, ἀλλ' ἄλλως θὰ ἐσκεπτόμην καὶ ἄλλως θὰ ὠμίλουν πρὸς τοὺς Ὑπουργούς, ἀκόμη καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα, ἂν ἤκουον ἐπισήμως βεβαιουμένας μοι τὰς προθέσεις τῆς Γερμανικῆς Κυβερνήσεως.

Τὴν 10/22 Ἰουλίου ἐξέπλευσα τοῦ Πειραιῶς καὶ διὰ τῆς διώρυγος τῆς Κορίνθου διηυθυνόμην εἰς Τεργέστην, εἰπὼν εἰς τὸν πλοίαρχον νὰ σπεύδῃ, μὴ προσεγγίζων ὥς ἄλλοτε εἰς τοὺς διαμέσους λιμένας πρὸς ἀνάπαυσιν.

Πλέοντες μέχρι πρωΐας τῆς ἐπιούσης, ἐφθάσαμεν ἀπέναντι τῆς Λευκάδος, ὅποτε κατελθὼν ὁ πλοίαρχος εἰς τὸν θαλαμίσκον μου μοὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι πνέει σφοδρὸς ἄνεμος καὶ θὰ ὑποφέρωμεν πολὺ κατὰ τὴν παράκαμψιν τοῦ «Κάβου τῆς Κυρᾶς» καὶ ἐξήτει τὴν συγκατάθεσίν μου νὰ προσορμισθῇ εἰς τὸν λιμένα τῆς Λευκάδος, ὅπως λάβωμεν ἐκεῖ καιρὸν νὰ προγευματίσωμεν καὶ μετὰ μεσημβρίαν ἐξακολουθήσωμεν διὰ Κέρκυραν, βεβαιῶν με ὅτι, ἔνεκα τοῦ θερινοῦ τῆς ἐποχῆς, ἡ σφοδρότης τοῦ ἀνέμου δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ.

Συνήνεσα χωρὶς ὅμως οὐδεὶς τοῦ πληρώματος ν' ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν νῆσον.

Περὶ τὴν 3 μ.μ. ὁ ἄνεμος ἐφάνη κοπάσας. Ὅπως-δήποτε διέταξα ν' ἀπάρωμεν, ἵνα φθάσωμεν τὴν αὐτὴν νύκτα καὶ διανυκτερεύσωμεν ἐν τῷ λιμένι Κερ-

κύρας, τὴν δὲ αὐγὴν τῆς ἐπιούσης νὰ ἔξακολουθήσωμεν τὸν πλοῦν διὰ Τεργέστην.

Ἐκινήσαμεν, ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ ἄνεμος ἐνεδυναμώθη. Εἰς τὸν λιμένα τῆς Κερκύρας ἐφθάσαμεν μόλις τὴν 9 μ. μ. Τοιαύτη ἦτο ἡ σφοδρότης τοῦ ἀνέμου. Ὡστε τὸ πλοῖον ἔταλαντεύετο ἐν τῷ λιμένι ὥς ἂν εὗρίσκετο ἐν μέσῳ πελάγει. Αἱ ἄγκυραι συρόμεναι ὑπὸ τὸ σκάφος ἔκαμνον θόρυβον ἀφόρητον. Ὅλοι οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ὑπέφερον.

Τὴν ἐπιούσαν ὁ ἄνεμος ἐξηκολούθει σφοδρὸς καὶ ἐγὼ ἤμην λίαν κεκοπιακῶς. Καί, τὸ χειρότερον, δὲν ἠδυνάμεθα νὰ προσεγγίσωμεν ὥς ἄλλοτε εἰς Αὐλῶνα καὶ λάβωμεν ἀναψυχὴν, διότι ἦτο Τουρκικὸς λιμὴν καὶ ἡμεῖς ἐφέρομεν Ἑλληνικὴν σημαίαν, ὥστε δὲν μᾶς ἔμενεν ὥς πρῶτον καταφύγιον ἢ τὸ Ἀντίβαρι καὶ κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ Κερκύρας ἕως ἐκεῖ θὰ ὑπεφέρομεν πολὺ κατὰ τὸν πλοίαρχον.

Ἡ στενοχωρία μου ἐκορυφοῦτο. Τῷ εἶπον νὰ διανυκτερεύσωμεν εἰς Κέρκυραν καὶ τὴν ἐσπέραν ν' ἀναχωρήσωμεν ὅπως ὅπως, διευθυνόμενοι εἰς Βρινδήσιον καὶ ἐκεῖ βλέπομεν.

Ἐκ Κερκύρας ἐκκινήσαντες τὴν 8 μ. μ. ἐφθάσαμεν μετὰ πολυώδυνον πλοῦν εἰς Βρινδήσιον, ὁπόθεν ἐξηκολούθησα τὸ ταξίδιόν μου σιδηροδρομικῶς, παραγγείλας εἰς τὸν πλοίαρχον ν' ἐπιστρέψῃ εἰς Πειραιᾶ ὅταν ὁ καιρὸς τὸ ἐπιτρέψῃ.

Τὴν 17/29 Ἰουλίου ἔφθασα εἰς Βερολῖνον. Εὗρον δὲ ἐν τῷ ξενοδοχείῳ ἐπιστολὴν τοῦ Κλέωνος Ραγκαβῆ Πρέσβεως τῆς Ἑλλάδος, δίδοντός μοι τὴν διεύθυνσίν του συνεπεία τηλεγραφικῆς μου ἐκ Μονάχου ἀγγελίας περὶ τῆς αὐθημερὸν εἰς Βερολῖνον ἀφίξεώς μου.

Τὴν ἐπιοῦσαν πρὸ μεσημβρίας ἐπεσκέφθην τὸν Ραγκαβῆν, τοῦ ὁποίου ἡ λίαν φιλόφρων ὑποδοχὴ μὲ κατέθελξεν· ἄφ' ἑτέρου ὅμως μετὰ στενοχωρίας ἤκουσα αὐτὸν λέγοντα:

— Πολὺ φοβοῦμαι, ὅτι ἐφθάσατε πολὺ ἄργά, διότι δυστυχῶς σήμερον ἐλήφθη ἡ εἶδησις ὅτι ἡ Γερμανία ἐπρότεινε καὶ ἐπιμένει νὰ συμπεριληφθῇ ἐντὸς τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος ὁ Οἰκονομικὸς Ἑλεγχος πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν παλαιῶν δανειστῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐκ τῶν λόγων του τούτων ὑπενόησα ὅτι ἐγνώριζεν ἤδη τὸν σκοπὸν τῆς εἰς Βερολῖνον μεταβάσεώς μου, ἐπέμεινα ὅμως βεβαιῶν ὅτι σκοπός μου εἶναι νὰ ἐργασθῶ μετὰ τῶν ιδιωτῶν ιδιωτικῶς, καὶ εἰ δυνατόν νὰ πείσω αὐτοὺς ὅτι εὐκολώτερον θὰ συμβιβασθῶσι μετ' ἐμοῦ παρὰ διὰ τῶν διπλωματῶν τῆς Κωνσταντι-

νουπόλεως. Μοὶ εὐχήθη εἰλικρινῶς ἐπιτυχίαν καὶ ἐτέθη ἀνεπιφυλάκτως εἰς τὴν διάθεσίν μου διὰ πᾶσαν σύστασιν ἢ πληροφορίαν.

Παρὰ τοῦ Ραγκαβῆ ἔμαθον ὅτι οἱ πλεῖστοι προέχοντες τοῦ τραπεζικοῦ κόσμου ἦσαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀπόντες ἐκ Βερολίνου, καὶ κυρίως ὁ Imelmann, μέλος τοῦ μεγάλου τραπεζικοῦ καταστήματος Bleichröder καὶ συνάμα τοῦ κοιμιτάτου τῶν ὁμολογιούχων Ἑλληνικῶν χρεωγράφων, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν συνδρομὴν πολὺ ἤλπιζον.

Πανταχόθεν ἔβλεπον δυσκολίας, ἀλλὰ δὲν ἔχανον τὸ θάρρος μου. Τὸν μόνον παρόντα διευθυντὴν τῆς National Bank, τὸν Magnus ἔσπευσα νὰ ἐπισκεφθῶ αὐθημερόν. Ὁ Magnus μ' ἐδέχθη λίαν φιλοφρόνως καὶ μοὶ ἐζήτησεν ἀμέσως τὴν ἄδειαν νὰ μοὶ παρουσιάσῃ τὸν ἰδιαίτερον γραμματέα του Reisler τὸν ἐκτελοῦντα καὶ χρὴ γραμματέως παρὰ τῷ προμνησθέντι κοιμιτάτῳ τῶν ὁμολογιούχων, ὥς εἰδήμονα πασῶν τῶν λεπτομερειῶν.

Τὴν πρότασιν τοῦ ἐδέχθην προθύμως καὶ οὕτως ἐγνώρισα τὸν Reisler, ὅστις βεβαίως ἦτο γνώστης τῶν παρ' ἡμῖν οἰκονομικῶν, προσεπάθει ὅμως νὰ φαίνεται γινώσκων μόνον ὅσα ἐχορήγουν αὐτῷ ἐπιχειρήματα καθ' ἡμῶν.

Ὁ Reisler, ἀποσταλὲς εἰς Παρισίους, εἶχε διεξαγάγῃ τὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ ἐκεῖ ἡμετέρου ἀντιπροσώπου Ν. Δεληγιάννη διὰ τὸν συμβιβασμὸν, εὐκόλως δὲ ἐνόησα ὅτι κατείχετο ὑπὸ μνησικακίας διὰ τὴν ἀποτυχίαν ἐκείνην τῶν διαπραγματεύσεων καὶ ὑπὸ

πείσματος, προκειμένου νὰ ἐγκαινίσῃ νέας, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη.

Πρὸ πάσης ἄλλης ὁμιλίας ὁ Magnus μοὶ ἐξέφρασε τὴν λύπην του διότι, ἔλεγεν, *ἔφθασα κατὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἐβδομάδας βραδύτερον τοῦ δέοντος* καὶ τὸ Κομιτᾶτον ἤδη ἀνέθεσε τὴν φροντίδα τῶν συμφερόντων του καὶ κυρίως τοῦ Ἑλέγχου εἰς τὴν Αὐτοκρατορικὴν Κυβέρνησιν καὶ δὲν δύναται πλέον ν' ἀναλάβῃ διαπραγματεύσεις ἰδιωτικάς, εἰμὴ τῇ ἐπινεύσει τῆς Κυβερνήσεως, εἰς ἣν μοὶ ὑπεδείκνυνεν ὅτι δέον ν' ἀποταθῶ.

Ἐγὼ τῷ ἀπεκρίθην, ὅτι οὐδένα ἐπίσημον χαρὰ κτῆρα φέρω καὶ ὅτι ἐπισήμως οὐδὲν μοὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἐνεργήσω.

Ἐπεμβὰς ὁ Reisler προεκάλεσεν ἀκαδημαϊκὴν οὕτως εἰπεῖν συζήτησιν ἐπὶ τῶν καθόλου οἰκονομικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐμμέσως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ συμβιβασμοῦ.

Ἐπὶ τοῦ δευτέρου τῷ εἶπον, ὅτι θὰ ἦτο ματαία ἡ συζήτησις, ἀφ' οὗ δέον νὰ προηγηθῇ πάντως ἡ τῶν *ἐγγυήσεων*, — τὴν λέξιν ἔλεγχος ἀπέφυγον ἀκόμη — ὡς πρὸς τὰ καθόλου οἰκονομικὰ ὅμως εὐχαρίστως ἐδέχθην νὰ συζητήσω.

Τὸ πρῶτον ἐρώτημά του ἦτο διατί ἡ Ἑλλὰς ἐξακολουθεῖ τὴν εἰς ἀκέραιον ὑπηρεσίαν τῶν ἐσωτερικῶν δανείων ἀδικοῦσα οὕτω τοὺς ἐξωτερικοὺς δανειστάς.

Τῷ περιέγραψα τὴν Ὀδύσσειαν τῶν ἐσωτερικῶν δανείων, ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῷ ἀπέδειξα, ὡς δὲν ἦτο δύσκολον, ὅτι οἱ

δανεισται τοῦ ἐσωτερικοῦ ὑποστάντες τὸν ὑποβιβασμὸν τοῦ τόκου ἀπὸ 6 καὶ 7⁰/₀ εἰς 5⁰/₀ καὶ τὴν πλήρη περικοπὴν τῶν χρεωλυσίων ἀνερχομένων εἰς καὶ 2⁰/₀ ἐτησίως, καὶ λαμβάνοντες διὰ τὰ τοκομερίδια ἀντὶ χρυσῶν φράγκων χαρτίνας δραχμάς, καὶ ὑφιστάμενοι ὅλας ταύτας τὰς θυσίας ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν πρὸ τῆς περικοπῆς τῶν τοκομεριδίων τῶν ἐξωτερικῶν δανείων ἔχουσιν ἤδη θυσιασθῆ, ὥς καὶ οἱ ὁμολογιούχοι τῶν αὐτῶν δανείων.

Ἐκ τῶν ἀπαντήσεων ἀμφοτέρων τῶν συνομιλητῶν μου οὐδὲν διέγνωσα πεῖθόν με ὅτι δι' ἄλλης ὁδοῦ εἶχον δοθῆ αὐτοῖς παρόμοιαι ἐξηγήσεις ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἀπ' ἐναντίας ἐφαίνοντο προσέχοντες εἰς τὰς ἐξηγήσεις μου.

Ἐψέχθην κατόπιν ἐπὶ ἰδεοκλοπία· ἀλλὰ δὲν ἐννοῶ διατὶ δὲν μοὶ ἐπετράπη νὰ γνωρίζω καὶ ἐγὼ τόσον στοιχειώδη πράγματα περὶ τῶν Ἑλληνικῶν οἰκονομικῶν χωρὶς οὕτω νὰ ἐπιδιώκω καὶ τὸ μονοπώλιον τῶν τοιούτων γνώσεων.

Ὁ Reisler μετὰ τοῦτο ἐμέμφθη τρόπῳ τινὶ τὰς Ἑλληνικὰς Κυβερνήσεις, ὥς μὴ ἐπιβαλούσας φόρον ἐπὶ τῶν διαφόρων εἰσοδημάτων τῶν πολιτῶν. Καὶ εἰς τοῦτο τῷ ἀπήντησα ὅτι οἱ ὑπάρχοντες φόροι ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ φόροι ἐπὶ εἰσοδημάτων.

Ἐνόμισεν ὅτι θὰ μὲ καθίστα ἀναπολόγητον προβάλλων μοι τὴν ἐνστασιν περὶ τοῦ ἀφορολογήτου τοῦ ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν δανείων εἰσοδήματος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκράτει ἀνὰ χεῖρας δὲν ἤξεύρω τί βιβλίον περιέχον.

διαφόρους πίνακας καὶ καταστάσεις τῆς Ἑθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος τὸν παρέπεμψα εἰς τινὰ τῶν καταστάσεων αὐτῶν.

—*Ἄν ἐπροσέχετε, εἶπον, ἀφ' οὗ τόσας μελέτας ἔχετε κάμῃ, ὥς φαίνεται, ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν Οἰκονομικῶν, θὰ ἐβλέπετε, ὅτι ἡ Ἑθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῶν 59.000.000 περίπου τοῦ ἐσωτερικοῦ χρέους εἶναι κάτοχος τῶν 40.000.000 καὶ αὕτη φορολογεῖται ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων της.*

Μετὰ τὰς ἄνω καὶ ἄλλας γενικὰς συζητήσεις μὲ ἡρώτησεν ὁ Magnus, ἂν εἰδόν τινὰ τῶν ἐν Βερολίῳ τραπεζιτῶν. Τῷ ἀπήντησα ὅτι δυστυχῶς πολλοὶ αὐτῶν ἀπουσιάζουσιν ὥς καὶ ὁ Landau, Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς National Bank, ὥς καὶ ὁ Imelmann, ἐκ τῶν μελῶν τῆς Τραπεζῆς Bleichröder, ἀλλὰ θὰ ἐπισκεφθῶ τινὰς τῶν παρόντων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἰσχύοντας εἰς τοὺς οἰκονομικοὺς κύκλους.

Παρεκλήθην, μετὰ τὰς ἐπισκέψεις ταύτας, νὰ ἐπανέλθω παρὰ τῇ National Bank, ὅπως εἰ δυνατόν ἐξευρεθῇ τρόπος ἐνεργείας μου ἰδιωτικῆς, καὶ ὥρίσαμεν τὴν προσεχῇ δευτέραν 21 Ἰουλίου/2 Αὐγούστου διὰ τὴν συνέντευξιν.

Επανελθὼν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἐτηλεγράφησα τὰ κατωτέρω εἰς τὸν Σκουλούδην ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῇ 18/30 Ἰουλίου :

«Σχεδὸν ἅπαντες ἀπόντες. Ἐκ μακρᾶς συνδιαλέξεώς μου μετὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς National Bank, λίαν ἀρμοδίου ὡς πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς ὑποθέσεις, συμπεραίνω, ὅτι περιμένεται προσεχεστάτη ἢ συμφωνία τῶν Δυνάμεων ἐπὶ Εὐρωπαϊκοῦ «ἐλέγχου» οἰκονομικοῦ ἐν Ἑλλάδι παρεντεθησομένου ἐν τοῖς ὅροις τοῖς προκαταρκτικοῖς περὶ εἰρήνης. Ἐπομένως ἵνα γίνῃ διαπραγμάτευσις (. ἐρὶ λεπτομερειῶν συμβιβασμοῦ) ἐδήλωσα, ὅτι ἐπὶ παρομοίων βάσεων δὲν ἔχω «δουλειάν». Μ' ὅλον τοῦτο, ἐπὶ προτάσει τοῦ Διευθυντοῦ, ὑπεσχέθην νὰ τὸν ἐπανίδω τὴν προσεχῇ Δευτέραν. Φρονῶ ὑμέτερα διαβήματα ἐπὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως (ταύτη τῇ ὥρᾳ) διὰ τῶν ἡμετέρων Πρεσβειῶν Βερολίνου, Παρισίων, Λονδίνου, ἀνωφελῇ, μᾶλλον ἐπιζήμια».

Διὰ τῆς τελευταίας φράσεώς μου ἐξέφραζον τὸν φόβον μου μὴ ἐν τῷ μεταξύ, εἴτε ἐκ πρωτοβουλίας τῆς Κυβερνήσεως, εἴτε ἐκ παρακινήσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι ξένων Πρεσβειῶν, εἴτε ἐκ κοινοποιήσεων ἢ γνωμῶν τῶν ἡμετέρων Πρεσβειῶν ἐν Εὐρώπῃ, γίνῃ διάβημά τι ἐν ἀγνοίᾳ μου περιπλέκον μᾶλλον τὰ πράγματα ἢ ὅπως-

δήποτε παρεμποδίζον τὴν πορείαν, ἣν εἶχον χαράξῃ.

Τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἔλαβον ἐξ Ἀθηνῶν τὸ ἐπόμενον τηλεγράφημα ἐκ μέρους τοῦ Σκουλούδη :

« Ἐλαβον τηλεγράφημα· ἐγκρίνω ὑμετέραν ὁμιλίαν· περιμένετε νεωτέρας πληροφορίας περὶ ἀποφάσεως Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς συντάξεως τῶν σχετικῶν ὅρων πρὸς τὴν τυχὸν καταχώρισιν εἰς τὴν περὶ εἰρήνης συνθήκην ».

Μεταβαίνων τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὴν Τράπεζαν Blei-
chröder πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Schwabach ἀντὶ τοῦ
ἀπόντος Imelmann συνήντησα καθ' ὁδὸν κατ' εὐτυχῇ
σύμπτωσιν τὸν Betzold, ἀρχαῖόν μου γνώριμον ἐκ
Λονδίνου καὶ Παρισίων, ἐπαγγελλόμενον τὸν homme
d'affaires, εἶδος μεσάζοντος μεταξὺ Τραπεζῶν καὶ Τρα-
πεζιτῶν εἰς διαφόρους πρωτευούσας τῆς Εὐρώπης, καὶ
κυρίως Λονδῖνον, Παρισίους καὶ Βερολῖνον, προκει-
μένου περὶ μεγάλων οἰκονομικῶν συνδυασμῶν.

Μοὶ εἶπεν, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εὗρίσκετο
ἐν Βερολίῳ διαπραγματευόμενος μετὰ τῶν ἐκεῖ Τρα-
πεζῶν κυρίως τῆς Disconto Bank, ὡς ἀπεσταλμέ-
νος ὁμάδος κεφαλαιούχων Ἀγγλῶν, τὸ μέγα δάνειον
ἐπὶ τῶν Σιδηροδρόμων τῆς Βραζιλίας. Ἐπειδὴ, ὡς
εἶπον, τὸν ἐγνώριζον ἀπὸ μακροῦ χρόνου, ἀφ' ὅτου
δηλαδὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδρεύων ἡσχολούμην
μετὰ τῆς Τουρκίας εἰς οἰκονομικὰς ἐπιχειρήσεις, ἐδέ-
χθην παρ' αὐτοῦ εὐχαρίστως τὰς προσφερθείσας μοι
ὑπηρεσίας του, ὄντος Γερμανικῆς καταγωγῆς καὶ γνω-
ρίζοντος τὰ ἐν Βερολίῳ πρόσωπα καὶ πράγματα. Ἠπό-
ρησα μαθὼν, ὅτι ἐγνώριζεν ἤδη τὴν εἰς Βερολῖνον

ἀφιξίν μου καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐκεῖσε μεταβάσεώς μου.

Μοὶ εἶπεν, ὅτι ἔρχεται ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν Τράπεζαν Bleichröder, ὅπου ἔμαθεν ὅτι ὁ Imelmann τηλεγραφικῶς ἀνήγγειλε τὴν εἰς Βερολῖνον μετάβασίν του κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν Κυριακὴν, μὲ συνεβούλευσε δὲ κατὰ προτίμησιν πρὸ τοῦ Schwabach νὰ ἴδω τὸν Imelmann ὥς εἰδικώτερον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ὑποθέσεις καὶ δὴ μέλος τοῦ κεντρικοῦ κοιμητῆτος τῶν Γερμανῶν ὁμολογιούχων. Μοὶ ὑπεσχέθη μάλιστα νὰ τὸν ἴδῃ μόλις φθάσῃ καὶ ὀρίσῃ μετ' αὐτοῦ ἀμέσως τὴν ὥραν καὶ τὸν τόπον τῆς συνεντεύξεως ἡμῶν.

Πράγματι τὴν ἐπιοῦσαν περὶ τὴν μεσημβρίαν μοὶ ἀνήγγειλεν ὁ Betzold, ὅτι ὁ Imelmann μὲ περιμένει εἰς τὴν παρὰ τὸ Βερολῖνον ἐξοχικὴν του ἑπαυλιν περὶ τὴν 3 μ. μ., προσεφέρθη μάλιστα νὰ μὲ συνοδεύσῃ, ὃ καὶ εὐχαρίστως ἐδέχθην.

Ἄμα γνωρίσῃ τις τὸν Imelmann, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ τὸν ἐκτιμήσῃ, ὅσον ἐγὼ τὸν ἐκτιμῶ καὶ ὥς ἄνθρωπον καὶ ὥς Τραπεζίτην καὶ ὥς φίλον εἰλικρινῆ καὶ ἄνευ ὑστεροβουλίας.

Ἐθεώρησα ἀνωφελές, μᾶλλον ἐπιζήμιον νὰ τῷ ἀποκρύψω τὴν ἐλαχίστην λεπτομέρειαν τοῦ σχεδίου μου. Ἐπειδὴ δὲ εἶχον ἤδη σχηματίσῃ τὴν γνώμην ὅτι ἡ τελευταία ἀνάγκη, περὶ τῆς ὁποίας εἶχον συζητήσῃ μετὰ τοῦ Ὑπουργείου, καθ' ἣν θὰ ἐπρότεινον τὴν διὰ διπλωματικῆς ὁδοῦ βεβαίωσιν ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἀπαραβιάστου τῶν ὅρων περὶ ἐγγυήσεων, ἔφθασεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς εἰς Βερολῖνον ἀφίξεώς μου, ἄνευ περιστροφῶν ἤρχισα

ἐκθέτων τὸ σχέδιόν μου εἰς τὸν Imelmann. Τῷ προέτεινα ὅθεν ὥς πρὸς τὸ κεφάλαιον τῶν ἐγγυήσεων τὴν ὑποδοχὴν ἑνὸς Γερμανοῦ, ἑνὸς Ἑλλήτου καὶ ἑνὸς Γάλλου, ὥς τριῶν συμβούλων ἐκ τῶν τοῦ ὅλου ἕξ, τῆς ἐταιρείας, ἣτις θὰ διεχειρίζετο τὰς πρὸς ἐγγυήσιν τῶν παλαιῶν καὶ τοῦ νέου δανείου ὁρισθησομένας δημοσίας προσόδους, διὰ πράξεως δὲ διπλωματικῆς διεθνoῦς ν' ἀναγνωρίσῃ ἡ Ἑλλάς τὸ ἀμετάβλητον τῶν ὅρων τῆς ἐταιρείας μέχρις ἐξοφλήσεως τῶν εἰρημένων δανείων.

Ὁ Imelmann εὗρε τὴν ἰδέαν πρακτικὴν ὥς ἀπολήγουσαν εἰς τὸν κυρίως ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ὁμολογιούχων ἄνευ περαιτέρω θορύβου διπλωματικοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εὐηρεστήθη μάλιστα ἐν εἰλικρινείᾳ νὰ μοὶ προσθέσῃ, ὅτι ἀνέκαθεν ἐλυπεῖτο καιρίως βλέπων παρεξηγουμένας ἐν Ἑλλάδι τὰς διαθέσεις τῶν συμπολιτῶν του, ὥς τεινούσας δῆθεν νὰ ταπεινώσωσι τὴν Ἑλλάδα, ἐν ᾧ πᾶν ἄλλο οὗτοι σκέπτονται.

Μοὶ ἐξέθεσε πολλὰς λεπτομερείας σκηνῶν θορυβωδῶν λίαν ὀχληρῶν, αἵτινες συνέβησαν καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς ἄλλους ἐκ μέρους κατόχων ὁμολογιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ χρέους, μ' ἐβεβαίουν δὲ ὅτι ἅμα λυθῇ τὸ ζήτημα τῶν «ἐγγυήσεων» θὰ εἶναι εὐτυχὴς νὰ ἐνεργήσῃ ὁ ἴδιος εἰς τρόπον ὥστε ἡ Ἑλλάς ν' ἀλλάξῃ γνώμην περὶ τῶν γερμανικῶν πρὸς αὐτὴν διαθέσεων. Ἐφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ μοὶ εἴπῃ ὅτι ἔχει μεγάλην πιθανότητα μετὰ τὴν συνεννόησιν περὶ ἐγγυήσεων καὶ συμβιβασμοῦ νὰ εὑρεθῇ τρόπος, δι' οὗ αἱ

Δυνάμεις νὰ ἐγγυηθῶσι τὸ δάνειον τῆς ἀποζημιώσεως.

Ἡθέλησα νὰ τὸν βολιδοσκοπήσω καὶ ὥς πρὸς τὰς περὶ λεπτομερειῶν τοῦ συμβιβασμοῦ ιδέας του. Καὶ εἰς τοῦτο τὸ κεφάλαιον εὔρον αὐτὸν πολὺ λογικὸν καὶ διάφορον ὥς πρὸς τὰς ιδέας ἐν γένει τοῦ Magnus καὶ τοῦ Reisle. Μοὶ ἐζήτησε νὰ τῷ ὑποδείξω τὰς ἰδικάς μου, αἵτινες ἐν συντόμῳ ἐστρέφοντο περὶ τὴν μείωσιν τοῦ ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου κατὰ τὸ $\frac{1}{4}$ καὶ ἐτησίαν καταβολὴν διὰ τόκον καὶ χρεωλύσιον εἰς 8.500.000 περίπου ἐτησίως.

Εἶχε μερικὰς ἀντιρρήσεις ὥς πρὸς τὴν μείωσιν τοῦ ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου καὶ τὴν διανομὴν τῆς ἐκ τῆς ἐκπτώσεως τοῦ συναλλάγματος διαφορᾶς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους μοὶ εἶπεν :

— Ἄς ἔλθῃ ἡ ὥρα νὰ συζητήσωμεν τὰς λεπτομερείας τοῦ συμβιβασμοῦ ἀμφότεροι ἐντεταλμένοι πρὸς τοῦτο καὶ ὥς ἄνθρωποι τῆς δουλειᾶς δὲν μοὶ μένει ἀμφιβολία ὅτι θὰ συνεννοηθῶμεν ἐπὶ τέλους.

Δυστυχῶς καὶ αὐτὸς μοὶ προσέθηκεν, ὅτι διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς σπουδαίας διαπραγματεύσεις δεόν νὰ λάβῃ ἀνωτέραν ἐντολήν, ἐπειδὴ τὸ Κομιτᾶτον ἀνέθεσε τὴν φροντίδα τῶν συμφερόντων τῶν ὁμολογιούχων εἰς τὴν Κυβέρνησιν του.

Τῷ εἶπον, ὅτι ἐντολήν δι' ἐπισήμους ἐνεργείας παρὰ τῇ Γερμανικῇ Κυβερνήσει δὲν ἔχω. Ἀλλ' αὐτὸς ἐφαίνετο δυσπιστῶν εἰς τὴν διαβεβαίωσίν μου ταύτην, μοὶ ἔδιδεν ὅμως νὰ ἐννοήσω, ὅτι καὶ ἂν δὲν ἔχω ἐντολήν τοιαύτην, δύναμαι νὰ τὴν ζητήσω καὶ νὰ τὴν λάβω.

Ἐπὶ τούτου, τῷ εἶπον, ὅτι θὰ σκεφθῶ ἀφ' οὗ ἴδω

τὴν ἐπιούσαν καὶ τὸν συνάδελφόν του Schwabach, ὥς καὶ τὸν Russel τῆς Disconto Bank χαίροντα μεγάλην ὑπόληψιν ἐν Βερολίῳ νομομαθοῦς κυρίως δι' οἰκονομικὰ ζητήματα, ἀκόμη καὶ παρὰ τοῖς ἐπισήμοις κύκλοις.

Οὕτως ἔληξεν ἡ πρώτη συνέντευξις μου μετὰ τοῦ Imelmann διαρκέσασα ὑπὲρ τὰς τρεῖς ὥρας.

Ἦμην κατάκοπος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ὅλου εὐχαριστημένος, διότι εἶχον ἀρχίσῃ καὶ νὰ ἐλπίζω.

Ἐπανελθὼν εἰς τὸ ξενοδοχεῖόν μου ἀνεπόλησα τὰ μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Imelmann λεχθέντα καὶ ἐσχημάτισα τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ πρέπει νὰ παραιτηθῶ παντὸς περαιτέρω ἰδιωτικοῦ διαβήματος ἢ νὰ ἐνεργήσω ὅπως δήποτε δυνηθῶ παρὰ τῇ Γερμανικῇ Κυβερνήσει διὰ νὰ ἐννοήσω τοῦλάχιστον, ἂν μόνον συμφέροντα τῶν ὑπηκόων της ἐπιμένει νὰ ἐξασφαλίσῃ ἢ ἔχει καὶ ἄλλους ἀγνώστους λόγους πρὸς τοιαύτην ἐπιμονήν.

Ἀπεφάσισα τότε, ἅφ' ἑνὸς νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν Schwabach καὶ τὸν Russel καὶ τοὺς βολιδοσκοπήσω ἐπὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐγγυήσεων σχεδίου μου, ἅφ' ἑτέρου δὲ νὰ παρακαλέσω τὸν Ραγκαβῆν ὅχι ὥς πρέσβυν, ἀλλ' ὥς φίλον τοῦ διευθύνοντος τότε τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν Baron Rothenham νὰ τῷ προτείνῃ νὰ μὲ εἰσάξῃ παρ' αὐτῷ ὥς παρεπιδημοῦντα Ἕλληνα, καὶ πῶς διακρινόμενον ἐν τῇ γνώσει τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐκ τῆς ἀνεπισήμου δὲ αὐτῆς συνεντεύξεώς μου νὰ προσπαθήσω νὰ πορισθῇ συμπέρασμα περὶ τοῦ ἂν καὶ τί εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προεκτεθέντος σχεδίου μου.

Τὴν ἐπιούσαν μετέβην παρὰ τῷ Ραγκαβῇ, ὅστις προθύμως ἀνεδέχθη νὰ ποιήσῃ τὰ ἀναγκαῖα διαβήματα καὶ μοὶ ἀναγγεῖλῃ τὸ ἀποτέλεσμα.

Μετὰ τοῦτο μετέβην παρὰ τῷ Russel τῆς Disconto Bank, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Betzold, τοῦ ὁποίου τὴν παρουσίαν κατὰ τὴν συνδιάλεξίν μου ἐθεώρησα ὠφέλιμον, ἐπειδὴ βλέπων πολλοὺς τοῦ Τραπεζικοῦ κόσμου τοῦ Βερολίνου ἠδύνατο νὰ διαβεβαιώσῃ περὶ τῶν συνδιαλλακτικῶν ἐν γένει διαθέσεών μου.

Εἰς τὸν Russel, λίαν φιλοφρόνως ὑποδεχθέντα με, περιορίσθην νὰ ἐκθέσω τὸ σχέδιόν μου περὶ ἐγγυήσεων ἀπαράλλακτον, ὅπως καὶ εἰς τὸν Imelmann, μετὰ μεγάλης δὲ εὐχαριστήσεως ἤκουσα αὐτὸν λέγοντά μοι ὅτι εἶναι κᾶτι νέον, ἀλλ' ὅτι κατ' οὐσίαν ἀπολήγει εἰς τὸ ἐπιζητούμενον ἀποτέλεσμα, καὶ ἅμα ὑπάρχει συμφωνία ἐπὶ τῆς οὐσίας, τύποι πάντοτε εὐρίσκονται. Τὸν ἠρώτησα ἂν ἐρωτώμενος ἄλλοθεν θὰ ἔχῃ τὴν καλὴν θέλησιν νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν πρότασίν μου, καὶ ἀνεπιφυλάκτως μοὶ ἀπεκρίθη «διατί ὄχι;»

Ἀνεχώρησα καὶ ἐκ τῆς ἐπισκέψεως ἐκείνης μετ' αὐξουσῶν ἐλπίδων, διότι δὲν ἔβλεπον ἄλλην δυσκολίαν εἰμὴ

πῶς νὰ πείσω τὸν Rothenham νὰ ἐπιτρέψῃ διαπραγματεύσεις μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τῶν ἀρμοδίων ἰδιωτῶν.

Ἡῦξανε τὸ εὖελπί μου ἡ προσηνεστάτη καὶ συνάμα ἐμβριθῆς φυσιογνωμία τοῦ Russel καὶ αἱ φιλελληνικαὶ αὐτοῦ ἐκφράσεις, ἐρωτῶντός με μετ' ἀληθοῦς ἐνδιαφέροντος περὶ τῶν ἐν Ἀθήναις προσώπων καὶ πραγμάτων.

Μετὰ ταῦτα μετέβην πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Schwabach, πρὸς ὃν ἐπανέλαβον τὴν ἐπιθυμίαν μου νὰ ἔλθω εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ὁμολογιούχων χωρὶς νὰ τῷ ἐκθέσω διὰ μακρῶν τὸ περὶ ἐγγυήσεων σχέδιόν μου, καθόσον εἶχον ὑποθέσῃ ὅτι ὁ Imelmann ἦτο ἀρμόδιος πρὸς συζήτησιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὁ κύριος οὗτος ἐφάνη μᾶλλον ἐπιφυλακτικὸς εἰς τὰς ἀπαντήσεις του. Τὴν αἰτίαν δὲν ἐβράδυνα νὰ ἐννοήσω, διότι μετὰ δύο ὥρας ἀπὸ τῆς ἐπισκέψεώς μου μὲ ἐπεσκέπτετο καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ξενοδοχεῖόν μου, δηλώσας μοι μετὰ Γερμανικῆς παρρησίας, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἑναρξίς διαπραγματεύσεων πρὶν ἢ ἐπισήμως δηλώσω ὅτι δέχομαι κατ' ἀρχὴν τὸν «ἐλέγχον».

Δὲν ἦτο δύσκολον νὰ συμπεράνῃ τις, ὅτι εἶχε σπεύσῃ καὶ ζητήσῃ πληροφορίας περὶ τῆς θελήσεως τοῦ Ὑπουργείου καὶ τὴν ἀπάντησιν τούτου μοὶ μετέδιδε.

Τὴν 3 Αὐγούστου ἐτηλεγράφουν εἰς τὸν Σκουλούδην τὰ ἑξῆς:

«Γράφω σήμερον ἐκτενῶς οἱ Τραπεζίται βεβαιοῦσιν ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἡμῶν εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τὴν ἀποκλειστικὴν τοῦ Ὑπουργείου, μεθ' οὗ ἐπιμένουσιν ὅτι ὀφείλω νὰ συζητήσω, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο παρί-

σταταί μοι ἀνάγκη τῆς μεσολαβήσεως τοῦ ἡμετέρου Πρέσβεως. Πρὸ τούτου δώσατέ μοι τὴν γνώμην σας. Τὸ Ὑπουργεῖον ἐδῶ ἡρεθισμένον ἔνεκα ἀδομένων διαδηλώσεων ἐν Ἀθήναις ἐναντίον τοῦ ἐλέγχου».

Μετὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἀνωτέρω τηλεγραφήματος μετέβην ἐκτελῶν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν εἰς τὴν National Bank, ὅπου μὲ ὑπεδέχθησαν αὐθις ὁμοῦ οἱ Magnus καὶ Reisler.

Ἐπειδὴ εἶχον διαγνώσῃ ὅτι ὁ Reisler μάλιστα διέκειτο λίαν δυσμενῶς πρὸς ἡμᾶς, κινούμενος πρὸς τοῦτο ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι κατὰ τὰς ἐν Παρισίοις διαπραγματεύσεις ἐνεπαίχθησαν οἱ ἀντιπροσωπεύοντες τὰ κομῖτᾶτα τῶν ὁμολογιούχων, ἔμεινα ἐπιφυλακτικός.

Τοῖς εἶπον, ὅτι μόνον ἐμμένων εἰς τὴν ὑπόσχεσίν μου τοὺς ἐπεσκεπτόμην, ἀφοῦ ἐκ τῶν συνεντεύξεών μου μετ' ἄλλων ἐπείσθην ὅτι εἶναι ἀνωφελὲς πᾶσα συζήτησις μετ' αὐτῶν πρὶν ἢ ἡ Γερμανικὴ Κυβέρνησις συγκατανεύσῃ εἰς τοῦτο.

Ἐδοκίμασαν ὅπωςδὴποτε νὰ εἰσέλθωσιν εἰς συζήτησιν ἀκαδημαϊκὴν μετ' ἐμοῦ περὶ λεπτομερειῶν ἐπὶ τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ μοὶ ἐζήτησαν ἂν ἔχω γραπτὸν σχέδιον περὶ τούτου νὰ τοῖς ὑποβάλω. Τοῖς ἀπήντησα ὅτι δὲν ἔγραψα οὔτε θὰ γράψω τί ἐπὶ τοῦ ἐν νῶ πλήρους σχεδίου μου, πρὶν ἢ λυθῇ τὸ ζήτημα τῶν ἐγγυήσεων. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Reisler μοὶ ἔκαμνεν ὑπαινιγμοὺς περὶ ἀπαιτήσεων πολὺ ἀνωτέρων καὶ ἐκείνων, ἃς εἶχεν ὑποβάλλῃ πρὸ τοῦ πολέμου, τῷ παρετήρησα ὅτι μετὰ ταῦτα ἦλθον εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες μάλιστα καὶ

εἶχον περατωθῇ, ἀποδεχθέντων τῶν κοιτάτων ὅρους πολὺ ἐλαφροτέρους διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἢ Κυβέρνησις, τῆς ὁποίας δὲν γνωρίζω διὰ ποίους λόγους ἀνέστειλε τὴν τελικὴν συνομολόγησιν τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου συμβάσεως.

Ὁ Reisler διέρρηξε τὰ ἱμάτιά του, βεβαιώσας με ὅτι εἶναι ἔτοιμος καὶ διὰ γραπτῶν ἀποδείξεων νὰ μοὶ ἀποδείξῃ ὅτι οὔτε τὸ Γαλλικὸν οὔτε τὸ Γερμανικὸν κοιτάτον ἐδέχθησάν ποτε τοὺς ὅρους τῶν προτάσεων ἐκείνων, ἀπ' ἐναντίας ἐρρωμένως ἀντέστη κατ' αὐτῶν ὑποστηριζομένων ὑπὸ τοῦ Ἀγγλικοῦ κοιτάτου καὶ κατ' εὐθεΐαν εἰς Ἀθήνας ἐκοινοποίησε τὴν μὴ ἀποδοχήν των.

Εἰς τὰς δηλώσεις του ταύτας ἀπεκρίθην, ὅτι ὅπως δήποτε ἡ σήμερον οἰκονομικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος εἶναι πολὺ χείρων καὶ πρέπει νὰ σκεφθῶμεν πῶς διὰ τροπῆς τινος νὰ εὕρωμεν νέον τινὰ συνδυασμόν, δι' οὗ ὅλοι νὰ εὕρισκωσι τὰ συμφέροντά των.

Ἐδῶ εἶναι ἡ τέχνη, τῷ εἶπον, καὶ ἂν θέλῃ ὁ Θεὸς καὶ ἔλθῃ ἡ ὥρα τῶν διαπραγματεύσεων μεταξὺ ἡμῶν, ἐλπίζω νὰ πείσω ὅλους, ὅτι ἐφαρμοζομένου τοῦ ἰδικοῦ μου σχεδίου, ἡ Ἑλλὰς ἀφ' ἐνὸς δὲν θέλει βαρυνθῇ μὲ ὑπέρογκα βάρη, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ὁμολογιοῦχοι θέλουσιν ἰδῇ τὰς ὁμολογίας των ἀνατιμωμένας καὶ τὸ δοθὲν ὑπ' αὐτῶν χρῆμα ἀναζωογονούμενον.

— Εὐχόμεθα νὰ ἴδωμεν τοῦτο, μοὶ εἶπον ἀμφότεροι καὶ ἐπερατώθῃ ἡ συνέντευξις.

Αὐθημερὸν περὶ τὴν 11 μ.μ. ἔλαβον τὸ κάτωθι τηλεγράφημα τοῦ Σκουλούδη :

« Ἐλαβον τηλεγράφημα· εὐαρεστήθητε νὰ ζητήσητε διὰ τοῦ ἡμετέρου ἐν Βερολίνῳ Πρέσβεως ἀκρόασιν παρὰ τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ καὶ γενόμενος δεκτὸς νὰ δηλώσητε, ὅτι ἐλάβετε ἐντολὴν νὰ συνεννοηθῆτε μετ' ἰδιωτῶν, ὅπως φθάσητε εἰς ἓνα δίκαιον συμβιβασμόν, τῆς Κυβερνήσεως ζωηρῶς ἐπιθυμούσης τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, τὸ ὁποῖον βαρέως πιέζει τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς χώρας, καὶ συνδέεται στενῶς μὲ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ δανείου τῆς ἀποζημιώσεως, ἄνευ τῆς ὁποίας ἡ τελεία ἐκκένωσις τῆς Θεσσαλίας συμφώνως πρὸς τὰς δηλώσεις τῶν Δυνάμεων δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ νὰ βραδύνῃ· ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ὑμῶν ἀπηυθύνθητε εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δανειστῶν· ὅτι οἱ Κύριοι οὗτοι ἐδήλωσαν ἡμῖν ὅτι τὸ ζήτημα εἶναι τῆς ἀποκλειστικῆς ἁρμοδιότητος τῆς Γερμανικῆς Κυβερνήσεως, μεθ' ἧς ἐπιμένουσιν ὅτι δεόν νὰ συζητήσητε· ὅτι ἀπὸ καρδίας ἐπιθυμῶν νὰ φθάσητε εἰς λύσιν ζητήματος τοσούτω σπουδαιοτάτου διὰ τὴν χώραν, ἐζητήσατε μίαν ἀκρόα-

σιν ἀπὸ τὴν αὐτοῦ ἐξοχότητα ἀνεπισήμως καὶ ὡς ἰδιώτης

» Ἐν μετὰ τὴν ἀπάντησιν ἡμῶν ὁ Ὑπουργὸς συγκατανεύσῃ εἰς συζήτησιν μετ' αὐτοῦ, θέλετε ἐκθέσῃ μετὰ τῆς μεγαλειτέρας παρρησίας τὰς καταστρεπτικὰς συνεπείας, τὰς ὁποίας ὁ διεθνὴς ἔλεγχος θὰ ἔχῃ διὰ τὴν χώραν Θέλετε τῷ ἀναφέρει, ὅτι ἐκτὸς διεθνῶν ἐλέγχου ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ χώρα ἔχουσι σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ προσφέρωσιν ἀπάσας τὰς ἐγγυήσεις, αἵτινες ἤθελον παρουσιάσῃ πᾶσαν δυνατὴν μονιμότητα καὶ θέλετε τῷ εἰπῇ ὅτι, ἂν ἡ Αὐτοῦ Ἐξοχότης συγκατανεύσῃ νὰ σᾶς ἀφήσῃ νὰ συζητήσητε μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δανειστῶν, εἴσθε βέβαιος ὅτι οὗτοι ἤθελον θεωρήσῃ τὰς ἡμετέρας προτάσεις λίαν ἀποδεξίμους.

» Ἀπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου ἀναχωρῶν θέλετε τῷ ἐκθέσῃ τὰς ἡμετέρας βλέψεις, εἰσερχόμενος εἰς τὰς μικροτέρας λεπτομερείας, ἐπικαλούμενος ὑπὲρ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματός σας τὸ 5^{ον} ἄρθρον τοῦ Σερβικοῦ νόμου. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ Ἐξοχότης του δὲν παραδέχεται συζήτησιν ἄνευ προηγουμένης ἐξουσιοδοτήσεως ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως, θέλετε εὐαρεστηθῇ ν' ἀναφέρητε τοῦτο πρὸς ἡμᾶς, ὑποσχόμενος ὅτι θέλετε ζητήσῃ ὁδηγίαν. Ὁ Πρέσβυς ἡμῶν ἐν Βερολίνῳ θέλει λάβῃ συγχρόνως διαταγὴν, ὅπως παρουσιάσῃ ὑμᾶς εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν».

Τὸ τηλεγράφημα ἦτο κρυπτογραφικόν· διὰ τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ ἐχρειάσθησαν δύο ὥραι, καὶ ἐπειδὴ ἡμῖν ἀδιάθετος, ἂν δὲν ἐβοηθούμην ὑπὸ τῆς συζύγου μου, δὲν θὰ εἶχον τὴν δύναμιν νὰ τελειώσω ἐκείνην τὴν νύκτα.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ τηλεγραφήματος ὁμολογῶ ὅτι δὲν μοὶ ἦτο εὐάρεστον. Πιθανὸν νὰ ἦπατώμην, ἀλλ' ἐνόμιζον ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν λαμβάνει τὴν ἀπόφασιν τῆς δεούσης ἐνεργείας ἀπέναντι γεγονότων ὅχι πλέον ὑποθέσεων, ἀπέναντι δηλαδή τῆς φανεραῆς ἐπιμονῆς τῆς Γερμανίας ἵνα συμπεριληφθῇ ὁ ὅρος τοῦ «ἐλέγχου» εἰς τὴν περὶ εἰρήνης προκαταρκτικὴν συνθήκην. Ἐνόμιζον ἐπὶ τέλους, ὅτι, ἀφ' οὗ ἅπαξ ἐπρόκειτο νὰ παρουσιασθῶ πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῆς Γερμανίας, ἔστω ἡμιεπισήμως, ἀλλ' ὁμολογῶν πάντοτε, ὅτι ἔλαβον ἐντολὴν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ὅπως συνεννοηθῶ μετ' ἰδιωτῶν, δὲν μοὶ ἐπετρέπετο νὰ μὴ φθάσω μέχρι τοῦ τελευταίου ὁρίου τῆς κατ' ἐμὲ εὐλόγου ὑποχωρήσεως ὥς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν «ἐγγυήσεων», καὶ νὰ ζητῶ νὰ κάμω τὸν πολὺ ἔξυπνον.

Τὴν ἐπιούσαν μετέβην ἀπὸ πρωΐας εἰς τὸν Ῥαγκαβῆν καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ Ὑπουργῷ τῶν Ἐξωτερικῶν Baron Rothenham καὶ τῷ προτείνῃ, ἐὰν εὐαρεστῇται, νὰ μὲ δεχθῇ εἰς ἀκρόασιν ὅχι ὥς ἐπίσημον εἰδικὸν ἀπεσταλμένον παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' ὥς ἰδιώτην μεταβάντα εἰς Βερολῖνον ὅπως προσπαθῇ νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ὁμολογιούχων περὶ τοῦ συμβιβασμοῦ, ἔχοντα, προσέθετον, καὶ ἴδιον σχέδιον περὶ ἐγγυήσεων νὰ τῷ ὑποβάλῃ, τὸ ὁποῖον πέπεισμαι ὅτι ἤθελε τὸν πείσῃ νὰ μοὶ διευκολύνῃ τὰς μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ὁμολογιούχων διαπραγματεύσεις μου.

Καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνω, ὅτι ἅμα παρηγορήμην τὸν σκόπελον τῶν ἐγγυήσεων καὶ εἰσηροχόμην εἰς πὰς

λεπτομερείας τῶν ἀριθμῶν, θὰ εἶχον τὸ ἔδαφος ὁμαλόν. Διὰ νὰ ὑπερπηδήσω δὲ τὴν κυρίαν ἐκείνην δυσκολίαν εἶχον τὴν ἀπόφασιν νὰ φθάσω μέχρι τῶν βημάτων τῆς τελευταίας ἀνάγκης, ἃ εἶχον ὑποδείξῃ ἐπιτυχῶς εἰς τοὺς Imelmann καὶ Russel.

Προσέβλεπον βεβαίαν τὴν ἐναντίαν μου κατακραυγὴν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν περιπτώσει ἀκόμη ἐπιτυχίας, συμφώνως πρὸς τὰς μελετωμένας προτάσεις μου. Ἐθεώρουν ὅχι ἀδύνατον νὰ μοὶ ἐπιρριφθῇ ἡ ὅλη εὐθύνη τῶν ἐν λόγῳ διαβημάτων ὡς ἐκτραπέντι δῆθεν τοῦ ὅρου τῶν ὁδηγιῶν μου. Ἀλλ' εἶχον ἀπόφασιν νὰ προβῶ ἀδιστακτως, οὐδόλως πτοούμενος ἀπὸ τοὺς κινδύνους, ἔχων ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐργάζομαι ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν τῷ πνεύματι πάντων τῶν εὖ φρονούντων.

Καθαρώτατα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐξεφράσθην καὶ πρὸς τὸν Ραγκαβῆν, ὅποτε τὸν παρεκάλουν, ὡς εἶπον, νὰ μὲ εἰσαγάγῃ παρὰ τῷ Baron Rothenham. Ὁ Ραγκαβῆς, ἐπιθυμῶν ζωηρῶς ἐπίσης τὴν λύσιν τοῦ ἀκανθώδους ζητήματος, θερμῶς μ' ἐνεθάρρυνε καὶ ἔσπευσε πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανίας.

Ἡ ἀπάντησις ἦτο φιλοφρονεστάτη μὲν δι' ἐμὲ ὡς ἄτομον, ἀλλ' ἠρνεῖτο νὰ μὲ δεχθῇ ἀνεπισήμως καὶ συνδιαλεχθῇ μετ' ἐμοῦ ἐπὶ ὑποθέσεως καταστάσης ἤδη ἐπισήμου. Εὐχαρίστως θὰ μὲ ἐδέχετο, ἂν ὁ Ραγκαβῆς ἐλάμβανε παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὴν ἐντολὴν νὰ μὲ παρουσιάσῃ εἰς αὐτὸν ὡς εἰδικὸν ἀπεσταλμένον αὐτῆς.

Ἐφ' οὗ ἐσκέφθην ὀλίγον, τῷ εἶπον, νὰ ζητήσῃ τηλεγραφικῶς τὴν ἐν λόγῳ ἄδειαν, ὃ καὶ μοὶ ὑπεσχέθη νὰ πράξῃ τάχιστα.

—Χάνω, ἐσκέφθην, ἂν, παρουσιαζόμενος καὶ ἐκθέτων τὰς ἰδέας μου, δὲν δυνηθῶ νὰ τὸν πείσω νὰ συγκατατεθῇ νὰ διαπραγματευθῶ ἐπ' αὐτῶν μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ὁμολογιούχων; Ἐπ' ἐναντίας κερδίζω δυνάμενος νὰ καταστήσω γνωστὰς τόσον λογικὰς προτάσεις ὥς τοιαύτας ἀναγνωριζόμενας ὑπὸ σπουδαιοτάτων ἐνδιαφερομένων, ἀπορριπτομένας δὲ ἐξ ἀδιαφιλονικήτου πλέον πείσματος. Ἐφ' ἑτέρου ἢ Ἑλληνικῇ Κυβέρνησις λαμβάνει τινὰ ὑποχρέωσιν ἀπέναντι τῆς Γερμανικῆς Κυβερνήσεως τοῦ νὰ μὲ διατηρῇ εἰδικὸν ἀπεσταλμένον παρὰ τῇ Γερμανικῇ Κυβερνήσει ἢ ἐγὼ λαμβάνω τινὰ περὶ περαιτέρω διαμονῆς μου ἐν Βερολίνῳ ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου; Ὁχι. Διότι ἄριστα ἠδυνάμην, βλέπων τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀποδοχῆς τῶν προτάσεών μου, νὰ δηλώσω καὶ τὴν παῦσιν τῆς ἐντολῆς καὶ τὴν προσεχῇ ἀναχώρησίν μου.

Ἐπὶ τοιοῦτον πνεῦμα ἐτηλεγράφησα εἰς τὸν Σκουλούδην τὰ ἐξῆς τὴν 4 Αὐγούστου:

«Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἡμετέρου τηλεγραφήματος τῆς χθὲς ἤδη εἶπον καὶ ἔπραξα, ἀλλ' ἀκάρπως. Τῆς ὑποθέσεως καταστάσεως πολιτικῆς, νομίζω τὴν ἐν Βερολίνῳ παρουσίαν μου περιττήν. Οὐχ ἦττον μία συνέντευξις μου μετὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅστις γνωρίζει ἤδη τὴν ἐδῶ παρουσίαν μου, θὰ ἦτο ἴσως λυσιτελής, διότι πρὸ πάντων εἶμαι πεπεισμένος

ὅτι οὐδὲν δυνάμεθα νὰ πράξωμεν, ἄνευ προηγουμένης
συνεννοήσεως μετὰ τῆς Γερμανίας. Μανθάνω ἀπὸ
καλῆς πηγῆς ὅτι ὁ «ἔλεγχος» ἔσται περιορισμένος.
Παρακαλῶ νὰ διατάξητε ὑμετέρους ὑπαλλήλους νὰ
περιορίζωσι τοὺς κρυπτογραφικοὺς ἀριθμοὺς τῶν ὑμε-
τέρων τηλεγραφημάτων εἰς τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖον».

Τὴν ἐπιοῦσαν περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ Ραγκαβῆς μοὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι ἔλαβε τηλεγραφικῶς ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν ἐντολὴν νὰ μὲ παρουσιάσῃ εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἀμέσως μετέβη παρ' αὐτῷ ὅπως ὀρίσῃ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν τῆς παρουσιάσεώς μου. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἤκουσε παρ' αὐτοῦ, ὅτι ἡ παρουσίασίς μου ὡς εἰδικοῦ ἀπεσταλμένου δὲν ἔχει πλέον λόγον, ἀφ' οὗ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τῇ προτεραίᾳ, διὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς Πρεσβείας, ἔκαμεν ἤδη τὰς προτάσεις, ἃς βεβαίως εἶχον ἐγὼ νὰ κάμω, καὶ αἵτινες μετεδόθησαν εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν ἑξ Δυνάμεων διὰ νὰ τὰς κρίνωσιν. Ὑπηνίσσετο δέ, ἐννοεῖται, τὸ ἀπαράδεκτον αὐτῶν.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (5 Αὐγ. ὥρ. 10.40 π.μ.) ἔλαβον τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα:

«Ἐν συνδιαλέξει μετὰ τοῦ ἀπεσταλμένου Ὑπουργοῦ τῆς Γερμανίας σήμερον, διετυπώσαμεν τὰς ἐπομένας προτάσεις πρὸς τὸν σκοπὸν ν' ἀπομακρύνωμεν πάντα ἔλεγχον διεθνῇ, τοῦ ὁποίου ἀπόλυτος παραδοχὴ εἶναι ἀδύνατος. Ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις ἔχει ἀπόφασιν νὰ προσφέρῃ τόσον εἰς τοὺς δανειστάς τοῦ κεφα-

λαίου διὰ τὴν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν, ὅσον καὶ εἰς τοὺς παλαιοὺς πιστωτὰς ὅλας τὰς ἀσφαλείας, ἃς εὐρίσκουσιν ἐπιθυμητάς, π.χ. νὰ συγκεντρώσωσιν εἰς τὴν Ἑταιρείαν τῶν Μονοπωλίων τὰς προσόδους τὰς ὀρισθησομένας διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ νέου δανείου καὶ τῶν παλαιῶν χρεῶν· νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς πιστωτὰς τὸ δικαίωμα τοῦ ὀνομάζειν ἀπ' εὐθείας τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν ἐν τῷ συμβουλίῳ τῆς Ἑταιρείας, ἔστω καὶ μετὰ ψήφου ἐπικρατούσης, καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ δι' ἑνὸς νόμου πᾶσαν ποσότητα προερχομένην ἐκ τῶν Μονοπωλίων, ἅμα εἰσερχομένην εἰς τὰ ταμεῖα τῆς Ἑταιρείας, καλῶς ἐννοουμένου μέχρι τῶν ποσῶν τῶν ὀφειλομένων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν προειρημένων (τρεῖς ἀριθμοὶ ἀνεξήγητοι). Διὰ τὸ ὑπόλοιπον συμμορφωθῆτε μὲ τὰς προφορικὰς ὁδηγίας καὶ τὰς τοῦ τηλεγραφήματος ἡμῶν τῆς 22 τρέχοντος».

Εἶχον παρακαλέσῃ τὸν Ραγκαβῆν πρὸ τῆς παραλαβῆς τοῦ ἄνω τηλεγραφήματος νὰ τηλεγραφήσῃ αὐτὸς τὰ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Γερμανοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν διὰ ν' ἀπαλλαγῶ τοῦ πρὸς τοῦτο κόπου, τῷ ἐδήλωσα δὲ συνάμα, ὅτι θεωρῶν τὴν ἐντολήν μου, καὶ ἂν ὑποτεθῇ τοιαύτη προϋπάρξασα, περαιωθεῖσαν καὶ τὴν περαιτέρω ἐν Βερολίνῳ διαμονήν μου μὴ ἔχουσιν πλέον οὐδένα λόγον ὑπάρξεως, ὅτι θὰ ἀναχωρήσω εἰς Παρισίους εὐθὺς ὥς ἡ ὑγεία μου τὸ ἐπιτρέψῃ καὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐτηλεγράφησα τὴν αὐτὴν ἡμέραν εἰς τὸν Σκουλούδην.

Δὲν γνωρίζω ἂν ἡ φιλαυτία μου μοὶ ὑπηγόρευε γνώμην παράλογον, ἀλλ' ἐγὼ ἐνόμισα, ὅτι τὸ Ὑπουρ-

γειον δὲν ἐνήργει δεόντως σπεῦσαν νὰ ὑποβάλῃ προτάσεις ἐγγράφους ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐνετέλλετο εἰς τὸν Ραγκαβῆν, ὅπως μὲ παρουσιάσῃ παρὰ τῷ Γερμανῷ Ὑπουργῷ ὡς εἰδικὸν ἀπεσταλμένον του. Αἱ ἀπ' εὐθείας προτάσεις τοῦ Ὑπουργείου ἔθετον ὅριον ἀνυπέρβλητον εἰς πᾶσαν ἰδιωτικὴν μου διαπραγματεύσιν ὑπὸ ἀλλοίαν μορφήν, ἐννοεῖται πάντοτε ἐπὶ τοῦ κυρίου ζητήματος τῶν ἐγγυήσεων, περὶ τὰς ὁποίας μόνον ἐστρέφοντο καὶ αἱ προτάσεις τοῦ Ὑπουργείου. Ἐνόμιζον ὅτι ἐγώ, ἂν ἤμην εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ὑπουργείου καὶ ἐπὶ ἐρωτήσῃ ἐπιμόνῳ τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Γερμανίας, θ' ἀπεκρινόμην, ὅτι τοῦ Συγγραφοῦ ἡ ἀποστολὴ ἀκριβῶς ἔχει αὐτὸν τὸν σκοπόν, μετὰ συζήτησιν προφορικὴν νὰ εὔρῃ μέσον τι ἱκανοποιοῦν καὶ τοὺς δανειστὰς καὶ τὴν Γερμανικὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸ ὑποβάλῃ πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἀφ' οὗ ὅλαι αἱ μέχρι σήμερον ὑπ' αὐτῆς γενόμεναι προτάσεις ἐθεωρήθησαν ἀνεπαρκεῖς.

Συνεπέρανα, ὅτι κατ' οὐσίαν ἡ Κυβέρνησις προελάμβανε νὰ προτείνῃ ὅ τι ἐμελέτων νὰ προτείνω ἐγὼ εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῆς Γερμανίας, μοὶ ἀφήρει ὁμως τὴν εὐκαιρίαν τῆς προφορικῆς συζητήσεως καὶ τῆς ἐντέχνου ὑποβολῆς τῆς προτάσεως, οὕτως εἰπεῖν μετημφιεσμένης καὶ περιβεβλημένης τύπον ἀλλοῖον.

Δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσῃ τις τὴν διαφορὰν μεταξὺ προτάσεων γραπτῶν καὶ μάλιστα τηλεγραφικῶς μεταβιβαζομένων διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ καὶ συζητήσεως προφορικῆς μεταξὺ ἀνδρῶν γνωριζόντων τὸ θέμα των.

Δὲν θέλω νὰ ὑποστηρίξω, ὅτι ὑπῆρχε μεγάλη πιθανότης ἐπιτυχίας, ἂν ἀφιέμην νὰ ἐνεργήσω ἐν Βερολίνῳ ὥς εἶχον σχεδιάσῃ καὶ προετοιμάσῃ τὴν ἐνέργειάν μου, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἐθλίβην, διότι μιᾷς καὶ μόνης ἡμέρας ὑπομονὴ ἤθελε διευκρινήσῃ πολὺ τὴν ὑπόθεσιν.

Τὴν 8 Αὐγούστου ἔλαβον τὸ ἐξῆς τηλεγράφημα τοῦ Σκουλούδη :

«Μετὰ τῶν συναδέλφων μου παρακαλῶ ὑμᾶς, καθ' ὅσον ἡ ὑγεία ἐπιτρέπει, νὰ μὴ βιασθῆτε νὰ ἀναχωρήσητε ἐκ Βερολίνου πρὶν ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ τηλεγραφήματος ἡμῶν πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις γνωσθῇ, διότι, ἂν τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι εὐάρεστον, ἡ παρουσία ὑμῶν αὐτόθι ἔσται πλέον παρά ποτε ὠφέλιμος».

Γνωρίζων τὴν προμνησθεῖσαν ἀπάντησιν τοῦ Γερμανοῦ Ὑπουργοῦ πρὸς τὸν Ραγκαβῆν ἐπὶ τῶν προτάσεων τῆς ἡμετέρας Κυβερνήσεως, δὲν ἠδυνάμην νὰ ἐξηγήσω ποίαν ἀφορμὴν εἶχεν αὕτη νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι αἱ προτάσεις αὐτῆς, ἔστω καὶ γενόμεναι ἀρεσταὶ εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, θέλουσιν οὕτως εἰπεῖν ἐπιβληθῇ καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ οὔτε τὴν ἐλαχίστην πλέον ἐλπίδα εἶχον ὅτι αὕτη θέλει ἐπιτρέψῃ εἰς ἐμὲ νὰ ἐπιληφθῶ ἰδιωτικῶν διαπραγματεύσεων ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν. Μ' ὅλον τοῦτο ἐτηλεγράφησα τὴν 9 Αὐγούστου.

«Προτιμῶν νὰ ἐπιμεληθῶ τῆς ὑγείας μου ἐν Παρισίοις καὶ συνάμα νὰ ῥίψω ἐκεῖ *μίαν ματιάν*, ἀναχωρῶ ταύτην τὴν ἐσπέραν. Ἄν βραδύτερον κρίνω ὠφέλιμον, ἐπιστρέφω εἰς Βερολῖνον».

Εἰς Παρισίους ἔφθασα τὴν 10 Αὐγούστου· τὴν ἐσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἔλαβον ἐξ Ἀθηνῶν διὰ Βερολίνου τὸ ἐπόμενον τηλεγράφημα τοῦ Σκουλούδη :

« Ἐὰν ἐπιτύχητε νὰ εἰσέλθητε εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν δανειστῶν, εὐαρεστήθητε ν' ἀποκρούσητε τὴν ἰδέαν παντὸς ἐλέγχου ».

Μετὰ τὰ τηλεγραφηθέντα εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τοῦ Ραγκαβῆ τὴν 7 Αὐγούστου περὶ ματαιώσεως τῆς συνεντεύξεώς μου μετὰ τοῦ Baron Rothenham καὶ ὑπ' ἐμοῦ τὴν αὐτὴν ἡμέραν περὶ τοῦ τέλους τῆς ἀποστολῆς μου καὶ τὴν 9 Αὐγούστου περὶ ἀναχωρήσεώς μου ἐκ Βερολίνου, τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν τηλεγραφήματος τῆς 10 Αὐγούστου οὔτε τὸν σκοπὸν οὔτε τὸ νόημα ἠδυνάμην νὰ ἐξηγήσω.

Ἐνεθυμήθην τὴν Χιακὴν παροιμίαν λέγουσαν ὁ κόσμος τῶχει τούμπανο καὶ ἐμεῖς κρυφὸ καμάρι, καὶ ἐσκεπτόμην πῶς εἶναι δυνατόν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις νὰ ἐλπίζῃ τὴν ἀποφυγὴν τοῦ « ἐλέγχου ». Μόνον μεταγενεστέρως ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἡμετέρας Λευκῆς Βίβλου ὥς καὶ τῆς Γαλλικῆς Κιτρίνης Βίβλου ἰδὼν τὰ ποικίλα σχέδια τῶν Δυνάμεων πρὸς συμβιβασ-

σμὸν τῆς περὶ Διεθνοῦς ἐλέγχου ἀπαιτήσεως καὶ τῆς ἐπιβολῆς μάλιστα αὐτοῦ διὰ τοῦ δευτέρου ἄρθρου τῆς προκαταρκτικῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας εἰρήνης σχέδια καὶ προτάσεις, αἵτινες βεβαίως περιήρχοντο ἐκάστοτε εἰς γνῶσιν τῆς Κυβερνήσεως, ἐξήγησα τὰς μέχρι τῆς τελευταίας ὥρας ἐλπίδας περὶ παρακάμψεως τοῦ σκοπέλου τοῦ διεθνοῦς ἐλέγχου, ἀκόμη καὶ τὰς ἐλπίδας περὶ ἀποδοχῆς τῶν προτάσεων τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τῶν γενομένων διὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς Πρεσβείας.

Ἐγώ, μελετήσας ἐκ τοῦ πλησίον τὰ πράγματα, ἐσχημάτισα ἀκράδαντον πεποίθησιν, ὅτι ἄνευ προηγουμένης ἱκανοποιήσεως ὅπωςδήποτε τῶν περὶ ἐλέγχου ἀπαιτήσεων τῆς Γερμανίας οὐδὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνη καὶ ἐκ τῶν προτέρων καταφαίνεται ὅτι ἀνεπιφυλάκτως ἐβεβαίωσα τοῦτο.

Ἐπειδὴ ἀνέφερα ἐν τούτοις τὴν Κιτρίνην Βίβλον, νομίζω ὅχι ἄσκοπον ν' ἀναφέρω τὸ ἐν αὐτῇ μνημονεύμενον τηλεγράφημα τοῦ Γάλλου Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις ἀπεσταλμένον τῆς Γαλλίας τῆς 9 Αὐγούστου, ἡμέραν δηλαδὴ καθ' ἣν ὁ Baron Rothenham μοὶ ἠρνεῖτο τὴν ἐπίσημον συνέντευξιν λόγῳ ὅτι γνωρίζει ἤδη τί ἔχω νὰ προτείνω καὶ ἡ συνέντευξις εἶναι περιττή. Ὁ Γάλλος Ὑπουργὸς ἐξέφραζε πρὸς τὸν ἡμέτερον ἀπεσταλμένον Ν. Δελγιάννην τὴν ἀποδοκιμασίαν του ὡς πρὸς τὰς προτάσεις καὶ τὴν πολιτικὴν τῶν ἐν Ἀθήναις, τοῦ non possumus, ἐν ᾧ, ἔλεγεν, ἡ Ἑλλὰς εἶχε πᾶν συμφέρον νὰ προσφέρῃ ἐν μέρει τοῦλάχιστον τὸ διὰ τὴν ἀπο-

ζημίωσιν χρήμα καὶ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὸ ζήτημα τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς ἐποπτείας κατὰ τρόπον ἱκανοποιοῦντα τοὺς πιστωτὰς τῆς καὶ ἀνορθοῦντα τὴν πίστιν τῆς.

Ἡ περιεργότερα δὲ ἐκ τῆς Κιτρίνης Βίβλου πληροφορία εἶναι ὅτι ὁ Γάλλος Ὑπουργός, κατὰ τὴν 27 Ἰουλίου, ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν ἐν Πετροπόλει Πρέσβυν τῆς Γαλλίας τὰ ἐπόμενα :

« Κατὰ τὴν ἐκ Παρισίων διάβασιν τοῦ κόμητος Γολουχόφσκη ἐσκέφθημεν ἂν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξευρεθῇ λύσις τις ἐπαρκοῦσα εἰς τὰς διαφόρους γνώμας καὶ εἰς τὰ διάφορα συμφέροντα. Τὸ ζήτημα τῶν πρὸς τοὺς πιστωτὰς τῆς Ἑλλάδος, ἀρχαίους τε καὶ νέους, ἐγγυήσεων θὰ ἡδύνατο νὰ καταστῇ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας συμφωνίας τῶν Δυνάμεων, ἥτις, μὴ ἀναγεγραμμένη ἐν τῇ συνθήκῃ, θὰ ἡδύνατο νὰ συνταχθῇ ὑπὸ τύπον πρωτοκόλλου προσηρημένου ἢ συμπληρωματικοῦ, δι' οὗ αἱ Δυνάμεις ἐν πνεύματι συνδιαλλαγῆς καὶ πρὸς ἐπίτευξιν ταχείας συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης, θὰ ὑποχρεωθῶσιν ἀμοιβαίως καὶ ἀπὸ κοινοῦ νὰ μελετήσωσιν ἀμέσως ζήτημα ἐγγυήσεων δυνάμενον νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς ἀρχαίους καὶ νέους δανειστὰς τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Κόμης Γολουχόφσκης ἐφάνη διατεθειμένος νὰ ὑποβάλῃ τὸν συνδυασμὸν τοῦτον εἰς τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Βερολίνου, ἐγὼ δὲ ὑπεσχέθην νὰ ὑποβάλω αὐτὸν εἰς τὴν Ρωσικὴν Κυβέρνησιν ».

Ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ τηλεγραφήματος ἐκείνου συμπεραίνω εὐλόγως, ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς διαμονῆς μου ἐν Βερολίνῳ ἡ Γερμανικὴ Κυβέρνησις εἶχε τὴν ἄνω πρότασιν τοῦ Κόμητος Γολουχόφσκη, ὑπο-

στηριζομένην ὑπὸ τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας, ἴσως καὶ τῆς Ρωσίας, ἐγὼ δὲ θὰ ἐπρότεινον ἄμεσον ἔναρξιν διαπραγματεύσεων, ἐπικύρωσιν δὲ τῶν συμφωνηθησομένων δι' εἰδικοῦ διπλωματικοῦ πρωτοκόλλου.

Δὲν θὰ εἶχον πιθανότητα ἀποδοχῆς τῶν προτάσεών μου συμπιπτουσῶν κατ' εὐτυχῇ σύμπτωσιν μετὰ τοῦ σχεδίου τοῦ Κόμητος Γολουχόφσκη;

Δὲν θὰ ἀπεδεικνύετο ἐν ἀρνήσει ἡ Γερμανία ὅπως-δήποτε ἀπὸ ἄλλους λόγους ὠθουμένη εἰς τὴν ἐπιμονὴν περὶ συμπεριλήψεως τοῦ ὅρου τοῦ ἐλέγχου ἐν τοῖς προκαταρκτικοῖς ὅροις τῆς εἰρήνης;

Δὲν θὰ εἶχε τέλος ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ δίκαιον ἀπέναντι τῶν λοιπῶν πέντε Μεγάλων Δυνάμεων, ὥς μεταχειρισθεῖσα ὅλα τὰ μέσα ἐπὶ ματαίῳ πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς Γερμανίας;

Συνεπῆς εἰς τὴν ἀπόφασιν, ἣν εἶχον λάβῃ μετὰ τὰ ἐν Βερολίῳ, ἐθεώρησα τὴν ἐντολὴν μου περατωμένην, φθάσας εἰς Παρισίους, καίτοι δ' ἔλαβον ἐξ Ἀθηνῶν τηλεγραφικῶς τὴν σύστασιν νὰ προσπαθῇσω νὰ ἴδω τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, ἀπέτρεψα τὸν ἐν Παρισίοις Πρέσβυν τῆς Ἑλλάδος Ν. Δεληγιάννην, τὸν λίαν φιλοφρόνως ὑποδεχθέντα με, νὰ ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα, διότι οὐδεμίαν ἀνέκαθεν εἶχον ἐντολὴν ἐπίσημον παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἂν εἶχόν τινα ἀνεπίσημον, αὕτη ἔληξεν ἀπὸ τῆς ἐκ Βερολίνου ἀναχωρήσεώς μου.

Ἐπίσης εἰς τοὺς πολυαρίθμους Γάλλους δημοσιογράφους, οἵτινες ἀπετάθησαν πρὸς ἐμὲ ζητοῦντες συνεντεύξεις καὶ παντοίας πληροφορίας περὶ τῶν Ἑλλη-

νικῶν Οἰκονομικῶν, ἡρνήθην ἄνευ ἐξαιρέσεως καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀκόμη συνέντευξιν, δηλῶν αὐτοῖς κατηγορηματικῶς, ὅτι οὐδένα φέρω ἐπίσημον χαρακτῆρα.

Καίπερ οὐδεμίαν πλέον, ὥς εἶπον, ἐννοῶν ὅτι ἔχω Κυβερνητικὴν ἀποστολὴν ἐν Παρισίοις, καθῆκον πολίτου ἐθεώρησα νὰ παρακολουθῶ ἐκ τοῦ πλησίον τὰ συμβαίνοντα ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων καὶ τὸ ἐπ' ἐμοὶ αὐθορμήτως νὰ ἐνεργῶ ὑπὲρ αὐτῶν παρὰ τοῖς ἐκεῖ ἀρχαίοις καὶ νέοις φίλοις μου τοῦ Τραπεζικοῦ κύκλου.

Μετὰ μεγάλης θλίψεως εὗρον τὸν ἀριθμὸν τούτων ἐλαττωθέντα λόγῳ ἀποβιώσεων.

Μετ' ὀλιγίστας ἡμέρας ἀπὸ τῆς εἰς Παρισίους ἀφί-
ξεώς μου ἔλαβον ἐξ Ἀθηνῶν τηλεγραφικῶς τὴν παρά-
κλησιν ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου, ὅπως ἐνασχοληθῶ
περὶ εὐρέσεως προσωρινοῦ δανείου ἐξ 1.000.000 λιρῶν
(συνεπέρανα Τουρκικῶν), δι' οὗ θὰ ἐξησφαλίζετο κατὰ
τὸ αὐτὸ Ὑπουργεῖον ἡ ἐκκένωσις τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ
τῶν Τούρκων.

Μοὶ ὑπεδεικνύετο ὥς δοθησομένη ἐγγύησις διὰ τὸ
ἐν λόγῳ δάνειον τὸ Τελωνεῖον Πειραιῶς καὶ πρὸς ἐπι-
τυχίαν τοῦ ποθουμένου ἡ προσφυγὴ εἰς τοὺς Ἑλλη-
νας κεφαλαιούχους Παρισίων καὶ Λονδίνου κυρίως,
τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ ὑποθάλψω πρὸς τοῦτο τὸ
αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας. Συνάμα ἠρωτώμην διὰ ποῖον
ποσὸν ἠδυνάμην ἐγὼ ἐξ ἰδίων νὰ μετάσχω τοῦ αὐτοῦ
δανείου.

Ἐν Βερολίνῳ ἀκόμη ὦν εἶχον σχηματίσῃ τὴν γνώ-
μην, ὅτι ἄνευ πλήρους ἱκανοποιήσεως τῆς Γερμανίας
διὰ τὰ παλαιὰ ἡμῶν χρέη ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ
ἡ Ἑλλὰς ἐκ μέρους τῆς λοιπῆς Εὐρώπης τὴν ἐλαχίστην
χρηματικὴν ἀρωγὴν ἀντὶ οἵασδήποτε δοθησομένης
ἐγγυήσεως.

Τὴν γνώμην μου ταύτην ἐστερέουν ὅσα συμπεράσματα εἶχον ἀποκομίσει ἐκ τῶν μετὰ τῶν Παρισινῶν οἰκονομικῶν κορυφῶν διαλέξεών μου, ἀφ' ἑτέρου βαθεῖαν εἶχον γνῶσιν τῆς πλήρους δυσπιστίας πρὸς τὰ τῆς Ἑλλάδος πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἐκτὸς αὐτῆς κεφαλαιούχων ὁμογενῶν, σκληρὰν μάλιστα πεῖραν λαβὼν κατὰ τὴν ὀλίγους μῆνας πρὶν ἀναφορὰν μου πρὸς πάντας τούτους ὅπως τοῖς συστήσω θερμῶς συμμετοχὴν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐντόκων γραμματίων τὴν ἐνεργηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Δηλιγιάννη.

Ἄλλοι οὔτε ἀπαντήσεως μὲ ἠξίωσαν· ἄλλοι μοὶ ἀπήντησαν: *χαρίζομεν ἀκόμη ἀλλὰ δὲν δανείζομεν πλέον*. ἄλλοι τέλος πρὸς χάριν μου καὶ διὰ νὰ μὴ μοὶ ἀρνηθῶσιν ἐδέχοντο νὰ συμμετάσχωσι διὰ ποσὰ τόσῳ ἀσήμεντα, ὥστε μᾶλλον ἠρέθιζον τὴν χολὴν μου.

Πάσας δὲ αὐτὰς τὰς ἀρνήσεις ἐδεχόμην ἀπὸ φίλους, οἵτινες κατὰ παρωχημένους χρόνους τῆς οἰκονομικῆς μου δράσεως εὐχαρίστως ἐδέχοντο, συνεχέστερα δὲ ἐπεζήτουν συμμετοχὴν εἰς πάντα οἰκονομικόν μου συνδυασμόν.

Μ' ὅλα ταῦτα ἐνόμισα καθήκόν μου νὰ δοκιμάσω καὶ ἐπειδὴ εἶχε περιέλθῃ εἰς γνῶσίν μου, ὅτι ἡ Ὁθωμανικὴ Τράπεζα εἶχε λάβῃ τὴν αἴτησιν ἐκ μέρους τῆς Ὁθωμανικῆς Κυβερνήσεως περὶ προκαταβολῆς πρὸς αὐτὴν 1.000.000 λιρῶν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀποζημιώσεως, ἡ δὲ Τράπεζα προσεπάθει νὰ εὔρῃ τὰ μέσα πρὸς παροχὴν τῆς προκαταβολῆς ταύτης, ἔκρινα ἀρμόδιον πρὸς τοὺς περὶ αὐτὴν κατὰ πρῶτον ν' ἀπευθυνθῶ.

Γνωστὸν ἄλλως εἶναι, ὅτι τὰ συμβούλια τῆς Ὁθω-

μανικῆς Τραπεζίης ἐν Λονδίνῳ καὶ μάλιστα ἐν Παρισίοις ἀπαρτίζονται ἀπὸ σοβαρωτάτους Τραπεζίτας καὶ κεφαλαιούχους, οἵτινες ἐπηρεάζουσι μέγας τὰ συμβούλια τῶν ἄνωγύμων τραπεζικῶν καταστημάτων.

Ὅπως τοὺς ἐνθαρρύνω, προέβαλλον συμμετοχὴν μου μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις Τραπεζῶν ὑπὸ ἰδίαν μου εὐθύνην ἐκ λιρῶν 200.000, ἀλλ' ἔλαβον τὴν ἀπότομον ἀπάντησιν, «ὅτι θὰ μείνω μὲ τὰς 200.000 λίρας, ἐπειδὴ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ εὕρω ἐπὶ πλέον οὔτε 25 λεπτά», (αὐτολεξεῖ: *pas même vingt cinq centimes*).

Συνεπῶς ἐτηλεγράφησα εἰς Ἀθήνας τὸ ἀδύνατον τῆς εὐρέσεως τοῦ ἐλαχίστου ποσοῦ, προσθέτων, ὅτι ἔργον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ δι' αὐτῆς τῶν Πρεσβειῶν καὶ Προξενείων της εἶναι τὸ ν' ἀποταθῶσιν εἰς τὴν φιλοπατρίαν τῶν ἀπανταχοῦ ἔξω τῆς Ἑλλάδος ἐγκατεστημένων Ἑλλήνων.

Ἐπὶ τέλους ἀπαντῶν ἐμμέσως εἰς τὴν ἐρώτησιν τῆς Κυβερνήσεως περὶ συμμετοχῆς μου εἰς τὸ δάνειον, εἶπον ὅτι φοβοῦμαι μὴ καὶ τὸ προκείμενον δάνειον ἀκολουθήσῃ τὴν τύχην τῆς ἐκδόσεως τῶν ἐντόκων γραμματίων, καθ' ἣν προσωπικῶς μόνος εἶχον μείνη συμμετοχός.

Δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας μετὰ ταῦτα προσεκαλούμην ἐκ μέρους δρῶντος μέλους τοῦ Συμβουλίου τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζίης, τοῦ ὁποίου ἀνέκαθεν ἐγνώριζον τὰ φιλελληνικὰ αἰσθήματα, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι εἶχε λίαν ἐνδιαφέροντα πράγματα νὰ μοὶ ἀνακοινώσῃ.

Ἐσπευσα πρὸς αὐτόν. Ἀμέσως ἄνευ περιστροφῶν

μὲ ἠρώτησεν, ἂν ἀκόμη ἐμμένω εἰς τὴν ὑπόσχεσίν μου νὰ λάβω συμμετοχὴν διὰ 200.000 λιρῶν εἰς τὸ προσωρινὸν δάνειον τῆς Ἑλλάδος ἐξ 1.000.000 λιρῶν καὶ ἂν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ τὸ διαπραγματευθῶ σοβαρῶς ἐπὶ ἐγγυήσει τοῦ Τελωνείου Πειραιῶς, διότι, μοὶ ἔλεγεν, εἶχε σπουδαίους λόγους νὰ πιστεύῃ ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη πρέπει νὰ γίνη, καὶ μάλιστα τάχιστα.

Δυσκόλως ἠδυνήθην νὰ συγκρατήσω τὴν ἐπίδειξιν τῆς χαρᾶς μου ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκῇτῳ ἐκείνῃ ἀνακοινώσει καὶ ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου ἐνδοιασμοῦ τῷ εἶπον, ὅτι θεωρῶν τὴν πρᾶξιν ἀσφαλεστάτην ὅχι μόνον ἐκ φιλοπατρίας, ἀλλὰ καὶ ὡς κεφαλαιοῦχος ἀκόμη δῆθεν εὐρίσκω τὸ συμφέρον μου νὰ μετάσχω εἰς τὸ προορηθὲν ποσόν.

Εἶπον καὶ πάλιν, ὅτι ἐπισήμως δὲν ἀντιπροσωπεύω τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἀλλ' ὅτι οὔτε τὴν ἐλαχίστην ἔχω ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἐκ μέρους τῆς ἀποδοχῆς τῶν ὄρων τοῦ δανείου, οὕς ἤθελον τῇ προτείνῃ.

Ἀμέσως ἐκάλεσε παρ' αὐτῷ ἓνα τῶν συναδέλφων του καὶ τὸν Διευθυντὴν τῆς Τραπεζῆς καὶ ἠρχίσαμεν τὴν συζήτησιν τῶν λεπτομερειῶν, ἥτοι τῶν ὄρων τοῦ προσωρινοῦ δανείου, καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἐπόμενον συμπέρασμα:

Διάρκεια τοῦ δανείου μῆνες ἑξ· τὸ δάνειον συμψηφιστέον εἰς τὸ ὀριστικὸν δάνειον τῆς ἀποζημιώσεως. Τόκος ἐτήσιος 5 %· προμήθεια ἐφ' ἅπαξ 1 %, ἐπειδὴ δὲ ἐγὼ ἐπέμενον εἰς τὸ 1/2 %, ἐμείναμεν σύμφωνοι νὰ προστεθῇ εἰς τὰς τηλεγραφικὰς προτάσεις, ὅτι ἐλπίζω τὸ 1 % τῆς προμηθείας νὰ μειωθῇ κατὰ τι.

Μοὶ ἀνετέθη ἡ σύνταξις τοῦ τηλεγραφήματος, τὸ ὁποῖον ἐπέμεινα νὰ συνταχθῇ ὑπὸ τὴν ὄψιν των καὶ νὰ σταλῇ μετὰ τὴν ἔγκρισιν τῆς ὁλομελείας τοῦ συμβουλίου των, θεωρῶν αὐτὸ ὑποχρεωτικὸν διὰ τὴν Τραπεζάν των καὶ ἐμὲ προσωπικῶς, εὐθὺς ὥς εἰς ἀπάντησιν παραδεχθῇ τοὺς προτεινομένους ὅρους ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις.

Εἶχεν ἤδη παρέλθῃ ἡ μεσημβρία καὶ ἐμείναμεν σύμφωνοι τὴν 4 μ.μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας νὰ συγκληθῇ τὸ συμβούλιον, νὰ παραστῶ καὶ ἐγὼ κατ' αὐτό, καὶ νὰ συζητηθῇ ἀπὸ κοινοῦ τὸ κείμενον τοῦ συνταχθησομένου τηλεγραφήματος.

Εὐνόητος εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς ἀνυπομονησίας, εἰς ἣν εὐρισκόμην μέχρι τῆς 4 μ. μ.

Μετέβην ἀκριβῶς τὴν ὀρισθεῖσαν ὥραν παρὰ τῇ Ὀθωμανικῇ Τραπεζῇ, ὅπου εὗρον τὸ συμβούλιον πληρες, ἐκ τῶν ὑστέρων δ' ἐπείσθην, ὅτι ἡ ὑπόθεσις εἶχεν ἤδη συζητηθῇ πρὸ τῆς ἀφίξεώς μου, διότι ἀμέσως ὁ Πρόεδρος αὐτοῦ μοὶ ἐδήλωσεν, ὅτι ἐπὶ τῶν ὅρων τοῦ δανείου εἶναι περίπου σύμφωνοι ὅλοι, ἀλλ' ὅτι δὲν ἐγκρίνει τὴν λῆψιν τελικῆς ὑποχρεώσεως ἐκ μέρους τῆς Τραπεζῆς οὔτε τῶν συναδέλφων του προσωπικῶς ὥς κεφαλαιούχων, πρὶν ἢ γίνῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνεννόησις μετὰ τῶν Γερμανῶν.

Κατὰ τὴν χιακὴν ῥῆσιν «ἐκατέβηκε τὸ ταβάνι καὶ μ' ἐπλάκωσε».

Προεῖδον ἀμέσως τὴν ἀποτυχίαν βεβαίαν, διότι εἶχον ἀσάλευτον πεποίθησιν, ὅτι εἰς τὰς βλέψεις τῆς Γερμανίας ἀντέκειτο ἡ εὐρεσις τοῦ προσωρινοῦ δανείου καὶ

μάλιστα, ἐπαναλαμβάνω, ἐπίστευον, ὅτι καὶ ἂν ὅπως-
δήποτε εὐρίσκετο τὸ 1.000.000 τῶν λιρῶν, αὕτη θὰ
ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἐλέγχου, πρὸ τῆς ἐκκε-
νώσεως τῆς Θεσσαλίας. Συνάμα ἐγνώριζον ὅτι, ὅταν
ἀναφέρονται *Γερμανοὶ* καὶ ὑποτίθεται *κεφαλαιοῦχοι*,
διὰ τοὺς εἰδότας, ὅπως ἐξ ἀνάγκης εἶχον καὶ ἐγὼ ἐν
Βερολίνῳ ἀντιληφθῇ καὶ «μάθη ἀπὸ τὰ παρασκήνια»,
σημαίνει *Γερμανικὴ Κυβέρνησις*.

Προσεποιήθην μ' ὅλον τοῦτο, ὅτι δὲν γνωρίζω τοῦτο
καὶ εἶπον εἰς τὸν Πρόεδρον, προσπαθῶν νὰ κεντήσω,
εἰ δυνατόν, τὴν ἐθνικὴν των φιλοτιμίαν, ὅτι τὸ ποσὸν
εἶναι σχετικῶς διὰ τὰ Γαλλικὰ κεφάλαια ἀσήμιαντον
καὶ δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ζητηθῇ ἡ συνδρομὴ τῶν
Γερμανικῶν κεφαλαίων.

Μοὶ ἀπῆντησε λίαν φιλοφρόνως, ἀλλὰ καὶ ἐπιτη-
δεῖως μοὶ ἔδωσε νὰ ἐννοήσω ὅτι μ' ἐννοεῖ... καὶ ἀνέβαλε
τὴν ἀπόφασιν, προσθέτων μοι, ὅτι ἅμα ἔχῃ τι νέον θὰ
λάβῃ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ μοὶ τὸ ἀναγγείλῃ.

Ἀνεχώρησα μετὰ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἐματαιώθη
ἡ ὑπόθεσις καὶ ἐτηλεγράφησα εἰς Ἀθήνας, ὅτι τὸ προ-
σωρινὸν δάνειον θὰ εὐρίσκετο ἐν Παρισίοις, ἐμοῦ συμ-
μετέχοντος κατὰ τὸ $\frac{1}{5}$, ἂν εὐρίσκετο τὸ μέσον νὰ πει-
σθῇ ἡ Γερμανικὴ Κυβέρνησις νὰ μὴ ἀντιπράξῃ εἰς
τοῦτο, ἀπ' ἐναντίας νὰ τὸ ὑποστηρίξῃ ἡθικῶς παρὰ
τῇ Γαλλικῇ.

Φαίνεται ὅτι πράγματι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐνήρ-
γησεν ἀναλόγως ἐν Βερολίνῳ διὰ τοῦ Ραγκαβῆ, διότι
οὗτος μετ' οὐ πολὺ μοὶ ἐτηλεγράφει ἐκεῖθεν, ὅτι ἐπέτυχε
τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Ὑπουργοῦ περὶ μὴ ἀντιδράσεως καὶ

τὴν σύγχρονον δὴλώσιν του, ὅτι θέλει βεβαιώσῃ τοῦτο ἀρμοδίως εἰς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ τηλεγράφημα τοῦ Ραγκαβῆ προσέθετεν ὅτι «μ' ὅλον τοῦτο ἡ γνώμη τοῦ αὐτοῦ Ὑπουργοῦ ἦτο ὅτι ἡ εὐρεσις τοῦ προσωρινοῦ δανείου δὲν ἐσύμφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι βραδύτερον εἶχε τὴν πεποίθησιν, ὅτι θὰ κάμῃ πολὺ συμφερότερον δάνειον», ἐγὼ συνεπέρανα ὅτι ἡ δοθεῖσα ὑπόσχεσις εἰς τὸν Ραγκαβῆν ἦτο καθαρῶς διπλωματικὴ καὶ ἡ λέξις βραδύτερον περιεῖχε τὴν ἔννοιαν ἀφ' οὗ πρῶτον ἐξασφαλισθῇ ὁ ἔλεγχος διὰ τοῦ 2ου ἄρθρου τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.

Δὲν ἤργησα νὰ πεισθῶ περὶ τούτου, διότι μετὰ τὴν λήψιν τοῦ ἄνω τηλεγραφήματος ἔσπευσα νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν φιλέλληνα φίλον μου τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζίης, ὅστις ἀρμοδίως ἀμέσως ἐξετάσας ἔμαθεν, ὅτι πράγματι συνέβαιnen ὅ,τι ἐφοβούμην, ἡ δὲ ἐπίσημος Γαλλία, καίπερ ἐπιθυμοῦσα, δὲν ἐνέκρινε νὰ χωρισθῇ τῆς πορείας, ἣν ἐπιμόνως ἡ Γερμανία ἠκολούθει κατὰ τὸ Ἑλληνοτουρκικὸν ζήτημα.

Οὕτως ἐματαιώθη καὶ ἡ δευτέρα ἐνέργειά μου, ὅπως κᾶπως καταστῶ χρήσιμος εἰς τὰς δυσκόλους ἐκείνας περιστάσεις τῆς πατρίδος μου.

Εσκέφθην ν' ἀναχωρήσω ἐπιστρέφων εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἀνέστειλα τὴν ἐκ Παρισίων ἀναχώρησίν μου συνεπεία ἰδιαιτέρων συνεντεύξεών μου μετὰ τῶν ἀρμοδίων πρὸς συζήτησιν ἐπὶ τῶν τοῦ συμβιβασμοῦ. Οὗτοι ἐφρόνουν, ὅτι ἅμα λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦ ἐλέγχου δυνάμεθα ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ νὰ συζητήσωμεν περὶ τῶν λεπτομερειῶν, ἥτοι τῶν ἀριθμῶν τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ τὸ πόρισμα τῶν συζητήσεων ἡμῶν νὰ ὑποβάλω εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν.

Ἐβεβαίουν αὐτοὺς διαρκῶς, ὅτι οὐδεμίαν ἔχω ἐπίσημον ἐντολήν, ἀλλὰ δύναμαι, ἅμα ἐγκρίνω τι καὶ ἀποφασίσω, νὰ τὸ προτείνω εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, αὕτη δὲ θὰ τὸ λάβῃ ὑπὸ σοβαρὰν σημείωσιν καὶ θὰ δώσῃ μεγάλην προσοχήν, καθόσον γνωρίζω τὰς ἰδέας τῆς ἐν γενικαῖς γραμμαῖς.

Ἀφ' ἑτέρου οἱ μεθ' ὧν συνεζήτουν μοὶ ὑπέσχοντο, ὅτι ἅμα ἐκ τῶν συζητήσεων προκύψῃ πόρισμα ἐγκρινόμενον ὑπ' αὐτῶν θέλουσι μεταχειρισθῇ τὴν παρὰ τοῖς Γερμανοῖς ἐπιρροήν των, ὅπως τοὺς πείσωσιν εἰς τὴν παραδοχὴν αὐτοῦ.

Πιστὸς εἰς τὴν καὶ ἐν Βερολίνῳ ἐκφρασθεῖσαν γνώ-

μην μου, περὶ τοῦ ὅτι ἐν νέῳ τινὶ συμβιβασμῷ πρόκειται νὰ ἐξευρεθῇ μέσον πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν δανειστῶν, ἐσχημάτισα γενικὸν μὲν, ἀλλὰ καὶ λεπτομερὲς σχέδιον συμβιβασμοῦ ἐπὶ ταῖς ἐπομέναις βάσεσιν·

α') Νὰ ληφθῇ ὡς βάσις κεφαλαίου τῶν δανείων τοῦ 1881, 1884 καὶ 1889 τῶν 5 % τὸ πρᾶγματι καταβληθὲν ὑπὸ τῶν δανειστῶν, ποσὸν κατ' ἀνώτατον ὅριον ἦτοι τὸ 75 % ἐπὶ τοῦ ὀνομαστικοῦ.

β') Τὰ δάνεια 4 % *rente* ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὴν ἀναλογίαν τῶν 5 % ὡς πρὸς τὸ ὀνομαστικὸν κεφάλαιον.

γ') Τὸ δάνειον 4 % *monopoles* εἰς τὸν κανονισμόν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐκδεδομένον ἀνέκαθεν πρὸς 5 %.

δ') Τοῦ δανείου τέλος τοῦ 1893 5 % *funding* τὸ ὀνομαστικὸν κεφάλαιον κατὰ τὸν αὐτὸν κανονισμόν ν' αὐξηθῇ κατὰ 20 %.

ε') Τὸ οὕτω σχηματισθησόμενον κεφάλαιον νὰ μειωθῇ κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ ἐπ' αὐτοῦ νὰ καταβάλλῃ ἡ Ἑλλὰς (ἐκδίδουσα νέους τίτλους) 3 % ἑτησίως καὶ μικρὸν χρεώλυτρον ἀντὶ τοῦ 30 % ἐπὶ τῶν 5 % ἦτοι 1 1/2 πραγματικοῦ, ὅπερ ἐξηκολούθει ἕως τότε νὰ πληρώνῃ.

Οὕτω τὸ εἰσόδημα δὲν ἐμειοῦτο, ἀλλὰ τὸ ὀνομαστικὸν καὶ ἐξοφλητικὸν πραγματικῶς διὰ τῆς ἀποσβέσεως κεφάλαιον κατήρχετο εἰς τὸ ἥμισυ μόνον.

Πρὸς συμπλήρωσιν ὅμως εἰς τὰ 3/4 τοῦ ἀποσβεσίμου ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ, ὃ παρεδεχόμεν, προέτεινον νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς κατόχους τῶν ὁμολογιῶν ἀναλόγου ποσοῦ παραρτηματικοὶ τίτλοι, ἐφ' ὧν ἡ Κυβέρνησις νὰ καταβάλλῃ ἑτησίως μικρὸν

τόκον (π.χ. 1 %) πρὸς ἄμεσον κανονισμόν τῶν ἀπαιτήσεων τῶν δανειστῶν διὰ πλεονάσματα προσόδων καὶ διαφορὰν ἐξ ὑποτιμήσεως συναλλάγματος, νὰ καταβάλλῃ δὲ καὶ ποσὸν ἀνάλογον διὰ τὴν ἀπόσβεσιν τῶν τίτλων τούτων τῶν παραρτηματικῶν μέχρι τοῦ ἁρτίου.

Οἱ ἐν Παρισίοις ἁρμόδιοι ἐν συνόλῳ ἐνέκριναν τὸ σχέδιόν μου, ἐκτὸς μικρῶν λεπτομερειῶν, ὧν ἡ μόνη οὐσιώδης ἦτο ἡ περὶ διαφορᾶς ἐκ τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς τοῦ ἐπὶ τὸ ἐξωτερικὸν συναλλάγματος ἐν Ἑλλάδι. Ἐπέμενον, ὅτι ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἄοριστος ὑπὲρ τῶν παραρτηματικῶν τίτλων ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ὠφέλεια, μετὰ πολλὰς δὲ καὶ μακρὰς συζητήσεις ἀπέληγον εἰς ἀποδοχὴν ὁρίου τιμῆς τοῦ συναλλάγματος, ἀφ' οὗ μόνον ν' ἀρχίζῃ ἡ διανομή, π.χ. ἀπὸ τῆς τιμῆς τῶν 150 λεπτῶν δι' ἐν χρυσοῦν φράγκον.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἔλεγον, ὅτι δυνάμεθα οὕτως ἢ ἄλλως νὰ συνεννοηθῶμεν, τοὺς παρεκάλουν ὅμως συνάμα νὰ βολιδοσκοπήσωσι τοὺς Γερμανούς, ὅπερ καὶ μοὶ ὑπέσχοντο.

Νομίζω χρέος μου νὰ δηλώσω ἐνταῦθα, ὅτι ἐν Παρισίοις παρὰ τοῖς ἀμέσως ἁρμοδίοις διὰ τὸν συμβιβασμόν, ἦτοι τῷ Προέδρῳ τοῦ κοιτάτου καὶ τοῖς περὶ αὐτόν, καὶ παρὰ τοῖς ἐμμέσως ἁρμοδίοις, καὶ δὴ τοῖς διευθυνταῖς καὶ συμβούλοις τῆς Προεξοφλητικῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ἀπήντησα ὅχι μόνον καλὴν διάθεσιν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ὑποθέσεως, ἀλλὰ καὶ προθυμίαν εἰς ἐνεργείας παρὰ τοῖς Γερμανοῖς.

Ἡ θέσις αὐτῶν δὲν τοῖς ἐπέτρεπε νὰ μοὶ μεταδίδωσιν ἀπροκαλύπτως τὰ τῆς ἀνταποκρίσεώς των μετὰ

τῶν ἐν Βερολίῳ, διεγίνωσκον ὅμως ἐκ τῶν λόγων των, ὅτι εὐρίσκοντο ἐν ἐμπιστευτικῇ ἀνταποκρίσει μεθ' ἁρμοδίων ἐν Βερολίῳ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ὑποθέσεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ σύμβασις τῆς προκαταρκτικῆς εἰρήνης εἶχεν ἤδη ὑπογραφῇ καὶ ἦτο γνωστὸν τὸ περιεχόμενον τοῦ 2ου αὐτῆς ἄρθρου, ὥστε δὲν ἐπρόκειτο πλέον νὰ συζητηθῶσιν, εἰμὴ τὰ περὶ συμβιβασμοῦ κατὰ τὰς λεπτομερείας αὐτοῦ ἦτοι τοὺς ἀριθμούς.

Ἐν Παρισίοις τότε μοὶ συνεστήθη ἡ σύνταξις γραπτοῦ λεπτομεροῦς σχεδίου τοιούτου συμβιβασμοῦ καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ κατ' εὐθείαν ὑπ' ἐμοῦ εἰς Βερολίνον, ὅπως ἐκεῖ μελετηθῇ καί, εἰ δυνατόν, συζητηθῇ ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων, ἂν δὲ κριθῇ εὐμενῶς, νὰ μεταβῶ εἰς Βερολίνον καὶ νὰ τὸ ὑποστηρίξω διὰ ζώσης, ὡς εἶχον πράξῃ ἐν Παρισίοις.

Ἐγραψα τότε εἰς τὸν Ραγκαβῆν, ἐρωτῶν αὐτόν, ἂν δύναται νὰ μεταβιβάσῃ ἁρμοδίως τοιοῦτο σχέδιον ὅχι ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀλλ' ὡς φίλος μου, ἀφ' οὗ ὁ ἴδιος τὸ μελετήσῃ καὶ πεισθῇ ὅτι εἶναι πρακτικὸν καὶ συμφέρον τοῖς πᾶσιν.

Ὁ Ραγκαβῆς μοὶ ἀπεκρίθη, ὅτι εὐχαρίστως θέλει τὸ λάβῃ καὶ ἐνεργήσῃ δεόντως, καθόσον μάλιστα καὶ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανίας τῷ εἶχεν ὑποσχεθῇ, ἅμα λάβῃ τὸ σχέδιον νὰ τὸ μελετήσῃ ἐπισταμένως καὶ μετὰ τοῦτο τὸ ὑποβάλῃ εἰς μελέτην εἰς τὸ ὑπ' αὐτόν Οἰκονομολογικὸν Συμβούλιον τοῦ Ὑπουργείου. Ἐνόμισεν ὅμως καθῆκον αὐτοῦ, ἐκ τῆς θέσεώς του ἐπιβαλλόμενον, νὰ ἐρωτήσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου

καὶ λάβῃ τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν διὰ τὰς περαιτέρω ἐπ' αὐτοῦ ἐνεργείας του, ἐν ᾧ αὐτὴ οὐδεμίαν εἶχεν ὑπ' ἐμοῦ ἐπὶ τοῦ προκειμένου προειδοποίησιν, διότι ἐπεθύμουν, ὥς πολλάκις ἐπανέλαβον, ἐνεργῶν ἐν Παρισίοις αὐθορμήτως νὰ μὴ ἐνοχοποιήσω αὐτὴν ἐκ τῶν προτέρων καὶ μόνον ἅμα ἔβλεπον δυνατὴν τὴν ἀποδοχὴν τῶν ἐν τῷ σχεδίῳ μου καὶ ἐκ μέρους τῶν Γερμανῶν, νὰ τὸ ὑποβάλω πρὸς αὐτήν, πεποιθὼς ὅτι ἀσμένως θὰ τὸ ἀποδεχθῇ ὡς σύμφωνον ἐν γένει πρὸς τὰς προσυζητηθείσας μεταξὺ ἐμοῦ καὶ αὐτῆς ἰδέας μου περὶ τοῦ καθόλου συμβιβασμοῦ.

Εἰς τὰς ἐν λόγῳ ἐνεργείας μου ἐνεθαρρυνόμην καὶ ὑπὸ ἐμμέσου μὲν ἀσφαλεστάτης ὅμως πληροφορίας, ἣν εἶχον λάβῃ ἐκ Βερολίνου, ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα ἐκεῖ ἐπίσημος γνώμη ἦτο, ἀφ' οὗ προηγηθῇ καὶ συντελεσθῇ ὁ συμβιβασμὸς περὶ τῶν παλαιῶν Ἑλληνικῶν χρεῶν, νὰ ζητηθῇ τὸ δάνειον τῆς ἀποζημιώσεως τῇ ἠθικῇ ὑποστηρίξει τῶν Δυνάμεων, καὶ ἐν ἀποτυχίᾳ νὰ συνεννοηθῶσιν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις περὶ ἐγγυήσεως αὐτοῦ.

Λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ραγκαβῆ ἐτηλεγράφησα εἰς τὸν Σκουλούδην, ὅτι θὰ τῷ πέμψω τὸ σχέδιον καὶ συνάμα θὰ στείλω εἰς τὸν Ραγκαβῆν ἀντίγραφον τούτου Γαλλιστί, ὅπως μετὰ μελέτην πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἂν τὸ ἐγκρίνωσι, νὰ μεταβιβασθῇ ἡ ἄδεια εἰς τὸν Ραγκαβῆν ὅπως ἐπιδώσῃ αὐτὸ ἀρμοδίως.

Ἐσπευσμένως τότε συνέταξα αὐτὸ καὶ ἔπεμψα εἰς Ἀθήνας τὸ κείμενον Ἑλληνιστί, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς,

ἔπειτα δέ, ἡσυχώτερον ἐργασθεῖς, μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας γαλλιστὶ ἐκτενέστερον καὶ μετὰ λεπτομερεστέ-
ρων ἐξηγήσεων.

Ἄλλὰ καὶ οἱ κόποι οὗτοι ἀπέβησαν μάταιοι, διότι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀποστολῆς τοῦ σχεδίου καὶ πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας, ἔμαθον τηλεγραφικῶς τὴν πτῶσιν τοῦ Ὑπουργείου Ράλλη καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς Κυβερνήσεως ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ζαῖμη, συνάμα δὲ τὴν ἀπόφασιν τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ὅπως ὀνομάσωσιν ἀντιπροσώπους αὐτῶν μεταβησομένους εἰς Ἀθήνας, ἵνα κανονίσωσιν ἐν συσκέψει μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργείου τὰ τοῦ ἐλέγχου καὶ τοῦ συμβιβασμοῦ, ὥς καὶ τὰ τοῦ δανείου περὶ πληρωμῆς εἰς τὴν Τουρκίαν τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως.

Οὕτω πᾶσα ἰδιωτικὴ ἐνέργεια καθίστατο ὄχι μόνον ἀνωφελὴς καὶ περιττή, ἀλλὰ κατ' ἐμὲ καὶ ἐπιζήμιος, καθόσον, ὥς ἔγραψα τότε εἰς Ἀθήνας, εἰς τοὺς ἐκεῖ ἀπέμενε, καὶ μόνον εἰς αὐτοὺς ἐπεβάλλετο νὰ ἐνεργήσωσιν ἐπιτηδεῖως καὶ ἐν περισκέψει, ὥστε νὰ δυνηθῶσι νὰ κατορθώσωσι διὰ τῆς ἐπεμβάσεως ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν συμφερόντων ἐκείνων ἐκ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες ἀνέκαθεν ἐδείχθησαν συμπαθέστεραι, τὸν μετριασμόν τῶν ὄρων ἐν γένει.

Ὅπωςδὴποτε ἔκρινα ὄχι ἄσκοπον νὰ τηλεγραφήσω εἰς τὸν Σκουλούδην νὰ μεταβιβάσῃ τὸ σχέδιόν μου ἁρμοδίως. Ἐπειδὴ δὲ τὸ γαλλιστὶ συντεταγμένον ἦτο λεπτομερέστερον καὶ μᾶλλον ἐπεξηγημένον τοῦ ἑλληνιστὶ γραφέντος, ἔστειλα ἀντίγραφον τούτου πρὸς τὸν ἀναλαβόντα τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκο-

νομικῶν Στρέϊτ, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ λάβῃ γνῶσιν καὶ ποιήσῃ χρῆσιν αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον κατὰ τὰς μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τῶν Μ. Δυνάμεων διαπραγματεύσεις του τῷ παρουσιασθῇ εὐκαιρία.

Μετὰ τοῦτο ἀνεχώρησα ἐκ Παρισίων διευθυνόμενος εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἔφθασα μετὰ τριῶν περίπου μηνῶν ἀπουσίαν.

Εν Ἀθήναις ἐπεσκέφθην κατὰ τύπους τοὺς τε Ὑπουργοὺς τῆς προλαβούσης Κυβερνήσεως καὶ τοὺς τῆς παρούσης. Οὔτε εἰς τοὺς μὲν παρεπονέθην, περιορισθεὶς εἰς ἐξιστόρησιν τῶν συμβάντων μου, οὔτε εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν δὲ ἐζήτησα ν' ἀναμιχθῶ. Ἐπέβαλον ἑμαυτῷ ἀπόλυτον ἀποχὴν ἀπὸ πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰς μετὰ τῶν Εὐρωπαίων ἀντιπροσώπων διαπραγματεύσεις, ἐννοῶν τὴν λεπτότητα αὐτῶν καὶ τὸ βλαβερὸν τῆς ἀναμίξεως τρίτων εἰς ἔργα τῆς Κυβερνήσεως ἐν γένει, ἰδίως ὅμως προκειμένου περὶ ζητημάτων τόσοῦ ὑψηλοῦ συμφέροντος.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπέφυγον εὐσχήμως καὶ σχέσεις μετὰ τῶν Εὐρωπαίων ἀντιπροσώπων, οὕτως ὥστε μετ' οὐδενὸς ἐξ αὐτῶν ἐσχετίσθην προσωπικῶς ἐκτὸς τοῦ Law, τοῦ Ἀγγλοῦ ἀπεσταλμένου, μεθ' οὗ μὲ συνέδεε γνωριμία ἀπὸ τοῦ 1893, ὅτε ἔσχον εὐκαιρίαν νὰ ἐκτιμήσω καὶ τὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα.

Εὐτυχῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ Βασιλεὺς διὰ τῶν διαρκῶς πολυτίμων δι' αὐτὴν ἐνεργειῶν του παρὰ τοῖς συγγενέσιν αὐτοῦ κατέστη ὁ κύριος μοχλὸς τῆς ἐπιτυχίας, βοηθούμενος καὶ ἀπὸ Κυβερνήσιν τῆς ἐκλογῆς του, μὴ ἔχουσιν νὰ φροντίζῃ περὶ κομματικῆς ὑπερι-

σχύσεως, ἀλλ' ἀποβλέπουσιν εἰς ὑπηρεσίαν τιμαλφε-
στάτων τῆς πατρίδος συμφερόντων—ὥς ἔπρεπε πᾶσαι
αἱ Κυβερνήσεις νὰ πράττωσιν ἀνέκαθεν—καὶ δὴ ἀπὸ
τὸν ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργὸν Στρέϊτ, διακρι-
θέντα ἐπὶ ἐπιτηδειότητι καὶ ἀξιοπρεπεῖ συνάμα συμ-
περιφορᾷ πρὸς τε τοὺς ξένους καὶ τοὺς ἡμετέρους.
Ἐπετεύχθη οὕτω καὶ συμβιβασμὸς τῶν παλαιῶν δανείων
— σχετικῶς πρὸς τὰς περιστάσεις ὑποφερτὸς — καί, τὸ
οὐσιωδέστατον, ἐπετεύχθη ἐγγύησις τῶν τριῶν Προστα-
τίδων Μ. Δυνάμεων, ὅχι μόνον διὰ τὸ ἀναγκαῖον δάνειον
πρὸς πληρωμὴν τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως, ἀλλὰ
καὶ πρὸς κανονισμόν τῶν κυμαινομένων χρεῶν τῆς
Ἑλλάδος ὑπὸ ὅρους, οὓς οὐδὲ κατ' ὄναρ ἡδύνατο ἡ
Ἑλλὰς νὰ ἐλπίσῃ.

Ἄς εὐχηθῶ ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας ἡ εἰς τὸ
μέλλον πορεία τῶν κυβερνώντων τὴν Ἑλλάδα νὰ
δικαιώσῃ τὰ ἀνέλπιστα δι' αὐτὴν εἰρημένα κατορθώ-
ματα, παρὰ τὰς τόσας παρατιμονιάς αὐτῆς, καὶ νὰ
ἀρχίσῃ δι' αὐτὴν νέα περίοδος προόδου ἐθνικῆς.

Οὕτως, ἐνόσω ὁ Θεὸς θελήσῃ νὰ μὲ ἀφήσῃ εἰσέτι
ἐν τῇ ζωῇ, θέλω λησμονήσῃ τὰς πικρίας, ἃς ὑπέστην
κατὰ τὸ τρίμηνον ταξίδιον μου τοῦ 1897 εἰς Εὐρώπην.

Ἄς προσθέσω ἐν τέλει, ὅτι ἀκόμη ἐλπίζω, μετ' οὐχὶ
μακρὸν διάστημα χρόνου, νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ τροπὴ
τῶν παλαιῶν ἡμῶν δανείων κατὰ τρόπον ἀπομακρύ-
νοντα ἀπὸ ἡμᾶς τὴν ἐνθύμισιν τῶν οἰκονομικῶν παθη-
μάτων τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ κανονισμὸς
τῶν παλαιῶν αὐτῆς χρεῶν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

[Ἡ μελέτη αὕτη ἐξεδόθη κατὰ τὸ 1877 ἀνω-
νύμως ὡς παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ «Ἑστία »
μετὰ τῆς ἐξῆς σημειώσεως τῆς Συντάξεως αὐτῆς :
«Ἡ ἐπομένη πραγματεία ἀπεστάλη ἡμῖν ὑπὸ φι-
λοπάτριδος ὁμογενοῦς, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ βιοῦντος.
Δημοσιεύεται δὲ δαπάνῃ αὐτοῦ, ὅπως διανεμηθῇ
δωρεὰν πρὸς τοὺς συνδρομητὰς τῆς Ἑστίας»].

Μ Ε Λ Ε Τ Η

ΕΠΙ ΤΗΣ ΣΗΜΕΡΙΝΗΣ ΘΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Α'

Ανεγνώσαμεν ἐσχάτως φυλλάδιόν τι ἐκδοθὲν ἄνω-
νύμως κατὰ τὸ 1854 ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἑλληνι-
σμός ἢ Ῥωσισμός». Ἡ ὀρθὴ κρίσις καὶ τὸ διορατι-
κὸν τοῦ τότε γράψαντος προὐκάλεσε τὸν θαυμασμόν
μας. Δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ φυλλα-
δίου προεφήτευσεν ἔκτοτε πᾶν ὅ,τι συνέβη μέχρι τοῦδε.
Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτικῶν
τῆς τε Ἑλλάδος καὶ τῆς Δύσεως ἡμβλυώπουν ἐπὶ πραγ-
μάτων, ἅτινα καθαρῶς ἐδείκνυνον τί ἡ Ῥωσία διεβου-
λεύετο ἀπὸ ἐποχῆς πολὺ ἀρχαιοτέρας. Ἐὰν ἔλειπεν ἡ
ἀμβλυωπία αὕτη, ἡ μὲν ἐλευθέρα Ἑλλὰς ὥφειλε τοῦ-
λάχιστον νὰ μὴ δυσареστήσῃ τὰς Δυτικὰς δυνάμεις διὰ
τοῦ κινήματος τοῦ 1854, οὔτε νὰ παρασυρθῇ εἰς τὴν
ἐξέγερσιν καὶ ὑποστήριξιν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως
κατὰ τὰ 1866 καὶ 1867, αἱ δὲ Δυτικαὶ Δυνάμεις, ὅπό-
ταν ἐνίκησαν τὴν Ῥωσίαν, ὥφειλον νὰ μὴ περιορι-
σθῶσιν εἰς πρόκλησιν ὑποσχέσεων καὶ λόγων κενῶν,
ἀλλ' ἔκτοτε ν' ἀπαιτήσωσι καὶ λάβωσιν ἐπαρκεῖς ὑλι-
κὰς ἐγγυήσεις παρὰ τῆς Τουρκίας περὶ τῆς πραγματι-
κῆς βελτιώσεως τῆς τύχης τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτῆς

διατελούντων Χριστιανῶν, μετὰ δὲ τοῦτο νὰ μὴ ἀφήσωσι τὸν ἀσθενῆ ἄνευ ἀδιαλείπτου ἱατρικῆς ἐπιτηρῆσεως, ἀλλὰ τοῦναντίον νὰ καταπολεμῶσι δραστηρίως ὅλα τὰ συμπτώματα τῆς ἀσθενείας δι' ἡρωϊκῶν φαρμάκων· ὠφείλον ἀγρύπνως νὰ ἐποπτεύωσι πᾶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κίνημα τῆς Ῥωσίας καὶ πᾶν ἐπεισόδιον ἐξ αὐτοῦ προερχόμενον νὰ ἐκκόπτωσιν ἐκ τῆς ῥίζης. Ὁφείλον, εὐθὺς ὡς ἀνεφάνη τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα, ἀντὶ νὰ περισπῶνται εἰς προσπαθείας ματαίας, νὰ διῶσι τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ φύσιν καὶ ἐκριζώσωσι τὸν τρίβολον τοῦτον πρὶν ἢ ἀναπτυχθῇ. Ὁφείλον τέλος νὰ πεισθῶσιν, ὅτι ἡ Ἀνατολὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ μετατραπῇ εἰς Δύσιν καὶ ἐπομένως νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπάρχοντα στοιχεῖα τὰ μᾶλλον ζωτικώτερα καὶ ἐπιδεκτικὰ βελτιώσεως, νὰ ὑποβοηθήσωσι δὲ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον αὐτῶν εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑπάρχη ὁ διάδοχος τοῦ τουρκικοῦ ἐν Εὐρώπῃ καθεστῶτος, ἂν καὶ ὅταν ἐπῆρχετο τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου.

Ἀλλὰ περὶ τῶν παρελθόντων δὲν πρόκειται ταῦτα κατέστησαν κτῆμα τῆς ἱστορίας, ἥτις θέλει κρίνει περὶ τῶν παραιτίων τῆς σημερινῆς καταστάσεως. Εἰς ἣν περιέστησαν σήμερον τὰ πράγματα θέσιν, σκοπὸς ἡμῶν εἶναι νὰ θίξωμεν μόνον τὰ ἀπὸ τοῦ 1854 μέχρι σήμερον συμβεβηκότα καθ' ὅσον συντελοῦσιν εἰς τὴν μελέτην τοῦ θέματος ἡμῶν, προσπαθοῦντες συνάμα νὰ διῶμεν, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατόν, τὰς σημερινὰς διαθέσεις ἐκάστης τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ὡς πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα καὶ ὡς πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν, διότι ἡ μελέτη αὕτη δύναται νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ

εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς κρείττονος διὰ τὸν Ἑλληνισμόν πορείας, ὅπως ἐκ τῶν περιστάσεων ἢ ὠφελήθῃ ἢ τοῦλάχιστον ἀποφύγῃ τὰ χεῖρω.

Καθ' ἡμᾶς, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ Ῥωσία, καὶ ἡττηθεῖσα κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον δὲν ἥλλαξε τὸ σχέδιόν της ὡς πρὸς τὴν Ἀνατολήν· ἀπ' ἐναντίας δέ, ὡς αὐτὸς ὁ Αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἐν τῷ ὑπομνήματι αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν κατὰ τὸ 1853 ἐβεβαίον, ἀφῆκεν οἷονεὶ ἐπίσημον διαθήκην, δι' ἧς ἐκληροδοτεῖ εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ τὴν διάλυσιν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἐπ' ὠφελείᾳ ἐν γένει τῆς σλαβικῆς φυλῆς· πλὴν δὲ τούτου τῷ ἀφῆκε τὴν ἐντολὴν νὰ ἱκανοποιήσῃ ὡς τάχιστα τὴν Ῥωσίαν διὰ πάσης κατὰ τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας προσβολῆς ἢ βλάβης, ἣν ἤθελον ἐπιτρέψει αἱ περιστάσεις. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, εὐθύς ὡς ὑπέγραψε τὴν συνθήκην τοῦ 1854, συνεῖδε τὰς ἀπείρους ἐλλείψεις τῆς αὐτοκρατορίας του καὶ τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην τῆς εἰσαγωγῆς βελτιώσεων. Ἠσχολήθη λοιπὸν ἀνεन्दότως εἰς τὰς ἐσωτερικὰς βελτιώσεις, ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐλησμόνησε τὴν ἐντολὴν τοῦ προκατόχου του· ἐνῶ δὲ προῆγε τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ Κράτους του κατάστασιν, ἐπωφελεῖτο ἐκ πάσης περιστάσεως ἐν τῷ ἐξωτερικῷ, ὅπως παρασκευάσῃ τὸ κατὰ τῆς Τουρκίας σχέδιόν του· ὁμολογούμενον δὲ εἶναι, ὅτι ἡ τοιαύτη ἐργασία διεξήγετο μετὰ περισκέψεως καὶ ἱκανότητος διακρινούσης τοὺς διπλωματικούς αὐτῆς πράκτορας. Τὰ ἐνεργηθέντα ὑπὸ τῆς Ῥωσίας ἐν Βουλγαρίᾳ, Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, τὰ

κατὰ τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν, τὰ μετὰ ταῦτα ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὰ συνδεόμενα μὲ τοὺς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μοναχοὺς, τὰ κατὰ τὴν βεζυρείαν τοῦ Μαχμουτ Πασσᾶ, τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης καὶ τὰ κατὰ τὴν τῆς Βουλγαρίας ἀνέγνωσαν καὶ ἐξετίμησαν πάντες τοσοῦτω εὐκρινῶς, ὥστε οὐδεὶς δύναται ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι πάντα τὰ εἰρημένα ζητήματα ὑπεκινήθησαν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας πρὸς τὸ ἑαυτῆς συμφέρον, πάντα δὲ τὰ συμβεβηκότα προητοιμάσθησαν ἢ ὑπεδαυλίσθησαν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας. Δὲν εἶναι ἔργον ἡμῶν ὁ ἔλεγχος τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς κατὰ τὸν γαλοαυστριακὸν τοῦ 1859 οὔτε κατὰ τὸν δανοπροσσικόν, οὔτε κατὰ τὸν αὐστροπροσσικόν, οὔτε τέλος κατὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον. Πρόδηλον εἶναι, ὅτι, ἀφ' ἧς συνωμολογήθη ἡ συνθήκη τοῦ 1856, ἐκ τῶν δύο οὐδετέρων Δυνάμεων κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἡ μὲν Πρωσσία κατέστη οἷα εἶναι, ἡ μεγάλη δηλαδὴ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία, ἡ δὲ Αὐστρία ἀπώλεσε τὰς ἰταλικὰς ἐπαρχίας καὶ τὴν ἐπιρροήν της ἐπὶ τῶν γερμανικῶν χωρῶν· ἐκ δὲ τῶν κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἀντιπάλων τῆς Ῥωσίας ἡ Γαλλία ὑπέστη τὰς δοκιμασίας τοῦ 1870, ἡ δὲ Ἀγγλία οὐ μόνον ἔμεινεν ἀεῖποτε οὐδετέρα καὶ ἀμετάβλητος ὑλικῶς, ἀλλ' εἶδε καὶ ὅλας τὰς γενομένας εἰς τὸν Χάρτην τῆς Εὐρώπης μεταβολὰς κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰκοσαετίας ταύτης χωρὶς νὰ τῇ ἐπιτραπῇ νὰ ἐκφρασθῇ περὶ τοῦ τί ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων γεγονότων τῇ συμφέρει, ἢ τὰνάπαλιν. Ἵνα ἐξηγηθῶμεν σαφέστερον, ἡ Ἀγγλία, ὡς νομίζομεν, κατώρθωσε μὲν νὰ μὴ διακιν-

δυνεύση οὐδὲν συμφέρον της ὑλικόν, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἢ ἡθικῇ αὐτῆς βαρύτης παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν ἐμειώθη οὐσιωδῶς. Ἐν πᾶσι τούτοις ἡ Ἑρσσία προφανῶς καὶ ἐναργῶς εἰς οὐδὲν τῶν συμβεβηκότων τούτων ἀνεμίχθη· ἐκήρυξεν, ὅτι μόνη ἡ διευθέτησις τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῆς τὴν ἀπασχολεῖ, πράγματι δὲ κατώρθωσε τὴν χειραφέτησιν τῶν δούλων αὐτῆς ὑπηκόων ἄνευ σπουδαίων ἀνωμαλιῶν, τὴν διὰ κατασκευῆς σιδηροδρομικῶν ἀπεράντων γραμμῶν συγκοινωνίαν τῶν χωρῶν αὐτῆς καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόρων αὐτῆς· ἐνῶ δὲ ἅπαντα ταῦτα κατώρθου, ἐξωπλίζετο συνάμα κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ὠφελουμένη ἀπὸ τὰ πρακτικὰ μαθήματα τῶν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἰς πόλεμον ἐλθόντων Κρατῶν, ἐξ ἄλλου δὲ εἰργάζετο πάσῃ δυνάμει νὰ ἐμπνεύσῃ τὸ αἶσθημα τοῦ πανσλαβισμού ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, συνιστῶσα πρὸς τοῦτο σχολεῖα ἐν Βουλγαρίᾳ, Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ἐκμεταλλευσομένη τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα καὶ οὐδενὸς ἐν γένει ἀμελοῦσα ὅπως γεννηθῇ καὶ αὐξήσῃ χάσμα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων· εἰς τὴν ἀνόρουξιν τοῦ χάσματος τούτου εἰργάσθη μετὰ πολλῆς δεξιότητος, διότι τὸ σχέδιόν της ἦτο νὰ φέρῃ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἰς ὃ σήμερον εὐρίσκεται σημεῖον, τοῦ νὰ μὴ δύναται δηλαδὴ νὰ διακρίνῃ τίς εἶναι ὁ κινδυνωδέστερος αὐτοῦ ἐχθρὸς, ὁ Τοῦρκος ἢ ὁ Σλάβος, διότι ὁ μὲν εἷς, ὁ πατροπαράδοτος αὐτοῦ καὶ ἀλλόφυλος πολέμιος, διατελεῖ ἐξησθενημένος παρουσιάζων ὅλα τὰ σημεῖα ἐτοιμορρόπου ἀσθενοῦς πλησιάζοντος ν' ἀφήσῃ τὴν παλαιὰν κληρονομίαν, ὁ δὲ ἕτερος, ὁμόπιστος καὶ

πνευματικὸς υἱὸς τῆς αὐτῆς μητρος, πρὸς ἐπίτευξιν φιλοδόξων αὐτοῦ σκοπῶν.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰπώμεν τί ἔπραττεν ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ διαστήματι καὶ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς; δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν τί ἡδύνατο νὰ πράξῃ· ὡς περὶ πάντων, οὕτω καὶ περὶ Ἑλλάδος ἀνατρέχομεν εἰς μόνα τὰ γεγονότα, ἐξ ὧν ποριζόμεθα τὸ συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τὸ 1854 ἔσχε τὴν αὐχίαν νὰ δειχθῇ συμπαθῆς τῇ Ῥωσικῇ πολιτικῇ καὶ νὰ δυσαρεστήσῃ τὰς Δυτικὰς Δυνάμεις, μὴ ἐννοησάσας τὴν ἀληθῆ πηγὴν τῆς κατ' ἐπιφάνειαν πρὸς τὴν Ῥωσίαν συμπαθείας· ὥσανεὶ δὲ μὴ ἦρκει τὸ κίνημα τοῦ 1854, πλανηθεῖσα ὑπέθαλπε τὴν ἐξέγερσιν τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὸ 1866, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς ὑπεβλήθη εἰς δοκιμασίας, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ Κρητικοῦ ἀγῶνος ἀπεθάρρουναν τὸν Ἑλληνισμόν εἰς βαθμόν, ὥστε νὰ ἐπιδοθῇ ἀπολύτως εἰς τὴν ὑλικὴν πρόοδόν του παρορῶν τὴν ἀποτελοῦσαν τὸ ὄνειρόν του μεγάλην ἰδέαν καὶ καταπνίγων ἐν μέρει τὸν ἐθνικὸν πόθον περὶ τῆς προεκτάσεως τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος διὰ τῆς μετὰ τῶν δούλων ἀδελφῶν του συνενώσεως.

Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες ἐν γένει, καὶ ἰδίως οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐνόησαν καλῶς τὸ σχέδιον καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς Ῥωσίας καὶ ἤρξαντο διαρρηγνύοντες τὰ ἑαυτῶν ἱμάτια ἀγωνιζόμενοι πάσῃ αὐτῶν δυνάμει πρὸς φωτισμὸν τῶν ἀπλουστέρων καὶ πρὸς ἐξουδετέρωσιν τοῦ ῥωσικοῦ σχεδίου. Οὐχ ἥττον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰργάσθησαν καὶ οἱ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι, ὅσοι αὐτοῖς δύναμις, πρὸς ἀποτροπὴν

τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. Ἄλλ' ἅπασαι αὐταὶ αἱ προσπάθειαι ἐλάχιστον ὠφέλησαν· οὔτε ἡ Τουρκία ἐνόησε τὸ ἀληθὲς αὐτῆς συμφέρον, οὔτε αἱ Δυτικαὶ Δυνάμεις τὸν ἐπαπειλοῦντα τὰ συμφέροντα αὐτῶν κίνδυνον. Ὅπως δὴποτε ὅμως αἱ κατακραυγαὶ καὶ διαμαρτυρήσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Τουρκίας ἔσχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διαφώτισιν τῆς κοινῆς γνώμης, οὕτω δὲ ἤρξατο ἡ πάλῃ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σλάβων.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἡ Ῥωσία, ἣτις οὐδέποτε ἐπαύσατο ἐργαζομένη πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῆς σχεδίου, ἔκρινε τὴν ὥραν κατάλληλον νὰ προέλθῃ εἰς συνεννοήσεις μετὰ τινων ἐκ τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων περὶ τοῦ μὴ πρακτέου ἐν περιπτώσει ταραχῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡς ἔπραξε καὶ κατὰ τὸ 1853, εἰς δὲ τοὺς Σλάβους νὰ δώσῃ δείγματα τινα πρακτικῆς ἐνεργείας, ἵνα μὴ τυχὸν παύσωσι δίδοντες πίστιν εἰς τὰς ῥωσικὰς ὑποσχέσεις καὶ τῇ συνεργίᾳ τῆς Τουρκίας ἢ ἄλλων Δυνάμεων ἔλθωσιν εἰς συμβιβασμὸν τινα μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ σπεύσῃ εἰς πρακτικὰς ἐνεργείας, ὅσῳ ἔβλεπε τὴν ἠθικὴν ἐπιρροὴν τῶν Ἑλλήνων, ἐν ταῖς μικταῖς μάλιστα Ἐπαρχίαις, ἐπιτεινομένην ἐπὶ βλάβῃ τῶν σχεδίων αὐτῆς. Ἐν τῷ συμφέροντί της λοιπὸν ἔκειτο νὰ θέσῃ φραγμὸν εἰς τὴν ἐπιρροὴν ταύτην, τὴν δὲ ἐλευθέραν Ἑλλάδα νὰ περιπλέξῃ καὶ εἰς νέας θυσίας παρασύρῃ, καὶ ἐν γένει κατὰ τὸ ἀνεκαθεν παραδεχθὲν σύστημα τὴν ἐξαντλήσῃ καὶ τὴν ἐξασθενίσῃ. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο καταλήγει τις, ὅταν συναρμολογήσῃ τὰ γεγονότα ἀπὸ τῆς εἰρήνης

τοῦ 1871 καὶ ἐντεῦθεν, καὶ ὅταν ἀναλογισθῇ ὅτι ἡ Ῥωσία, εὐθὺς ὥς ἐπέτυχεν ὠφελουμένη τοῦ Γαλλο-γερμανικοῦ πολέμου τὴν ἀναθεώρησιν τῆς συνθήκης τοῦ 1856, προὔκάλεσε τὰς συνεντεύξεις τοῦ αὐτοκράτορος αὐτῆς μετὰ τῶν τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας. Τίνα εἶχον σκοπὸν αἱ συνεντεύξεις αὗται; τὴν ἐξασφάλισιν τῆς *Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης*, ἔλεγεν ἡ Ῥωσία. Καὶ πόθεν προήρχετο ὁ κίνδυνος τῆς *Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης*; ἴσως, ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1853, ἡ Ῥωσία διέβλεπε τὸν κίνδυνον ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἡ Εὐρώπη δὲν διετέλει ἐν συνεννοήσει περὶ τῶν μὴ πρακτέων ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Τί ἄλλο δύναται τις νὰ διΐδῃ ἐν αὐτοῖς τοῖς διαβήμασιν ἢ ὅτι ἡ Ῥωσία, πιστὴ εἰς τὰς παραδόσεις της, ὠθουμένη μάλιστα ἀπὸ τὰ πανσλαβιστικὰ κομιτᾶτά της, καὶ βλέπουσα ἴσως ἐσωτερικοὺς κινδύνους ἐπικειμένους ἂν δὲν προεκαλεῖτο ζήτημα ἐθνικὸν ἐξωτερικόν, ἔκρινεν εὐθετον τὸν χρόνον νὰ ἐπαναλάβῃ ὅ,τι κατὰ τὸ 1853 προσπαθήσασα δὲν κατώρθωσεν; Ἐπειδὴ αἱ περιστάσεις εἶχον μεταβληθῇ, μετέβαλε καὶ αὕτη τὰ πρὸς τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια βήματά της· ἀπηρυθύνθη δηλονότι πρὸς τὴν ἰσχυρὰν τῆς ἡμέρας, τὴν Γερμανίαν, καὶ κατ' ἀνάγκην πολιτικὴν εἰς τὴν Αὐστρίαν, ὅπως κατὰ τὸ ἔτος 1853 ἀπειτᾶθη πρῶτον μὲν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἦθελεν εἶναι τολμηρὸν δι' ἡμᾶς νὰ ἀξιῶμεν, ὅτι γνωρίζομεν τί ἡ Ῥωσία ἐπρότεινεν εἰς τὰς ἄλλας Δυνάμεις καὶ μέχρι τίνος σημείου συνεφώνησαν. Ἀρκεῖ εἰς τὸν σκοπὸν μας νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν πραγμάτων περὶ τοῦ πιθανοῦ ἐλατηρίου, ὅπερ ἐκάστην τῶν Δυνά-

μεων τούτων εἴλκυε πρὸς τὴν κοινὴν συνεννόησιν. Ἡ μὲν Γερμανία κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐσκέφθη ὅτι συμφέρει ν' ἀφήσῃ ὅλον τὸ βάρος τῶν δυσκόλων πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Ῥωσίαν, νὰ τὴν ἀπασχολήσῃ δὲ οὕτως, ὥστε νὰ σταματήσῃ ἢ ἐσωτερικῇ της πρόοδος, νὰ τὴν ἀφήσῃ νὰ ἐξαντληθῇ ἐν γένει καὶ οὕτω τὴν καταστήσῃ ἥτιον ἐπίφοβον εἰς τὰ μέλλοντα Γερμανικὰ σχέδια, ἐπιφυλάττουσα πάντοτε εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα τῆς ἐπεμβάσεως, ὁπόταν ἴδῃ τὴν Ῥωσίαν ὑπερβαίνουσαν τὰ ἐσκαμμένα. Ἡ δὲ Αὐστρία ἐσκέφθη πιθανῶς, ὅτι ἀσφαλίζει τὴν ἡσυχίαν τοῦ ἐκ πολλῶν φυλῶν ἀπαρτιζομένου Κράτους της καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διαδραματισθησομένων, χωρὶς οὐδόλως νὰ ἐξαντληθῇ ὑλικῶς καὶ χωρὶς ἐκ τῆς ἐπιφυλακτικῆς θέσεώς της ν' ἀποβάλῃ τὴν ἐλπίδα τοῦ ν' ἀπολαύσῃ ὠφελήματα εἰς ἀμοιβὴν τῆς οὐδετερότητός της, καθ' ἣν περίπτωσιν ἢ Ῥωσία ἐπραγματοποιεῖ τὸ ἑαυτῆς σχέδιον. Ἐὰν δὲ ἐκ τῶν ὑστέρων κρίνωμεν, πρόδηλον εἶναι ὅτι καὶ αὕτῃ ἢ Ῥωσία, ἐπιδιώκουσα τὴν συμμαχίαν τῶν δύο ἄλλων αὐτοκρατοριῶν, δὲν προέβλεπεν ἐν ἀρχῇ τὴν πορείαν τῶν συμβησομένων οἷα ἐπῆλθεν.

Ἡ Ῥωσία ἐν ταῖς ἐνεργείαις αὐτῆς, αἵτινες ἀφεώρων εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιόν της, ἐπροτίμα νὰ κρατῇ ἐν πλάνῃ καὶ ἀπάτῃ τὸν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνικὸν πληθυσμόν· ἀλλ' ἀφοῦ οὗτος διέρρηξε τὸν πέπλον, ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἔβλαπτε τὸ σχέδιόν της τὸ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἐπελθὸν θρησκευτικὸν σχίσμα, εἰργασθῇ δὲ τότε ὅπως ἐπιδραψιλευθῶσιν ὑπὸ τῆς Πύλης

ὥς οἷόν τε πλείω προνόμια εἰς τοὺς Βουλγάρους· εὐθὺς δὲ ὥς εἶδεν ἐξασφαλισθεῖσαν τὴν μετὰ τῶν ἄλλων δύο αὐτοκρατόρων συμμαχίαν της, ὑπεκίνησε καὶ ὑπεδαύλισε τὰς ἐπαναστάσεις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ἐξέτεινε δὲ τὴν ἐπανάστασιν καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν· ὅταν δὲ εἶδε τὰς ἐπαναστάσεις ταύτας ἀποσοβουμένας, ὤθησε τὴν Σερβίαν καὶ τὸ Μαυροβούνιον εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον, μὴ φεισθεῖσα οὐδὲ χρημάτων οὐδὲ αἵματος· συνάμα δὲ πάντα λίθον ἐκίνησεν ὅπως ἐπέλθῃ συμφέρων αὐτῇ συμβιβασμός.

Διὰ τοῦ συμβιβασμοῦ ἡ Σερβία ἤθελε καταθέσει τὰ ὅπλα ἐξηντλημένα καὶ τεταπεινωμένα, βοηθηθῇ δὲ ὑπὸ τῆς Ῥωσίας εἰς τὸ νὰ μείνῃ εἰς τὴν πρὸ τοῦ πολέμου θέσιν της, τὸ δὲ Μαυροβούνιον ἤθελεν ἀποκτήσει μίαν λωρίδα γῆς καὶ ἓνα λιμενίσκον, ὅστις ἤθελε κατασταθῇ ἐν βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι λιμὴν Ῥωσικός· ἡ Βοσνία καὶ Ἑρζεγοβίνη καὶ ἡ Βουλγαρία (καὶ ὅποια Βουλγαρία! Βουγαρία πέραν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου μέχρι τῶν παραλίων τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας), αἱ τρεῖς αὗται ἐπαρχίαι, αἱ ἀπαρτίζουσαι τὸ οὐσιωδέστερον μέρος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, θὰ καθίσταντο αὐτόνομοι ἐπὶ ψιλῷ μὲν ὀνόματι ὑποτελεῖς τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, πράγματι δὲ ἐπαρχίαι Ῥωσικαὶ μὲ γλῶσσαν Ῥωσικὴν καὶ Ἀρχὰς Ῥωσικάς. Διὰ τοῦ αὐτοῦ συμβιβασμοῦ ἀπομένουσαι Ἑλληνικαὶ χριστιανικαὶ ἐπαρχίαι καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους οὐ μόνον ἤθελον διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον Τουρκικὴν κυριαρχίαν, ἀλλ' ἤθελον ἐκοῦσαι ἄκουσαι ὑποταχθῇ εἰς τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὴν θέλησιν τῆς Ῥω-

σίας, ἥτις μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἄνωτέρω σχεδίου ἤθελε δεσπόζει ἐπὶ τῆς Τουρκίας ὁλοκλήρου κατὰ τε τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν· τελουμένου τέλος τοῦ εἰρημένου συμβιβασμοῦ, ἡ Ῥωσία ἐπρόκειτο νὰ ἴδῃ πραγματοποιούμενον τὸ ὄνειρόν της ἄνευ οὐδεμιᾶς σχεδὸν ὑλικῆς θυσίας· οὕτω δὲ ὁ μὲν σκοπὸς ὃν ἐπεδίωκεν ἡ Γερμανία, ὡς ὑπεθέσαμεν, ἤθελεν ἀποτύχει, ἡ δὲ Αὐστρία ἤθελεν ἀπομείνει κατ' ἐπιφάνειαν μὲν εἰς τὴν πρὸ τῆς συμφωνίας θέσιν της, κατ' οὐσίαν δὲ ἤθελεν ἐξυπνήσει βλέπουσα ἑαυτὴν περικυκλουμένην ὑπὸ τοῦ Σλαβισμοῦ καὶ κινδυνεύουσαν ν' ἀπολέσῃ τὸν ἐλεύθερον πλοῦν τοῦ Δουνάβεως, ἄνευ τῆς ἐλπίδος τοῦ ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸν διὰ σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀρχομένης ἀπὸ τῶν συνόρων της καὶ ἀποληγούσης εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ἐν τούτοις ἡ Ῥωσία, προβλέπουσα εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐπιτυχίας, εἰργάζετο καὶ ἐστηρίζετο εἰς μόνον τὸν διπλωματικὸν κάλαμόν της· ὁμολογητέον δέ, ὅτι ἡ ἐπιτυχία τῶν σχεδίων της ἀφίκετο ἐγγύτατα πρὸς τὴν πραγματοποίησιν! Οὐδέποτε δὲ ὑπώπτευνεν, ὅτι ἤθελεν ὑποχρεωθῇ ν' ἀποδυθῇ εἰς πόλεμον συνεπάγοντα τὰς μεγίστας τῶν καταστροφῶν ὑλικῶν τε καὶ ἠθικῶν. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀναγκαίως ἄγεται τις ἐκ τῶν ὑστέρων κρίνων, διότι ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ σχετικῶς ἀνέτοιμον αὐτῆς πρὸς τοσούτω σοβαρὰν πάλην, τὰς προσπαθείας τοῦ Αὐτοκράτορος ὅπως πείσῃ τὴν Ἀγγλίαν περὶ τοῦ ἀφιλοκερδοῦς αὐτοῦ καὶ τοὺς μέχρι ταπεινώσεως πρὸς τοῦτο δοθέντας λόγους τῆς τιμῆς του ὡς καὶ τὰς προσπαθείας καὶ ραδιουργίας

πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιασκέψεως μετὰ τῆς ἐπακολουθησάσης αὐτὴν ἀποστολῆς τοῦ στρατηγοῦ Ἰγνάτιεφ εἰς Εὐρώπην κλπ. Ἄν ἐξ ὑπαρχῆς, οὕσα σύμφωνος μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Γερμανίας καὶ βεβαία περὶ τῆς ἀποχῆς τῆς Γαλλίας, εἶχε καὶ τὴν ἀπόφασιν νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῆς σπάθης τὰς προτάσεις της, ἥθελε, νομίζομεν προσενεχθῇ, πρὸς τὴν Τουρκίαν ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1854, ἥθελε δηλονότι τοῦλάχιστον μετὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιάσκεψιν κοινοποιήσῃ τῇ Τουρκίᾳ Τελεσίγραφον, καὶ δὲν ἥθελε μετέλθει οἷαν μετῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαγωγὴν προκειμένου περὶ τῆς εἰρηνοποιήσεως τῆς Σερβίας. Ἴσως δὲ δύναται τις νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ Τουρκία δι' αὐτὸ τοῦτο ἐφαίνετο ἀκλόνητος εἰς τὴν ἀπόφασίν της τοῦ νὰ μὴ παραδεχθῇ τὰς ἀποφάσεις τῆς συνδιασκέψεως, διότι ἦτο πεπληροφορημένη, ὅτι ἡ Ῥωσία δὲν ἦτο διατεθειμένη πρὸς πόλεμον, οὗ ἕνεκεν ἡδύνατο ἐπιμένουσα νὰ μετριάσῃ τοὺς ὅρους τῆς συνδιασκέψεως, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ προσβάλληται ἡ ἐθνικὴ αὐτῆς φιλοτιμία.

Ἄλλ' ἄλλως ἐπέπρωτο! ἐπέπρωτο τῇ Ῥωσίᾳ νὰ ἴδῃ τὴν πολυμήχανον διπλωματίαν της ναυαγοῦσαν ἀπέναντι τῆς τουρκικῆς ἰσχυρογνωμοσύνης καί, πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν, ἀπέναντι τῆς ἀπροσδοκῆτου γενναιότητος τοῦ νὰ τῇ εἴπῃ «μολὼν λάβε» ἐπέπρωτο τῇ Ῥωσίᾳ νὰ μὴ ὠφεληθῇ οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον τῶν δεκαετῶν ἀγώνων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως της πρὸς τὸ ἐμπνεῦσαι τὸ πῦρ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς γενναιότητος εἰς τὰ στήθη τῶν ἐν Τουρκίᾳ λεγομένων Σλάβων. Ἐπέπρωτο αὐτῇ, ἐκτεθείσῃ ἅπαξ

διὰ τοῦ λόγου τοῦ Αὐτοκράτορος ἐν Μόσχα, νὰ μὴ δύναται νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Ἐπέπρωτο, τέλος, αὐτῇ ν' ἀρχίσῃ διὰ τῆς σπάθης καὶ τῶν θυσιῶν τὴν ἐκ θεμελίων κατασκευὴν τοῦ οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου μόνον τὴν ἐπιστέγασιν ἐνόμιζεν ὅτι ὑπελείπετο νὰ ἐπιτελέσῃ αἰφνιδίως. Τοῦναντίον ὅμως, τῇ Γερμανίᾳ ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πραγματοποιούμενον τὸν σκοπὸν της, ἥτοι νὰ ἴδῃ τὴν Ῥωσίαν ἐξασθενούσαν εἰς πόλεμον μακροχρόνιον καὶ ἄδοξον, συνάμα δὲ νὰ πληρώσῃ τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην της εἰς βαθμὸν ἀπαλλάσσοντα αὐτὴν τῆς ὀφειλῆς, καὶ διὰ νομίσματος οὐ μόνον ἀχρήστου ἀλλὰ καὶ ὀχληροῦ διὰ τὴν Ῥωσίαν, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπωμεν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Αὐστρία ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γεγονότων δὲν ἐξημιώθη, διότι παρέστη θεατὴς εἰς τὰς ἐπαναστάσεις Βοσνίας, Ἑρζεγοβίνης, Σερβίας καὶ Μαυροβουνίου χωρὶς οὐδεμίαν ἀνησυχίαν νὰ προέλθῃ ἐκ μέρους τῶν Σλάβων ὑπηκόων της καὶ χωρὶς νὰ εὐρεθῇ εἰς διάστασιν μετὰ τῶν Οὐγγρων, ἐνῶ συνάμα ἀπέκτησε δικαιώματα, ἔστω καὶ ἠθικά, ἐπὶ τῆς Ῥωσίας· προσθετέον δὲ ὅτι κατώρθωσεν ὠφεληθεῖσα τῆς περιστάσεως, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ἑλληνισμὸς νὰ πεισθῇ ὅτι ἡ Αὐστρία ἔπαυσεν ἀκολουθοῦσα τὴν ἀρχαίαν πρὸς αὐτὸν πολιτικὴν της.

Β'

Ὅπως ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα ἀνάλογα πρὸς τὸ θέμα ἡμῶν, ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν διὰ βραχέων καὶ τί ἡ Τουρκία ἔπραξεν ἀπὸ τοῦ 1856 μέχρι τοῦ 1875 καὶ ἔκτοτε μέχρι σήμερον.

Ἡ Τουρκία ἀπὸ τοῦ 1856 καὶ ἐντεῦθεν ἔσχε τὴν τύχην νὰ διοικηθῇ ὑπὸ δύο ἐξόχων πολιτικῶν ἀνδρῶν, τοῦ Φουὰτ Πασᾶ καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Δὲν δύναται τις ν' ἀρνηθῇ, ὅτι ἀρκετὰ ἐποίησε βήματα πρὸς τὴν πρόοδον ὥς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς διοίκησιν, ἔτι δὲ πλείονα ὥς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν τῶν ὑλικῶν αὐτῆς πόρων. Ἡ Τουρκία εἶδε τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην συγκαταβατικωτάτην πρὸς τὰ σφάλματά της καὶ κρατοῦσαν ἀνοικτὰς τὰς θύρας τῶν ταμείων της εἰς πᾶσαν αἴτησιν δανείων. Διὰ τῶν δανείων τούτων κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ στόλον σπουδαῖον καὶ κολοσσαῖα ὑλικά διὰ τὸν κατὰ ξηρὰν πόλεμον. Ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ κατασκευάσῃ σιδηροδρομικὰς γραμμάς, αἵτινες, εἰ καὶ ἀτελεῖς, οὐκ ὀλίγον σήμερον ὑπηρετοῦσι τὰ πολεμικά της σχέδια (τίς οἶδεν ἂν ἡ Ῥωσία δὲν ἐξεβίαζε τὴν πορείαν τῶν γεγονότων ἐκ τοῦ φόβου μὴ ἡ συμπλήρωσις τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν τῆς Τουρκίας ἐπαυξήσῃ τὰ ἐπιπροσθούντα εἰς τὸ σχέδιόν της κωλύματα). Ἀλλ' οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Τουρκίας περιέπεσαν εἰς πολλὰς πλάνας καὶ σφάλματα, πρὸ πάντων δὲ ἠκολούθησαν τὴν πλέον ἀσύμφορον δι' ἑαυτοὺς πορείαν ἐπὶ τοῦ ὀνομασθέντος Βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἐπίστευσαν κατ' ἀρχάς, ὅτι δύνανται διὰ τοῦ Μακιαβελικοῦ δόγματος «διαίρει καὶ βασίλευε» νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἐπελθούσης διαμάχης μεταξὺ Βουλγάρων, καὶ Ἑλλήνων. Ἐνέπεσαν εἰς τὴν παγίδα τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς, ἥτις ἐν ἀρχῇ ἐπεδεικνύετο πρὸς ἑαυτοὺς ὥς ἐναντία τοῖς Βουλγάροις ὑποστηρίζουσα δῆθεν τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, τῆς τρε-

φομένης ὑπὸ τῆς χιμαιρικῆς ἰδέας τοῦ ἐκκαθολικεῦσαι τὴν Βουλγαρίαν, ἣ δὲ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ δυσμένειά των ἠΰξησεν, διότι ὑπεστήριξε τὴν Κρητικὴν ἐπανάστασιν. Καίτοι δὲ ἤρξαντο ὑποπτεύοντες ὅτι καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης καὶ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα ἦσαν προϊόντα τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς, οὐχ ἥττον ἐνόμισαν ὅτι δύνανται καὶ τὸν Ἑλληνισμόν νὰ ἐκδικηθῶσι καὶ τῆς Ῥωσίας μετὰ ταῦτα τὰς πλεκτάνας νὰ διαλύσωσιν ἄνευ βλάβης των. Ἐνθυμούμεθα ὅτι σχετικὸν πρὸς τὴν τακτικὴν ταύτην τῶν Τούρκων διηγήθη ἡμῖν φίλος μας διπλωμάτης τῆς Τουρκίας ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων. Ἐπρόκειτο περὶ ἐπιτροπῆς προωρισμένης νὰ ἐξετάσῃ τὰ κατὰ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα· τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἀποτελῶν μέλος ὁ εἰρημένος φίλος μας μετέβη παρὰ τῷ Ἀλῇ Πασᾷ ἵνα λάβῃ παρ' αὐτοῦ ὁδηγίαν περὶ τῆς πορείας ἣν ὤφειλεν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ν' ἀκολουθήσῃ· «ἔσο εὖνους πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων», τῷ εἶπεν. Ἀλλά, τῷ ὑπέδειξεν οὗτος, διὰ τῆς τακτικῆς ταύτης θὰ βοηθήσῃς τὰ Ῥωσικὰ σχέδια· «δὲν βλάπτει, τῷ ἀπεκρίθη ὁ Πασᾶς, ἅς ταπεινώσωμεν πρῶτον τοὺς Ἑλληνας καὶ ἔπειτα σκεπτόμεθα περὶ τῶν Ῥώσων».

Οἱ εἰρημένοι δύο πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Τουρκίας Φουὰτ καὶ Ἀλῆς εἶχον εὔρει τὸ μέσον νὰ χρησιμοποιοῦσι τὰ προτερήματα τοῦ Σουλτάνου Ἀζίζ, τὸν ἐνεργητικὸν δηλαδή χαρακτῆρα αὐτοῦ καὶ τὴν σιδηρεᾶν του θέλησιν· ἐξ ἄλλου δὲ νὰ μετριάζωσι τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐλαττωμάτων του, ἥτοι τὴν ἰδιοτροπίαν, τὸ πολυδάπανον καὶ τὴν φιλοχρηματίαν αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἀμφοτέρω οἱ ἄνδρες οὗτοι ἀπεβίωσαν, οὐδεὶς δ' εὐρέθη ἐν Τουρκίᾳ ὁ ἄξιος αὐτῶν ἀντικαταστάτης μέχρι σήμερον. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλῆ ἤρξατο καὶ ἡ βαθμιαία τῆς Τουρκίας ἔκπτωσις ἐσωτερικῶς τε καὶ ἐξωτερικῶς. Ἐξηκολοῦθαι μὲν τοὺς ἐξοπλισμούς της — καὶ ὥς πρὸς τοῦτο, δύναται τις εἰπεῖν, ἐπετύγγανεν — ἀλλ' οὐδεὶς τῶν κυβερνησάντων αὐτὴν ἔσχεν ἐν τῷ νῷ διαγεγραμμένον πλήρες σχέδιον ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ἀπαντες ἐρχόμενοι εἰς τὴν ἀρχὴν ἐσκέπτοντο πῶς ν' ἀρέσκωσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα καὶ πῶς νὰ ἐξοικονομῶσι τὰ πράγματα, ἀποκλίνοντες οἱ μὲν πρὸς τὴν Ῥωσίαν οἱ δὲ πρὸς τὴν Δύσιν, ἥτοι ἐφ' ὅσον ἕκαστος τούτων ἤλπιζεν ὑποστηρίξιν παρὰ τούτου ἢ ἐκείνου τῶν Πρέσβεων. Ὑποτιοοῦντες ἡγέτας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καλλιεργηθῇ καὶ τὸ φυτώριον δευτερευόντων ὑπαλλήλων, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν Φουὰτ καὶ Ἀλῆ ἤρξατο καλλιεργούμενον μετ' ἐπιτυχίας τινός· ὥς ἐκ τούτου ὁσημέραι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱκανῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων ἡλαττοῦτο, ἡ δὲ μηχανὴ τῆς διοικήσεως προσέκοπτε σπουδαιότερον.

Ἐπῆλθεν ἡ ἐπανάστασις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης· ταύτην ὅμως ἡ Τουρκία δὲν ἔλαβεν ὑπὸ σοβαρὰν σημείωσιν. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη ὁμοίαζε πρὸς ὑπόκωπον πῦρ καταναλίσκον αὐτὴν μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ δίδον καιρὸν εἰς τὴν Σερβίαν νὰ παρασκευάζεται ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀναχαιτιζομένου ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσβάλλῃ ἀμέσως εἰς τὴν Σερβίαν καὶ θέσῃ φραγμὸν μὲν

εἰς τὰς περαιτέρω παρασκευὰς τῆς Σερβίας, πέρας δὲ ὀριστικὸν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ἣτις ὑπὸ μόνῃς τῆς Σερβίας διετηρεῖτο. Ἀνωφελὲς εἶναι νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἂν ἡ Τουρκία, εὐθὺς ὥς ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑρζεγοβίνης, ἐλάβανε κατοχὴν ἐπὶ τοῦ Σερβικοῦ ἐδάφους, ἀπεκόπτετο ἐκ ρίζης ὁ ὀμφαλὸς τῆς ἐπανάστασεως, ἡ δὲ ἐπανάστασις ἀπεσοβεῖτο ἀμέσως χωρὶς ν' ἀναγκάσῃ τὴν Τουρκίαν νὰ ταπεινωθῇ· ἡ δὲ Ῥωσία, ποιοῦσα τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν, ἤθελεν ἡσυχάσει οὐχὶ βεβαίως ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἀλλ' ἐφ' ἱκανόν, ὥστε νὰ εἶνε πιθανὴ ἡ ἀλλαγὴ τῆς θέσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐν γένει καὶ πρὸς ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλλήλας.

Ἄλλ' εἴτε διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον, ἡ ἐπανάστασις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης δὲν ἀπεσοβήθη, ἐπῆλθε δὲ ὁ μετὰ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου πόλεμος τῆς Τουρκίας, καὶ τέλος ὁ μετὰ τῆς Ῥωσίας.

Γ'

Διατελοῦμεν λοιπὸν θεαταὶ ἑνὸς ἐκ τῶν μεγίστων ἐν Εὐρώπῃ πολέμων· ὁ ἀσθενὴς πολεμεῖ ἀπὸ τριῶν ἤδη μηνῶν μετὰ τοῦ ὕγιους, τοῦ ῥωμαλέου, τοῦ ἀκμαίου, τοῦ τοσοῦτον ἀνησυχήσαντος καὶ κοπιάσαντος διὰ τὴν κληρονομίαν τοῦ φιλτάτου αὐτῷ ἀσθενοῦς. Τοῦ λόγου ἡμῶν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο περιελθόντος, δὲν δυνάμεθα νὰ παρέλθωμεν ἐν σιωπῇ πρὸ τῶν ἡθικῶν αἰτίων καὶ ἀποτελεσμάτων τοῦ προκειμένου πολέμου.

Ὁ πόλεμος οὗτος, ἐξεταζόμενος ὑφ' ὅλας τὰς ἠθικὰς φάσεις αὐτοῦ, εἶνε παράλογος καὶ ἀδικαιολόγητος. Ἡ Ῥωσία ἰσχυρίζεται ὅτι πολεμεῖ καὶ ὑποβάλλεται εἰς καταπληκτικὰς θυσίας μόνον καὶ μόνον ἵνα βελτιώσῃ τὴν τύχην τῶν ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανῶν· πρωτότυπος εἶναι τῶν ἡ ἀφιλοκέρδειά της! Ἄς ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμὴν, ὅτι ἡ Ῥωσία εἶναι ἁγία, ὥς αὐτὴ ἑαυτὴν ἀποκαλεῖ. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι θέλει νικήσῃ κατὰ κράτος τὴν Τουρκίαν καὶ ἐπιτύχει τὴν αὐτονομίαν τῆς Βουλγαρίας (διότι κατὰ τὰς μέχρι σήμερον δηλώσεις καὶ ἐνεργείας τῆς Ῥωσίας, οἱ Ἕλληνες δὲν θεωροῦνται ὑπ' αὐτῆς Χριστιανοί). Δύναται τις νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ αὐτονομία τῆς Βουλγαρίας εἶναι ἀνταξία τῶν πολυειδῶν θυσιῶν, εἰς ἃς ὑποβάλλεται καὶ θέλει ὑποβληθῇ; Οἱ Βούλγαροι ἔσονται διὰ τοῦτο εὐδαιμονέστεροι; Οὐδεὶς πιστεύομεν ὑπολαμβάνει τὴν Ῥωσίαν τοσούτῳ ἀγαθῇ, ὥστε νὰ τὴν νομίσῃ ἱκανοποιουμένην διὰ μόνῃς τῆς αὐτονομίας τῆς Βουλγαρίας. Ἀνάγκη δὲν εἶναι νὰ προεκκτείνωμεν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὸν λόγον. Καὶ τοῖς τυφλώττουσι δῆλον ὅτι, ὅπως αὐτοδιοικῆται λαός τις, ἔχει ἀνάγκην πολλῶν προσόντων, ὧν στεροῦνται καὶ θέλουσιν ἐπὶ πολὺ στερεῖσθαι οἱ Βούλγαροι. Πρὸ παντὸς γνωρίζει τοῦτο ἡ Ῥωσία, ἥτις διὰ σιδηρᾶς χειρὸς κυβερνᾷ τοὺς λαούς της καὶ μόνον οὕτω κυβερνῶσα κατορθώνει νὰ διατηρῇ τὴν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἰσχύν της· δὲν δύναται ἐπομένως νὰ ἔχῃ τὴν ἰδέαν, ὅτι οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν ἠδυνήθησαν ν' ἀναπτυχθῶσι διανοητικῶς εἰς βαθμὸν ἀνώτερον τῶν Ῥώσων καὶ νὰ αἰσθανθῶσι

τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τοῦ πατριωτισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐξουδετεροῖ τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ πάθη τῶν ὑπὸ τὴν δουλείαν ζώντων λαῶν. Ὅντος λοιπὸν δεδομένου ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶναι παρεσκευασμένοι πρὸς τὸ αὐτονομεῖσθαι, πρόδηλον καθίσταται, ὅτι χειραφετούμενοι ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ θέλουσι γίνει ἔρμαιον φιλοδόξων τινῶν τυραννίσκων πανσλαβιστῶν καὶ θέλουσιν ἀποβῆ δεισιδαιμονέστεροι ἢ μέχρι σήμερον. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου λαμβανομένων ὑπ' ὅψιν τῶν σφαγῶν, τῶν δηώσεων καὶ τῶν πολυειδῶν καταστροφῶν ἃς ὑπέστησαν — Κύριος δὲ οἶδε μέχρι τίνος βαθμοῦ θέλουσιν αὐταὶ ἐπιταθῆ μέχρι τέλους, — εὐνόητον ἀποβαίνει, ὅτι, ὁπότεν δωρηθῇ εἰς αὐτοὺς ἡ αὐτονομία, θέλει ἀναφανῇ ἀμέσως ἡ ἀνάγκη νέου ἐποικισμοῦ εἰς τὰς χώρας τῶν πρὸς συμπλήρωσιν ἀναλόγου πληθυσμοῦ. Ἐκ τούτου δὲ πείθεται καὶ ὁ μᾶλλον δύσπιστος, ὅτι ἡ Ῥωσία πολεμεῖ ὑπὲρ χώρας καὶ οὐχὶ ὑπὲρ ἀτόμων, τὸ δὲ ἐλατήριον αὐτῆς εἶναι προφανῶς ὑλικὸν καὶ οὐχὶ ἠθικόν.

Ἀπελήξαμεν εἰς τὸ εἰρημένον συμπέρασμα παραδεχθέντες τὴν ἀπλουστέραν λύσιν τοῦ παριστανομένου δράματος. Ἄν ὅμως, ὥς δυστυχῶς φοβούμεθα στηριζόμενοι εἰς σκέψεις κατωτέρω ἐκτεθησομένας, ὁ πόλεμος παραταθῇ καὶ τὰ συνεπαγόμενα ὑπ' αὐτοῦ δεινὰ ἐπαυξηθῶσι καὶ γενικευθῶσιν, τίς ἄλλος κριθήσεται παραίτιος τῶν δεινῶν τούτων ἢ ὁ ἀρξάμενος τοῦ πολέμου; Ταῦτα δὲ λέγοντες οὐδὲ ὥς ὑπόθεσιν παραδεχόμεθα, ὅτι εἶναι μᾶλλον δεδικαιολογημένη ἡ Τουρκία. Οὐδαμῶς. Ἐχει αὕτη πάμπολλα τὰ ἐπιλήψιμα καὶ τὰ

ἐπίμεμπτα· οἱ ὑπ' αὐτὴν λαοὶ δὲν διοικοῦνται, ἀλλὰ τυραννοῦνται· ἐνῶ δὲ ἡ βελτίωσις τῆς τύχης των ἦτο καὶ εἶναι ἀναγκαία, ἀναγκαιοτάτη, οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι αὕτη δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ Τουρκικῆς διοικήσεως, οἷα ὑφίστατο μέχρι σήμερον. Ὁμολογητέον, ὅτι καὶ ἡ Τουρκία αὕτη, ἀφ' ὅτου μάλιστα τελευταίως ἀπεκαλύφθη γυμνὴ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ἡ ἐλευθέρου αὐτῆς κατάστασις, συνειδε τὴν περὶ τὸ κυβερνᾶν ἀδυναμίαν τῆς καὶ διατεθειμένη ἦτο νὰ κηδεμονευθῇ, ἀλλὰ νὰ κηδεμονευθῇ εἰλικρινῶς καὶ διεθνῶς οὕτως εἰπεῖν, οὐχὶ δὲ μονομερῶς, ἦτοι πρὸς τὸ συμφέρον μιᾶς τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Δὲν δύναται τις νὰ ἀξιῶσιν ἀδύνατον τὴν βελτίωσιν, ἂν εἰλικρινῶς αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις συνεφώνουν ἀνευρίσκουσαι ἓνα *modus vivendi*, ὅστις, ἔστω καὶ ἐφήμερος, ἡδύνατο προφυλάττων κατ' ἐπιφάνειαν τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Τουρκίας ν' ἀφήσῃ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ στοιχεῖα νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ στάδιον τοῦ εἰρηνικοῦ διαγωνισμοῦ, ἐξ οὗ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἤθελε προκύψει τὸ δικαίον μερὸν εἰς τὴν κληρονομίαν στοιχείου, ὅποτεν ἐπέλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου.

Δὲν εἶναι τοῦ θέματος ἡμῶν νὰ ἐξετάσωμεν ὁποῖον σύστημα διοικήσεως ἐν Τουρκίᾳ ἤθελεν ἐπιτύχει τοῦ εἰρημένου σκοποῦ. Ἐν παρόδῳ μόνον σημειοῦμεν, ὅτι τὸ σύστημα τῶν δημοτικῶν καὶ ἀστικῶν ἐλευθεριῶν μετὰ τῆς ἀπονομῆς ἴσης δικαιοσύνης πρὸς ἅπαντας ἤθελεν ἐπαρκῶς συντελέσει εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἔχοντος μείζονα ζωτικότητα στοιχείου. Ὁ φόβος ὅτι τοιοῦτο σύστημα δὲν εἶναι ἐφαρμόσιμον εἰς ἐπαρχίας

κατοικουμένας ὑπὸ μικτοῦ πληθυσμοῦ, δὲν εἶναι βάσιμος. Μακροχρόνιος πείρα ἀπέδειξεν, ὅτι, ὅταν ἀπονέμῃται ἴση δικαιοσύνη καὶ ἐλλείπωσιν ἐξωτερικαὶ ῥαδιουργίαι, εὐκόλως συνδιαλλάσσονται καὶ συνεννοοῦνται οἱ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ οἰκοῦντες καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς διανοίας ἐξασφαλίζεται. Τίς Βούλγαρος πρὸ 15 ἀκόμῃ ἐτῶν, τῶν τὰ μάλιστα ἀνεπτυγμένων μὴ ἐξαιρουμένων, διήρει τὰς φυλὰς εἰς Βουλγαρικὴν ἢ Ἑλληνικὴν; Τίς δὲ ἐκ τῶν ἀνεπτυγμένων δὲν ἐσπούδαξε καὶ δὲν ὠμίλει ἑλληνιστί; Διατί δὲ ἀνεπτύχθη δυστυχῶς ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἀδιάλλακτον μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν μῖσος, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ σημερινὸν χάσμα; Γνωστοῦ ὄντος τοῦ παραιτίου τῆς τοιαύτης μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν διαμάχης, εὐνόητον ἀποβαίνει, ὅτι, εὐθὺς ὥς ἐκλείψωσιν αἱ αἰτίαι τῆς ῥήξεως, μικρὸν κατὰ μικρὸν θέλει καλυφθῇ τὸ χάσμα καὶ θέλει ἐπέλθῃ ἡ συνένωσις. Περιττὸν κρίνομεν νὰ διατρίψωμεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὰ παραγαγόντα τὴν σημερινὴν κατάστασιν αἷτια, διότι τὰ γινόμενα οὐκ ἀπογίνονται καὶ διότι ἡ περὶ τούτων μελέτη μικρὰν παρέχει τὴν πρακτικὴν ὠφέλειαν.

Δ'

Βραχεῖά τις ἔρευνα ἐπὶ τῶν διαθέσεων τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, ὥς καὶ τῶν δύο ἐμπολέμων Ῥωσίας καὶ Τουρκίας, δὲν εἶναι ὅλως ξένη τοῦ θέματος ἡμῶν, ἐφ' ὅσον αἱ διαθέσεις αὗται σχετίζονται πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐκ τῆς προταχθείσης μελέτης ἐξήχθη τὸ συμπέρα-

σμα, ὅτι διὰ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ὑφισταμένου πολέμου ἡ Γερμανία ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, ὃν ἀνέκαθεν ἐπεδίωκεν, ἡ Αὐστρία διετηρήθη ἀβλαβῆς ἐξ ὅλων τῶν διαδραματισθέντων, ἡ Γαλλία ὠχυρώθη ἀσφαλῶς εἰς τὴν συμφέρουσαν αὐτῇ οὐδετερότητα καὶ ἡ Ἀγγλία, τέλος, πολλὰ ἐμηχανεύθη πρὸς πρόληψιν περαιτέρω περιπλοκῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλ' ἄνευ ἐπιτυχίας· ἡ Ρωσία ὅμως ἐπεχείρησεν ἄκουσα τὸν πόλεμον, ἐνῶ ἥλπιζε νὰ ἐπιτύχῃ δι' ἄλλης ὁδοῦ τὸν σκοπὸν της. Εὐλόγως ἐν τούτοις ἐρωτῶσιν οἱ λεπτολογοῦντες, ἂν μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου ὑφίσταται πλήρης ἡ συνεννόησις τῶν τριῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Ἀρκτου καὶ μέχρι τίνων ὁρίων αὕτη ἐκτείνεται, ὥς καὶ τίνα ὁδὸν θέλει βαδίσῃ ἡ Γαλλία καὶ πρὸ πάντων ἡ Ἀγγλία. Ἀφ' οὗ παρεδέχθημεν τὴν ἀρχήν, ὅτι τῇ Γερμανίᾳ συμφέρει ὁ Ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος, δὲν δυσκολευόμεθα νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι, οἷαν δήποτε καὶ ἂν λάβῃ οὗτος τροπὴν, ἡ Γερμανία μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὴν φρονήσεως καὶ πρακτικότητος θέλει μείνῃ ἀπαθής, μὴ ἐξερχομένη ἐκ τῶν μετὰ τῆς Ῥωσίας ἀρχικῶν συνεννοήσεων, μέχρις οὗ ὁ ἕτερος τῶν διαμαχομένων ἀπαυδήσας ζητήσῃ τὴν εἰρήνην, ὑπὲρ ἧς θέλει βεβαίως προσφέρει τὴν μεσολάβησίν της. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὴν Αὐστρίαν, ἂν μάλιστα, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, παραταθῇ ὁ πόλεμος· δύσκολον εἶναι νὰ δυνηθῇ αὕτη νὰ περιστείλῃ μέχρι τέλους τὰς οὐγγρικάς διαθέσεις κατὰ τῶν Ῥώσων καὶ νὰ μὴ παρασυρθῇ ὑπὸ ἀπροόπτου τινὸς γεγονότος εἰς τὴν ἔνοπλον ἐπέμβασιν, ἣτις κατὰ

πᾶσαν πιθανότητα δὲν θέλει ἐπέλθῃ ὑπὲρ τῆς Ῥωσίας. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο, ὅσῳ ἐνθυμούμεθα τὴν δήλωσιν τῆς Γερμανικῆς σφιγγός, ἀποφηναμένης αἰνιγματωδῶς πέρουσιν, ὅτι δὲν θέλει ἀνεχθῇ τὴν ταπείνωσιν ἢ βλάβην τῆς Αὐστρίας, ὅπερ δὲν δύναται ἄλλως νὰ ἐξηγηθῇ ἢ ὡς προειδοποίησις ἀπέναντι τῆς Ῥωσίας ἔχουσα τὴν ἐξῆς περίπου ἔννοιαν· «ὀφείλω τῇ Ῥωσίᾳ δεῖγμά τι εὐγνωμοσύνης» καὶ τὸ ἐξοφλῶ διὰ τῆς οὐδετερότητός μου, δὲν δύναμαι ὅμως νὰ ἐπιβάλω καὶ τῇ Αὐστρίᾳ τὴν αὐτὴν οὐδετερότητα, καὶ μάλιστα ἂν πρόκειται αὕτη νὰ βλαφθῇ, δὲν θέλω τὸ ἀνεχθῇ». Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων καὶ ἄλλων δεδομένων ὑποστηρίζεται ὁ φόβος ὅτι ἡ ἀρχικὴ συνεννόησις τῶν τριῶν Αὐτοκρατόρων σπουδαίως ἐχαλαρώθη μετὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ πολέμου, ἂν ὑφίστατο ἔτι. Περὶ τῆς Γαλλίας ὡς διατεθειμένης ἀπολύτως ν' ἀνεχθῇ πᾶσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ μεταβολήν, ἔστω καὶ πρὸς ζημίαν της, ἄνευ ἐπεμβάσεως, δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ φέρωμεν τὸν λόγον· ὑπολείπεται ὅμως ἡ Ἀγγλία, τῆς ὁποίας τὰ βουλευόμενα δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ προσδιορίσῃ τις. Ἴσως ἐκληφθῇ ὑπὸ τινων ὡς τολμηρά, ἀλλ' ὅμως καθ' ἡμᾶς εἶναι ἡ μᾶλλον ὑπὸ τῶν πραγμάτων ὑποστηριζομένη ἰδέα, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀγνοεῖ ἔτι καὶ σήμερον ὁποίαν πρόκειται ἢ πρέπει νὰ τραπῇ ὁδόν. Τὴν εἶδομεν ἐξ ἀρχῆς τοσούτῳ ἀμφιρρέπουσαν ἐπὶ τῆς πορείας, ἣν πρόκειται ν' ἀκολουθήσῃ. Εἶδομεν τοὺς μεγάλους αὐτῆς πολιτικούς ἄνδρας τοσούτῳ διεστῶτας τὰς γνώμας· παρατηρήσαμεν τὰ κατὰ καιροὺς διαβήματα αὐτῆς τοσοῦτον ἀμφίβολα·

παρατηρήσαμεν τόσῳ σπουδαῖον τὸν κατέχοντα αὐτὴν
 φόβον μὴ διακινδυνεύσῃ τὸ ἐλάχιστον ὑλικὸν αὐτῆς
 συμφέρον· καὶ τέλος τόσον ἀνεξήγητον εὗρομεν τὴν
 ἐπιμονὴν αὐτῆς εἰς διατήρησιν καθεστῶτος, τοῦ ὁποῖου
 τὰ θεμέλια πολλαχῶς διεσείσθησαν καὶ ἐσαλεύθησαν,
 ὥστε ἀποκλίνομεν εἰς τὴν γνώμην, ὅτι μέχρι τέλους
 ἀπὸ συγκαταβάσεως εἰς συγκατάβασιν θέλει καταλή-
 ξει εἰς τὸ σημεῖον τοῦ νὰ θεωρήσῃ ὡς ἄγκυραν σωτη-
 ρίας τὴν τυχοῦσαν ὑπὸ τὰς χεῖράς της, ἔστω καὶ
 ταλαντευομένην σανίδα, καὶ ἀναπανθῇ ἐπ' αὐτῆς ἀπο-
 δεχομένη τὰ γεγονότα, καὶ ἱκανοποιουμένη δι' εὐπρε-
 ποῦς τινος συνθήκης, ἧς τὴν ἀληθῆ ἀξίαν καὶ ἔννοιαν
 θέλει προσποιηθῇ ὅτι δὲν ἐνόησεν. Τίς οἶδεν, ἂν δὲν
 νομίσῃ ἀναγκαῖον νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν
 ὑπὸ αὐτονομίαν ὑπαχθησομένων Τουρκικῶν ἐπαρχιῶν,
 ἵνα ὑπηρετήσῃ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν· πῶς
 ἄλλως δύναται τις νὰ γνωματεύσῃ περὶ Ἀγγλίας, ὅταν
 ἀπὸ εἰκοσαετίας βλέπῃ αὐτὴν ἀμβλυωποῦσαν εἰς πάντα
 τὰ τῆς Ἀνατολῆς πράγματα (διότι τὰ τῆς Δύσεως καὶ
 ἀνώτερα τῶν ἡμετέρων δυνάμεων εἶναι καὶ ξένα τοῦ
 θέματός μας) καὶ μὴ σκεπτομένην εἰμὴ πῶς νὰ πωλήσῃ
 πλοῖα καὶ προϊόντα τῆς βιομηχανίας της εἰς τὴν Τουρ-
 κίαν, καὶ ὅταν ἐνθυμηθῇ τις, ὅτι πρὸ τριῶν ἀκόμη
 ἐτῶν Ἀγγλος βουλευτής, μεταβὰς εἰς Τουρκίαν μὲ
 οἰκονομικὴν ἀποστολήν, ἐξεθείαζεν ἀπὸ τοῦ βήματος
 τῆς Ἀγγλικῆς Βουλῆς τὴν κατάστασιν ἐν γένει τῆς
 Τουρκίας καὶ πρὸ πάντων τὴν οἰκονομικὴν! Ὅποτε
 τέλος ἀναλογισθῇ, ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν ἐν Κωνσταν-
 τινουπόλει συνδιάσκεψιν ὑπέγραψε καὶ ἀπεδέχθη τόν,

διὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς πράγματι ἐπερχόμενον, ἐκρωσισμόν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν τολμᾷ νὰ συνδράμῃ ἀνεπιφυλάκτως τὸν Ἑλληνισμόν, τὸ μόνον στοιχεῖον ὅπερ δύναται ἐν τῇ Ἀνατολῇ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς φραγμὸς κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῆς Ἀρκτου, καὶ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν καθ' ὅλους τοὺς λόγους ἀσύμφορον τῇ Εὐρώπῃ πανσλαβισμόν; Εἰς τίνα δὲ ἐποχὴν ἀρνεῖται τὴν πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν συνδρομὴν της; Ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἡ Ῥωσία μάχεται δῆθεν ὑπὲρ τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν καὶ καθ' ἣν ἡ ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνδρομὴ τῆς Ἀγγλίας καθίστησιν ἀναπολόγητον τὴν Ῥωσίαν! Εἶναι λυπηρὸν νὰ κρίνῃ Ἑλλήν οὕτω περὶ Ἀγγλίας ἄλλ' ὅμως τὰ πράγματα, ὅπως μέχρι τοῦδε ἀνελίχθησαν, μόνην τὴν κρίσιν ταύτην δικαιολογοῦσι· προκειμένου δὲ περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ τοιαύτη ἐκ τῶν πραγμάτων μορφωθείσα γνώμη πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, ὡς βάσις καὶ ἐλατήριοι πάσης σκέψεως. Ὡς ἄλλως τε θέλομεν ἐκθέσει παρακατιόντες, ἡ περὶ Ἀγγλίας ἰδέα μας, καὶ ἐσφαλμένη ἂν ᾖ, δὲν δύναται νὰ βλάβῃ τὸν Ἑλληνισμόν ἐν τῇ μελλούσῃ αὐτοῦ πορείᾳ, ἥτις εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῶν σκέψεών μας.

Ε'

Ἐν παρόδῳ εἵπομεν ἀνωτέρω, ὅτι φοβούμεθα ὡς μακροχρόνιον τὴν διάρκειαν τοῦ ὑφισταμένου Ῥωσο-Τουρκικοῦ πολέμου. Ἀσκοπον δὲν εἶναι νὰ ἐξηγήσω-

μεν ἔνταῦθα τοὺς λόγους, οἵτινες ὑπηγόρευσαν ἡμῖν τὴν τοιαύτην πεποίθησιν.

Ὁ πόλεμος τῆς σήμερον δὲν εἶναι πλέον οἷος ἄλλοτε, ἦτοι κατὰ τὸ πλεῖστον ζήτημα ἀνδρείας. Ὁ πόλεμος εἶναι νῦν καταστρεπτικὴ ἐπιστήμη ὑποτασσομένη εἰς μαθηματικούς ὑπολογισμούς καὶ ἀπαιτοῦσα κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν εἰδικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ εἰδικὰς γνώσεις μετὰ τακτικῆς ἐφαρμογῆς μᾶλλον ἢ ἀνδρείαν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ τελειοποίησις τῶν ὅπλων κατέστησε τὰς μάχας φονικωτάτας καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ νίκη καὶ ἡ ἥττα ἐξαρτῶνται ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπὸ τὸ σχετικῶς πολυἀριθμον ἢ ὀλιγὰριθμον τῶν μαχομένων. Ἐν συντόμῳ, καθ' ἡμᾶς ὁ πόλεμος τῆς σήμερον εἶναι ζήτημα παιδείας, διοργανισμοῦ, ὅπλισμοῦ καὶ ἐπομένως χρημάτων, καὶ τέλος ἀνθρωπίνης σαρκός.

Οἱ ἡγούμενοι τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ, καθ' ὅσον ἐκ τοῦ παρελθόντος δύναται τις νὰ κρίνῃ, καθυστεροῦσι πολὺ τῶν ἐν ταῖς Δυτικαῖς Ἐπικρατείαις συναδέλφων των ὥς πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις καί, τὸ χεῖριστον, καταφρονοῦσι τὴν ἐκπαίδευσιν προτιμῶντες τὴν ἐπίδειξιν. — Ὡς πρὸς τὸν στρατιωτικὸν διοργανισμόν ἐν γένει, οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ ἀμφιβάλλων, ὅτι πλεῖσται καὶ στοιχειώδεις ὑφίστανται ἐλλείψεις καθιστῶσαι καὶ τὴν ἐπιμελητείαν ἀνεπαρκῆ καὶ τὰς κινήσεις δυσκόλους. Ὡς πρὸς τὸν ὅπλισμόν δὲν καθυστερεῖ τῶν Εὐρωπαϊκῶν στρατῶν, εἰ καὶ ὥς πρὸς τοῦτο, δύναται τις εἰπεῖν, δὲν ὑπερέχει τοῦ ἀντιπάλου της. Τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ῥωσίας δὲν διατελοῦσιν εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν· ἀφ' ἧς δὲ ὁ πόλεμος ἤρξατο, πολλὰ παρέσχε

συμπτώματα οικονομικῆς ἀδυναμίας. — Ὁ πληθυσμὸς τῆς Ῥωσίας εἶναι ὁμολογουμένως ἀνεξάντλητος καὶ ἐπομένως δύναται νὰ παράσχη πολυάριθμον στρατιάν· δὲν εἶναι ὅμως εὐκόλος οὔτε ἡ πρόχειρος μόρφωσις πολυαρίθμων καὶ ἱκανῶν μαχητῶν, οὔτε ἡ ἐξόπλισις αὐτῶν, πολλῶ δὲ μᾶλλον δυσκολωτέρα εἶναι ἡ μεταφορὰ καὶ ἡ συντήρησις πολυαρίθμου στρατιᾶς ἐν ξενικῇ χώρᾳ. Τὰ μέχρι τοῦδε γινόμενα ἐλέγχουσι τὴν ὀρθότητα τῶν ἰσχυρισμῶν ἡμῶν. Τὰ διαπραχθέντα ὑπὸ τῶν Ῥώσων στρατηλατῶν λάθη ὑπῆρξαν ἀνώτερα τῶν ὅσων ἡδύνατό τις νὰ ὑποπτεύσῃ. Δύσκολον δὲ εἶναι νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι τὰ γενόμενα λάθη θέλουσι χρησιμεύσει ὥς μαθήματα μὴ ἐπιτρέποντα τὴν ὑποτροπὴν αὐτῶν.

Ἀφ' ἑτέρου οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ εἶναι μὲν ἀμαθεῖς καὶ οὔτοι, ἀλλ' οὐχὶ ἀμαθέστεροι τῶν Ῥώσων στρατιωτικῶν. Οἱ ἡγέται ὅμως τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπεδείχθησαν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων στρατηγικώτεροι καὶ εὐμαθέστεροι τῶν Ῥώσων. Ὁ στρατιωτικὸς διοργανισμὸς αὐτῶν εἶναι ὡσαύτως πλημμελὴς καὶ ἐλαττωματικὸς ὥς ὁ τῆς Ῥωσίας. Ὁ ὅπλισμὸς ὅμως αὐτῶν εἶναι ὁμολογουμένως ἄριστος, διότι ἐγκαίρως καὶ ἀφθόνως ἐπρομηθεύθη τοιοῦτον ἐκ τῶν τοῦ τελευταίου συστήματος· τὸ δὲ πλεονέκτημα τοῦ πλείστου μέρους τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι εἶναι ἄριστα ἐξησκημένος πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν νέων ὅπλων. Περὶ τῶν οικονομικῶν τῆς Τουρκίας περιττὸν εἶναι νὰ ἐνδιατρίψωμεν, διότι τοῖς πᾶσι γνωστὴ εἶναι ἡ οἰκτρὰ αὐτῶν κατάστασις· ὅτι ὅμως τηρεῖ

τὴν Τουρκίαν ἐν ὑπεροχῇ πρὸς τὴν Ῥωσίαν εἶναι ὅτι αἱ ἀνάγκαι τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ὡς ἐκ τῶν ἔξεων καὶ τοῦ φανατισμοῦ αὐτοῦ, εἰσὶ κατὰ τὰ $\frac{3}{4}$ κατώτεραι τοῦ Ῥωσικοῦ. Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τέλος τῶν μαχίμων ἀνδρῶν, αἱ πηγαὶ τῆς Τουρκίας εἰσὶ σχετικῶς πρὸς τὴν Ῥωσίαν ἐλάσσονες, ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ τόπου, ἔνθα ὁ πόλεμος διεξάγεται, καὶ τῆς εὐκόλου κατὰ θάλασσαν συγκοινωνίας ἢ συγκέντρωσις αὐτῶν, ἔνθα αἱ ἀνάγκαι τοῦ πολέμου ἀπαιτοῦσιν, εἶναι ἀσυγκρίτως εὐκόλος ὡς ἐκ τούτου δὲ βλέπει τις σήμερον εἰς τὰ Πεδία τῶν μαχῶν ἀριθμὸν στρατιωτῶν ἀνώτερον τοῦ προσδοκωμένου, ὅσημέραι δὲ ἀνανεούμενον ἢ αὐξανόμενον.

Τούτων τεθέντων, εὐνόητος εἶναι ἡ πλάνη τῶν πρεσβευόντων, ὅτι ἡ Ῥωσία τὰς αὐτὰς περίπου πρὸς τὴν Τουρκίαν διαθέτουσα πρὸς τὸ παρὸν δυνάμεις, καὶ ἐνῶ ἡ Τουρκία ἔχει τὸ πλεονέκτημα τοῦ τηρεῖν θέσιν ἀμυντικὴν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς χώρᾳ ἢ τοῦ ἐκλέγειν μεταξὺ ἐπιθετικοῦ ἢ ἀμυντικοῦ πολέμου, δύναται εὐκόλως καὶ ταχέως νὰ στρατοπεδεύσῃ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὥσανεὶ ἐπρόκειτο περὶ στρατιωτικοῦ περιπάτου. Οἱ τὴν γνώμην ταύτην ἔχοντες ἐφρόνουν ἴσως, ὅτι οἱ Ῥῶσοι εἰσβάλλοντες εἰς Βουλγαρίαν ἤθελον συναντηθῆ πρὸς πολυάριθμον Βουλγαρικὸν πληθυσμὸν ἔτοιμον νὰ τοὺς παρακολουθήσῃ καὶ αὐξήσῃ οὕτω τὸν ἀριθμὸν τῶν πολεμίων τῆς Τουρκίας. Ὅσοι ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ γνωρίσωσιν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν Βουλγαρικὸν πληθυσμὸν, τὸν γεωργικὸν τοῦτον ζώωδη συρφετόν, ὅστις οὐ μόνον τὴν ἐλαχίστην ἰδέαν πατριωτισμοῦ δὲν ἔχει, ἀλλ' ἀγνοεῖ καὶ τὴν λέξιν «πατρίς»,

οὔτοι ἀρχῇθεν ἀπεφάναντο, ὅτι οὐδεμίαν δύναται νὰ παράσχη ὁ Βουλγαρικὸς πληθυσμὸς στρατιωτικὴν χρησιμότητα. Ἐκ τῶν ὑστέρων ἐν τούτοις ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ Ῥωσία ὑπελόγιζε σπουδαίως εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ, ἀπατηθεῖσα ἀπὸ τινος φιλοδόξου διπλωμάτας αὐτῆς καὶ ἀπὸ τινος ῥαδιούργου καὶ φιλοδόξου ἀρχηγοῦ τῶν Βουλγάρων. Τὰ πράγματα ὁμῶς ἀπέδειξαν, ὅτι ἐν Βουλγαρίᾳ δὲν ὑπάρχουσι στοιχεῖα ἐπιδεκτικὰ στρατιωτικῆς ἢ πολιτικῆς μορφώσεως ἢ ἀναπτύξεως.

Τασσόμεθα μεταξὺ τῶν φρονούντων, ὅτι ἐπὶ τέλους ἡ Ῥωσία θέλει καταβάλει τὴν Τουρκίαν, ἀλλ' οὐχ ἥττον νομίζομεν, ὅτι ἡ Τουρκία θέλει ἀντιτάξει κρατερὰν καὶ ἐρρωμένην ἀντίστασιν καὶ θέλει ὑποβάλει τὴν Ῥωσίαν εἰς πολλὰς θυσίας διὰ τῆς παρατάσεως τοῦ πολέμου ἐπὶ χρόνον, ὃν τινὰ δὲν δυνάμεθα μὲν ὀριστικῶς νὰ ὀρίσωμεν, ἀλλὰ δὲν θεωροῦμεν λίαν σύντομον. Ἐπεμείναμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἰδέας μας περὶ διαρκείας τοῦ παρόντος πολέμου, διότι ταύτην νομίζομεν ἐπηρεάζουσιν τὸ ζήτημα τῆς διαγωγῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν καθεστώτων.

5'

Παρήλθον δυστυχῶς οἱ καιροί, καθ' οὓς τὰ ἔθνη ἐνίοτε ὠδηγοῦντο εἰς τὰς ἑαυτῶν πράξεις ὑπὸ μόνων αἰσθημάτων. Οἱ σημερινοὶ καιροί, ἀποβαλόντες τὸν αἰσθηματικὸν χαρακτῆρα, κατέστησαν θετικοὶ καὶ ὥς βάσιν τῆς πολιτικῆς παντὸς Ἔθνους ἐπιβάλλουσι τὸ

συμφέρον αὐτοῦ. Οὐδὲν ἔθνος σήμερον ἀπεκδύεται εἰς πόλεμον, ὅταν δὲ διακινδυνεύωσι μέγιστα αὐτοῦ συμφέροντα ἢ δὲν προσδοκᾷ μέγιστα ἔξ αὐτοῦ ὠφελήματα· οὐδὲν δὲ ἔθνος ἐπεκτείνει τὴν ἑαυτοῦ συνδρομὴν καὶ προστασίαν ἐπὶ ἑτέρου ἔθνους, εἰμὴ ἐντὸς ὁρίων μὴ ὑποχρεούντων αὐτὸ εἰς ὑλικὰς θυσίας. Οὐδενὸς ἀντιφρονοῦντος εἰς ταῦτα, ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν πρέπει νὰ βασίζηται εἰμὴ εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ὑλικὰς δυνάμεις καὶ εἰς τὴν ἡθικὴν συνδρομὴν ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, αἵτινες θέλουσιν ὑπολάβει τὸν Ἑλληνισμὸν ὡς ἀναγκαῖον ἐν τῇ Ἀνατολῇ στοιχεῖον ἐν τῷ συμφέροντι αὐτῶν τῶν ἰδίων. Ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν πρέπει νὰ προσδοκᾷ ἀρωγὴν οὔτε ἀπὸ τὴν Ῥωσίαν, διότι τῇ ἔδωκε θρησκείαν, οὔτε ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, διότι οἱ ἀρχαιότεροι Ἕλληνες ἐχειραγώγησαν αὐτὰς εἰς τὰς ἐπιστήμας, οὔτε ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, διότι τὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης κοσμοῦσι τὰ μουσεῖά της, οὔτε τέλος ἀπὸ τὴν Γερμανίαν, διὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν τροφήν, ἣν παρέχουσιν αὐτῇ αἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφαί. Τούτου τεθέντος, ἔξεταστέον τίνα ὀφείλει ὁ Ἑλληνισμὸς ν' ἀκολουθήσῃ πορείαν, ὅπως οὐ μόνον ἀποφύγῃ ἐνδεχομένην χειροτέρευσιν τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλίσῃ τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης του ἐν τῷ μέλλοντι.

Ὅπως δὲ ὦμεν σαφέστεροι εἰς τὰς κρίσεις μας, δεόν νὰ χωρίσωμεν τὸν Ἑλληνισμὸν εἰς δοῦλον καὶ ἐλεύθερον, καὶ νὰ ἐξετάσωμεν εἰδικῶς τὴν θέσιν καὶ τὸ συμφέρον ἑκατέρου αὐτῶν, διότι δὲν εἶναι τολμηρὸν νὰ εἴπῃ τις, ὅτι εἰς δεδομένην τινὰ περίστασιν καὶ ἰδίως

ὅταν πρόκειται περὶ πράξεων, αἵτινες δυνατόν εἶναι νὰ συνεπαγάγῃ τὴν χειροτέρευσιν τῆς σημερινῆς θέσεως, ὑπάρχει τις διαφορὰ εἰς τὰ συμφέροντα τῶν δύο τούτων μερίδων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ὁ ἐλεύθερος Ἑλληνισμός, ἥτοι ἡ ἀπηλευθερωμένη γωνία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἀποτελεῖ Κράτος αὐτονομούμενον καὶ ἀνεξάρτητον κατατασσόμενον ἐν τῇ χορείᾳ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν. Ὅφειλὼν λοιπὸν ὡς Κράτος νὰ ῥυθμίζῃ τὴν διαγωγὴν του, δὲν δύναται νὰ λησμονῇ τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὴν θέσιν του ἀπέναντι τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν, ὅπως εἶναι τοῦλάχιστον σεβαστὸν ἐν τῇ σμικρότητί του, καὶ νὰ μὴ παρέχῃ ἀφορμὰς δυσμενείας ἐκ πράξεων παρεκτρεπομένων ἐκ τῶν διεθνῶν νόμων. Ἐλέχθη ἄνωτέρω, ὅτι ὁ Ἑλληνισμός δὲν πρέπει ν' ἀναμένη συνδρομὴν παρὰ τινος τῶν μεγάλων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων προερχομένην ἐξ αἰσθηματικῶν λόγων· δὲν ἔπεται ὅμως ἐκ τούτου, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δύναται ἀβλαβῶς ν' ἀδιαφορῇ ὡς πρὸς τὰς διαθέσεις τῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ διὰ παρεκτροπῶν νὰ προκαλῇ τὴν δυσμένειαν οἷας δῆποτε ἐξ αὐτῶν. Ὅσον δύσκολος εἶναι ἡ ἀπόκτησις τῆς εὐμενείας καὶ τῆς συμπαθείας μεγάλου τινὸς Κράτους πρὸς τι μικρότερον, τόσῳ τοῦναντίον εὐκόλος εἶναι ἡ πρόκλησις τῆς δυσμενείας αὐτοῦ. Ἐξεθήκαμεν ἄνωτέρω τὸ φρόνημα ἡμῶν περὶ τῶν διαθέσεων ἐκάστης τῶν Δυνάμεων πρὸς τὸν καθόλου Ἑλληνισμόν καὶ δυστυχῶς δὲν ἀνεκαλύψαμεν πολλὰ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ συμπτώματα. Ἀλλὰ μὴ δυνάμεθα ἢ δικαιούμεθα διὰ τοῦτο καὶ νὰ δηλῶμεν αὐταῖς δυσαρέσκειαν; Οὐδαμῶς. Ὡς

ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, οὕτω καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν Ἑθνῶν ὑπάρχει, νομίζομεν, ἡ κλίμαξ τῆς δεούσης συμπεριφορᾶς τοῦ μικροτέρου πρὸς τὸν μεγαλήτερον· πάντοτε δὲ κερδίζει ὁ εἰδὼς νὰ ἴσταται εἰς τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ βαθμίδα καὶ προσπαθῶν μόνον εὐσχήμως, περιστάσεως δοθείσης αὐτῷ, νὰ καταλαμβάνῃ τὸν τυχόντα κενὸν χώρον εἰς τὴν ἀνωτέραν. Δὲν κερδίζει τις μηδέν, νομίζομεν, βεβαιῶν ἐκάστοτε τὸν ἀνώτερόν του, ὅτι οὐδὲν ἐλπίζει παρ' αὐτοῦ· ἀπ' ἐναντίας πολλάκις διὰ τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς καλῆς συμπεριφορᾶς του τὸν ὑποχρεοῖ καὶ ἄκοντα νὰ τῷ φανῇ χρήσιμος. Ἐν τούτῳ, καθ' ἡμᾶς, ἐγκείται ἐν γένει τὸ συμφέρον τοῦ ἐλευθέρου Ἑλληνισμοῦ. Ἄν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, πολιτευομένη ὡς μέχρι σήμερον, κατορθώνῃ νὰ ἐξαγοράζῃ τοὺς καιροὺς μηδένα δυσαρεστοῦσα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ δραστηρίως καὶ συνετῶς ἐργαζομένη διὰ τὴν διαρρύθμισιν τῶν ἐσωτερικῶν, θέλει ἄρει ἠθικὴν νίκην λαμπροτέραν καὶ ὠφελιμωτέραν πάσης ἄλλης ἐπὶ τῶν πεδίων τῶν μαχῶν. Ἀσυμφορώτατον τῇ Ἑλλάδι νομίζομεν νὰ σπεύσῃ καὶ κηρυχθῇ ἁώρως ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς μιᾶς οἰασδήποτε τῶν Δυνάμεων ἐπὶ οἰαδήποτε ὑποσχέσει. Ἐπίσης δὲ ἀσύμφορον νομίζομεν νὰ συμβουλευσῇ οἷον δήποτε κίνημα ἐν ταῖς δούλαις Ἐπαρχίαις πρὶν ἢ ἐκκαθαρισθῶσι τὰ πράγματα καὶ φανῇ ὁ ἐπικρατήσων. Εὐτυχῶς ἡ πολιτικὴ θέσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἀπέναντι τῶν τριῶν προστατίδων Δυνάμεων διευκολύνει τὴν ὁδὸν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, διότι αὗται κατὰ τὸ 1869 συνυπέγραψαν τὸ γνωστὸν πρωτόκολλον καὶ προσε-

κάλεσαν τὴν Ἑλλάδα νὰ προσχωρήσῃ εἰς αὐτό. Ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει νὰ κηρύττῃ, ὅτι τηρεῖ καὶ σέβεται τὰς ὑποχρεώσεις της, ἐνόσφ δὲν ἀδικεῖται. Ἀλλ' ἐνταῦθα τίθεται πρὸ ἡμῶν ἡ ἐνστασις, ὅτι, ὥς καὶ ἡμεῖς ἐβελαιώσαμεν ἀνωτέρω, μόνον τὸ συμφέρον κινεῖ τὰς Δυνάμεις καὶ ἐνόσφ ἡ Ἑλλὰς μένει ἡσυχος, οὐδεὶς θέλει σκεφθῇ περὶ αὐτῆς, ὅταν δὲ ἐπέλθῃ ἡ ὥρα νὰ διαρῥυθμισθῶσι τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, ἡ Ἑλλὰς θέλει παραγκωνισθῇ καὶ ἀδικηθῇ ὥς μὴ ὑπάρχοντος Ἑλληνικοῦ ζητήματος. Ἐν πρώτοις φρονοῦμεν, ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ συμβῇ τοῦτο, εἰς ὃ σημεῖον περιῆλθον σήμερον τὰ πράγματα· φρονοῦμεν, δῆλον ὅτι, ὅτι δὲν πρόκειται σήμερον νὰ προκύψῃ ὥς προῖόν τοῦ ὑφεστῶτος πολέμου ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ προγράμματος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιασκέψεως. Ἐμμένομεν εἰς τὴν ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν πεποίθησίν μας, ὅτι ὁ πόλεμος θέλει παραταθῇ, ἡ δὲ παράτασις αὐτοῦ θέλει ἐξαντλήσῃ τὰ διαμαχόμενα Κράτη, οἱ δὲ λαοὶ αὐτῶν, καὶ μάλιστα οἱ τῆς Τουρκίας, θέλουσιν ὑποστῇ ἀνεπανορθώτους καταστροφάς, ἐν τέλει δὲ θέλουσιν ἀναφανῇ χαίνουσαι αἱ πληγαὶ ἑκατέρου τῶν μερῶν καὶ σταθμισθῇ ἀκριβῶς αἱ δυνάμεις των. Ὡστε ὅλως ἀπίθανον φαίνεται ἡμῖν νὰ μὴ πεισθῶσιν οἱ ἐπιτηροῦντες μετὰ τόσης προσοχῆς τοὺς διαμαχομένους ἢ ὅτι οἱ ὅροι τῆς συνδιασκέψεως δὲν εἶναι πλέον ἐπαρκεῖς πρὸς γενικὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ χρειάζεται νὰ γενικευθῶσιν αἱ ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ κυβερνητικαὶ καὶ χωρικαὶ μεταβολαὶ οὐχὶ ἐπὶ ἀποκλειστικῇ ὠφελείᾳ τοῦ Σλαβισμοῦ, ἢ ὅτι ἡ Τουρκία

εἶναι βιώσιμος καὶ ὑποστηρικτέα, τῆς δὲ Ῥωσίας αἱ δυνάμεις οὐχὶ τόσῳ ἐπίφοβοι, ὅσῳ ἐξελαμβάνοντο ἐπὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιασκέψεως, ὅποτε βεβαίως ἄλλο σύστημα μεταβολῶν ἐν Τουρκίᾳ ὑπὸ γενικὴν Κυβερνητικὴν ἔποψιν κριθῆσεται ἀναγκαῖον. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι εὐκόλον ν' ἀποφανθῇ τις, ὁπότερον τῶν δύο τούτων εἶναι πιθανώτερον, ἀλάνθαστως ὅμως δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις θέλει ὅπως δῆποτε ὠφελῇ ὁ Ἑλληνισμός, διότι κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίστασιν ἔγκειται εἰς τὸ συμφέρον τῆς Δύσεως νὰ παρασκευάσῃ στοιχεῖον ἀντισλαβικόν, εἰς δὲ τὴν δευτέραν νὰ μὴ ἀφήσῃ θύραν ἀνοικτὴν εἰς τὴν Σλαβικὴν ἐπιρροὴν καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ὑποτροπὴν τῶν σήμερον διαδραματιζομένων. Τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον θεωροῦμεν ἀδύνατον τὴν παραγκώνισιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅσῳ ἡ Ἑλλὰς διὰ τῆς συνετῆς αὐτῆς διαγωγῆς θέλει τηρεῖ εὐμενεῖς πρὸς ἑαυτὴν ἀπάσας τὰς Δυνάμεις, μὴ ἐξαιρουμένης μηδ' αὐτῆς τῆς Τουρκίας, ἣτις, ὥς δὲν ἀμφιβάλλωμεν, ἐδιδάχθη ἀφ' ὧν πέπονθεν καὶ γνωρίζει ἤδη καθαρῶς, ὅποῖος ὁ κινδυνωδέστερος ἐχθρὸς τῆς ὁ ὑποσκάπτων τὰ θεμέλια τῆς αὐτοκρατορίας τῆς καὶ βουλευσάμενος τὴν ἀπάλειψιν αὐτῆς οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ Χάρτου τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀσίας αὐτῆς ἡ Τουρκία θέλει διακρίνει ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ στοιχεῖον πολέμιον μὲν, ἀλλὰ πολέμιον εὐσυμβίβαστον, ἱκανοποιούμενον διὰ τῆς ἀποδόσεως μερίδος μόνον τῆς πατρογονικῆς του κληρονομίας, στοιχεῖον δυνάμενον ἔνεκα τῆς φυσικῆς ἀνεκτικότητός του καὶ τῆς ἀδια-

φιλονικήτου ἀγχινοίας καὶ ἐνεργητικότητός του κατὰ πολὺ καὶ εἰς πολλὰ νὰ τῇ χρησιμεύσῃ ἐν τῷ μέλλοντι.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀρκοῦσι πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἐνστάσεως, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ κανονισθῶσι τὰ τῆς Τουρκίας διὰ τοῦ παραγκωνισμοῦ καὶ τῆς βλάβης τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι οἱ φόβοι τῶν ἐνστασειόντων εἰσὶ βάσιμοι, ὀφείλει ἡ Ἑλλὰς νὰ προέλθῃ εἰς παραβόλους ἐνεργείας; Τί δὲ δύναται νὰ κερδίσῃ ἐκ τοιούτων ἐνεργειῶν καὶ αὕτη καὶ ὁ καθόλου Ἑλληνισμός;

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν μετὰ λεπτομερείας, ἂν τὸ ἐλληνικὸν Βασίλειον, οἷον συνέστη, ἢ δύνατο ἐν τῷ διαστήματι τῶν 45 ἐτῶν, καθ' ἃ αὐτοκυβερνᾶται, νὰ εἶνε μᾶλλον προωδευμένον καὶ μᾶλλον παρεσκευασμένον. Νομίζομεν ὅτι ὑπερβολικαὶ καὶ ἄδικοι εἶναι αἱ μεμψιμοιρίαι, τὰς ὁποίας τινὲς ἐκτοξεύουσι κατὰ τῶν κατὰ καιροὺς Ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων, ἀποδίδοντες πάσας τὰς παρατηρουμένας σήμερον ἐλλείψεις εἰς τοὺς διοικήσαντας τὰ κοινά. Τὸ ἐπικρίνειν εἶναι εὐκόλον, τὸ πράττειν ὅμως εἶναι δύσκολον· δέδοται δὲ τοῖς Ἑλλησιν ἀφθονεῖν εἰς μεμψιμοιρίας καὶ ἐπικρίσεις καὶ ἀφικνεῖσθαι διὰ τῆς ὀργώσης αὐτῶν φαντασίας εἰς θεωρητικὰ συμπεράσματα· ἀλλ' ὅταν ἐπέρχεται ἡ ὥρα τῆς ἐφαρμογῆς, ὅταν πρόκειται περὶ τοῦ πηδήματος, εἰς Ῥόδον μόνον φαίνονται οἱ πηδήσαντες ἢ οἱ ἐκμεμαθηκότες νὰ πηδῶσι. Δὲν ἐμελέτησαν οἱ πολλοὶ τῶν νέων Ἑλλήνων τὸ θετικὸν τοῦ αἰῶνος καὶ τὴν τέχνην τοῦ ὑποβάλλειν πᾶσαν ἰδέαν εἰς τὴν βάσανον τῶν ἀριθμῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης. Λησμονοῦ-

σιν, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἀνέστη ἐξ ἐρειπίων πολυειδοῦς καὶ μακρᾶς δουλείας, ἐξελθοῦσα δὲ ἐξ ἑπταετοῦς ἐξολοθρευτικοῦ πολέμου ὑπῆρχεν ἐλλιπὴς καὶ εἰς ἄνδρας καὶ εἰς πόρους καὶ εἰς πᾶσαν ἐν γένει ὕλην, ἣτις ἀπῆτεῖτο πρὸς κατάρτισιν καὶ μόρφωσιν ἐλευθέρως πολιτείας ἐχούσης ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Λησμονοῦσιν ὅτι 45 ἐτῶν βίος ἐν ἔθνει ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἀναπλαττομένῳ εἶναι βραχύτατον χρόνον διάστημα. Ἀπαιτοῦντες ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος μείζονα πρόοδον ζητοῦσι τὰ ἀδύνατα· ἀπαιτοῦντες δὲ παρ' αὐτῆς ν' ἀπεκδυθῇ ἐν ἀκαρεῖ τὰ προπατορικὰ ἐλαττώματα, λησμονοῦσι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰς παρομαρτούσας εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ ἐλλείψεις, παραβλέπουσι δὲ συνάμα τὸν Εὐαγγελικὸν λόγον «ὁ ἀναμάρτητος τὸν λίθον βαλέτω». Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρέκβασιν ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ προκείμενον.

Ἐκτὸς τῶν Ἰονίων νήσων, πόλεις, καθ' ἡμᾶς, δυναμένας εὐπρεπῶς νὰ φέρωσι τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἔχει ἢ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάς εἰμὴ πέντε ἢ ἕξ, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς πρωτευούσης· ὥς πρὸς τὸν στρατιωτικὸν ὀργανισμόν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ στρατοῦ ἐν γένει, δὲν δυνάμεθα μὲν ἀσφαλῶς νὰ κρίνωμεν, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ παραλείψωμεν ὅ,τι στρατιωτικοὶ ἐκ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ἐν τῇ εἰλικρινείᾳ αὐτῶν ἐξωμολογήθησαν ἡμῖν, τουτέστιν, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς καθυστερεῖ ἐν πολλοῖς τῶν Εὐρωπαϊκῶν στρατῶν καὶ κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν καὶ κατὰ τὴν ἐξάσκησιν, τοῦτο δὲ δὲν ὀφείλεται εἰς ἑλλειψιν προθυμίας ἢ προσόντων τῶν ἐν

αὐτῷ ὑπηρετούντων, ἀλλ' εἰς τὸ ἐπικρατῆσαν σύστημα τοῦ νὰ μὴ ἐνασχολῇται ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἔργα τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ὁ στρατὸς ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν καταδίωξιν τῆς ληστείας καὶ ἐξεπλήρου ἅπαντα τὰ ἐν ἄλλοις Κράτεσιν εἰς τὴν Χωροφυλακὴν ἀνατεθειμένα καθήκοντα, καὶ τοῦτο διότι τὸ ἐλαττωματικὸν τῶν διαχαραχθέντων ὑπὸ τῆς διπλωματίας ὁρίων ὑπέθαλπε τὴν διατήρησιν τῆς ληστείας, ἣ δὲ οἰκονομικὴ τοῦ Κράτους κατάστασις δὲν ἐπέτρεπε τὴν διατήρησιν σώματος Χωροφυλακῆς ἐπαρκοῦντος εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑνωτερικῆς διοικήσεως. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀξιωματικῶν διήνυσαν τὸ πλεῖστον τοῦ σταδίου των διαμένοντες ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἀσχολούμενοι εἰς τὸ διδάσκειν, ἢ δικάζειν, ἢ πολιτεύεσθαι. Παρατρέχοντες ἑτέρας λεπτομερείας δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Ἑλλὰς στερεῖται στρατοῦ ἐτοιμοπολέμου, οἷον ἐννοοῦσιν αὐτὸν σήμερον ἐν Εὐρώπῃ.

Ὡς πρὸς τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας δὲν δύναται βεβαίως ἡ Ἑλλὰς νὰ καυχηθῇ. Ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως δὲ τῶν τῆς συγκοινωνίας μέσων, ὥς ἐκ τῆς ληστείας καὶ ὥς ἐκ τῆς ἐλλείψεως κεφαλαίων, ἅμα δὲ καὶ ὥς ἐκ τῆς διατηρήσεως τοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἰσχύοντος φορολογικοῦ συστήματος, ἡ γεωργία ἐν γένει δὲν ἐπέτελεσε μεγάλας προόδους, εἰ καὶ δύναται τις εἰπεῖν, ὅτι τὸ φιλόπονον καὶ νοῆμον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπάλαισαν πρὸς τὰ ὑπάρχοντα προσκόμματα καὶ προήγαγον σχετικῶς τὴν ὑλικὴν τοῦ τόπου εὐπορίαν. Ἐὰν δέ τις ἀναλογισθῇ τὴν πλήρη ἐρήμωσιν καὶ γυμνότητα, ἐν ἣ διετέλει καθ' ἣν ὥραν ἀπεφασίσθη ἡ αὐτο-

νομία αὐτῆς, δὲν δύναται νὰ μὴ θαυμάσῃ τὰς γενομένας προόδους. Δὲν εἶναι δὲ τολμηρὸν νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἀδύνατον ἦτο εἰς ἕτερον λαόν, ὑπὸ τοιαύτας εὐρισκόμενον περιστάσεις, νὰ ἐπιτελέσῃ τοσαύτας προόδους ἐν τοσούτῳ βραχεῖ διαστήματι. Ὅταν τις καὶ ἐπιπολαίως ὑπολογίσῃ ὅσα χρήματα κατηναλώθησαν εἰς τὰς οἰκοδομὰς τῶν ὑπαρχουσῶν πόλεων, εἰς τὰ ὀλίγα τεχνικὰ ἔργα, εἰς τὴν κατασκευὴν ἐμπορικῶν πλοίων καὶ ἀτμοπλοίων καὶ εἰς τὸν μικροσκοπικὸν στόλον, καὶ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, ὅτι δι' ὅλα ταῦτα ὁ τόπος δὲν εἶχε νὰ συνεισφέρῃ εἰμὴ πέτραν καὶ ἄσβεστον, ἅπαντα δὲ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα προῆλθον ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς διὰ τῶν ἀποταμιευμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἰδρυῶτος, θέλει, ἐλπίζομεν, παραδεχθῆ, ὅτι δὲν ἡδύνατο ἢ ἐλευθέρα Ἑλλὰς νὰ εἶναι σήμερον οἰκονομικῶς ἀνθηροτέρα.

Καὶ τοιαύτη μὲν ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν ἡ θέσις τοῦ ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἡ δὲ τοῦ δούλου Ἑλληνισμοῦ ὁποία εἶναι σήμερον; Εἴπομεν ἐν ἀρχῇ ὁμιλοῦντες περὶ τῆς Τουρκίας, ὅτι ἡ κατάστασις τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦ 1856 καὶ ἐντεῦθεν ἐβελτιώθη κατὰ τι, οὐχὶ βεβαίως ὅσον ὑπέσχοντο τὰ Χάτι - Χουμαγιουν καὶ πολλὰ μεταγενέστερα φερμάνια, ἀλλ' ὅπως δήποτε αἱ καταπιέσεις ἐμετριάσθησαν, ἡ δὲ ἰδιοκτησία, ζωὴ καὶ τιμὴ τῶν δούλων Χριστιανῶν δὲν ὑπῆρξαν ἐκτεθειμέναι ὅσον πρότερον εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσιν τοῦ τυχόντος Πασσᾶ ἢ Καδῆ. Πλεῖστοι τῶν ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις κτησαμένων περιουσίας ἡξιώθησαν καὶ βαθμῶν πολιτικῶν καὶ παρασῆ-

μων καὶ δημοσίων θέσεων, καὶ εἶναι μὲν πάντοτε ὑπόχρεοι νὰ θωπεύωσι τοὺς Τούρκους καὶ ν' ἀφίνω-
σιν εἰς αὐτοὺς τὴν πρωτοκαθεδρίαν κατ' ἐπιφάνειαν,
κατ' οὐσίαν ὅμως αὐτοὶ διὰ τῆς πλαγίας ὁδοῦ καὶ διὰ
τῶν χρηματικῶν μέσων κατῴρθουν νὰ ὑπερέχωσιν εἰς
πολλὰ τῶν Τούρκων. Δὲν λανθάνεται δέ τις ἰσχυριζό-
μενος, ὅτι οἱ ὑπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν διατελοῦντες
Ἕλληνες, ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς μικρᾶς βελτιώσεως, ἣτις
ἐπῆλθεν εἰς τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν, κατῴρθωσαν
ὅπως δῆποτε νὰ προαχθῶσιν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς
ὕλικῆς εὐπορίας. Φέρουσι πάντοτε βαρέως τὸν Τουρ-
κικὸν ζυγὸν καὶ δὲν ἔπαυσαν αἰσθανόμενοι εἰς τὰ
στήθη των τὸ ἔμφυτον τοῖς Ἕλλησιν αἷσθημα τοῦ
πατριωτισμοῦ, οὐδὲ ἐνόησαν ποτὲ ἡλαττωμένους τοὺς
συνδέοντας αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἐλευθέρους Ἕλληνας
δεσμούς· ἀλλὰ τὰ αἰσθήματα ταῦτα δὲν φαίνονται
σήμερον ἱκανὰ ὅπως δικαιολογήσωσι τὴν θυσίαν παν-
τὸς ὅ,τι ἐκτήσαντο ὕλικου ἀγαθοῦ, ὁπότεν μάλιστα
εἰς προηγουμένας περιστάσεις δοκιμάσαντες εὖρον,
δικαίως ἢ ἀδίκως, αἰτίας τινὰς ἀπογοητεύσεως καὶ
δυσπιστίας πρὸς κινήματα μὴ ὅλως σοβαρά. Ἰδού,
καθ' ἡμᾶς, ἐν ὀλίγοις οἱ λόγοι, δι' οὓς οἱ κάτοικοι
τῶν δούλων ἐπαρχιῶν δὲν δεικνύουσι σήμερον λίαν
ζωηρὰν τὴν διάθεσιν τῆς κατὰ τοῦ τυράννου αὐτῶν
ἐσπευσμένης ἐξεγέρσεως, ἀλλ' ἀπαιτοῦσιν ἐχέγγυα ἐπι-
τυχίας ἐν τῷ ἀγῶνι, εἰς τὸν ὁποῖον πρόκειται νὰ εἰσέλ-
θωσιν. Δὲν δύνανται δὲ νὰ θεωρηθῶσιν ὥς ἄνευ
ἐπιρροῆς ἐπ' αὐτῶν τὰ πρόσφατα δείγματα τῶν συνε-
πειῶν τῶν ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ἀσυντάκτων κινήματων.

Ζ'

Μετὰ τὰς προηγηθείσας συντόμους σκέψεις περὶ τῆς θέσεως τοῦ τε Ἑλληνικοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ δούλου Ἑλληνισμοῦ, εὐκόλον εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει νὰ σπεύσῃ εἰς παραβόλους κινήσεις πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων ἀδελφῶν, ὅποτεν μάλιστα κινδυνεύῃ νὰ μὴ ἀπαντήσῃ παρ' αὐτοῖς τὴν αὐτὴν διάθεσιν τοῦ νὰ κινδυνεύσωσι τὸ πᾶν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεώς των. Καθ' ἡμᾶς οὐδὲν ἀσκοπώτερον καὶ ἐπιβλαβέστερον τῆς τοιαύτης ἀώρου ἐνεργείας. Οὐδὲν ἄλλο θέλει ἔχει αὕτη ἀποτέλεσμα ἢ νὰ ἐξαντλήσῃ τοὺς ὀλίγους πόρους τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου πρὸς εὐχαρίστησιν ἴσως ἐκείνων, οἵτινες ἔχουσι τὸ συμφέρον ἐν τῇ ἐξαντλήσει του. Ἡ Ἑλλὰς δαπανωμένη, κατὰ τὸν Ἰσοκράτην, «ἐφ' ἃ μὴ δεῖ, ὀλίγη ἔσται ἐφ' ἃ δεῖ». — Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ δοῦλος Ἑλληνισμός, ἂν ἐξαντληθῇ ἀώρως, κινδυνεύει, ἂν καὶ ὅποτεν ἔλθῃ ἡ κατάλληλος ὥρα, νὰ εὗρεθῇ κατεστραμμένος καὶ πρὸς οὐδὲν ἱκανός.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι ἀώρως καὶ ἀσκόπως (δηλαδὴ ἄνευ βεβαίου ὑποστηρίγματος) ἐκινήθησαν καὶ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς καὶ οἱ δοῦλοι Ἕλληνες καὶ κατώρθωσαν οὐ μόνον ν' ἀποφύγῃσι καταστροφάς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἴδωσι τὰς κινήσεις των στεφανουμένας δι' ἐπιτυχίας, ἐξησφάλισαν ἄρα γε δι' αὐτῶν τὴν πραγματοποιήσιν τῶν πόθων των; δυστυχῶς ὄχι, καθ' ἡμᾶς. Πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μας

τούτου ἔσμεν ἠναγκασμένοι νὰ ἐπανέλθωμεν ἐν μέρει εἰς τὰ προλεχθέντα.

Φρονοῦμεν, ὅτι, ἂν τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα πρόκειται νὰ λυθῇ ῥιζικῶς, θέλει ἀποδοθῇ καὶ τῇ Ἑλλάδι ὅ,τι ἂν μόνον αἱ περιστάσεις ὑπαγορεύσωσιν εἰς τὸν ἐπικρατήσαντα ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ συμφέροντι. Ἄν δὲ πρόκειται ν' ἀναβληθῇ ἡ λύσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, βεβαίως δὲν θέλει γίνεαι ἑξαίρεσις διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἔνεκα τῶν θυσιῶν εἰς ἃς ὑπεβλήθη. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὸ ζήτημα τοῦ νὰ τηρηθῇ ἢ καταλυθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας δὲν δύναται νὰ ἐκβιάσῃ ἡ Ἑλλὰς διὰ τῶν νέων θυσιῶν αὐτῆς. Καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελε τυχὸν ἀναβληθῇ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος, πεπείσμεθα, ὅτι θέλει ἀφεθῇ τῷ Ἑλληνισμῷ ὁδός, ὅπως, τοῦ καιροῦ προϊόντος, κατισχύσῃ τοῦ Σλαβικοῦ στοιχείου.

Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις τινὲς ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἡ σημερινὴ κατάστασις ἀποβαίνει ἀφόρητος καὶ ὥς ἐκ τούτου δικαιολογεῖται καὶ αὐτὸς ὁ παρακεκινδυνευμένος ἀγών. Εὐτυχῶς οἱ ταῦτα λέγοντες εἰσὶν ὀλίγιστοι, ἢ πρὸς αὐτοὺς δὲ ἀπάντησις πάνυ εὐκολος. Οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ καταστρέφῃ καὶ ὅ,τι ἀκόμη πιστεύει ὅτι δύναται νὰ ἀνοικοδομηθῇ, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ προΐδῃ, ἂν αἴφνης δὲν θέλουσιν ἑλλείψει εἰς αὐτὸν τὰ μέσα τῆς ἀνοικοδομήσεως. Τὴν Ἑλλάδα δὲν κατεσκευάσαμεν ἡμεῖς· τὴν κατεσκεύασαν οἱ πατέρες ἡμῶν δι' αἱμάτων καὶ θυσιῶν, κατέλιπον δὲ αὐτὴν εἰς ἡμᾶς ὥς κληρονομίαν, ἣν ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ καταλίπωμεν εἰς τοὺς μεθ' ἡμᾶς, ἂν ὅχι μεγαλειτέραν, τοῦλά-

χιστον οἷαν παρελάβομεν. Ἐσμέν, οὕτως εἶπεῖν, κληρονόμοι ἔχοντες δικαίωμα μόνον ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς περιουσίας αὐτῆς.

Ἄλλ' ὅποῖον εἶναι τὸ συμπέρασμα τῶν διατυπωθεισῶν ἀνωτέρω σκέψεών μας; Ὅφείλει ἄρα γε ἡ Ἑλλάς νὰ δέσῃ τὰς χεῖρας μηδὲν πράττουσα καὶ μηδὲν ἀπολύτως ἐνεργοῦσα; Οὐχὶ βεβαίως. Ἡ Ἑλλάς, οἷαν ἔπλασαν αὐτήν, ὀφείλει κατ' ἀνάγκην νὰ ὑποστῇ ὑλικὰς θυσίας καὶ νὰ παρασκευασθῇ ἐκ τῶν ἐνόντων. Παρασκευὴν σκόπιμον ἐννοοῦμεν τὴν ἀληθῆ καὶ πλήρη διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ αὐτῆς. Δὲν ἀποβλέπομεν τόσῳ εἰς τὸ ποσὸν ὅσῳ εἰς τὸ ποιόν, προτιμῶμεν δηλονότι στρατὸν ὀλιγαριθμότερον, ἀλλ' εἰς οὐδὲν καθυστεροῦντα· θέλομεν αὐτὸν πρότυπον στρατοῦ, εἰ δυνατόν, διότι καθ' ἡμᾶς δὲν εἶναι προωρισμένος εἰς ἐκστρατείας κατακτητικὰς, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς χώρας καὶ ἐν ἀνάγκῃ θέλει χρησιμεύσει, ἂν εἶναι πεπρωμένον, εἰς κατοχὴν ἐπαρχιῶν ἐπιβάλλων τὴν τάξιν καὶ παρέχων ἑαυτὸν ὡς ὑπόδειγμα στρατοῦ μικροῦ μὲν Κράτους, ἀλλὰ πεπολιτισμένου καὶ ἐκπολιτιστικοῦ. Ὑπὸ μόνην τὴν ἔποψιν ταύτην ἐννοοῦμεν τὴν ἀποστολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, φρονοῦντες, ὅτι ἡ παρουσία τοιούτου στρατοῦ ἐν ταῖς δούλαις Ἐπαρχίαις θέλει χρησιμεύσει εἰς τὸ νὰ ἐνθουσιάσῃ τοὺς δούλους ἀδελφοὺς καὶ πείσῃ αὐτοὺς νὰ καταταχθῶσιν ὑπὸ τὰς ἑλληνικὰς σημαίας. Ἄν ὅμως αἱ Ἑλληνικαὶ στολαὶ παρουσιασθῶσιν ἐν ταῖς δούλαις Ἐπαρχίαις ἀσυντάκτως, οἱ οὕτως ἐπιδραμόντες θέλουσι θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν δούλων ἀδελφῶν ὡς φιλόδοξοι καὶ

ἄκεφαλοι, ἀντὶ δὲ νὰ ἐμπνεύσωσιν ἐνθουσιασμὸν θέλουσιν ἐξεγείρει τὸν φόβον καὶ τὴν ἀποστροφὴν ἐκείνων, ὑπὲρ ὧν φαίνονται ἀγωνιζόμενοι· ἄλλως τε, ἂν ὑπὸ τὸν τύπον καὶ μὲ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀτάκτων ἐπαναστατῶν πρόκειται νὰ χρησιμεύσῃ ὁ Ἑλληνικὸς στρατός, ματαία καὶ ἄσκοπος ἀποβαίνει ἢ πολυδάπανος συγκρότησις καὶ συντήρησις αὐτοῦ.

Ἐπαναλαμβάνοντες τὴν ἰδέαν, ὅτι αἱ προπαρασκευαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου πρέπει νὰ γίνωσιν ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ κατὰ βαθμὸν μὴ ἐξαντλοῦντα τοὺς πόρους αὐτοῦ ἐν μικρῷ χρόνῳ διαστήματι, ἐννοοῦμεν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις νὰ εἶναι ἡ Ἑλλὰς σεβαστὴ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεών της καὶ νὰ μὴ ὑπερβαίνει ταύτας ἐπιχειροῦσα τὴν ἐπὶ τῶν ὤμων της ἄρσιν φορτίου, ὅπερ δὲν δύναται ἐπὶ πολὺ νὰ βαστάσῃ. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀναχωροῦντες ἀρχῆς δὲν ἐγκρίνομεν, καὶ ἐν τοιαύτῃ μάλιστα ὥρᾳ, τὴν ἐσπευσμένην ναυτικὴν τῆς Ἑλλάδος παρασκευὴν ὑπὲρ τὰς καλῶς λελογισμένας δυνάμεις της. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐξετασθῇ, ἂν ἡ Ἑλλὰς ἡδύνατο νὰ εἶναι καλλίτερον παρεσκευασμένη ναυτικῶς, ἀλλ', ἐὰν ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν αἱ πρόοδοι τῆς χώρας, οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἡδύνατο ν' ἀποκτήσῃ ἄξιον λόγου στόλον καὶ μάλιστα νὰ διατηρῇ αὐτὸν καὶ τὸν ἀνανεοῖ, ὅσάκις νέαι παρουσιάζωνται ἀνακαλύψεις καθιστῶσαι ἄχρηστα τὰ πρότερον κατεσκευασμένα πλοῖα· πολλῶ δὲ ἥττον σήμερον ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται ἐκτάκτως ν' ἀποκτήσῃ στόλον, νὰ ἐξοπλίσῃ αὐτὸν καὶ νὰ ἐκγυμνάσῃ ἐκ τοῦ προχείρου ἀξιωματικοὺς καὶ ναύτας πρὸς κατάλληλον αὐτοῦ

διοίκησιν. δὲν δύναται δὲ ἐπὶ τέλους ν' ἀντέχῃ οἰκονομικῶς εἰς τὴν διατήρησιν αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἐάν, λέγουσί τινες, ἐξεγερθῶσιν αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπαρχίαι κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἐὰν τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον ἀπειληθῇ ὑπὸ τῆς Τουρκίας, καίπερ μὴ ἐνοχοποιηθῆν, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπερασπισθῶσιν αἱ παράλιοι τῆς Ἑλλάδος πόλεις; Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς φρονίμως πολιτευθῇ, εἶναι ἀδύνατον καθ' ἡμᾶς ν' ἀφεθῇ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Τουρκίας· οὐχ ἦττον δὲ ἀδύνατον εἶναι ἡ Τουρκία ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ νὰ προέλθῃ εἰς ἄμεσον κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπίθεσιν. Ἀλλὰ καὶ τούτου ὑποτεθέντος, ἡθέλομεν προτιμήσει ἐν πλήρει συνειδήσει τῆς ναυτικῆς ἡμῶν ἀδυναμίας ν' ἀντιτάξωμεν εἰς τὴν Τουρκίαν στόλον ἀνεπαρκῆ, ἔστω καὶ ἐπὶ τῷ κινδύνῳ τοῦ νὰ καταστραφῇ οὗτος.

Ἄλλ' ἴσως ἀντιτάξῃ ἡμῖν τις, πρὸς τί τότε αἱ κατὰ ξηρὰν παρασκευαί; Εἰ καὶ ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω παρουσιάζουσιν εὐκρινεῖς τὰς ἐπὶ τούτῳ ἰδέας μας, οὐχ ἦττον πρὶν ἢ καταλήξωμεν τὸν λόγον, ἀναγκαῖον κρίνομεν νὰ προέλθωμεν εἰς τινὰ συγκεφαλαίωσιν περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς προτιμητέας πορείας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ καθόλου Ἑλληνισμοῦ.

Δύο καθ' ἡμᾶς περιπτώσεις δύνανται νὰ παρουσιασθῶσιν· ἢ αἱ δοῦλαι ἐπαρχίαι ἐνδέχεται ὅπως δῆποτε νὰ ἐπαναστατήσωσι καὶ ἀναγκάσωσι τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα νὰ συνδράμῃ αὐτάς, ἢ θὰ λάβωσι χώραν γεγονότα, τὰ ὅποια θέλουσιν ἐκβιάσει τὰς Δυνάμεις ἢ τινὰ τῶν Δυνάμεων, ὅπως παροτρύνῃ τὴν Ἑλλάδα

νὰ λάβῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διεξα-
γομένην πάλην. Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν,
ἡ Ἑλλὰς ὡς Βασίλειον, διατελοῦν ὑπὸ τὴν προστα-
σίαν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων, δικαιούται νὰ παρα-
στήσῃ αὐταῖς τὸ δύσκολον τῆς θέσεώς της, συνάμα δὲ
ὀφείλει νὰ ἐκτιμήσῃ τὸ σπουδαῖον καὶ ἐπικαιρον τῶν
ἐπαναστάσεων ἢ μὴ, καὶ ἢ συμβουλεύσῃ τὴν περιστο-
λὴν αὐτῶν ἢ τὰς ὑποστηρίξῃ ἠθικῶς ἀφίνουσα εἰς
τὴν ἰδιωτικὴν ἐνέργειαν τῶν Ἑλλήνων πᾶσαν ὑπὲρ
τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν συνδρομὴν καὶ θυσίαν. Ἐν περι-
πτώσει δὲ καθ' ἣν ἡ Τουρκία ἐν τῇ ἀπογνώσει αὐτῆς
ἤθελε προσβάλλει τὴν Ἑλλάδα, τότε, καὶ μόνον τότε,
ὀφείλει ἡ Ἑλλὰς νὰ μεταχειρισθῇ τὸν στρατόν της
καὶ ἀναπτύξῃ ὅλας τὰς δυνάμεις της ἀμυνομένη κατὰ
τῆς ἐχθρικῆς εἰσβολῆς καὶ ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς τὰς
συμπαθείας ὁλοκλήρου τῆς Εὐρώπης. Κατὰ δὲ τὴν
δευτέραν περίπτωσιν, ἥτοι ὅταν παροτρυνομένη ὑπό
τινος Εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα
ἡ Ἑλλὰς, τότε θέλει μεταχειρισθῇ τὰς κατὰ ξηρὰν
παρασκευὰς καὶ προβῇ διὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῆς κατὰ
τὸ μέτρον τῆς ἀνάγκης καὶ τῶν συμφερόντων της.
Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἡ Ἑλλὰς οὐδένα ἔχει λόγον
ν' ἀνησυχῇ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν παραλίων αὐτῆς
πόλεων. Καὶ κατὰ τὰς δύο δὲ ταύτας περιπτώσεις ἡ
Ἑλλὰς δὲν θέλει βεβαίως κινηθῇ ἀώρως καὶ ἀσκόπως.
Ἰδοὺ δὲ καθ' ἡμᾶς ὁ λόγος, ὅστις ἐπιβάλλει τῇ Ἑλλάδι
τὴν ἀνάγκην τῶν παρασκευῶν ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ
ἐντὸς μέτρου ἐπιτρέποντος αὐτῇ νὰ ὑποστῇ ἐπὶ χρό-
νον σχετικῶς μακρότερον βάρος ἐκτάκτων δαπανῶν

καὶ ἐκτάκτων φόρων αἵματος καὶ πολυειδῶν ἐμμέσων
θυσιῶν.

Ταῦτα ἡμῖν δοκεῖ. Ἐν ὁρθῶς σκεπτώμεθα, εὐχό-
μεθα πολλοὶ νὰ συμμερισθῶσι τὴν γνώμην ἡμῶν. Ἐν δὲ
τοῦναντίον, εὐτυχεῖς λογισθησόμεθα ἂν εὐρεθῶσιν ἕτε-
ροι ἀποδεικνύοντες ἡμᾶς ἡπατημένους. Οὕτως ὁ Ἑλλη-
νισμὸς θέλει τύχει τοῦ μεγαλείου του, τοῦτο δὲ εἶναι
τὸ οὐσιῶδες καὶ πολυπόθητον πάσαις ταῖς Ἑλληνικαῖς
καρδίαις, ἐν αἷς ἐλαχίστη καὶ ἡ ἡμετέρα.

Ἐν Μασσαλίᾳ, 12 Αὐγούστου 1877.